

Bartha Zoltán
Sáfrányné Gubik Andrea
Tóthné Szita Klára

Intézményi megoldások, fejlődési modellek

Intézményi megoldások, fejlődési modellek

Intézményi megoldások, fejlődési modellek

Bartha Zoltán
Sáfrányné Gubik Andrea
Tóthné Szita Klára
2013

A könyv megjelenését támogatta:

OTKA K 76870/2009-2013

Globalizáció és intézményi változások, Magyarország világgazdasági illeszkedési stratégiái

<http://midra.uni-miskolc.hu:80/?docId=15414>

Lektorálta: Fleischer Tamás

ISBN 978-963-08-6965-2

Kiadja: GNR Szolgáltató és Kereskedelmi Bt.

Borítóterv: Egyforma Kft., www.egyforma.hu

© Bartha Zoltán, Sáfrányné Gubik Andrea, Tóthné Szita Klára, 2013

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát, az egyes fejezeteket illetően is.

Tartalom

Előszó	9
Bevezetés	11
1. Globalizáció – tervezett monográfia tézisszerű megfogalmazása	13
2. Globalizációs kettős szorításban	27
I. Rész	
3. Növekedés és fejlődés a közgazdaságtanban	38
3.1. A fejlődés elméletei	40
3.2. A fejlődés tényezői	43
3.2.1. A fejlődés belső tényezői	44
3.2.2. A fejlődés külső tényezői	47
3.3. Az intézmények szerepe a növekedésben	50
4. Fejlettséget mérő indexek és rangsorok	56
4.1. Versenyképességi rangsorok	56
4.1.1. GCI – Globális Versenyképességi Index	57
4.1.2. WCI – Világgazdasági Versenyképességi Index	60
4.1.3. GCI vagy WCI?	62
4.2. A JKB modell módszertana	67
4.2.1. A JKB-indexek koncepciója	68
4.2.2. A JKB indexek kialakításának lépései	71
5. Az OECD országok JKB modellje	75
5.1. J-index	75
5.2. K-index	78
5.3. B-index	82
5.4. JKB-indexek együttes vizsgálata	84
5.4.1. Klaszterek kialakítása	85
5.4.2. Faktorelemzés	89
5.4.3. A klaszterek elemzése a faktorok segítségével	93
5.5. Fejlesztési minták – illeszkedési stratégiák	98
6. Merre tovább? – Fejlesztési irányok	101

II. Rész

6.1.	Külső erőforrások bevonására irányuló stratégia _____	104
6.2.	Belső védelmi zóna megteremtésére irányuló, defenzív stratégia _____	110
6.3.	Belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégia _____	114
6.4.	Mivel kezdjük? _____	120
7.	Fenntarthatóság és globalizációs intézmények _____	124
7.1.	A planetáris szerveződés _____	126
7.2.	A globalizáció intézményrendszere _____	127
7.3.	A gazdasági globalizáció szereplői _____	128
7.3.1.	Nemzetközi pénzügyi intézmények _____	128
7.3.2.	OECD, a WTO és más regionális gazdasági, kereskedelmi szervezet _____	130
7.3.3.	Nemzetek feletti vállalatok (TNC) _____	132
7.3.4.	A nemzetek feletti vállalatok érdekszövetségei, agytrösztök, a média _____	133
7.4.	A környezeti globalizáció aktorai és intézményei _____	134
7.4.1.	Globalizációs viták _____	135
7.5.	A környezeti globalizáció szereplőinek tevékenységi köre _____	136
7.5.1.	UNEP és OECD környezeti aktivitása _____	138
7.5.2.	A WTO és Világbank környezeti tevékenysége _____	140
7.5.3.	Egyéb szervezetek _____	141
7.5.4.	A Fenntartható Fejlődés hazai intézményi háttere _____	147
8.	A zöld gazdaság fogalma, általános jellemzői _____	149
8.1.	A zöld gazdaság fejlődési folyamata _____	151
9.	Zöld növekedést mérő indikátorok _____	154
10.	Az OECD országok zöld modellje _____	157
10.1.	A JKB-indexek alapján kialakított klaszterek zöld teljesítménye _____	162
10.2.	Az OECD országok összehasonlítása a Z index alapján _____	166
10.3.	Az OECD országok JKB indexei és a Zöld indexek közötti összefüggés _____	168
10.4.	Öko-innovációra épülő zöld fejlődés _____	173
10.4.1.	Magyarország zöldülésének néhány indikátora _____	173
10.4.2.	A jövő útja - az ökoinnovatív megoldások elterjesztése _____	178
11.	Fejlesztési irányok _____	180
11.1.	Az öko-innovációra épülő zöld fejlődés stratégiája _____	181
11.2.	Mivel kezdjük? _____	190

Függelék

12.	Ország tanulmányok	194
12.1.	Ausztria	196
12.2.	Dánia	206
12.3.	Finnország	221
12.4.	Írország	232
12.5.	Norvégia	244
	Irodalomjegyzék	265

Előszó

A Globalizáció és intézményi változások, Magyarország világgazdasági illeszkedési stratégiái című (OTKA 76870K 2009-2013) kutatási program keretében elvégzett munkánk fő célja a globalizált gazdaság életképes fejlődési mintáinak a feltárása, és kitörési pontok megjelölése Magyarország számára. Kiindulási pontunk szerint a fejlődés kulcstényezőinek azonosítása biztosítja az alapot az illeszkedési stratégiák felismeréséhez és kidolgozásához. Különösen nagy hangsúlyt fektettünk az intézményi tényezők vizsgálatára, abból a megfontolásból kiindulva, hogy a globalizálódó világ meghatározó jellemzője a gazdasági és társadalmi folyamatok, valamint általában a környezet turbulens változása, és ezekhez a változásokhoz való alkalmazkodás szempontjából az intézményi tényezők szerepe kritikus jelentőségű.

Négy éves kutatómunkánk során sok segítő tanácsot és támogatást kaptunk a Statisztikai és Jövőkutató Tudományos Bizottság Jövőkutató Tudományos Albizottságának (egykori JKB) tagjaitól, akiknek ezúton is köszönetet mondunk.

Jelen kutatásunk a globalizáció témakörében két korábbi OTKA kutatási program eredményeire épült, amelyek Tóth László vezetésével indultak. Követünkben a kutatás eredményeinek összefoglalása mellett emléket kívánunk állítani Tóth László munkásságának is, aki elültette azokat a magvakat, amelyekből a kinőtt csemeték kilombosodtak, megerősödtek és tovább viszik az ő szellemiségét és az általa elkezdett kutatásokat. Tóth László honosította meg a globalizációval kapcsolatos kutatásokat fiatal mentoráltjai között a Miskolci Egyetemen, de korai halála miatt kutatási eredményeiket már nem tudta követni. Mivel 2012-ben lett volna 70 éves, kötetünket az ő egyik tanulmányával indítjuk, így tisztelgünk előtte.

Miskolc, 2013. július 3.

A szerzők

Bevezetés

Könyvünkben a kutatás négy éve alatt elért eredményekről nyújtunk áttekintést. A kötet struktúrája tükrözi a kutatómunka fő irányait.

Bevezető tanulmányunkat Tóth László professzor az ezredfordulón íródott, de halála után már nem publikált monográfia tervezetéből emeltük át. A szövegrész a globalizáció elméleti kereteinek felvázolásával hasznos kiegészítésként szolgál a kutatás során feltárt modellek és javasolt illeszkedési stratégiák értelmezéséhez. Tóth László, jelen OTKA kutatásunkhoz szervesen nem illeszkedő sorait követően két nagy résszel ismerkedhet meg az olvasó, amelyek az elvégzett munka két nagy irányvonalának bemutatását és eredményeinek kifejtését tartalmazzák.

Az első részben a közgazdasági irodalom fejlődési tényezőit gyűjtöttük össze és csoportosítottuk. Megalapozó jellegű vizsgálódásaink vezettek bennünket a fejlődési minták jellemzésére használt, hárompilléres modellhez, mely három potenciál, a jövőbeli, külső és belső köré szervezi a gazdasági fejlődés kulcstényezőit. A három pillérünk összevonásával kapta modellünk a JKB modell nevet.

A kutatás későbbi szakaszában brainstorming, szakértői kérdőíves felmérés és azok kiértékelése alapján került sor a JKB modellünk befolyásoló tényezőinek operacionalizálásra. A kérdőívek feldolgozása után különítettük el a külső, belső és jövőbeli potenciál meghatározó faktorait. A legfontosabb befolyásoló erők feltárásához a tényezőket oly módon szűkítettük, hogy csak a választátlag fölötti értékkel rendelkezőket emeltük be a potenciálok vizsgálatába. Így születtek végül meg a jövőbeli, külső és belső potenciál mérésére szolgáló J-, K- és B-indexeink, amelyek minden további, a fejlett világban megfigyelhető fejlődési irányokkal kapcsolatos vizsgálataink alapját biztosították.

A JKB-indexek klaszterelemzése vezetett az OECD országok körében megfigyelt illeszkedési stratégiák leírásához, melyek közül négyet azonosítottunk (elavult modell, duális modell, nagyvállalati-bürokratikus modell, ill. humántőkére épülő, tudásalapú modell). A JKB-indexek faktorelemzése a hárompilléres modellünk további finomítását tette lehetővé. Ezt felhasználva áttekintettük az OECD országok legjobb gyakorlatait, az országtanulmányainkban megfogalmazott tanulságok pedig a Magyarország számára releváns scenáriók végső megrajzolásának alapjául szolgáltak. Így született meg a külső erőforrások bevonására irányuló stratégia, a belső védelmi zóna megteremtésére irányuló defenzív

stratégia, valamint a belső tudásgenerálására alapozott offenzív stratégia. A stratégiákhoz köthető javaslataink megfogalmazásához országtanulmányokat készítettünk, amik a kötet mellékletében kaptak helyet.

A másik nagy irányvonalat bemutató második részben a fejlődés egy speciális kihívására, a környezeti fenntarthatóságra koncentráltunk. A JKB modell jövőbeli potenciálja ugyan érinti ezt a kérdéskört (a J-index összetevői között olyan tényezők is szerepelnek, mint az energiahatékonyság, vagy a megújuló erőforrások fejlesztése), de főleg a fejlődés fenntarthatóságának közgazdasági és intézményi elemeire koncentrált. A globalizáció jelen szakaszában számos olyan új kihívásra is választ kell találni, mint az erőforrások kimerülése és a környezeti kockázatok. A problémák kezelése már csak átfogó, multilaterális keretek között valósulhat meg, és ez új intézményrendszer életre hívását is jelenti, amely képes a globális környezeti kormányzásra, és támogatja a fenntartható fejlődést.

Kutatócsoportunk meggyőződése, hogy a környezeti fenntarthatóság problémája olyan hatalmas kihívás, ami a kérdéskör lényegesen részletesebb tárgyalását követeli meg, mint amit a kutatás első irányában kidolgozott J-index lehetővé tesz. A második rész áttekinti azokat az erőfeszítéseket, amelyek a környezeti problémák megoldását új intézményi keretek között próbálják kezelni, vizsgálja azokat a többoldalú egyezményeket, amelyek segítik ezt az utat, különösen a RIO+20 várakozással teli időkben született gondolatait, amelyek a zöld gazdaság elterjesztése és a globális környezeti kormányzás irányába mutatnak. Bemutatjuk a zöld gazdaság irodalmának legfontosabb összefüggéseit, majd a zöld indikátorokból általunk létrehozott Z (zöld) indexet. A JKB-indexek összefüggéseinek elemzése még világosabb képet fest a tényleges zöldülésről és az azt támogató intézményi keretekről. Ennek alapján született meg az öko-innováció alapuló zöld fejlődés illeszkedési stratégiája.

A figyelmes olvasónak feltűnhet, hogy miközben Magyarország illeszkedési stratégiáiról, potenciális fejlődési irányairól szólunk, nem teszünk említést a 2008-tól kibontakozott világgazdasági válságról, holott ez nyilvánvalóan befolyásolja hazánk fejlődési lehetőségeit. A JKB modell alkalmas lehet az egyes országok válságra adott reakcióinak feltérképezésére, ugyanakkor az indexek kiszámolásához szükséges adatokban meglévő hiányosságok és késleltetettségek miatt erre csak néhány év múlva kerülhet sor.

†Tóth László:

1. Globalizáció – tervezett monográfia tézisszerű megfogalmazása

1.1. Elmélettörténeti gyökerek

A *fogalom keletkezése* az USA II. világháború utáni világhegemóniára irányuló törekvéseivel függ össze, vagyis legkorábbi használata politológiai jellegű. A '60-as évek második felétől kezdtek szélesebb körben megismerni és használni, elsősorban a Peccei által létrehozott *Római Klub* tevékenységének hatására. A Római Klub tudósai főleg jelzőként alkalmazták, bizonyos, felfogásukban az emberiséget a maga teljességében veszélyeztető problémákhoz kapcsolva. Vizsgálódásuk tárgyát ez, az ún. globális problematika képezte. Közismert tevékenységük fénykora a '70-'80-as évtized fordulójáig tartott.

A globalizáció-kutatás *újabb korszaka* ezt követően - mintegy tíz évvel később - kezdődött. A korábbi, többé-kevésbé egy szálon, egy gondolati síkon folyó kutatás differenciálódni kezdett. A globális problémák mellett, pontosabban helyett maga a globalizáció, mint új tudományos és egyre dominánsabbá váló társadalmi paradigma képezi a vizsgálódás tárgyát. A globalizáció különféle felfogásai egymás mellett, egymással vetélkedve jelennek meg a gondolkodásban. Ezek szociáldemokrata és újbaloldali, valamint liberális, illetve neoliberais társadalom-felfogásokon építkeznek. Az előbbieik gyökerei a Habermas-iskola egyik prominenséhez, Flechteheim-hez kapcsolhatók, az utóbbiaké talán Aronhoz, de mindenképpen Fukuyama-hoz. Ezek mellett megtalálhatók a globalizációt elutasító, sőt tagadó, neokonzervatívnek tekinthető vélekedések is, amelyek az evolucionizmus megjelenéseiként értékelhetők.

1.2. A globalizáció lényege: ökológiai, ökonómiai, társadalmi (szociológiai) és tudati jelenség

---

A globalizáció komplex jelenség, amely legalább a fenti négy dimenzióban értelmezhető, alapját pedig az a technikai fejlődés teremtette meg, amely a 20. század utolsó harmadában kezdett kibontakozni.

A globalizációs *paradigmaváltás lényege*, hogy a *világ* olyan szerves egységgé vált az ezredfordulót megelőző néhány évtizedtől kezdődően, amelyben az egész és a részek viszonyában egyrészt funkcionálisan (a társadalom külön-

böző tevékenységeihez kapcsolódóan), másrészt regionálisan *dinamikus kölcsönhatás* áll fenn. A kölcsönös *függőség intenzitása* olyan küszöbértéket haladott meg, hogy korábbi önszabályozó mechanizmusai a világ, mint egész egyensúlyát nem képesek hosszú távon fenntartani.

E dinamikus kölcsönhatások felismerése és újszerű módszertani kezelése a MIT-kutatók Forrester és Meadows nevével fémjelzett csoportjához, különféle indíttatású és közelítésmódú, elméleti továbbgondolása főként Mesarovic és Pestel, Tinbergen, Leontieff, László, Brandt, később Brundtlandt és mások munkásságához köthető. Érdekes *metamorfózis* tapasztalható a dimenziók közötti hangsúly-eltolódásokban. A Római Klub globális gondolkodása kezdetben kifejezetten ökológiai szemléletű volt: az emberi tevékenység hatására a Föld ökológiai egyensúlya irreverzibilisen megbomlik, ami végzetes következménnyel, az emberiség elpusztulásával járhat. Ennek elkerüléséhez meg kell változtatni a gazdasági, mindenekelőtt a világméretű elosztási viszonyokat. A gazdasági viszonyok változtatásának feltétele a (világ-) társadalom megreformálása, ami viszont nem valósítható meg az ember tudatának (László Ervin szavaival belső korlátjainak) megváltoztatása nélkül. Csak ha ez is sikerül(-ne), akkor lehet(-ne) az emberiség létének ökológiai korlátjait kitégíteni.

1.3. Világtársadalom - világgazdaság (a kapitalizmus [tőke] legújabb metamorfózisa)

A *világtársadalom* a felvilágosodás Rousseau-i és a klasszikus német filozófia Kant óta létező absztrakciója a globalizációs paradigmában a liberális *világpolgár* valóságáig vezet. Ugyanúgy a *világgazdaság* eredeti felhalmozással kezdődő megjelenése a globális világgazdaságba torkollik. A folyamat maga a globalizálódás, eredménye a *globális világ*.

A "globális" világtársadalom az elmúlt évtizedben vált univerzálissá abban az értelemben, hogy megszűnt a II. világháború után kialakult, politikailag és katonailag kétpólusú világregend. A kapitalizmus gyakorlatilag "visszaszerezte" a világot, még akkor is, ha tudjuk, hogy van a világnak a politikai berendezkedés szintjén (jóval, és egyre kevésbé a gazdaságban) szocialista ideológiai alapokon építkező, népességét és gazdasági növekedését illetően nem elhanyagolható része is. A *globális kapitalizmus*, lényegét tekintve - a legtisztább neoliberalis felfogás szerint - a parlamentáris demokrácia és a szabad piac kettősségével jellemezhető, amihez különféle "szabadságok" kapcsolódnak. Az első a társadalom,

a második a gazdaság meghatározó vonása. Egyik a másik nélkül nem értelmezhető, illetve nem érvényesíthető. Ebben a felfogásban a *“globális” világtársadalom* az információk, a *“globális” világgazdaság* pedig a tőke szabad áramlásán alapul. A *“szabadságok”* az államok szuverenitásának ellentétpárját jelentik mindkét tekintetben. Ott, ahol a *“szabadságok”* érvényesülnek, az államok szuverenitása csorbul. Normatív közelítésben – paradox módon - ez azt is jelenti, hogy a *“szabadságok”* kiterjesztéséhez az állam belső főhatalmát és külső hatalmaktól való függetlenségét korlátozni kell.

1.4. Technika és társadalom

A globalizáció alapja az a '60-as évtizedben kezdődött *új technikai fejlődési szakasz*, amely öt, úgynevezett *“törzstechnikával”* jellemezhető:

- mikroelektronika
- biotechnológia
- hajtóerő- és űrtechnika
- energiatermelés
- energiaátalakítás

Sajátosságuk, hogy világméretű terjedésük sokkal gyorsabb, mint a korábbi, döntő fontosságú technikáké volt. Ennek több következménye van a társadalomra:

- a korábbihoz képest szignifikánsan felgyorsult az oktatási rendszer változása,
- a tudomány és az oktatás nemzetközivé vált,
- kialakult egy ún. információs forradalom,
- a multinacionális vállalatok döntő jelentőségre tettek szert, behálózva az egész világot.

A társadalmi változások legszintetikusabb kifejezője az *információs társadalom*, amely a számítertechnika és a kommunikáció *“házasságából”*, az információs forradalom hatására született. Ennek az *“új világnak”* lényegi jellemzője *a tér és az idő korlátjainak áttörése* az információk tömeges és azonnali hozzáférhetősége következtében. Az információk tértől-időtől független *hálózatokba* szervezve-szerveződve szövik át a társadalom minden létszféraját. A hálózatok hierarchikusan épülnek, a piramis csúcsán az internet-tel, mint szuprahálózattal.

1.5. A globális világgazdaság és szereplői

A világgazdaság globalizációja olyan folyamat, amely újrendezi a gazdasági tevékenység nemzeti kereteit. A globalizáció lehetővé teszi a technológiához, az erőforrásokhoz és a késztermékekhez való világméretű szabad piaci hozzáférést, továbbá széles körben elterjeszti a fogyasztás és az emberi ízlés uniformizálódását. Mindez elvezet a világgazdaság magasabb fokú integrálódásához.

A világgazdaság globalizációjához vezető *folyamatok*:

- a termelési tényezők, mindenekelőtt a tőkemozgások nemzetközi növekedése
- nemzetközi stratégiai szövetségek, vállalati felvásárlások és összeolvadások
- a világgazdaság multipolárisává válása
- az új technológiák és termékek világméretű gyors terjedése és standardizálása

A gazdasági globalizáció intézményi rendszerének öt formája:

- a monetáris rendszerek, illetve pénzügyek globalizációja
- a globális kommunikációs rendszer kialakulása
- a nemzetközi intézmények horizontális és vertikális integrációja
- a politikai rendszerek globalizációja
- a közpolitikai rendszerek egységesülése

A globális világgazdaságban már nem a "fordista" tömegtermelés a meghatározó, hanem a törzstechnikákon nyugvó automatizálás és robotizálás, ami az *élőmunka növekvő kizorulását* eredményezi a termelő szektorokból. (legkiválóbb példája ennek a mezőgazdaság).

Felgyorsultak az üzleti tevékenységek annak következtében, hogy a gazdaság információs gazdasággá transzformálódik. Az *üzleti tranzakciók* egyre nagyobb része az azokat közvetítő információk révén "footloost" jelenséggé válik.

A vállalatokon belül a *merev hierarchiák* egyre inkább *felbomlanak*, a belső egységek önállósulnak, továbbá a vállalat korábbi merev határai elasztikusabbakká válnak (outsourcing, de "bolygóvállalatok", vagy fordítva).

A globális világgazdaságban több "főszerep" van, a *főszereplők* egymással sajátos viszonyban állnak:

A globalizációt leginkább megtestesítő, abban a legjobban érdekelt főszerep a *multinacionális vállalatoké*. Egyben ezek azok az intézmények (a szó

institucionalista értelmében), amelyek érdekeiket a leginkább képesek érvényesíteni.

A második szereplőcsoportot az *államok* alkotják. Ezek egyre kevésbé képesek hagyományos gazdaságalkító szerepükre, nehezen találják meg funkciójukat a megváltozott viszonyok között. Egyrészt felelősek polgáraik életviszonyaiért, másrészt pontosan ott csökkent tevékenységük hatásossága, ami korábbi legitimitásukat adta: a társadalmi jólét, gondoskodás, polgáraik védelme területén. Ezért nem véletlen, hogy az államok a gazdasági szerepvállalással kapcsolatban, annak jövőjét illetően talán a globális világgazdaság legvitatottabb szereplői.

A harmadik - és jelentőségében növekvő - csoport az *NGO-ké*. A *civil szféra* szerepe különösen az információk által kitágult nyilvánosság következtében értékelődött fel. A nyilvánosság révén lehetővé válik olyan tevékenységek társadalmi ellenőrzése, ami korábban nem volt lehetséges. A nyilvánosság kontrollja komoly visszatartó erőt jelenthet olyan esetekben, amikor a politikai vagy gazdasági hatalom visszaél bizonyos jogokkal, nem tart be bizonyos törvényi, vagy éppen etikai szabályokat. Az NGO-k fellépései, akciói és tényfeltárásai következtében az információk manipulálásának és ezek keresztül a visszaéléseknek a lehetősége esetenként már ma is érezhetően mérsékelhető (egyres multik környezetszennyező tevékenységének leleplezése és kényszerítése a károk helyreállítására vagy megelőzésére, a gyermekmunka és az éhbérért foglalkoztatás elleni fellépések hatásai, államok kisebbségellenes tevékenységének feltárása, az emberi jogok megsértésével szembeni fellépések stb.).

A negyedik csoportot a *nemzetközi intézmények és szervezetek* alkotják. Ezek globális vagy regionális hatókörűek, koordinálók vagy szupranacionálisak. Minden fajtájuk valamilyen reformra szorul az új körülmények között. Különösen a koordinálók reformja sürgető, mert ezek természetük szerint államközi intézmények, amelyek lényegükből fakadóan jelenleg nem képesek arra, hogy a globalizáció negatív következményeit hatékonyan megelőzzék, vagy kezeljék (az ENSZ közismert szervezetei, mint az IMF, a WB, a WTO, az ILO stb. egyre kisebb hatékonysággal, ezért egyre erőteljesebb kritika mellett működnek).

1.6. Globalizáció és regionalizáció

A földrajzi tér Magellán óta tartó világméretű egyesülésének folyamatában a 19. század hozott jelentős változást. A nemzetek kölcsönhatásában - a

nemzetköziesedés hatására - létrejött a *nemzetállamok* által uralt világ. Ennek a vilárendszernek a nemzetszintű képződmények voltak a meghatározó elemei. Az államok alkottak térben egymással lazábban vagy szorosabban összetartozó térségeket (makrorégiókat), illetve a nemzetszint "alá" sorolódtak be a lokálisan valamilyen ismérvek szerinti kistérségek (mikrorégiók).

A *régióképződés* többretegű, különböző tényezőkön alapuló, jellemzően *spontán folyamat*, amelynek eredményeként létrejövő régió geográfiai (térben körülhatárolható) egységként értelmezhető. A tényezők rendkívül változatosak, a természeti adottságoktól, feltételektől kezdve a művi környezeten át politikai, gazdasági, sőt kulturális (például nyelvi) meghatározottságúak. Az egyes régióképző tényezők által meghatározott régióhatárok egyrészt nem pontosan fedik le egymást, másrészt a régióképző tényezők jelentősége, szerepe is változik, ezért a régióhatárok időben változhatnak.

A globalizáció nem igazolja azokat a félelmeket, amelyek leggyakrabban nacionalista-populista, érzelmekre apellálva bukkannak fel, hogy tudniillik a globalizáció megszünteti a világ sokszínűségét, ezáltal előbb-utóbb megszünteti a regionális különbségeket is. Ezek mögött a vélekedések mögött egy másik hibás, a világ unilineáris fejlődését abszolutizáló neoliberais felfogástól, a "hiperglobalizáció" hamis víziójától való félelem húzódik meg.

Kétségtelen viszont, hogy a globalizáció több tekintetben megváltoztatta a *regionalizáció és az állam viszonyát*. A valóságban a globalizáció és a regionalizáció nem egymást kizáró folyamatok, a globalizáció nem negligálja a térségi differenciálódást, mint a polarizálódás és a nivellálódás állandóan változó kettősségét. A változás lényeg az, hogy az állam ma már nem képes (ezt felismerve nem is feltétlenül akarja) a lokális szintet a határokon belül "tartani", a mikrorégiók természetes határai éppen ezért egyre inkább át tudják lépni az államok által alkotott mesterséges határokat. Ezzel összefüggésben jelent meg a nemzetállam fogalma mellett az ún. *regionális állam* fogalma is, ami olyan területi egységet jelent, egyben egy határok nélküli globális világban olyan természetes, alapvetően gazdasági egységet jelent, amely nem esik feltétlenül a nemzeti állam keretei közé.

A szakirodalomban elterjedt az "*új regionalizáció*" fogalma is. Ez azonban már az integrációhoz is kapcsolódik, ami egy másik tézisben kerül részletesebb tárgyalásra.

1.7. Globalizáció és integráció

Nemcsak a köznapi szóhasználatban, hanem a szakirodalomban is gyakran keveredik a regionalizáció és az integráció fogalomhasználata. Lényegét tekintve azonban - bár az összefüggés közöttük nyilvánvaló - mégis különböző tartalmakról van szó. A regionalizációval szemben az integráció ugyanis akaratlagos, tevételes folyamat. Történelmileg nézve a különbségtétel egyszerű: *Az integráció a 20. század közepéig* politikai-katonai alapokon megvalósult területi egyesülést jelentett: a *modern nemzetállamok* kialakulását, illetve politikai szuverenitásuk megteremtését. Erre, mint alapra épült az államhatárokon belüli gazdasági egységesülést, integrálódás, aminek legmarkánsabb kifejezője az egységes piac, illetve az egységes valuta (lásd a legismertebbek közül Európában Hollandia, Németország, Olaszország, Belgium, vagy Svájc, Amerikában az Egyesült Államok a 17-19. században, Oroszország, illetve Szovjet-Oroszország a 19-20. század fordulójáig) létrejöttét. A harmadik világban ugyanez a folyamat - sajátosságokkal - zömében a 20. század 60-as éveiben ment végbe.

A nemzetközi integráció a 20. század második felének jelensége. Ekkor egymással szomszédos, szuverén államok - közös érdekeltségen alapuló - olyan együttműködését kezdték kialakítani, amely a klasszikus, "vegytiszta" állami szuverenitás-felfogás értelmében a szuverenitás bizonyos területeken, együttműködési formákban történő önkorlátozását jelentette. Hangsúlyozni kell, hogy *az integráció minden esetben regionális képződmény.* Legmarkánsabb és legelőrehaladottabb formája az 1958-ban létrejött Európai Közösségek, illetve mai állapotában az Európai Unió intézménye. A nemzetközi integrációnak mindig valamilyen "természetes", térben megjelenő régió az alapja. A régióképzésről előbb kifejtettek szerint a régióhatárok változhatnak, integráció határai ugyancsak. A kettő kölcsönhatásban van egymással.

A globalizáció megváltoztatta a *regionalizáció és az integráció kapcsolatát.* A szakirodalomban sok esetben - szerintem nem pontosan és nem helyesen - új regionalizációról beszélnek. Helyesebb azonban új integrációról, helyesebben az integráció új jelenségeiről beszélni, amelyek a technikai fejlődés és a világgazdaság liberalizálódásának együttes következményei.

A mai nemzetközi rendszer a *neoliberális felfogás* szerint *pókháló-modellként* értelmezhető, szemben a *neorealista, ún. vesztfáliai biliárdgolyó-felfogással.* Amíg az utóbbi a nemzetközi rendszert olyan modellként írja le, amely a

nemzetállamok közötti interakciók a biliárdgolyók egymásnak ütközése és egymást ellökése alapján működik (ezáltal nem létezik szinergikus hatás, vagyis a közös haszonszerzés lehetősége), addig az utóbbi felfogás nem zárja ki, hogy a rendszert alkotó államok közös erővel nagyobb hasznot realizáljanak, mintha külön-külön tevékenykednének.

Az új integrációnak több sajátossága van. Ezek közül néhány fontosabb:

- Kialakult az a *három makrorégió*, (Észak-Amerika, Európa és Távol-Kelet) amelyeket ugyancsak a verseny és az együttműködés kettősége jellemez. Ezek mintegy *globalizációs centrumok*, számos integrációs jellemvonást hordozva. Úgy tekinthetők, mint a globalizáció "sűrűsödési pontjai". Térben kiterjedtebbek, mint a mindenkori regionális integrációs szervezetek. A makrorégióhoz tartozó államok, az ezekben tevékenykedő vállalatok gazdasági előnyeinek nagyobb része a globális jellegű kapcsolatokról származik. Az intézményesített integráció azonban ezeket az előnyöket képes megnövelni. Ezért tendencia az, hogy az integrációs szervezetekre a kívülálló szomszédok részéről állandó nyomás jelentkezik a csatlakozásra. A folyamat - érthető módon - legelőrehaladottabb Európában, legkevésbé Távol-Keleten. A fejlett régióktól távolabb lévő, periférikus, illetve félperiférikus régiókban ez a folyamat sokkal kezdetlegesebb stádiumban van.
- Tömegjelenséggé vált a *multinacionális vállalatokon belüli* horizontális és vertikális *mikrointegráció*. Ebben a regionalitás csak annyiban érdekes, amennyiben az a globális vállalatstratégiába illeszkedik, illetve illeszthető. Maga ez a mikrointegráció is kettős természetű. Egyrészt a tulajdonon alapuló integráció a vállalaton belül, másrészt a stratégiai szövetsége alapuló, vállalatközi integráció, amely a hálózatosodás formáját ölti. A vállalatközi hálózatok jellemzője a stratégiai területeken történő intézményes kooperáció, a verseny és együttműködés egymásmellettiége.
- Kialakultak, illetve folyamatosan alakulnak olyan sajátos mikrorégiók, amelyekre jellemző, hogy *adott településen* egy vállalat foglalkoztatja a munkavállalók döntő részét, továbbá meghatározza a gazdasági, társadalmi és politikai viszonyok döntő részét (Rochester - Kodak, Flint - GM, Toyota City, Suzuka, Wolsburg - Porche stb.)

- Kialakulóban vannak bizonyos *“regionális államok”*, amelyek részben egy-egy állam keretei között, részben az államhatárokat átlépve alkotnak természetes gazdasági egységet. Esetenként ezek teljesen új jelenségként, államon belüli szeparatizmusban is megnyilvánulnak (lásd Padánia [Észak-Olaszország]. Más esetben a lokális kerül ki valamilyen módon és mértékben egy-egy állam kizárólagos fennhatósága alól (pl. eurorégiók).
- Új jelenségként értékelhető *integrált képződmények eróziója*, illetve bomlása. Ez annak a megnyilvánulása, hogy bizonyos régióképző erők meggyengülnek, mások felerősödnek akár nemzetközi szinten, akár államon belül. A kettő részben át is fedheti egymást, mint a KGST és a Szovjetunió esetében. A korábban létrejött államok belső feszültségei következtében ez a folyamat előrehaladottabb vagy kevésbé előrehaladott, visszafordíthatatlan vagy visszafordítható. Az előbbire a volt Csehszlovákia vagy Jugoszlávia, az utóbbira - egymástól részben eltérően - Belgium, Nagy-Britannia vagy Spanyolország hozható példaként. Európában kevésbé ismert, de Amerikában, ezen belül az Egyesült Államokban sokan foglalkoznak egy új, spanyol-amerikai régió körvonalazódásával, ami még meglepetéseket tartogathat a változott összefüggések tekintetében.

1.8. Globalizáció és társadalomelmélet: fenntartható fejlődés - reális vízió vagy képzelgés

---

A globalizáció - különösen a gazdasági globalizáció - lehetséges hosszú távú társadalmi következményeit elemezve jelent meg a fenntarthatóság, illetve fenntartható fejlődés, valamint a fenntartható társadalom fogalomköre. Előzményei már a Római Klub kezdeti időszakában fellelhetők, explicit megfogalmazása azonban csak a '80-as évek második felében következett be. A fenntarthatóság mai legáltalánosabb felfogása ökonómiai és ökológiai dimenzióból tevődik össze. Az egyik a fenntartható gazdasági növekedés, ami a '70-es évek olajsokkjai után arról szólt, hogy a források abszolút vagy relatív kimerülésének lehetősége miatt hogyan lehet a még nem megfelelően kiaknázott, illetve lehetséges új potenciálokat megkeresni. A másik a fenntartható ökoszisztéma (az ökoszisztéma reprodukcióképességének fenntartása), mint az emberiség létalapjának biztosítása, ami a környezetszennyezési sokk hatására fogalmazódott meg.

A két globális stratégiafelvetés tehát polárisan ellenkező attitűdökből származik: lesz-e elég nyersanyag továbbra is, különösen, ha az ipar egyre többet használ fel, illetve fokozódó mértékben teszi tönkre a környezetet. *Brundtland* az, aki a fenntartható fejlődés fogalmában igyekezett a növekedési és a megőrzési követelményt összekapcsolni. Fenntartható fejlődés az, "ami kielégíti a mai generáció szükségleteit anélkül, hogy kompromisszumot tenne abban, hogy a jövő generációk is képesek legyenek saját szükségleteiket kielégíteni." Mindezt a Harmadik Világ és a szegények javára kell megoldani.

A fenntartható fejlődés a definícióból következően tehát *normatív politikai követelmény*. Ma nincs egyértelmű megoldás a megfogalmazott feladatra. Ez azonban arra ösztönöz, hogy a probléma részletes tudományos megfogalmazásán és megoldhatósági feltételein gondolkodjunk.

László szerint a megoldáshoz vezető úton le kell számolni azzal az illúzióval, hogy a föld teljes lakossága a mai fejlett országok legmagasabb életszínvonalú lakosainak fogyasztását valaha is elérje. Ehhez a fenntartható társadalom megteremtése vezet, amely a "Cselekedj úgy, hogy cselekedeted mások számára követendő példa lehessen." Kant-i morális alapállásán nyugszik. Egy ilyen társadalom létrejöttéhez *le kell számolni néhány mítosszal*:

- a hierarchikus rend mítosza (amely szerint a rendet csak törvényekkel és szabályokkal, parancsok láncolatával lehet fenntartani)
- az egyén különállásának mítosza (mindenki csak magára számíthat)
- a vesztfáliei doktrína mítosza (minden, ami nemzetállamon túli csoportosulás, csak időleges érvényű lehet)
- az irreverzibilitás mítosza (megfelelő válságmenedzseléssel előbb utóbb vissza lehet állni a régi mederbe)

E mítoszok mögött *téves premisszák* húzódnak meg:

- "Légy erőszakos, különben elpusztulsz!" (dzsungel törvénye)
- "A jó szél minden hajónak kedvez" (ha a nemzet gyarapszik, akkor az minden polgárának, a legszegényebbeknek is előnyös)
- A gazdaság önmagát szabályozza, vagyis, ha adott piaci rendszeren belül zavartalan a verseny, akkor az maga gondoskodik a profit arányos elosztásáról, további beavatkozásra nincs szükség
- A hatékonyság kultusza, vagyis az, hogy minden emberből, gépből, szervezetből a maximumot kell kihozni, és hogy ehhez képest a végtermék hasznossága másodlagos jelentőségű.

- A verseny kultusza, valószínű ugyanis, hogy a kooperáció hasznosabb a rivalizálásnál

A kívánatos tudati változások vezethetnek ahhoz, hogy a globalizáció olyan *negatív társadalmi kísérőjelenségei, illetve konzekvenciái* ellen is védekezni lehessen, mint a drog és a nemzetközi terrorizmus, a szervezett bűnözés és korrupció, stb.

1.9. Hatások, következmények, perspektívák

A globalizáció hatásait, hosszú távú következményeit illetően a nézetek kavalkádja jellemző. Az olyan *populáris dilemmák és dilettáns kérdések* mellett, mint, hogy “áldás vagy átok”, “káros vagy előnyös”, “kivédhető-e vagy sem” a globalizáció (következményeivel egyetemben), néhány megfontolásra és *mélyebb elemzésre készítő jelenségre* mindenképpen válasz keresendő. A teljesség igénye nélkül ezek közül néhány:

- Az elmúlt másfél évtizedben a *gazdasági egyenlőtlenségek* sem regionálisan, sem társadalmakon belül nem csökkentek, tartósan megmaradni látszik mind világméretben, mind országokon belül az ún. 1/3-2/3-os, mások szerint 20-80%-os társadalom. Az egyenlőtlenségek mérsékelhetők-e, ha igen, milyen módon? A gazdasági egyenlőtlenségek morálisan elfogadhatók-e, mi a viszonya a piaci mechanizmusok által indukált egyenlőtlenségek és a társadalmi igazságosság között? Milyen konfliktusok származhatnak az egyenlőtlenségekből és van-e ezeknek hatékony kezelési módja?
- A globalizáció kétségkívül teremt munkahelyeket, azonban az elmúlt időben inkább az volt jellemző, hogy – regionálisan és országoként nagy eltérésekkel - egyre nagyobb *tömegek szorultak ki a munka világából*. Mennyiben kezelhető gazdaságilag és morálisan a munkanélküliség? Milyen kezelési módok lehetségesek a munkanélküliség mérséklésére?
- Igaz-e, hogy a *gazdasági hatékonyság* egyre inkább a *társadalom hatékony működésének abszolút, vagy majdnem kizárólagos kritériumává* válik? Ha igaz, nem jár-e azzal a veszéllyel, hogy a társadalom a mainál is sérülékenyebb lesz?

- Hogyan biztosítható az *állam és polgárai védelme* az agressziótól, hogyan lehet mérsékelni vagy megszüntetni a gazdasági és másfajta kiszolgáltatottságot, ha az állam meggyengül a globális rendszerben?
- Hogyan valósítható meg a *nemzetközi szervezetek szükséges funkcióváltása* a globális világgazdaságban?

1.10. Globalizáció és gazdaságtan

A '29-33-as válság után volt egy Keynes, aki fordulatot hozott a közgazdaságtanba. Úgy tűnik, ma is szükség volna egy "új Keynes-re", aki szintén "jó időben" jönne.

A közgazdasági gondolkodás megújításának két lehetséges vonulata látszik szükségesnek. Az egyik a neoklasszikus tanok újragondolása, a globális gazdaságra való alkalmazhatóságának megkeresése mind a mikroökonómiában, mind a makroökonómiában, valamint a "köztes" gazdaságban (public choice), hiszen a globalizáció felforgatta az ökonómia tárgyát, a gazdaságot. Szintén a teljesség igénye nélkül (és vállalva a pongyolaság veszélyét) az elemzés néhány lehetséges sarkkövét a mikroökonómiában a következő területekben látom:

- a multinacionális vállalatok sajátosságai, külső szabályozhatóságuk/szabályozhatatlanságuk kérdései
- a szuverén államok és integrációk gazdaságpolitikája és a multinacionális vállalatok stratégiája, illetve üzletpolitikája közötti kölcsönhatások
- a profitmotiváció megváltozott szerepe és feltételrendszere
- a magántulajdon a menedzserkapitalizmusban
- a(-z) oligopolisztikus verseny és a monopólium újraértékelése (Schumpeter: a monopóliumnak több az előnye, mint a hátránya)
- a shareholder-stakeholder viszony kezelése, illetve kezelhetősége (pl. az intézményi befektetők szerepe a globális gazdaságban)
- a multinacionális vállalatok árstratégiája és árképzése – a vállalaton belüli transzferárak és a költségek nemzetközi méretű internalizálása
- az externáliák kezelhetősége

A makrofolyamatok tekintetében a fiskális és monetáris problémák nemzetközi szintű kezelésének kérdései érdemelnek megkülönböztetett figyelmet.

A nemzetközi pénzügyi folyamatok valóságos vagy virtuális dominanciája a reálszférával szemben, a nemzetközi pénzügyi rendszer "törékenysége", az adósságmenedzselés látszik ezen belül a legalapvetőbbnek.

A "köztes szféra" a közösség és az állam harmonizációja, a public economics területe. A public choice, illetve a public goods képezhetik itt a vizsgálatok tárgyát.

A közgazdasági gondolkodás megújításának *másik* vonulata az *ökonómiai és az ökológiai szemlélet összekapcsolása*, a gazdasági és morális aspektus együttes kezelése lehet az *alternatív közgazdaságtan(-ok)ban*. Ez, az előzőnél összehasonlíthatatlanul radikálisabb, a neoklasszikus közgazdaságtannal radikálisan szakító gondolkodás – anélkül, hogy részletesen tárgyalnánk – a maihoz képest alapvetően különböző emberi viselkedést kíván meg az embertől, gazdasági magatartását illetően.

A neoklasszikus gazdasági gondolkodás úgy jellemezhető, mint az ember természet feletti uralmának attitűdje, amelyben a természetnek nincs önértéke, csupán mint gazdasági erőforrás elfogadott.

Az utóbbi időben kezdett kialakulni az úgynevezett *kísérői viszony*, amely már abból indul ki, hogy az ember össze van kötve a természettel. attitűdjére a természet iránti tisztelet és felelősség jellemző. A harmadik a *participatorikus attitűd*, amely az embert a könnyen sebezhető ökoszisztéma olyan részének tekint, aki sajátos életformát valósít meg az ökoszisztéma többi részéhez képest. Végül a negyedik a *természettel való egység attitűdje*, amely szerint az ember a természet iránt morális felelősséggel tartozik, s a természet belső értékének elsődlegességén alapuló magatartást kell tanúsítania (Hronszky 2002). Ezeknek az új gondolkodási kereteknek, paradigmáknak a fenntartható fejlődéssel való rokonsága nem vitatható.

1.11. Globalizáció és globalizmus: Új korszak vagy új ideológiák?

A *globalizmus* a '90-es évek elejének új fogalma. Legáltalánosabban egyfajta sajátos "világlátásnak", felfogásnak tekinthető, amely körül *szocializálódtak a globalizációról különféle nézeteket vallók*. Egyesek számára a globalizmus tudományos tény (esetleg "csak" hipotézis). Mások úgy vélekednek, hogy szó sincs semmiféle globalizációról, csupán olyan "hitről", "ideológiáról", amely a vallások-

hoz hasonlóan szervezi a "hívők" közösségét egy, csupán virtuálisan létező világgal kapcsolatban, ahol a hívők táplálják és erősítik magukban ezt a tudatot, igyekezvén "megtéríteni" a tudományos közösség nem hívő tagjait is.

A nézetek több szempontból csoportosíthatók. A *globalizmus-hit* egyik irányzata *pozitivista-prakticista* felfogásként aposztrofálható (ez ma a mainstream), amire a *globalizáció elutasítása* rímel a másik póluson (non-globalisation).

Másik dimenzióban a globalizáció *gazdasági vetületét túldimenzionáló* nézeteket találjuk. Ezek a globalizációt elsősorban a *nemzetközi pénztőke* mindent behálózó és maga alá gyűró, a nemzetgazdaságokat az információs-kommunikációs eszközök segítségével kiszolgáltatottá tevő, öntörvényű finánciózás, spekulatív profitérdekeket szolgáló alakzataként fogják fel.

Erre a felfogásra *két institucionalista ideológiai felfogás* rímel: az *abszolút neoliberális*, ami mindezt feltétel nélkül jónak, előrevivőnek, a liberális piacgazdaság hatékonysági követelményeit érvényesítő, "államtalanító" fázisnak tetelezi. A másik, a *konzervatív-neokonzervatív* irányzat a piaci elégtelenségek negatív társadalmi és gazdasági következményeiből kiindulva a korai szociáldemokrata gondolkodás elemeit is felhasználva a szociális piacgazdaság nemzetközi méretű és nemzetközi intézmények által szabályozott globalizációban "hisz", egy majdani világkormány kialakításának lehetőségében.

A *nem gazdasági alapokon* építkező globalizmus-felfogások alapjaikban ugyancsak kétpólusúak. Egyik részük az *emberi tehetség sokoldalú kifejlődésének lehetőségét* látja a globalizációban, a másik az *uniformizálódást, mint veszélyt*, amely azzal, hogy "amerikanizálja", "MacDonald-izálja" a világtársadalmat, ezzel el is pusztítja, tönkreteszi azt. No comment!

(2004 tavaszán)

2. Globalizációs kettős szorításban¹

2.1. A globalizáció a tranzíció folyamatában

A 20. század utolsó harmadában elkezdődött transzformáció következtében mára a világ a *planetáris dimenzióban* gyökeresen átalakult. A változás annak a technológiai forradalomnak a következménye, amely a tudást, mint kimeríthetetlen, újra és bővítetten előállítható erőforrást a gazdaság legfontosabb erőforrásává, a fejlődés elsőszámú feltételévé változtatja. A kialakulóban lévő, tudásalapú társadalomnak, népszerűbb megnevezéssel *tudástársadalomnak* nevezett stádium a társadalom számtalan metszetében gyökeresen megváltoztatta-megváltoztatja az emberek egymáshoz való viszonyait. Ez a transzformációs folyamat azonban erőteljesen differenciált mind a transzformáció módjait, mind következményeit tekintve, éppen ezért megítélése is sokféle, a szélsőséges, ideologikus dicsőítéstől az ugyancsak ideologikus, erősen érzelmi alapú, végletes elátkozásig. A transzformáció sebessége, ennek következtében előrehaladottsága regionálisan, valamint egy-egy adott társadalmon belüli rétegek érintettségét tekintve nem egyforma, a differenciáltság okozta különbségek inkább nőttek, mintsem csökkentek az elmúlt évtizedekben. Éppen ebből a differenciáltságból következik, hogy mind a globalizáció szakmai-tudományos értelmezésében, mind hatásainak politikai megítélésében is vannak végletes felfogások. Lehet a modern, kapitalista világ-(gazdasági) fejlődés folytonosságából eredeztetni (Wallerstein nyomán), vagy teljesen új jelenségként, „előzmények nélküli” fejlődési stációként felfogni. (Tóth, 2002)

A transzformáció összetett folyamatából különösen két ellentmondásos mozzanatot, illetve aspektust kell kiemelnünk, melyek a régi és az új világrend között feszülnek. Ezek, mint „*szimultán világok*” léteznek egymás mellett és birkóznak egymással, érintve mindenkit, minden országot és régiót. Az egyik - *politológiai közelítésben* - a „*vesztfáliai világ*” és a „*globális világ*” együttlétével, szimultán, de diverzifikáló folyamataival jellemezhető. A másik, *gazdaságfilozófiai vetületben* a *globális gazdaság* és a *globális társadalom* szintén szimultán,

---

¹ A tanulmány Tóth László 2002-ben készült 'Globalizáció és tranzíció: rendszerváltás a gazdasági globalizáció viszonyai között' című tanulmányának felhasználásával készült, amelyben a tranzícióval kapcsolatos elméleti fejtegetés jó alapot nyújtott az intézményrendszer vizsgálatához.

de egymással egyáltalán nem szinkronban bekövetkező, olykor nagyon élesen szembenálló változásaiban érzékelhető.

Ami az *elsőt* illeti, röviden úgy aposztrofálható, hogy egyrészt él az a tradicionális világ - amelyben a *hatalmi viszonyok nemzetállamok viszonyaiként* írhatók le -, és amelyre a harmincéves háborút lezáró vesztfáliai béke alapján a szuverenitás klasszikus meghatározása értelmezhető. Másrészt viszont létrejött egy új hatalmi, illetve erőstruktúra, amely nem nemzetállami keretekben, illetve nemzetállamok közötti, nemzetállamok szuverén döntései alapján kialakult nemzetközi intézményekben rögzült, hanem a multinacionális tőke működése révén keletkezett, és az informatikára mint technikai bázisra épülő, a *multinacionális társaságok (MNC²i) által működtetett hatalmi rendszer, az ún. „hálózatos világ”*.

Ez a két világ lépten-nyomon keresztezi egymást, kölcsönösen hol gátolva, hol felerősítve egymás hatásmechanizmusait. Sőt, egymásba is fonódna, ami elsősorban a *nemzetközi intézmények* egy részének esetében komoly *szerpavarokat*, illetve *diszfunkcionalitást* okoz. A ma dominánsan létező nemzetközi intézményrendszer köztudottan a második világháború után alakult ki és nyerte el ma is többé-kevésbé változatlanul létező struktúráját. Mindenekelőtt az ENSZ-re és annak különféle szakosított szervezetire gondolhatunk, közülük is a *Nemzetközi Valutaalapra* és a *Világbankra*, valamint a *GATT-ra*, illetve utódjára, a *WTO-ra*. E két intézmény ugyan a vesztfáliai világrendszer keretei között jött létre és működött többé-kevésbé a '70-es évtized közepéig, arra koncentrálna, hogy a nemzetek közösségén belül segítse a bajba jutott, illetve rászoruló országok gazdasági problémáinak menedzselését, megoldását. A Bretton Woods-i rendszer összeomlását követően ez a funkciójuk ugyan megmaradt, azonban fokozatosan és egyre erőteljesebben az "új világ" igényeihez igazodó, a spontán nemzetközi tőkemozgások okozta, és az egyes országok által nem, vagy alig befolyásolható kedvezőtlen hatások elleni *globális megoldásokat keresen és segítsen*. Ezek az intézmények ennek érdekében fokozatosan a gazdasági liberalizmus monetarista elveire építő globális szabályozás érvényesítését szorgalmazták. Ennek alárendelten olyan nemzeti gazdaságpolitikák végrehajtását követelték meg - ott, ahol a külső és/vagy belső gazdasági egyensúly megteremtése a legkülönbözőbb okok miatt pusztán saját erőből, külső segítség,

---

²A cizelláltabb szakzsargon megkülönbözteti egymástól a multinacionális és a transznacionális vállalatokat (MNC és TNC). Témánk szempontjából a megkülönböztetésnek nincs jelentősége.

pontosabban források nélkül reménytelenné vált -, amely az egyensúly megteremtésének főként restriktív, a belső fogyasztás általában drasztikus visszafogásával, illetve az állam gazdasági-jóléti szerepének csökkentésével járt. A Bretton-Woods-i intézmények tevékenysége így híven tükrözte a megváltozott viszonyokat, *ellentmondásos* intézkedéseik - főként egyes országokban és konkrét esetekben - nem igazán voltak népszerűek, sokan azt is kétségbe vonták és vonják mindmáig, hogy a foganatosított intézkedéseknek volt-e egyáltalán, és a jövőben lesz-e valamikor is pozitív hozadéka.³

Miközben folyik a régi és az új világ birkózása, egyre jobban keveredik egymással a *valóságos* és a *virtuális* világ is. Ez azt jelenti, hogy amíg a valóságban egymás mellett léteznek államok illetve nemzetgazdaságok és multinacionális vállalatok, bizonyos funkcióik és korábban a valós világban leírható, nyomon követhető jellemzőik részben-egészben virtualizálódnak⁴. Az államok határai például éppen az Európai Unióban fokozatosan elveszítik hagyományos jelentőségüket, az uniós polgárok számára jobbára inkább „csak” érzelmi, identitás-meghatározási jelentéssel bírnak, valóságos életükben - képletesen szólva - leginkább a térképen találkoznak velük. A multik esetében ez a virtualizáció szemléletesen talán az „offshore” cégek segítségével írható le: a cég helyileg egy állam területén van, miközben tevékenységét „területen kívüli” státuszban folytatja. Mondanunk sem kell, hogy mindkét változsfajta a társadalom, benne az egyén helyzetére is hatással van.

A jelenség fordítva is létezik. A vesztfáliai világrend logikája szerint létrejött államok keretei között a korábbi történelmi folyamatban „virtualizálódtak” népek, nemzetek, különféle (legtöbbször vallási) kisebbségek identitásukból fakadó hatalmi (függetlenségi) aspirációi, amelyek a technika által teremtett új világban próbálnak meg több-kevesebb sikerrel, erőszakosan vagy kevésbé erőszakos úton újra helyet keresni maguknak a mai, „késő vesztfáliai” rendben.⁵ A korábbi, az adott hatalmi viszonyokon nyugvó politika által virtualizált, vagy idő-

---

³ Ennek a szűkebb témakörnek is hatalmas és szerteágazó irodalma van, azonban részletesebben nem foglalkozunk vele, mert nem tekintjük témánk fővonalához tartozónak.

⁴ A másodikként említett, virtuális világot szokták gyakran internetes világnak is aposztrofálni, azonban a két fogalom valójában - mint látni fogjuk - nem pontosan ugyanazt takarja.

⁵ Van, akinek sikerül(-t), van, akinek nem. A Balkánon ezek a törekvések véres háborúkat kiváltva jártak sikerrel vagy fél sikerrel, máshol békés úton vezettek „rég-új” államok kialakulásához (Csehország és Szlovákia, FÁK országok). Az ilyen törekvések békésebb vagy kevésbé békés mozgalmak keretei között az egész világon megtalálhatók (flamand-vallon ellentétek Belgiumban, tamilok Sri Lankán, csecsenek Oroszországban, baszkok Spanyolországban, katolikusok Észak-Írországban, muzulmánok Indonéziában, hogy csak néhányat említsünk.)

közben keletkezett identitás a mai hatalmi viszonyok között igyekszik újra manifesztálódni. A „rég” világrendszer logikája ezt nehezen viseli el, az ilyen törekvéseket szeparatizmusként értelmezi és kezeli, az állami szuverenitás elsődlegessége alapján „belügynek” tekinti. Csakhogy a mai, az informatika révén létrejött új, globalizálódott világban már a belügy sem belügy. Politikai és/vagy katonai ráhatással, kényszerítéssel a „világ” (általában nagyhatalmak révén, illetve nemzetközi szervezetek égisze alatt) beleavatkozik ezekbe a folyamatokba. A beavatkozások sikerességét és sikertelenségét számos példával lehetne ismét illusztrálni. Most csak arra hívjuk fel a figyelmet, hogy itt is megfigyelhető a valóságos és a virtuális világ kettőssége, egymás mellettisége, egymásba való átmenete. Miközben nem mindig jön létre új államalakulat, nem lehet asztal alá söpörni mindig és mindenhol az önállósulási, identitáskeresési törekvéseket sem. A világ ezt az ellentmondást az *autonómia* intézményének a segítségével próbálja feloldani, ami úgy is felfogható, mint a valóságos és a virtuális világ sajátos keveréke, ahol államhatár a valóságban ugyan nincs, azonban az identitás kifejezésének, kifejeződésének bizonyos intézményei léteznek.

Az „új világ” *másik*, jelzett, a gazdaságfilozófia nézőpontjából közelíthető domináns ellentmondása a *gazdasági világ* és a *társadalmi folyamatok* ugyancsak szimultán, de nem szinkronban lévő változásaival kapcsolatos. Lényege abban foglalható össze, hogy a gazdasági változások egyre gyakrabban kerülnek konfliktusba tradicionális értékekkel, értékrendekkel, okoznak olyan változásokat, amelyek bizonytalanná teszik emberek tömegeinek életét. A gazdasági folyamatok a fejlett országok lakosságának többsége számára az anyagi jólét soha nem látott szintjét hozták, miközben az emberiség túlnyomó része nyomorban él. Ez a kétpólusosság végletesen megosztja a *világtársadalmat*, növekvő feszültséget gerjesztve a gazdagok és a szegények között. Azok számára, akik kirekesztődtek a centrum(-ok)ból és a perifériára szorultak, a felzárkózás egyre kilátástalanabb. A kitörés pedig egyre inkább függvénye annak, hogy a centrumnak ez gazdasági szempontból megéri-e vagy sem. A centrum - bár történelmileg kialakult, bizonyos makroregionális, térségi, geopolitikai meghatározottsága nyilvánvalóan van, egyre inkább a multinacionális társaságokat, azok világot átszövő hálózatait, hálózatrendszeit is jelenti. Ez a „második hatalmi rendszernek” mondható struktúra méreteiben, erősségében mondhatni egyenrangú az első, az államok együtteseként létező gazdasági világrendszerrel. A világgazdaság ezzel a *duális gazdasági hatalmi rendszerrel* jellemezhető, és amíg az egyik az államhatárok által térben megosztott viszonyrendszerként létezik, a másik,

az új, geopolitikai tekintetben korlátlanul osztatlan. Amíg az első merev, rugalmatlan struktúrákat alkot és intézményei stabilak, nehezen változtathatók (és változtatásukhoz általában sok érintett konszenzusa szükséges), addig a másik összehasonlíthatatlanul rugalmasabb, és folytonosan változó struktúrákból, alakzatokból áll, intézményei, szabályai autonóm módon, gyorsan, a szükségletekhez igazodóan változnak és változtathatók.

A globális világgazdaság alapintézménye a szabad versenyt, mint ideáltipikus rendszert tételező piac. A globális gazdaság számára elfogadhatatlan minden piaci korlát, a piaci mechanizmusokba nem piaci eszközökkel történő beavatkozás hatékonyságot ront, ezért nem kívánatos, káros eszköz, illetve tevékenység. A *hatékonyság*, mint az eredményesség, illetve a tartós életképesség, *gazdasági hatalomnövelés abszolút mércéje* „egydimenzióssá” változtatja már nem csupán az embert, hanem a társadalmat, mint rendszert, magát is.⁶ A versenyben lemaradók, a versenyből vesztesként kikerülők (egyének, régiók, országok) problémáinak megoldása a globális piacgazdaság logikája szerint nem kezelhető, arra hagyományosan ott van az állam, bár arról a neoliberais gondolkodás szeret megfedkezni, hogy a globális, hálózatos gazdaság az ő logikájuk szerint annak gazdasági hatalmi eszközeit is egyre erőteljesebben korlátozza. Ugyanakkor viszont elvárja, hogy a kormányzatok önkorlátozók legyenek mind a makro-, mind a mikrogazdasági beavatkozások, korlátozások tekintetében, sőt, éppen hogy segítsék a rendelkezésükre álló eszközökkel a piaci korlátok leépítését, tegyék lehetővé a termelési tényezők minden lehetséges formájának (különösképpen a tőke mindennemű változatának) országon belüli és országok közötti szabad áramlását.⁷ Természetesen ezzel csupán a jelenséget írtuk le és a hozzá kapcsolódó argumentumokat említettük anélkül, hogy értékítélettel láttuk volna el ezeket.

Nem kerülhető azonban meg az, hogy a duális gazdasági hatalmi rendszer következményeként a *társadalmi viszonyokban zavarok keletkeztek*, az „egészséges” társadalom olyan tradicionális alapértékeit kérdőjelezve meg, illetve helyezve új megvilágításba, mint az igazságosság, a jog előtti egyenlőség, az egyéni

---

⁶ Az „egydimenziós ember” kifejezést tudvalevően még az 1964-ben Herbert Marcuse alkotta a fejlett ipari társadalom ideológiájának a jellemzésére.

⁷ A 2001 szeptemberi merényletek hatására ez a "képlet" bizonyos mértékben módosult. Ennek a módosulásnak nem az az igazi lényege - mint általában gondolják -, hogy vissza kell térni a nagyobb állami-kormányzati ellenőrzéshez, erősíteni kell a meggyengült kormányzati hatalmat, hanem az, hogy meg kell találni azt a biztonsági rendszert, amely, miközben módot ad az illegális tőke- illetve pénzmozgások megakadályozására, nem gátolja a hatékony piaci követelményeknek megfelelő összes, egyéb tőkemozgást.

szabadság és a társadalmi felelősség viszonya, a demokrácia, a bűn értelmezése és jogi szankcionálhatósága (mi legális és mi illegális, tehát büntethető, illetve büntetendő) stb.

De a globális gazdasági hatalom más módon is „beavatkozik” a társadalom életébe. Kultúrákat „kever”, idegen kultúrát (a kultúrát szélesen értelmezve) visz be direkt vagy indirekt módon, akarva vagy akár akaratlanul egyik társadalomból a másikba, nem törődve ennek lehetséges negatív következményeivel. E jelenség legtipikusabb, legközismertebb folyamata az ún. *westernizáció*, annak is sajátos válfaja, az *amerikanizáció* vagy amerikanizálódás. Az amerikai életérzés, gondolatvilág, annak is bizonyos elemei nehezen illeszthetők más társadalmak kulturális rendjébe, tradícióiba, nem hozzáadnak pozitív értelemben azokhoz, hanem frusztrálnak.

A kultúra kommercializálása egy további feszültséggóc. A multinacionális társaságok számára a kultúra a biznisz ugyanolyan terepe, mint mondjuk a hi-fi berendezések előállítás, vagy akár a kutyatáp-gyártás. A profit érdekében elvileg minden megengedett, a határ legfeljebb a jó ízlés, illetve bizonyos törvényi korlátok, amelyeket persze gazdasági nyomásra lehet változtatni, oldani.

A duális, gazdasági, hatalmi struktúra által indukált társadalmi változások, folyamatok egyre több oldalról vetnek fel kérdőjeleket a különböző társadalmi rendszerek, a piacgazdaságok és az államok működésével, működési zavaraival, ezáltal perspektívaival kapcsolatban. A tranzíció folyamatát a fentiekén túl tovább bonyolítja a globális környezeti problémákból eredő stressz, különösen az erőforrás szűkösség és a klímaváltozás miatti aggodalmak erősítik fel az intézményi struktúra megváltoztatásának igényét.

A kettős szorítás folyamatosan jelen van. A 2007/2008-as pénzügyi, gazdasági válság óta a globális pénzügyi intézmények mentőcsomagjai ezen intézmények világuralmi pozícióit tovább erősítették, miközben a nemzetállamok alárendelt szerepben a gazdaságok működtetése érdekében sokszor kiszolgáltatott helyzetbe kerültek. Ugyanakkor a környezetszennyezésből eredő globális problémák kezelése messze túllépte a nemzetállamok szintjét, és egységes globális fellépést igényel. Stiglitz (2006) szerint a gazdasági globalizáció haszna eltörpül, ha a környezeti problémákat nem sikerül kezelni, amire a maistream közgazdászok kisebb hangsúlyt fektetnek. A globális problémák között különösen a klímaváltozás kap kitüntetett figyelmet, nemcsak a globális felmelegedés, de a gyakoribbá váló rapszodikus időjárás események miatt is. Jogosan vetődik fel a

kérdés, meg lehet-e előzni ezeket a pusztításokat? Hogyan kellene megváltoztatni, egy fenntarthatóbb mederbe terelve a gazdaságot? Válaszként egyre többen felvetik, hogy egy új zöld világgazdaság megteremtése révén a fenntartható fejlődés elérésével lenne erre lehetőség.

2.2. A globalizáció napjainkban

A globalizáció az üzleti környezet meghatározója, de ma már más, árnyaltabb, mint korábban volt. Boda (2000) szerint a globalizáció magvát olyan gazdasági jelenségek alkotják, amelyek röviden, mint a tőke szabad mozgása foglalhatók össze. Száz évvel ezelőtt nemcsak a javak és a tőke, de a munkaerő is igen mobil volt: mint tudjuk Magyarországról is jó néhányan „kitáncogtak” Amerikába. Manapság a munkaerő ismét szabadon mozoghat, de iránya és összetétele is megváltozott. A célállomás főként Európa (Európában a migránsok 40 %-a más európai országból (EU27) érkezik, a maradék közel azonos arányban megoszlik az Ázsiából, Amerikából és Afrikából érkező bevándolók között (Deng 2010). A tőke mozgása kevésbé volt fontos 100 évvel ezelőtt, de ma annál jelentősebb, amit segítenek a technikai lehetőségek, vagy az államok azon törekvése, hogy minél vonzóbb befektetési terepnek mutatkozzanak. Ma már egyáltalán nem igaz, hogy a működő tőke kizárólag a fejlettebb országokból áramlik a kevésbé fejlett országokba: a fejlett országokon belül már nem az USA a legnagyobb működőtőke-exportőr, a nyugat-európai cégek jóval többet ruháznak be az USA-ban, mint az USA-beli cégek Nyugat-Európában. A tőke kétféle módon is mozog a világban: egyrészt, mint közvetlen tőkeberuházás a multinacionális vállalatok képében, másrészt mint pénz az összekapcsolódó nemzetközi pénz- és tőkepiacokon. A tőke teljesen szabad, és nemzetközi intézmények (Világbank, Kereskedelmi Világszervezet) által is megkönnyített mozgása tehát a globalizáció lényegi mozzanata (Boda 2004).

A globalizáció fokának jellemzésére Kearney (2007) által kifejlesztett index jellemzi a globális gazdaság a technológia és a piacok helyzetét, és mutatja az országok integrációjának fokát. Az index a globalizáció négy területét (gazdasági-, pénzügyi-, kapcsolati- és technológiai globalizáció) 12 változó alapján vizsgálja, majd összegzi. Kezdetben a világ 60 leggazdagabb országának teljesítményét vizsgálták, ma a világ 72 országát. Ezek az országok a világ gazdaságának 97 %-át, a hazai össztermék 88 százalékát fedik le. (Ernst & Young 2013)

Magyarország erőteljesen integrálódott a világkereskedelmi folyamatokba, a termékek és szolgáltatások áramlása a válság előtti szinten van, a tőkeáramlás pedig stabilan nő. A fő problémát a megfelelő szakmai kompetenciával rendelkező munkaerő felkutatása jelenti.

Kutatások utalnak arra, hogy a gazdasági globalizáció működése és intézményrendszere az elkövetkező években alaposan át fog alakulni: a gazdasági, a társadalmi, és az ökológiai problémák ezt ki fogják kényszeríteni. Bizonyos, hogy a világunk még bonyolultabb lesz, még több szabályozással, nemzetközi egyezményekkel és szervezettel (Berend T. 2004, Chikán 2003, Szabó 2004). Sokak szerint a globalizáció szabályozása részben arra kell, hogy irányuljon, hogy a gazdasági folyamatokat legalább részben "relokalizáljuk", és lassítsuk a globalizációs tendenciákat (a multinacionális vállalatok helyváltoztatását és a pénz szédítő iramú száguldását a nemzetközi pénzpiacokon, Boda 2004). A gazdasági globalizáció inherens vonásai ugyanis képesek megakadályozni azt, hogy valóban hatékony társadalmi és ökológiai szabályozás működjön a világban. Az azonban nagy kérdés, hogyan érhető el erős nemzetközi politikai, kulturális, környezetvédelmi stb. együttműködés úgy, hogy közben csökkentjük a gazdasági globalizációt.

Globalizáció: a modern világ népeinek növekvő kapcsolatrendszere és kölcsönös függése. Az áruk, a tőke, az emberek és az információ áramlását a technológiai fejlődés gyorsítja. A globalizáció következtében egymástól igen távol élő emberek, közösségek is kapcsolatba kerülnek egymással. Globalizáción világszintű egységesebbé váló folyamatokat, és azok következményeit értjük, ami az élet számos területén megmutatkozik. A globalizációs folyamatot a nemzetek közötti megállapodások és nemzetek feletti intézmények szabályozzák. A globalizáció állandó növekedéssel jár és igen nagy hatása van a politikai rendszerre. Globális értelemben – a globalizáció egyik meghatározó következményeként – a nemzetközi kapcsolatok rendszerében már régóta nem csak az államok (nemzetállamok) a hatalom fő birtokosai, ezáltal a világot érintő kérdésekre adandó válaszok meghatározói. A nem állami szereplők mellett fokozatosan egyre nagyobb teret nyernek a multinacionális vállalatok, a bankok, és a világméretű civil szervezetek. Ezek növekvő befolyása átrajzolja a hatalmi és politikai viszonyokat.

A globalizáció a nemzetközi politika rendszerének vonatkozásában új szereplők, aktorok új típusú rendjének - vagy káoszának - a kialakulásához vezetett

és fog vezetni. „A mai politikát ugyanaz az öt faktor jellemzi, mint az első világháborút megelőző időszakot: az imperialista túlterjeszkedés, a nagyhatalmi rivalizálás, az instabil szövetségi rendszer, a lator államok és a kapitalizmussal szemben álló forradalmi terroristacsoportok jelenléte” (Fergusson 2005).

Szükséges, hogy az emberiség olyan világméretű és -érvényű politikai intézményeket hozzon létre, amelyek kontrollálják a sokágú planetáris folyamatokat, s amelyek egyúttal az emberek támogatását is élvezik (Az Európai Unió rendelkezik egyfajta politikai keret rendszerrel, de ez nem terjed ki az egész világra (Ördögh, 2009). A globalizáció és az állam konfliktusában a társadalom kerülhet végveszélybe, amely hosszú idő alatt kialakította az állami infrastruktúrát, az iskolarendszert, a közbiztonságot, a higiéniát. Ha az állam ezek fenntartásából kivonul, annak következménye leépülés, bűnözés és káosz lesz. A politikai hatalom nem rendelkezik kellő befolyással, mellyel szabályozhatnák a globalizáció hatásait országon belül (Kiss 2007). Pedig korrupciótól való mentesítés és szabályozás lehetne a megoldás kulcsa. A globalizáció lehetőséget és megnövekedett mozgásteret jelent, amit jó és rossz célra egyaránt fel lehet használni. A szabad mozgás nemcsak a multinacionális vállalatoknak, hanem a kis szereplőknek is nyitott pályát jelent, hogy maguk körében döntéseket hozzanak, befolyásolják a környezetüket. A technikai, technológiai globalizáció technológiák, az internetes megoldások elérhetősége a kisebb és nagyobb szereplők tevékenységét ugyanúgy elősegítik. A globalizáció lehetőséget teremt arra, hogy valami újat létrehozzunk. A globalizációt Kiss (2007) alapvetően funkcionális és rendszerelvűnek tekinti. A rendszert a globálisan funkcionáló szervezetek és aktorok alkotják, mint tőkepiac, árupiac, információ, média. A politika viszont, mint rendszer nem funkcionális, az szerződéseken, értékeken, hagyományokon alapul. Globális politika sem létezik, mert a szereplők helyi érdekek képviselői, és mivel maga a rendszer is szerződésekre, értékekre épül, amit a helyi szavazók legitimálnak. Vagyis a politikának definíció szerint nincs köze a globalizációhoz. A politikusnak meg kell találnia a globalizáció viszonyai közötti politikai mozgásteret. S ha ez sikerül a politikai rendszerek visszanyerik méltóságukat (Kiss 2007).

I. rész

A JKB modell bemutatása

A fejlődés tényezői

Fejlettséget mérő indexek

A JKB modell

JKB-alapú illeszkedési stratégiák

3. Növekedés és fejlődés a közgazdaságban

A növekedés és fejlődés problémájának vizsgálata egyidős a közgazdaságtannal, és bár a közgazdaságtan kutatási témái elég kiterjedtek, valószínűleg ez nevezhető mind közül a legfontosabbnak. Ennek megfelelően nagyszámú elmélet és modell született az elmúlt 250 évben, amelyek alapvetően két kérdésre keresték a választ. Egyrészt magyarázni igyekeztek azt, hogy miért figyelhető meg folyamatos bővülés a nyugati világban, azaz miért növekszik folyamatosan az egy főre jutó jövedelem. Másrészt annak okait keresték, hogy miért alakultak ki és maradtak fenn hatalmas jövedelmi különbségek a különböző régiók és országok között. Végző soron olyan tényezőkre mutatnak rá a téma kutatói, amelyeknek a jelenléte vagy hiánya tartós növekedéshez-fejlődéshez vezet.

Mielőtt rátérnénk a tényezők tárgyalására, megkerülhetetlen, hogy szót ejtsünk a növekedés és-vagy fejlődés mibenlétéről. Noha együtt említjük a kettőt, az áttekintett irodalom rendszerint különválasztja a két fogalmat, és külön tárgyalja azokat. A legegyszerűbb megközelítésben azt szokás mondani, hogy a növekedés a szűkebb, a fejlődés pedig a tágabb kategória, amennyiben növekedés alatt mennyiségi változást értünk csupán, fejlődés alatt viszont egy olyan folyamatot, amely során a minőség egy alacsonyabb szintről egy magasabbra jut el (Szentés 2011). Mivel a gazdasági jelenségek mérése eleve komoly problémákat okoz, a legnépszerűbb formalizált, ún. növekedési modellek (pl. Domar 1947, Harrod 1948, Solow 1956, Romer 1986, Lucas 1988) a nemzeti jövedelemre, ill. annak egy főre jutó mértékére koncentrálnak. Ezek a modellek tehát egyetlen mutató mennyiségi változásán keresztül térképezik fel a növekedés-fejlődés jelenségét, azaz a szűkebben vett növekedés vizsgálatára vállalkoznak.

Közismert ugyanakkor, hogy a nemzeti jövedelem (és világszerte elterjedt mérőszáma, a nemzeti számlák rendszerével számolt GDP) változására alapozott következtetések néha megtévesztőek lehetnek. Vitatott, hogy bizonyos nem megújuló erőforrások (pl. szénhidrogének) kitermelése, egyes informális tevékenységek (pl. háztartásban végzett munka) piacosítása, vagy meghatározott közjavak (pl. honvédelem) előállítási költségeinek beszámítása tényleg javítja-e – és ha igen, mennyivel – a jólétet (a témáról részletesen értekezik van

den Bergh 2007). Eltekintve a módszertani problémáktól, a GDP, mint végső mutató – éppen aggregált volta miatt – elfed olyan mélyebb folyamatokat, amelyek a tágabb értelemben vett fejlődés szempontjából kulcsfontosságúak:

- az egyes ágazatok eltérő jövedelemtermelő képessége, hozzáadott értéke, tényezőigényessége miatt nem mindegy, hogy milyen arányban járulnak hozzá a nemzeti jövedelemhez, ill. részesedésük hogyan változik az idő előrehaladtával (gazdasági szerkezet kérdése);
- a gazdasági szerkezet módosulása munkaerőpiaci átrendeződéshez vezethet (foglalkoztatás kérdése);
- részben a gazdasági szerkezetváltozás, részben a foglalkoztatás szerkezetének elmozdulása automatikusan magával vonja a jövedelem eredeti és másodlagos elosztásának a változását, ami társadalmi és életminőségbeli változások egész sorát eredményezheti (jövedelem-elosztás kérdése);
- az állami közreműködéssel nyújtott közjavak, ill. meritórikus javak előállításában tapasztalható hatékonyság változás, ill. a szabályozási környezet evolúciója (intézmények kérdése);
- az itt felsorolt, és egyéb háttérben zajló folyamatok együttesen meghatározzák a jövedelem tartós bővülésének gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatóságát (fenntarthatóság kérdése).

Amikor a gazdasági növekedés kérdése a gyakorlatban szóba kerül, még akkor is többet értenek alatta a pusztán mennyiségi gyarapodásnál, ha a mérésére a reál GDP változását használják. A kívánatos gazdasági folyamatok közé ugyanis a jövedelem érezhető bővülése mellett hallgatólagosan számos más fejleményt is felsorakoztatnak: a társadalmi egyenlőtlenségek mérséklődését, a fogyasztási minták átalakulását, az élhetőbb környezet megteremtését, a korrupció visszaszorulását stb. Ez még akkor is így van, ha a fejlődés egyes elemei (pl. a környezeti fenntarthatóság) háttérbe szorúlnak, különösen a kevésbé fejlett országokban, ahol a felzárkózás hajszolása torzíthatja a prioritásokat.

A továbbiakban, amikor növekedési és-vagy fejlődési pályákról, növekedési és-vagy fejlődési tényezőkről esik szó, a fejlődés fogalmát tágabb értelemben használjuk, azaz a bruttó hazai termék növekedésén túl beleértjük a gazdasági-társadalmi struktúra korszerűsödését is.

3.1. A fejlődés elméletei

A közgazdaságtan nemcsak azért hozott létre sok tucatnyi fejlődéselméletet, mert a különböző korszakok különböző iskolái mást és mást gondoltak a gazdaság szabályszerűségeiről, hanem azért is, mert az elemzés kiinduló feltételeiben sem volt megegyezés. Ezek a kiinduló feltételek máig sem tisztázták meggyőzően, ezért kívánatosnak tűnik röviden bemutatni a fejlődéselméletek által alkalmazott megközelítések fontosabb ütközőpontjait.

1. A közgazdasági modell határai

A közgazdaságtan tipikus nyugati diszciplína. Nyugat-Európa legfejlettebb részein született meg, és ugyanitt dolgozták ki a legnagyobb hatású elméleteit. Ebből következően a közgazdaságtan modelljei a nyugati gazdaságok működését igyekeznek leírni. Ennek ellenére a legtöbb közgazdasági iskola hallgatólagosan feltételezi, hogy modelljei univerzálisak, tehát valamennyi ország és régió gazdaságának vizsgálatára alkalmasak. A klasszikus közgazdasági iskola, Ricardo komparatív előnyökön alapuló kereskedelemelméletére (1817) alapozva azt hirdette, hogy a szabadkereskedelem és az ún. laissez-faire politikája fejlett és fejlődő országnak egyformán kedvező. Ezt a német történelmi iskola képviselői kétségbe vonták. Legismertebb alakjuk, List (1841) azt vallotta, hogy a klasszikusok tanai csak a legfejlettebb országokra alkalmazhatók, a kevésbé fejlettek számára pedig más elvek, így például a protekcionizmus (Listnél: növendékkiparok védelme) az irányadók.

A mai domináns (exogén és endogén) neoklasszikus növekedési elméletek ugyancsak univerzális közgazdasági modellt feltételeznek. Velük szemben az új intézményi közgazdaságtan képviselői állnak (ld. pl. Williamson 2000), akik az intézmények gazdasági fejlődésben játszott szerepét hangsúlyozva arra is felhívják a figyelmet, hogy az egyes országok intézményi berendezkedése nagyon eltérő lehet.

2. A fejlődés szakaszai

Kapcsolódóan a közgazdasági modellek univerzális vagy lokális voltáról szóló vitához, a fejlődés számos kutatója elvetette, hogy a fejlettség különböző

szintjein álló gazdaságokra ugyanazok a szabályok vonatkoznának, de az egyetemességet abban az érelemben továbbra is elfogadta, hogy olyan fejlődési szakaszokat feltételezett, amelyeket minden országnak be kell járnia. Azt feltételezték tehát, hogy a fejlődés unilineáris módon zajlik, és ha egymás mellett léteznek is olyan országok, amelyek a fejlődés különböző szakaszaiban vannak, ez csak annak köszönhető, hogy a kevésbé fejlettek még nem érték el, de a későbbiekben szükségszerű el fogják érni a fejlettekre jellemző gazdasági berendezkedést. Fejlett és fejlődő között tehát csak annyi a különbség, hogy a fejlettek gyorsabban járták be az univerzális fejlődési pályát.

A fejlődést korszakoló, unilineáris pályát feltételező munkák közül az egyik legismertebb Rostowé (1960), aki öt, egymást követő szakaszt írt le: tradicionális társadalom; felemelkedés (take-off) feltételeit megteremtő időszak; felemelkedés; érettség felé vivő szakasz; magas szintű tömegfogyasztás. Ezek közül a felemelkedés (take-off) kulcsfontosságú, ez ugyanis az igazi választóvonal Rostow szerint a tradicionális és a modern társadalmak között, legfontosabb jellemzője pedig a beruházások ugrásszerű emelkedése.

Veblen (1919), az institucionalizmus nagy alakja helytelenítette a teleologikus közgazdaságtani szemléletet. Helyette azt javasolta, hogy a gazdaságok fejlődését inkább az evolúciós tanok alkalmazásával kell megközelíteni. Az új intézményi iskola követte tanítását, és meghonosította az útfüggő fejlődés fogalmát a közgazdaságtanban (North 1992). Amennyiben egy országban egy szűk csoport meghatározó gazdasági és politikai befolyásra tesz szert, érdekelt lesz a meglévő rendszer fenntartásában, ezért az intézményrendszert is igényeinek megfelelően alakítja. Az útfüggőség az unilineáris fejlődés ellen hat, hiszen a kiinduló feltételek eltérése különböző intézményi struktúrák kialakulását eredményezi a későbbiekben.

3. Függőségi viszonyok

Nincs egyetértés abban sem, hogy az egyes nemzetgazdaságok fejlődésében van-e jelentősége a más országokkal, régiókkal fennálló kapcsolatoknak. A főáramú elméletek nem számolnak a nemzeti érdekek, a nemzeti alkuerő létevel, modelljeik a gazdaság belső aktorainak viselkedésére koncentrálnak. A külföld legfeljebb a külkereskedelem, ill. tényezőmozgások révén kapcsolódik az elemzésükhöz, de a külső szereplőkkel lebonyolított tranzakciókat ugyanolyan

motivációkkal magyarázzák, mint a belsőket. A főáramú megközelítés tehát jellemzően azt feltételezi, hogy az egyes nemzetgazdaságok szinte légüres térben, egymástól függetlenül fejlődnek.

A főáramból kilógó iskolák a nemzetgazdaságok egymástól független fejlődését nem fogadják el. Bár az egymástól való függést más és más tényezőkben vélik megtalálni az egyes szerzők, abban nézeteik megegyeznek, hogy a nemzetközi gazdasági kapcsolatokat – legyen az akár áruáramlás, akár tényezőáramlás – nem lehet az országhatárokon belüli kapcsolatok egyszerű kiterjesztéseként kezelni. A nemzetközi szakosodásból származó előnyöket az országok nem egyenlően osztják el egymást közt (Grieco 1993), a kapcsolatok szabályozására létrehozott nemzetközi rezsimek pedig olyan elveket rögzíthetnek, amelyek nem egyformán kedvezőek minden ország számára (Keohane 1984). Balogh (1963) rámutat, hogy a nemzetközi cserében részt vevő partnerek nem egyenlőek, a domináns félhez a többi országnak folyamatosan alkalmazkodnia kell, ami a függő helyzetben lévő országok fokozódó (kumulatív) alárendelődéséhez vezet. Myrdal (1957) a fejlődés terjedési és visszavető hatásait (spread-backwash effect) elemezve megállapítja, hogy a domináns gazdaságok (pl. gyarmatosító hatalmak) a stabil exportpiacok biztosítása miatt érdekeltek a többi partner gazdasági korszerűsödésének megakadályozásában, ami az egyoldalú szakosodásban (Prebisch 1964) és a fokozott kiszolgáltatottságban is megjelenhet.

4. Az elemzés egysége

Akár a tartós növekedés, akár a fejlettségben tapasztalható nagy különbségek okára keressük a választ, természetesnek tűnhet, hogy az egyes országokat, nemzetgazdaságokat választjuk az elemzés egységének. A nemzetgazdaság, mint az elemzés alapegysége közös pont a fejlődéstudományok zöménél, de nem ez az egyetlen megközelítésmód. Wallerstein (1974a) a középkori Európa gazdaságtörténetét tanulmányozva arra a következtetésre jut, hogy a modernizációs folyamatok megértése a szűk nemzeti keretek között nem lehetséges. Wallerstein ezért a teljes világrendszer tekinti az elemzés alapegységének, amelyen belül az egyes gazdasági szereplők közötti munkamegosztást a függőségi viszonyok is meghatározzák. A függőségi viszonyok a centrumrégiók és a periféria-félperiféria elkülönüléséhez vezetnek, és az országok fejlettsége attól függ, hogy melyik régióhoz sorolódnak be.

3.2. A fejlődés tényezői

A fejlődés mibenlétét és okait kutatók abban is különböztek egymástól, hogy tömör, vagy a változók széles körét bevonó magyarázatra törekedtek-e. A Harrod-Domar modell a megtakarítási ráta, és ebből kifolyólag a tőkeképződés magas szintjében látta a növekedés kulcsát; Romer (1986) endogén modellje a kutatás-fejlesztés pozitív externális hatásaira épül; a járadékvadászat (Krueger 1974) elméletének népszerűvé válása után leginkább a rossz kormányzati munka vált az elmaradottság magyarázatává stb. Másrészt Porter gyémánt modellje (1990) már négy, önmagában is meglehetősen komplex tényezőt kombinál össze, Barro (1998) harminc évet és száz országot átölelő empirikus vizsgálata pedig hét olyan változót talál (iskolázottság, várható élettartam, termelékenység, kormányzati vásárlások, jogbiztonság, infláció és cserearány), ami robusztus kapcsolatban áll a reál GDP növekedési ütemével.

Függetlenül a magyarázatba bevont tényezők számától, minden fejlődéssel kapcsolatos vizsgálatnál állandó problémát jelent a tautológia veszélye. Könnyen abba a hibába eshetünk, hogy olyasmit feltételezünk, amit később magyarázni szeretnénk. „Egy ország szegény, mert szegény” – ezzel kezdi Ragnar Nurkse a *The American Economic Review*-ba írt cikkét (1952), majd rögtön példát is hoz az állítás komolyságának alátámasztására: a beruházási hajlandóságot korlátozza a kis piacméret; a piacméret alapvetően a termelékenység szintjétől függ; a termelékenység szintje a termelésben felhasznált tőke mennyiségétől függ; de a felhasznált tőke mennyiségét korlátozza a kis piacméret. A helyzet csak súlyosbodik, ha a tradicionális gazdasági változókon túl társadalmi magyarázó tényezőket is be kívánunk vonni a vizsgálatba, hiszen ezeknek a minősége tagadhatatlanul összefügg a lakosság anyagi lehetőségeivel.

Ami a fejlődés tényezőinek azonosítási módját illeti, az egyik legnépszerűbb módszer az ún. kivonásos megközelítés, aminek kézenfekvő a használata a szegénység okainak vizsgálatakor. A fejlett és fejletlen országok összevetésével könnyen felderíthetők azok a változók, amelyek a gazdag országokban jelen vannak, a szegényekben pedig nem, és így a gazdagság okaként jelölhetők meg. Természetesen ennél a megoldásnál is módszertani problémát jelent annak megállapítása, hogy az összevetéssel kimutatott tényezők okozói vagy pedig okai a fejlettségben mutatkozó különbségnek.

A fejlődés-gazdaságtani irodalomban feltárt nagyszámú fejlődési tényezőt számos szempont szerint csoportosíthatjuk. Az egyik vezérmotívum, ami végigvonul a fejlődés-gazdaságtanon a kezdetektől egészen napjainkig, a fejlődést vagy lemaradást kiváltó tényezők helyének azonosítása. A kutatók egyik fele a fejlettségbeli eltéréseket belső okokra vezeti vissza. Olyan tényezőkre, amelyeknek a jelenléte (pl. fizikai vagy humán tőke) vagy hiánya (pl. kormányzati kudarcok) gyors növekedést tesz lehetővé. Hozzá kell tennünk, hogy a fejlődési probléma belső tényezőkkel való magyarázata még nem jelenti azt, hogy a megoldást is belső eszközökben találják meg. A szegénység egyik leggyakoribb magyarázata az alacsony megtakarítási ráta, és az ebből következő alacsony beruházási érték. Ennek orvoslását a legtöbb szakértő jellemzően külső tőkeinjekciókban látja, ami viszont azt jelenti, hogy a gondolatmenet csak a jelenlegi szegény országok felzárkózásának bemutatására alkalmas, hiszen kezdetben mindenképpen lennie kellett olyan országnak, amelyik külső segítség nélkül is megtudta oldani a tőkefelhalmozás problémáját.

A téma kutatóinak másik fele az elmaradottság okát külső tényezőkben keresi és találja meg. Ezek a magyarázatok abból indulnak ki, hogy a fejlettségbeli különbségek adóttak a világgazdaságban, és ezek a különbségek, az ezekből kialakuló függőségi viszonyok megakadályozzák a szegény országokat a felzárkózásban. A felzárkózás hiánya adódhat a szándékos akadályoztatásból (egészen pontosan az eltérő alkuerő miatt egyes országok képesek kedvezőbb pozíciókat kiharcolni maguknak a nemzetközi munkamegosztásban – Wallerstein 1974b), de spontán gazdasági folyamatok is kiválthatják (pl. visszavető-backwash hatás – Myrdal 1957).

További vizsgálódásunk szempontjából a fejlődés-lemaradás okainak külső és belső tényezőkre való bontása kulcsfontosságú, ugyanis feltételezésünk szerint mindkét csoport fontos szerepet tölt be vagy a probléma okozójaként, vagy a probléma lehetséges megoldásaként, vagy pedig okként és megoldásként egyaránt. A továbbiakban a belső-külső megosztást alkalmazva mutatjuk be a fejlődés-gazdaságtan által feltárt lényegesebb tényezőket.

3.2.1. A fejlődés belső tényezői

Adam Smith (1776) a szakosodás létrejöttében és fokozódásában látta a gazdaság forrását. Tudományteremtő művének bevezetőjében megállapítja, hogy

a szakosodás révén a gombostűgyártó manufaktúra munkásai fejenként és naponta akár négyezer-nyolcszáz tűt is előállítanak, míg ha minden munkafázist egyedül kellene végezniük, talán egyetlen tűt sem lennének képesek befejezni. Azok az országok tehát, amelyek képesek fokozni a polgáraik és vállalataik közötti munkamegosztást, gazdagabbá válhatnak, mert változatlan munkaerő felhasználásával emelni tudják a megtermelt mennyiséget.

A Harrod-Domar modell (1947, 1948) fő következtetése az, hogy a gazdasági növekedés kulcsa a tőkebefektetések emelése, ami viszont alapvetően a megtakarítási rátától függ. A tőkeszegénység, mint a gazdasági elmaradottság fő oka ezzel párhuzamosan általánosan elfogadottá vált a fejlődés-gazdaságtanban. Nem sokkal később Solow (1956) rámutatott, hogy a tőkeberuházások és a megtakarítási ráta emelése nem járulhatnak hozzá tartósan (sok évtizedes időtávon) a növekedéshez. Egyrészt a magasabb beruházások emelik a fizikai tőke, és ezzel együtt az elamortizálódó tőke értékét, ezért egyre többet kell pótló beruházásokra fordítani. Idővel a gazdaság eléri az egyensúlyi (stacionárius) állapotát, amikor a teljes megtakarítást pótló beruházásra fordítják. Az viszont vitathatatlan, hogy a fejlődő országokban természetellenesen alacsony a megtakarítások értéke, ezeknek az emelése tehát akár több évtizedes élénkülést eredményezhet. Másrészt kimutatható, hogy egy bizonyos határon túl már semmiképpen sem érdemes emelni a megtakarításokat, mert a nagyobb megtakarítással a jelenben vállalt áldozat nem kecsegtet nagyobb jövőbeli hozamokkal.

A gazdaság ciklikus ingadozásait elemző közgazdasági munkák ugyan csak érintőlegesen kapcsolódnak témánkhoz, de egyes felvetéseik ennek ellenére tanulságosak. Keynes (1936) úgy véli, hogy a visszaesések oka a keresletkorlát, amit a nagy jövedelemkülönbségek erősíthetnek. A vagyonos réteg spekulációs pénzkereslete kiugróan magas lehet, ami így megakadályozza, hogy a jövedelem egy része hatékony piaci keresletként jelentkezzen. Az egyenlőtlen jövedelemelosztás így válhat a kiegyensúlyozott növekedés hátráltatójává.

Schumpeter (1934) amellet érvel, hogy a ciklikus ingadozások természetes részei a gazdaságnak, mert a vállalkozók csak a meglévő egyensúlyi állapot megbontásával juthatnak nyereséghez. Ennek módja az innováció, ami így a gazdaság ciklikus fejlődésének mozgatórugójává válik. Szintén a vállalkozói réteg, a vállalkozói felfogás és motiváció fontosságát hangsúlyozza McClelland (1957). Szerinte a vállalkozó pionírszerepet tölt be a fejlődésben, akinek az igazi motíválója nem is a profit, hanem a különleges eredmények elérése (N-achievement).

A gyarmatbirodalmak felbomlása idején az elmaradottságot több szerző is a nyugatitól eltérő társadalomszerkezettel és értékrenddel magyarázta. A szegény országokban a társadalom paraszti jellege dominál, ami a munkaerő alacsony hatékonyságában, immobilitásában, a merev társadalomszerkezetben, az individualizmus és a kockázatvállalás hiányában jelenik meg (Meier 1964). Amikor a helyi értékek a nyugatiakkal ütköznek, kettévál a társadalom, duális társadalom alakul ki (Boeke 1953). Boeke Indonézia példáját vizsgálva megállapítja, hogy ilyen körülmények között nem lehet olyan politikát folytatni, ami a társadalom mindkét szegmensének elfogadható lenne, ami tovább erősíti a kettészakadást. Mindehhez torz gazdasági szerkezet társul. Egymás mellett, de egymástól mégis elszigetelten működik a tradicionális és a modern szektor, melyek közül az előbbiben alacsony, az utóbbiban magas a termelékenység. A modern szektor eredményessége időlegesen növelheti a jólétet, ami népeességrobbanást vált ki; ha a modern szektor nem tudja felszívni az így piacra lépő többlet munkaerőt, az a tradicionális szektor felé áramlik, tovább rontva annak termelékenységét és jövedelmezőségét, ami így végső soron a szegénység fokozódásához vezet (Meier 1964).

Változatos formában jelenik meg a fejlődés-gazdaságtan irodalmában a humántőke fejlődésben betöltött szerepe. Szentés (2011) a következőt idézi A. Marshalltól: „Nemzeti szempontból nézve, a dolgozó ember gyermekébe befektetett tőke mint beruházás éppen olyan produktív, mint a lovakba vagy gépekbe befektetett tőke” (68. old.). Újabb elméleteink egyértelműen azt sugallják, hogy az ember gyermekébe fektetett tőke ráadásul sokkal produktívabb a gépekbe és lovakba fektetettnél. Az endogén növekedésemléte az időnként fellépő növekvő hozadékokban látják a tartós növekedés okát, azt viszont közvetlenül vagy közvetett módon a humán tőkével magyarázzák. Lucas (1988) a humán tőkét újratermelhető tényezőként értelmezi, amelyet a gazdaság képes állandó mértékben bővíteni, és ennek eredménye a fizikai tőke termelékenységének folyamatos emelkedése lesz. Romer (1986) ugyancsak kapcsolódik a humán tőkéhez. Az ő modelljében a kutatás-fejlesztési kiadások, és az így létrejött eredmények pozitív externális hatása járul hozzá a fizikai tőke termelékenységének állandó emelkedéséhez, és a növekvő hozadékok eléréséhez.

Veblen (1919) rámutat, hogy az emberi magatartást mélyen meghatározzák a társadalom intézményesült szabályai. Ezek a szabályok csak lassan változnak, kialakulásukat az evolúciós elvek irányítják. Veblen nézeteit átvette az új

intézményi iskola is (North 1993, Williamson 1998). Követőinek véleménye szerint a kialakult intézmények meghatározzák a gazdaságban működő ösztönzők rendszerét, ezek pedig hatnak a vállalatok működésére, méretére, versenyére, a beruházások és a technikai fejlődés színvonalára, tehát végső soron az ország fejlettségi szintjére. A szegény országok elmaradottságát az új intézményi iskola szerint a rossz ösztönzőket magukba foglaló intézményi keretek okozzák.

Részben kapcsolódik az intézményi megközelítéshez a kormányzati kudarcok elmélete, mely főleg Tullock (1993) munkássága révén került a fejlődést kutatók látóterébe. Tullock még az 1960-as években felvetette (1967), hogy a verseny mérséklődéséből adódó extra profit arra ösztönözheti a vállalatok vezetőit, hogy erőforrásaikat a fejlesztések és a versenypozíció erősítése helyett az állami bürokrácia és a kormányzat befolyásolására fordítsák, amivel monopoljárdékot biztosító állami intézkedéseket lobbizhatnak ki maguknak. Krueger (1974) számításai szerint a protekcionizmus és az importengedélyek kiosztása körüli járadékvadászat miatti holtteher-veszteség a nemzeti jövedelem 7,3 százalékát tette ki Indiában és 15 százalékát Törökországban 1964-ben. Minél nagyobb egy országban a korrupció, minél gyengébb az állam, annál magasabbra rúgnak a járadékvadászathoz adódó veszteségek, így válik a kormányzati kudarc a fejlődés egyik legkomolyabb akadályává.

Porter (1990) nemzeti versenyképességi koncepciója egészen komplex fejlődési tényezőkkel egészíti ki a téma irodalmát. Nemzeti gyémánt elmélete szerint az ország fejlődését az határozza meg, hogy mennyire képes kedvező feltételeket teremteni a nagyvállalatok számára. A kedvező feltételek négy eleme a termelési tényezők és inputok rendelkezésre állása, a megfelelő piacméret és keresleti viszonyok, a piaci verseny és a vállalatok által alkalmazott stratégia, valamint a kapcsolódó és támogató iparágak helyzete. Hasonló koncepciót dolgozott ki Freeman (1987) is, aki a nemzeti innovációs rendszerek ötleivel a vállalati-oktatási-tudományos szféra közötti együttműködés fontosságát hangsúlyozta. Az ilyen együttműködésre alapozott innovációs rendszerek regionális ágazati gócpontokká válhatnak, amelyek vonzzák a tőkét és az értékes munkaerőt, így a fejlődés motorjai lehetnek.

3.2.2. A fejlődés külső tényezői

Ricardo komparatív előnyökről szóló elmélete (1817) vált a 19. század második felétől a nemzetközi gazdasági kapcsolatok laissez-faire megközelítésének egyik

sarokkövévé. A komparatív előnyökkel Ricardo továbbvitte Smith eredeti elképzelését, amely szerint a munkamegosztás terméktöbbletbe vezet, és rámutatott, hogy a munkamegosztás nemzetközi viszonylatban is hasonló előnyöket biztosít, még hozzá akkor is, ha a kereskedelem eltérő fejlettségű országok között zajlik. Ezek szerint a legmagasabb jóléti szint akkor biztosítható – függetlenül az ország fejlettségi szintjétől –, ha a kereskedelem a komparatív előnyöknek megfelelően zajlik, és az áruk nemzetközi áramlását semmilyen adminisztratív akadály nem korlátozza.

Az angol klasszikus közgazdászok által képviselt szabadkereskedelmi elv jogosságát sokan megkérdőjelezték. A német történeti iskola azt vallotta, hogy a klasszikus közgazdaságtan tételei legfeljebb Angliára alkalmazhatók, az olyan kevésbé fejlett országokra, mint amilyenek a Német Szövetség tagállamai voltak, nem. List (1841) a laissez-faire elvvel szembehelyezkedve felszólalt a protekcionizmus mellett, és az újonnan meglepedett iparágak védelmére védővámok alkalmazását javasolta (növekedéskor védelme). Hasonló utat javasolt a fejlődő német államoknak, mint korábban Alexander Hamilton (1791) az újonnan létrejött Amerikai Egyesült Államoknak. A fejlődő országok gazdaságpolitikájával foglalkozó szakértők egy jelentős része máig úgy véli, hogy a jól megválasztott protekcionista eszközök segíthetik az országok felzárkózását.

A második világháború után az országok közötti hatalmi viszonyokra terelődött a fejlődés-gazdaságtan művelőinek a figyelme. Ilyen viszonyokkal a főáramú, neoklasszikus közgazdaságtan eleve nem számol, mert nem is értelmezhető egy optimalizálásra törekvő fogyasztókból és vállalatokból álló standard modellben. Prebisch (1964) és Myrdal (1957) rámutat, hogy a szegény államok függő helyzetben vannak a gazdagabb partnerekkel szemben, ezért a kialakult nemzetközi munkamegosztás valójában nem a komparatív előnyök által diktált szerves fejlődés eredménye. A fejlődő gazdaságok zömének belső folyamatait közvetlenül is befolyásolták a fejlettek a gyarmati adminisztráción keresztül (Myrdal: kikényszerített bilateralizmus). Balogh (1963) a partnerek egyenlőtlensége következményének tartja, hogy a fejlődő gazdaságok struktúrájának időről időre igazodnia kell a fejlettek technikai haladás által kiváltott változásaihoz, ami rendszeresen megakasztja a tartós növekedés kibontakozását.

Az egyoldalú függés a fejlődő országok egyoldalú szakosodásához vezetett (Singer 1964). Exportjuk domináns részét a nyersanyagok adják, ami több okból is hátrányos: a nyersanyagok árai sokkal jobban ingadoznak, mint a fel-

dolgozott termékeké; ezen a területen sokkal kisebb tér nyílik a műszaki és technológiai fejlődésre; ami végül a fejlődő országok relatív exportárainak (cserearányának) romlásához vezet (Singer 1964). Bhagwati (1958) Elszegényítő növekedés című cikkében megmutatta, hogy a cserearányok romlása szélsőséges esetben az exportszektor termelésének dinamikus növekedése esetén is elszegényedéshez vezethet. A függőséget okoló irodalom alapján elmondható, hogy a fejlődés fontos tényezője lehet az exportszerkezet diverzifikálása.

Emmanuel (1972) odáig ment, hogy a fejlődő és fejlett országok közötti kereskedelmet egyenlőtlen csere névezte, ami szerinte a kereskedelmi imperializmus megnyilvánulása. Az egyenlőtlen csere (melynek haszonélvezői a gazdag országok munkavállalói, vesztesei pedig a szegény országok fogyasztói) kialakulásának fő oka Emmanuel szerint a bérekben világviszonylatban mutatkozó eltérés, fennmaradása pedig elsősorban a munkaerő immobilitásának köszönhető, ami megakadályozza a bérek kiegyenlítését.

Wallerstein (1974b) szintén elfogadta az egyenlőtlen csere koncepcióját, ezt ugyanakkor az eltérő alkuerővel magyarázta. A centrum-periféria viszonyok alakulása és a földrajzi elhelyezkedés gyakorlatilag előre eldöntik a fejlettek és fejlődők sorsát.

Sok kutató figyelme fordult a nemzetközi vállalatok felé, miután azok egyre hangsúlyosabb szerepet töltöttek be mind a nemzetközi tőkeáramlásban, mind a nemzetközi kereskedelemben. Furtado (1970) az amerikai transznacionális vállalatok latin-amerikai terjeszkedését vizsgálva megállapította, hogy a fejlődés szempontjából már nem is az országok közötti függőségi viszonyok a legmeghatározóbbak, hanem a nemzetközi vállalatok beruházási politikája. A transznacionális vállalatok tőkét hozhatnak a fejlődő országokba, munkahelyeket teremtve ezzel, a létrehozott leányvállalatok viszont gyakran elszigetelten, enklávé-szerűen (Singer 1964) működnek. Az ország tőkevonzó képessége, különösen, ha olyan vállalatokat vonz, amelyek szervesen illeszkednek a meglévő gazdasági szerkezethez, egy újabb fontos fejlődési hajtóerő.

Említést kell még tenni a modern fogyasztói társadalmak demonstrációs hatásáról. Általános jelenség, hogy a fejlődő országok fogyasztói követni igyekeznek a fejlett országok fogyasztási mintáit. Ez rendszerint fejlődést visszavető hatással van, mert a legújabb trendeknek megfelelő fogyasztási cikket jellemzően nem belföldön állítják elő, a divatok követése ezért növeli az importot, és hozzájárul a külső egyensúly megbomlásához.

3.1. táblázat: A fejlődés belső és külső tényezői

Belső tényezők	Külső tényezők
Társadalmon belüli munkamegosztás (Smith)	Szabadkereskedelem – országok közötti munkamegosztás (Ricardo)
Megtakarítások mértéke (Harrod-Domar)	Protekciónizmus
Tőkehiány	Növendékiparok védelme (List)
Egyenlő-egyenlőtlen jövedelemelosztás (Keynes)	Partnerek egyenlősége-egyenlőtlen-sége (Balogh)
Újítási ösztön (Schumpeter)	Igazodási kényszer (Balogh)
Vállalkozói magatartás (McClelland)	Egyoldalú függés – diverzifikáció (Myrdal)
Merev-rugalmas társadalomszerkezet (Meier)	Egyoldalú szakosodás – diverzifikáció (Singer)
Importált-szervesen kifejlődő társadalmi rendszer (Boeke)	Elszegényítő növekedés – javuló cse-rearány (Bhagwati)
Duális-homogén gazdaságszerkezet (Meier)	Kikényszerített bilateralizmus (Myrdal)
Befektetés a humán tőkébe (Marshall)	Nemzetközi bérkülönbségek – munkaerő mobilitása (Emmanuel)
Humán tőke, mint újratermelhető tényező (Lucas)	Földrajzi elhelyezkedés – centrum-periféria (Wallerstein)
K+F pozitív externális hatása (Romer)	Transznacionális cégek beruházási politikája (Furtado)
Intézményi ösztönzők (North)	Demonstrációs hatás
Útfüggő fejlődés	
Kormányzati kudarc (Tullock)	
Járadékvadászat (Krueger)	
Nemzeti gyémánt (Porter)	
Innovációs rendszerek (Freeman)	
Jogbiztonság, demokrácia (Barro)	

3.3. Az intézmények szerepe a növekedésben

Kutatásunk fókuszpontja a fejlődés intézményi tényezőinek vizsgálata, mert ezeet meghatározónak tartjuk a fejlődési pálya kialakulásában. A közgazdaságtan intézményi megközelítése reneszánszát éli, ennek ellenére bizonyos fogalmi

kérdésekben még mindig tart a vita a terület művelői közt. Nem teljesen tisztázott, hogy mi alapján különíthetjük el a szervezeteket (organisation) az intézményektől (institution), ill. hogyan viszonyulnak egymáshoz az olyan fogalmak, mint intézmény, konvenció, szabály stb.

Az intézmények vizsgálata nem új keletű jelenség a társadalomtudományban. Hodgson (2006) szerint egészen 1725-ig követhető vissza a fogalom története; ekkor Giambattista Vico tesz róla említést *Scienza Nuova* című művében. A közgazdaságtan szempontjából azért érdekesek az intézmények, mert az intézményi iskola hívei szerint befolyással vannak az emberi magatartásra, egész pontosan befolyásolják a gazdasági szereplők (vállalkozók, munkavállalók, fogyasztók) piaci döntéseit. Veblen (1919) hívta fel először erre a figyelmet, azt is hozzátéve, hogy túlzottan leegyszerűsítő az a feltételezés, hogy az emberek gazdasági viselkedését (piaci döntéseit) minden más tevékenységtől (család, kultúra, közösség, politika stb.) elszigetelten lehet vizsgálni. Álláspontját a közgazdaságtan főárama nem vette figyelembe, de két kutatási irány újra a figyelem előterébe hozta a témát.

Egyrészt pszichológiai kísérletek sora igazolta, hogy az emberek nem képesek olyan racionális döntéshozatalra, amit a közgazdaságtan feltételez. Tért hódított a korlátozott racionalitás elmélete (Simon 1957), ami megtépázta a homo oeconomicus nimbusát. A korlátozottan racionális gazdasági szereplő opportunistá módon viselkedik, vagyis döntéseit nem a neoklasszikus haszon- vagy profitmaximalizálási célok motiválják. Másrészt Coase (1937) munkássága nyomán világossá vált, hogy a gazdasági aktorok közötti interakciók nem súrlódásmentesek, és a súrlódás mértékétől függően nagyon különböző megoldások honosodhatnak meg az üzleti gyakorlatban. Megvizsgálva az üzleti gyakorlatot az láthatjuk, hogy ezernyi olyan társadalmi jelenség létezik, ami kívül esik a neoklasszikus közgazdaságtan látókörén, viszont hatással van az opportunistá magatartás és a tranzakciók során fellépő súrlódások mértékére. Ezeket a jelenségeket – és még sok minden mást – szokás intézményeknek nevezni.

Hodgson definíciója szerint (2006) az intézmény olyan széles körben elterjedt társadalmi szabályok rendszere, amely keretbe foglalja (strukturálja) az emberek közötti interakciókat. E definíció szerint intézménynek minősül a nyelv, a pénz, a mértékrendszer, az etikett, de akár a vállalat is. Az intézmények azért alakulnak ki, mert kiszámíthatóvá és előre jelezhetővé teszik az emberek viselkedését, ezáltal csökkentik a bizonytalanságot, és az interakciók során felmerülő súrlódásokat. Az intézmény tehát egyszerre korlátoz és egyben lehetővé

is teszi a hatékony cselekvést (példaként a közlekedési szabályok rendszerét szokás emlegetni, amelyek egyrészt szigorú kereteket állítanak fel, másrészt lehetővé teszik a gyors és viszonylag biztonságos haladást).

Továbbra is Hodgson kategorizálásánál maradva, konvenciónak egy intézményi szabály konkrét megjelenését nevezzük (az iménti közlekedési példánál maradva a jobbra-balra tartás konvenciónak minősül). A szabály definíciója: társadalmi szerkezetek (pl. kultúra, nyelv) által közvetített, hallgatólagos vagy rögzített rendelkezés arról, hogy X körülmények között Y a teendő. A törvények elvileg megfelelnek ennek a definíciónak, de szabállyá csak akkor lépnek elő, ha bevetté, megszokottá válnak. Végül a normák a kikényszerítés módjában különböznek a szabályoktól. A szabályok szankciók révén érik el hatásukat, a normák viszont a közös célok, értékek kialakítása révén, és azáltal, hogy a normák megsértése nemtetszést vált ki a többiekben.

North (1990), az új institucionalista iskola másik nagy alakja, Hodgsonéhoz hasonló definícióval szolgál az intézményekről: emberek alkotta korlátok, szabályok, amik keretbe foglalják a politikai, gazdasági és társadalmi interakciókat. Kettejük között ugyanakkor vita van a szervezetek mibenléte tekintetében. Hodgson a szervezeteket is az intézmények közé sorolja, North véleménye szerint viszont a különböző szervezetek (vállalatok, hivatalok, szövetségek stb.) inkább olyan viselkedési stratégiák, amik meghatározott intézményi szabályokra adott reakcióként jönnek létre.

Témánk szempontjából előrevivőnek találjuk, ha bemutatjuk az új intézményi iskola harmadik nagy alakjának sémáját. Williamson (1998) a társadalom tudományos vizsgálatának négy szintjét különíti el (3.1. ábra). Az egyes szinteket a változáshoz szükséges idő hossza alapján rendszerezi, de a hierarchiát az is befolyásolja, hogy mi mire van hatással. A magasabb szinten lévő jelenségek közvetlenül meghatározzák az eggyel alattuk lévő folyamatokat (ezt jelképezi a folyamatos nyíl az ábrán). Alacsonyabb szinten nem honosodhatnak meg olyan struktúrák vagy mintázatok, amik a magasabb szinten lévőktől idegenek, azokkal nem kompatibilisek. Visszacsatolásra is lehetőség van (szaggatott nyíl), de az említésen túl ennek Williamson nem szentel figyelmet.

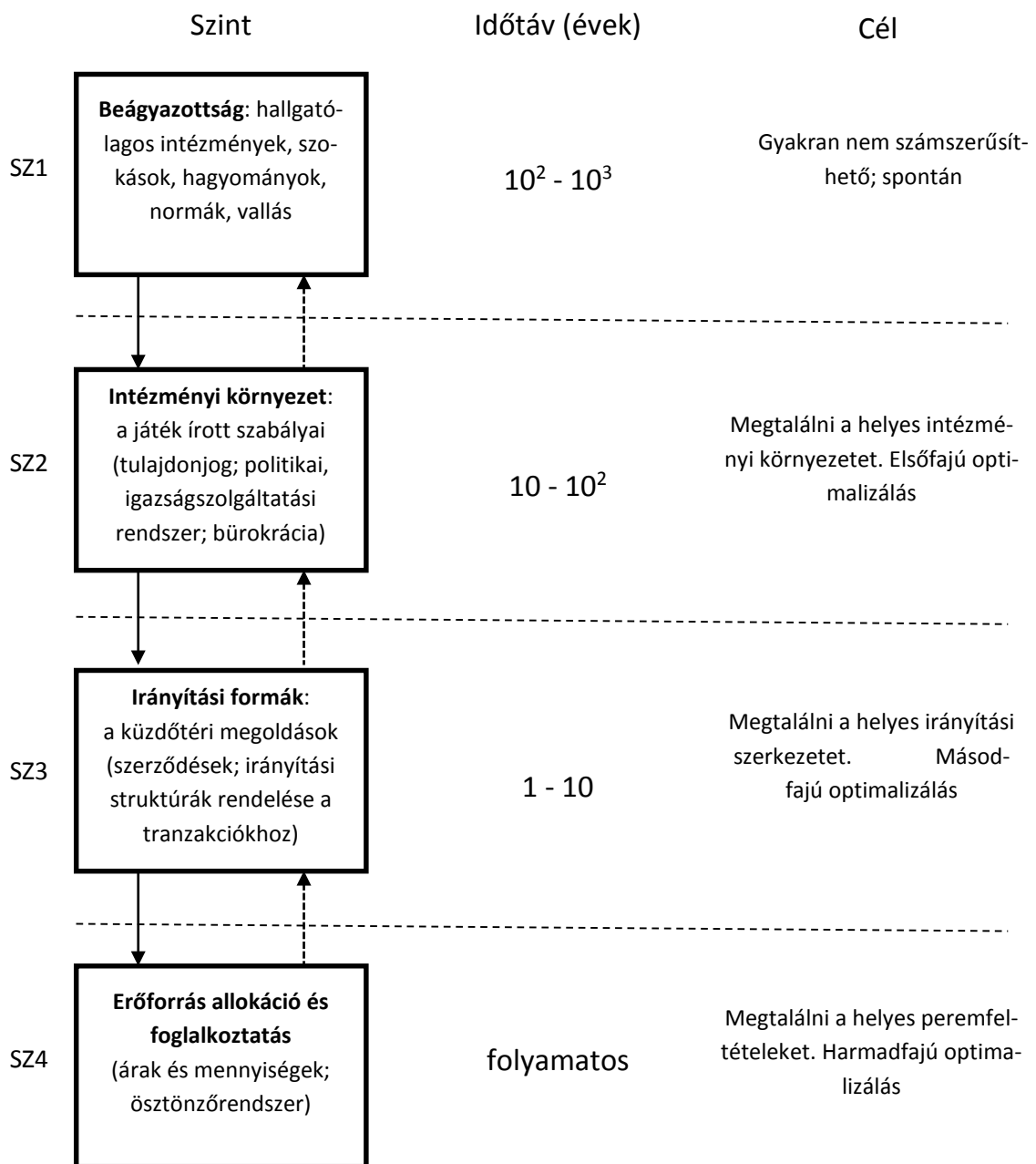
A hierarchia csúcán (SZ1) a társadalmi beágyazottság helyezkedik el. Williamson a normákat, szokásokat, etikai elveket, hagyományokat, konvenciókat és a vallást sorolja ide. Ezeket a kutatók (pl. Fukuyama 1995, Huntington 1996) általában adottnak veszik, évszázadokra, vagy akár évezredekre van szükség a megváltozásukhoz. Kialakulásukról keveset tudunk, általában spontánnak

nevezik a folyamatot, ami alatt azt értik, hogy a tudatos befolyásolás lehetősége minimális. Az irodalomban található fejlődési tényezők közül egyik-másik, legalábbis részben ehhez a szinthez sorolható (pl. duális társadalomszerkezet, vállalkozói magatartás).

A második szint (SZ2) az ún. intézményi környezet. Szemben az első szinttel, ahol a hallgatólagos korlátok (tabuk, hagyományok, etikett stb.) kaptak helyet, az SZ2 szabályai formálisak, azaz rögzítettek (pl. alkotmány, törvények, tulajdonjogok). Noha a második szinten is megfigyelhető az evolúciós fejlődés, itt már lehetőség nyílik a beavatkozásra, a formális szabályok megváltoztatására. Ezt elsőfajú optimalizálásnak (first-order economizing) nevezi a 3.1. ábra, aminek a lényege az írásban rögzített szabályok ideális kombinációjának a megtalálása. Williamson az alábbi elemeit emeli ki: a törvényhozói, végrehajtói és igazságszolgáltatási funkciók, az állami bürokrácia, a kormányzat különböző szintjei közötti hatalommegosztás (föderalizmus), a tulajdonjogok rögzítése és betartása, ill. a szerződések szabályozása.

Annak ellenére, hogy az elvi lehetőség adott az intézményi környezet tudatos átalakítására, drasztikus váltásra, mély reformokra a gyakorlatban inkább rendkívüli pillanatokban szokott sor kerülni (polgárháború, megszállás, korábbi rendszer összeomlása, katonai puccs vagy pénzügyi válság). Amennyiben nem adódik ilyen rendkívüli pillanat, a változás csak nagyon lassú lehet, és évtizedekre van szükség a lezajlásához. A fejlődési tényezők között jó néhány olyat találhatunk, amelyik a társadalmi elemzés második, ún. intézményi környezeti szintjéhez tartozik: jogbiztonság, demokrácia szintje, piacszabályozás-protекcionizmus.

Az elsőfajú optimalizálás ugyanakkor önmagában nem biztosítja az ideális gazdasági szerkezetet. Egyrészt az opportunistá magatartás miatt az aktorok nem feltétlenül követik a játék írásban rögzített szabályait. Másrészt az igazságszolgáltatás ugyanúgy súrlódásokkal működik, mint bármi más gazdasági tevékenység, ezért a szabálykövetők nem tudják azonnal és költségmentesen érvényesíteni az igazukat az opportunistákkal szemben. Itt kapcsolódik be az elemzés harmadik szintje (SZ3), amit Williamson irányítási szerkezetnek nevez. Az irányítási formák, irányítási szerkezetek vizsgálatának alapegysége a gazdasági szereplők közötti tranzakció, ill. az egyes tranzakciókat közvetítő szerződések.

Forrás: Williamson 1998, 26. o.

3.1. ábra: Az intézmények közgazdaságtana

Coase klasszikus cikke (1937) nyomán világossá vált, hogy különböző típusú tranzakciók különböző irányítási forma mellett bonyolíthatók le a legkisebb súrlódással. Míg Coase a vertikális és horizontális koordináció közötti átmenetet vizsgálta, a mai irodalom az irányítási formák egész skáláját sorolja fel és elemzi ki részletesen. A legkisebb súrlódást felmutató tranzakciók esetén a piaci koordináció a leghatékonyabb megoldás, a lekötés magasabb fokánál jelennek meg a hosszú távú szerződések és a szövetségek, míg a másik végletet a

vállalaton belüli tranzakció képezi. Ez ugyanakkor nem minden, mert speciális esetben szigorú állami szabályozás a célravezető, más esetben állami hivatal felállítása, vagy az állami feladat kiszervezése nonprofit szervezetekhez. Az olyan fejlődési tényezők, mint az oktatás és fejlesztés koordinációja, a Porter-féle nemzeti gyémánt, a kormányzati kudarc vagy a járadékvadászat, klasszikusan a harmadik szinthez sorolhatók.

Végül az utolsó szint (SZ4) az erőforrások allokációjának vizsgálatával foglalkozik, ami a főáramú, neoklasszikus közgazdaságtan felségterülete. Ezen a szinten az elemzés eszköze már nem az egyes szereplők közötti tranzakció, hanem maga az individuum, és bár az egyén felsőbb szintről tekintve meglehetősen komplex lehet (pl. egy vállalat a szervezeten belül lezajló tranzakciók milliósival), a negyedik szinten ezeket a szereplőket pontszerűnek, és teljesen homogénnek feltételezzük. A harmadfajú optimalizálás (third-order economizing) lényege a már meglévő irányítási forma mellett elérni az optimális erőforrás allokációt. A legjobban ismert növekedési modellek kulcstényezői (a tőke és a munkaerő mennyisége, gyarapodásának mértéke, a megtakarítások nagysága, a beruházások bővülésének üteme stb.) az elemzés ezen szintjéhez tartoznak.

Williamson szerint az új intézményi közgazdaságtan elsősorban a második és harmadik szinttel foglalkozik. Ugyanakkor North (1993) és Hodgson (2006) korábban idézett definíciójából is egyértelműen kiderül, hogy az SZ1, SZ2 és SZ3 jelenségei egyaránt az intézményekhez sorolhatók. A kutatás során mindazokat a tényezőket, amik a Williamson-féle struktúra három felső szintjéhez sorolhatók, intézményi tényezőként vettük figyelembe.

4. Fejlettséget mérő indexek és rangsorok

Kutatásunk meghatározó eleme az országok fejlődési pályáját feltérképezni képes modell megalkotása. Modellünk indexképzésre alapozott, ahol az indexek értékét a kulcsfontosságúnak tartott fejlődési tényezők operacionalizált változói adják. Az országok teljesítményének értékelésére széles körben használt, ám sokak által vitatott módszer az indexalkotás. Az indexek egyszerű lehetőségét adják az országok összehasonlításának olyan komplex és nehezen megfogható területeken, mint a gazdaság, a társadalom, a környezet és a technológiai fejlettség (OECD 2008a). Az indexek alkalmazásának létjogosultságát az országok teljesítményének mérésére, összehasonlítására a napjainkban számon tartott mintegy 178 index tanusítja (Bandura 2008). Ezen indexek közül a legelfogadottabbakat mutatjuk be, hogy azok erősségeit és gyengeségeit figyelembe vehessük saját modellünk kialakításakor.

4.1. Versenyképességi rangsorok

Az országok makroszintű versenyképességének mérésére a Global Competitiveness Indexet (World Economic Forum) és a World Competitiveness Indexet (International Institute for Management and Development) használják.

A két index azonos felhasználói körnek készül: a köz és a magánszféra döntéshozóinak, valamint a tudományos közösségnek. Ugyancsak hasonló a két index koncepciója is. A Világgazdasági Fórum (WEF) alapfeltevése, hogy a versenyképes gazdaságok gyorsabb növekedésre képesek. A növekedés hajtóereje a termelékenység, amely meghatározza az elérhető jólét szintjét és a beruházások megtérülésének mértékét. Ezért a versenyképességet azon intézmények, politikák és tényezők összességének tekinti, amely az országok termelékenységét meghatározza. Az International Institute for Management and Development (IMD) abból indul ki, hogy a jólétképzés elsősorban vállalati szinten történik. Ezért vizsgálataik az országok azon képességére fókuszálnak, amelyek a vállalatok versenyképességét támogató környezet megteremtésére és fenntartására irányul.

A következőkben röviden bemutatjuk a két index módszertanát, kiemelve a közöttük megfigyelhető legfontosabb eltéréseket és hasonlóságokat.

4.1.1. GCI – Globális Versenyképességi Index

A WEF Global Competitiveness Report címmel 1979 óta teszi közzé évente elkészített versenyképességi rangsorát. A kezdeti 16 országhoz képest a 2011-12-es jelentés már 142 országot rangsorol tényadatokra és vállalatvezetők megkérdezésére támaszkodva.

A rangsor 12 pillér értékelésével születik meg (WEF 2011 Appendix A).

1. Intézmények
  - A. Közintézmények (5 kategóriában összesen 16 változó)
  - B. Magánintézmények (2 kategóriában 5 változó)
2. Infrastruktúra
  - A. Szállítási infrastruktúra (6 változó)
  - B. Energia és távközlési infrastruktúra (3 változó)
3. Makrogazdasági környezet (6 változó)
4. Egészségügy és alapfokú oktatás
  - A. Egészségügy (8 változó)
  - B. Alapfokú oktatás (2 változó)
5. Felsőoktatás és képzés
  - A. Oktatás mennyisége (2 változó)
  - B. Oktatás minősége (4 változó)
  - C. Munkahelyi képzések (2 változó)
6. Termékpiacon hatékonyság
  - A. Verseny (2 kategóriában 14 változó)
  - B. Keresleti feltételek minősége (2 változó)
7. Munkaerőpiaci hatékonyság
  - A. Rugalmasság (6 változó)
  - B. A tehetség hatékony használata (4 változó)
8. Pénzügyi piacok fejlettsége
  - A. Hatékonyság (5 változó)
  - B. Megbízhatóság és bizalom (3 változó)
9. Technológiai fejlettség
  - A. Technológia adaptálása (3 változó)
  - B. ITC használat (5 változó)

10. A piac mérete

A. Belső piac mérete (1 változó)

B. Külső piac mérete (1 változó)

11. Az üzleti élet fejlettsége (10 változó)

12. Innováció (8 változó)

Az index több mint 100 változóból épül fel, ezek közül 5 változó 2 pillérben is szerepel 50-50 százalékos súllyal. A statisztikai adatokon túl az index összeállításakor 13 395 kérdőív eredményeire is támaszkodnak, átlagosan 98 válasszal országonként.

A pillérek tehát aggregált adatok, eltérő számú változóból álló alpillérek döntően egyszerű számtani átlaggal számított értékei (3 pillérnél súlyozzák az alpilléreket). Magukat a pilléreket eltérő súlyokkal veszik figyelembe az index kiszámításánál. Az első négy pillér (Intézmények; Infrastruktúra; Makrogazdasági környezet; Egészségügy és alapfokú oktatás) alkotja az Alapvető követelmények részindexét, amelyben az egyes pillérek 25-25 százalékos súllyal szerepelnek. A Hatékonyságnövelő tényezők részindex 6 pillére (Felsőoktatás és képzés; Termékpiaci hatékonyság; Munkaerőpiaci hatékonyság; Pénzügyi piacok fejlettsége; Technológiai fejlettség; A piac mérete) szintén azonos, 16,6-16,6 százalékos arányban vesz részt a részindex értékének alakulásában. A harmadik, az Innováció és szofisztikáltság tényezői elnevezést kapó részindex két pillére (Az üzleti élet fejlettsége; Innováció) pedig 50-50 százalékos súllyal határozza meg a részindex értékét.

A GCI index a három részindexből áll össze, ám ez ötféle módon történhet az országok fejlettségi szintjének megfelelően. Az egy főre jutó GDP alapján három fejlettségi szintet különböztetnek meg, valamint az ezek közötti két átmeneti kategóriát.

4.1. táblázat: Az egyes fejlettségi szintek jövedelemküszöbei és részindex súlyai

	1. szint Tényező- vezérelt	Átmenet az 1. és a 2. szint között	2. szint Haté- konyság- vezérelt	Átmenet a 2. és a 3. szint között	3. szint Innová- ció-vezé- relt
Egy főre jutó GDP (USD)	<2 000	2 000– 2 999	3 000– 8 999	9 000– 17 000	>17 000
Alapvető követelmények részindex súlyai	60%	40-60%	40%	20-40%	20%
Hatékonyságnövelő tényezők részindex súlyai	35%	35-50%	50%	50%	50%
Innováció és szofisztikáltság részindex súlyai	5%	5-10%	10%	10-30%	30%

Forrás: WEF 2011, 10. oldal

A legalacsonyabb szint a tényező-vezérelt gazdaságok csoportja, amelyben az Alapvető követelmények, a Hatékonyságnövelő tényezők és az Innováció és szofisztikáltság részindexek rendre 60-35-5 százalékos arányban vesznek részt. Ezen országcsoport (<2000 USD/fő) fejlődése alapvetően tényező-vezérelt. A vállalatokat alacsony jövedelmek, alacsony hatékonyság és áralapú verseny jellemzi. Ilyen körülmények között a versenyképesség fokozása elsősorban az első négy pillér terén lehetséges.

A Hatékonyságvezérelt gazdaságok (3000–8999 USD/fő) esetében ez az arány 40-50-10 százalék. Csökken az Alapvető követelmények súlya az indexben elsősorban a Hatékonyságnövelő és részben az Innováció és szofisztikáltság részindexek javára. Az országok akkor tekinthetők hatékonyság-vezéreltnek, ha a korábbi kategóriához viszonyítva hatékonyabb termelési folyamatok terjednek el, a magasabb bérek és a magasabb minőség magával hozza a felsőoktatással (5. pillér), a hatékony piacokkal (6. pillér) és a jól működő pénzügyi piacokkal szembeni magasabb elvárásokat. Alapvető jelentőségű a létező technológiák hasznosításának a képessége és a nagy piacok elérése.

A legmagasabb jövedelmű országcsoport innováció-vezérelt (>17 000 USD/fő). Itt a három részindex 20-50-30 százalékos arányban alakítja a végső

indexet. Az innováció és az üzleti élet fejlettsége (hálózatok, vállalkozások működésének szofisztikáltsága) pillérek szerepe nő meg az Alapvető követelmények pilléreinek rovására. (WEF 2011, 10.oldal) A magas bérek és életminőség fenntartása megköveteli az új termékek folyamatos megjelenését, amelyben elsősorban a két utolsó pillérnek jut jelentős szerep.

Az adatok összevonhatóságát min-max normalizálással teszik lehetővé. A kérdőívbeli kérdések 1-7-es skálán mértek, a statisztikai adatokat pedig ugyanerre a skálára számítják át.

A GCI nagy mennyiségű adatot kezel annak érdekében, hogy minél pontosabban határozza meg a vizsgált országok rangsorát, ám a sokszoros aggregálás következtében nehezen tekinthető át, hogy mely területen történő beavatkozással lehet érdemben befolyásolni a rangsorbeli elhelyezkedést. A több mint 100 változó ugyanis 3-5 aggregációval áll össze egy indexszé. A változók végső indexben kapott súlyai ennek megfelelően igen eltérőek. Függnek attól, hogy a pillért hány alpillér alkotja, illetve, hogy ezek hány változóból állnak; hogy a részindexben a kérdéses változót tartalmazó pillér hány százalékos súlyal vesz részt; valamint, hogy a részindex az ország fejlettségének a függvényében milyen súlyt kap a végső index kialakításában. Így egy változó akár 7 százalék feletti, de 0,1 százalék körüli súlyal is kerülhet a végső indexbe.

A 12 pillér változói nem kezelhetők elszigetelten. A készítőik maguk is felhívják a figyelmet arra, hogy az egyes változók szoros kölcsönhatásban állnak egymással, egy adott terület gyenge teljesítménye máshol is negatív hatást gyakorol. Az adatok közötti összefüggések eredményeképpen nem vagy nehezen megállapítható, hogy egy adott gazdaságpolitikai lépés hatása az indexre ténylegesen mekkora lesz, mert egy adott változó sok más változó és így más pillérek értékeit is elmozdítja.

4.1.2. WCI – Világgazdasági Versenyképességi Index

Az IMD által publikált World Competitiveness Yearbook 59 országot rangsorol 329 változó figyelembe vételével. Ebből 246 változót használnak fel közvetlenül az index megalkotásához, további 83 pedig háttér-információként szolgál. A változók mintegy kétharmada hivatalos statisztikákon, egyharmada pedig az IMD szakértőinek felmérésein alapul. Az összesített rangsor 4 faktor átlagaként adódik. Ezek a faktorok (IMD 2012 480. oldal):

1. Gazdasági teljesítmény (78 változó)
  - A. Belföldi gazdaság
  - B. Nemzetközi kereskedelem
  - C. Nemzetközi befektetések
  - D. Foglalkoztatás
  - E. Árak
2. Kormányzati hatékonyság (70 változó)
  - A. Közpénzügyek
  - B. Fiskális politika
  - C. Intézményi keretek
  - D. Üzleti élet szabályozása
  - E. Társadalmi szerkezet
3. Üzleti hatékonyság (67 változó)
  - A. Termelékenység és hatékonyság
  - B. Munkaerőpiac
  - C. Pénzügyek
  - D. Menedzsment gyakorlatok
  - E. Attitűdök és értékek
4. Infrastruktúra (114 változó)
  - A. Alapvető infrastruktúra
  - B. Technológiai infrastruktúra
  - C. Tudományos infrastruktúra
  - D. Egészségügy, környezet
  - E. Oktatás

A 4 faktor 20 részfaktorból áll össze, amelyek azonos súllyal kerülnek be az indexbe (5-5 százalék). A részfaktorokban a statisztikai adatok 1-es, a felmérésből származó adatok 0,55-ös súllyal szerepelnek. 2012-ben 4210 felső és középzetető töltötte ki a kérdőívet, országonként átlagosan mintegy 72 (IMD 2012, 484. oldal).

Az adatok összevonását sztenderdizálással (standard deviation method) teszik lehetővé. Ehhez a vizsgált ország adatából kivonják az összes ország adatából származó átlagos értéket, majd elosztják a szórás értékével. Egy további transzformációval érik el, hogy a legmagasabb skálaérték 100 legyen, ami a legjobban teljesítő ország pontszámának felel meg.

Az IMD módszertanában a részfaktorok értékét egyszerű számtani átlaggal határozzák meg, megakadályozva ezzel, hogy egy-egy nagyon magas vagy

éppen alacsony értékű változó túl nagy hatással lehessen a végső index alakulására. A túl sok változó alkalmazása ugyanakkor éppen ez ellen hat, redundanciát okozhat.

4.1.3. GCI vagy WCI?

Ahogy már említettük, az IMD és a WEF nagyon hasonló elméleti modellt követ indexei megalkotása során, noha a módszertanban vannak eltérések.

- Eltérő a vizsgálatba bevont országok száma, amit elsősorban az adatok hozzáférhetősége indokol. Az IMD számos tényadata kevesebb országból gyűjthető össze, míg a WEF szakértői adataihoz egyszerűbben hozzá lehet férni.
- Mindkét index megalkotásakor nagy számú változót használnak fel, de az IMD közel háromszor többet, mint a WEF.
- Mindkét felmérés támaszkodik szakértői véleményekre is (ún. soft adatok) a tényadatok mellett. A WEF esetében azonban az index változóinak nagyobbik hányada ilyen jellegű adat, az IMD kétharmad-egyharmad arányban használja a tényadatokat és a felmérések szubjektív adatait, illetve ez utóbbiakat kisebb súllyal számítja be.
- A GCI a részindexek súlyozásakor figyelembe veszi az országok fejlettségét az egy főre jutó GDP adatra támaszkodva, a WCI esetében viszont minden országnál azonos súlyokkal szerepelnek az egyes változók.
- Az alkalmazott normalizálási eljárások is eltérnek (Min-max módszer a WEF, standard deviation módszer az IMD esetén), de a megalkotott indexek mindkét módszer eredményeképpen az országok relatív pozícióját határozzák meg.

4.2. táblázat: A GCI és a WCI összehasonlítása

	GCI	WCI
Vizsgált országok száma	142	59
Vizsgálatba bevont változók száma	110	329
	statisztikai adatok és kérdőíves adatok	statisztikai adatok és kérdőíves adatok
Igénybe vett szakértők száma	13 395 (átlagosan 98/ország)	4 210 (átlagosan 72/ország)
Vizsgált területek	Intézmények Infrastruktúra Makrogazdasági környezet Egészségügy és alapfokú oktatás Felsőoktatás és képzés Termékpiaci hatékonyság Munkaerőpiaci hatékonyság Pénzügyi piacok fejlettsége Technológiai fejlettség A piac mérete Az üzleti élet fejlettsége Innováció	Gazdasági teljesítmény Kormányzati hatékonyság Üzleti hatékonyság Infrastruktúra
Erősségek	Sokdimenziós Egyszerűen kezelhető Gyorsan áttekinthető Figyelembe veszi az egyes országok eltérő fejlettségi fokát	Sokdimenziós Egyszerűen kezelhető Gyorsan áttekinthető Finomabb elemzés lehetősége a nagy számú változó miatt Egyszerűen áttekinthető módszertan
Gyengeségek	Információvesztés a túl bonyolult módszertan miatt Erős korreláció a vizsgálatba bevont változók között Multikollinearitás az azonos területet mérő adatok között	Információvesztés a változók nagy száma miatt Erős korreláció a vizsgálatba bevont változók között Redundancia Adatok minősége

Mindkét index lehetőséget ad arra, hogy az országok egymáshoz viszonyított helyzetét számos dimenziót figyelembe véve határozhassuk meg. Az in-

dexértékek egyszerűen értelmezhetők, gyorsan áttekinthetők és azonnal alkalmazhatók a felhasználásra. A WEF erénye az országok gazdasági fejlettségének figyelembe vétele az indexértékek megalkotása során, ami abból az elvből indul ki, hogy az országok fejlettségi foka meghatározza, hogy milyen reális lehetőségek vannak versenyképességük fokozására. Az IMD az indexalkotás azon elvét fogadja el, hogy a vizsgálatba bevont változók számának növelésével a levonható következtetések finomabbak, pontosabbak lehetnek.

Minden index alkalmazása szükségszerűen információvesztéssel jár együtt. Ezt a WEF esetén a komplikált aggregációs eljárás, az IMD esetén pedig a nehezen áttekinthető változóhalmaz tovább erősíti. Multikollinearitást okoz a közel azonos tartalmú változók alkalmazása, de ezt az átlagolási eljárások csökkentik. Ugyanakkor az egyes változók közötti erős korreláció nem kerülhető el. Felvetődhetnek a „klasszikus” dilemmák is a hitelességre, megbízhatóságra és az érvényességre vonatkozóan.

Az eltérő módszertan ellenére a képzett rangsorokban meglehetősen kis eltérés mutatkozik. A OECD országokra számított két rangsor Spearman-féle rangkorrelációjának értéke 0,892 a GCI 2011-12 és a WCI 2012, valamint 0,891 a GCI 2010-11 és a WCI 2011 indexértékek között ($p=0,000$).

A vizsgált indexek által képzett rangsorok korrelálnak az egy főre jutó GDP alapján összeállított sorrenddel is. Miután mindkét index megalkotásakor a minél nagyobb növekedést és jóléletteremtést tekintik a versenyképesség végső indítékának, ez a kapcsolat szükségszerű is. Az indexek ugyanakkor, köszönhetően a pillérek/faktorok és részindexek értékei közzétételének és elemzésének, mindenképpen több információt hordoznak az egy főre jutó GDP-hez képest. A rangsorok és az egy főre jutó GDP közötti kapcsolatok korrelációs együtthatóit tartalmazza a 4.3. táblázat.

4.3. táblázat: Az OECD országokra számított rangsorok Spearman féle korrelációs együtthatói

	GCI 2011- 2012	GCI 2010- 2011	WCI 2012	WCI 2011
WCI 2012	0,892		1	
WCI 2011		0,891		1
Egy főre jutó GDP 2010	0,741		0,799	
Egy főre jutó GDP 2009		0,707		0,729

Forrás: WEF 2011, 2010, IMD 2011, IMD 2010, IMF 2012 alapján saját szerkesztés

Az országok helyezéseit 1-34-ig számozva használtuk fel.

p=0,000 minden esetben

Nem dönthetjük el egyértelműen, melyik index módszertana adja vissza pontosabban az országok versenyképességének tényleges rangsorát, annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy a két konkuráló index közül elég egyet figyelembe venni. Hogy melyikről mondunk le, az ésszerűség határát súroló 329 tényező áttanulmányozásáról az IMD esetében, vagy a szintenként eltérő súlyozás miatt nehezen áttekinthető GCI indexről, az a felhasználó döntése.

Az 4.4. táblázat az OECD országok egy főre jutó GDP szerinti rangsorát tartalmazza, egyúttal feltünteti a GCI és a WCI rangsorok szerinti sorrendet is (1-34-g terjedő skálán). Látható, hogy a rangsorok néhány kivételtől eltekintve a GDP-hez nagyon hasonlóan értékelik az országok egymáshoz viszonyított helyzetét.

4.4. táblázat Egy főre jutó GDP GCI WCI sorrendek összehasonlítása

	GDP 2010	GCI 2011-12	WCI 2012
Luxemburg	1	17	8
Norvégia	2	12	5
Egyesült Államok	3	4	1
Svájc	4	1	2
Hollandia	5	6	7
Ausztria	6	14	15
Írország	7	20	14
Kanada	8	10	4
Ausztrália	9	15	10
Svédország	10	2	3
Belgium	11	11	18
Izland	12	21	19
Dánia	13	7	9
Németország	14	5	6
Egyesült Királyság	15	9	12
Finnország	16	3	11
Japán	17	8	20
Franciaország	18	13	22
Koreai Köztársaság	19	18	16
Spanyolország	20	24	28
Olaszország	21	27	29
Izrael	22	16	13
Szlovénia	23	30	33
Görögország	24	34	34
Új-Zéland	25	19	17
Csehország	26	25	24
Portugália	27	28	30
Szlovákia	28	33	32
Lengyelország	29	26	25
Magyarország	30	29	31
Észtország	31	23	23
Chile	32	22	21
Mexikó	33	31	26
Törökország	34	32	27

A táblázat az országok helyezéseit 1-34-ig számozva adja meg.

4.2. A JKB modell módszertana

Magyarország fejlődési tényezőinek és lehetséges fejlődési pályáinak feltárására az általunk kifejlesztett JKB modellt használjuk fel. A JKB modell elsősorban a fejlődés-gazdaságtan irodalmában feltárt fejlődési tényezőkre alapoz, de azokat egy sajátos rendszer szerint rendezi annak érdekében, hogy az egyes fejlődési pályák és alternatívák egymástól világosan elkülöníthetők legyenek. Modellünk összeállításánál az alábbi alapfeltevéseket alkalmaztuk:

- Elemzésünk egysége a nemzetgazdaság, az országok közötti függőségi viszonyoknak pedig nem szentelünk nagyobb figyelmet.
- A fejlődés kulcsa nem egyetlen tényezőben keresendő, hanem számos tényező kombinációjában. Amint láthattuk, a fejlődés-gazdaságtani munkák nagy része egy-egy, vagy legfeljebb néhány tényezőt emel ki, aminek oka a gyakorlati megfontolásokon túl a már idézett Ragnar Nurkse cikkben (1952) jelzett körkörös összefüggések rendszere, a „minden mindennel összefügg” jelensége. Ilyen körülmények között érthető, ha a végső mozgató felderítésére törekszik a kutató, de mi egy másik utat választottunk: elfogadva, hogy az elemzésbe bekerült tényezők egymásra is hatással lehetnek, egy olyan rendszerezési elvet használtunk, ami egyértelmű beavatkozási irányokat jelölhet meg a gazdaságpolitika irányítói számára. Feltételezésünk szerint tehát a fejlődésnek több, egymás mellett létező és ható mozgatója van.
- A fejlődés elsődleges mozgatói az ún. intézményi tényezők. A szofisztikált közgazdasági modellek az erőforrás allokáció operacionalizálható tényezőivel, elsősorban is a megtakarítási és a beruházási ráta alakulásával magyarázzák a növekedést. Williamson (1998) általunk is elfogadott hierarchiája szerint ugyanakkor az erőforrások allokációját közvetett vagy közvetlen módon meghatározzák a magasabb szinten lévő intézményi tényezők. Modellünk alkalmas lehet arra, hogy megmutassa az intézményrendszer fejlődésre gyakorolt hatásának a faktorait.
- A fejlődésnek különböző pályái léteznek, és az egyes országok számára több pálya is elérhető. Ez a feltételezés tükröződik abban, hogy a fejlődés intézményi tényezőit három dimenzióba (JKB – Jövőbeli, Külső és Belső potenciál) rendeztük, ill. abban, hogy a fejlődési pályák

bemutatását az OECD tagországok adataira alapoztuk. Előzetes várakozásaink szerint a legfejlettebb gazdaságokat tömörítő OECD-n belül több, egymástól jól elkülönülő pálya mutatható ki a jövőbeli, külső és belső potenciálok alapján, és a különböző fejlődési pályákat megtestesítő országok rivális modellekként szolgálhatnak a magyar döntéshozók számára.

4.2.1. A JKB-indexek koncepciója

A JKB modell a fejlődési tényezők újszerű rendszerezését kínálja, de ezen túlmenően alkalmas arra is, hogy az irodalomban fellelhető, széles spektrumot betérítő fejlődési tényezőket néhány egyértelmű fejlődési irány mentén helyezze el. A fejlődés-gazdaságtani irodalom bemutatásakor már felhívtuk rá a figyelmet, hogy a fejlettséget vagy elmaradottságot rendszerint vagy belső, vagy külső okokkal magyarázzák. Saját modellünk megőrzi ezt a két irányt, de a kettős helyett hármas osztatot használ, a belső és külső tényezőket kiegészítve egy harmadikkal, a jövőbelivel. Így áll össze az a három dimenzió, amely a fejlődés három irányát mutatja:

- J, azaz a jövőbeli potenciál;
- K, azaz a külső potenciál;
- B, azaz a belső potenciál.

Mindhárom dimenzió komplex abban az értelemben, hogy sok, az irodalomban megjelenő fejlődési tényezőt foglal magába, ugyanakkor egyértelműen leválasztható beavatkozási területeket testesít meg, ami segíti a döntéshozókat abban, hogy a saját preferenciáiknak megfelelően tudják kijelölni a fejlesztési prioritásokat.

A jövőbeli potenciál a magyar gazdaság fenntarthatósága és jövőbeli versenyképessége szempontjából meghatározónak ítélt változókat tartalmazza. Modellünkbe való beemelését az indokolta, hogy a fenntarthatóság gondolata a társadalomtudományok egyik vezérmotívumává vált az elmúlt évtizedekben. Témánk szempontjából a fenntarthatóság azt jelenti, hogy a fejlettség jellegze-

tes ismertetőjelei nemcsak a jelenben, hanem hosszabb távú jövőbeli kitekin-
tésben is jellemzik az adott gazdaságot⁸. Várakozásunk szerint az emberi és ter-
mészeti erőforrások előállítását, felhasználását, állapotát meghatározó feltéte-
lek alkotják a jövőbeli potenciál befolyásoló tényezőit.

A külső potenciál a magyar gazdaság jelenlegi világgazdasági helyzete
szempontjából döntő változókat tömöríti. Ez a dimenzió a fejlődés-gazdaságtani
irodalom már bemutatott külső tényezőinek feleltethető meg. Sajátossága,
hogy részben olyan elemeket tartalmaz, amiket belülről nem lehet befolyásolni,
ugyanakkor a nemzetközi tényező- és áruáramlás körülményeit – amik szintén
a külső potenciál részei – a gazdaságpolitika is alakíthatja. Azok a területek, ahol
lehetőség van a beavatkozásra, jellemzően a vállalati környezetet, azon belül is
a nagyvállalatok világát érintik. Előzetes elképzeléseink szerint tehát a nagyvál-
lati környezet minőségét alakító folyamatok mérőszámai sorolódnak a külső
potenciálhoz.

A belső potenciál Magyarország jelenlegi jóléte és fejlettsége szempont-
jából meghatározónak ítélt változókból áll össze. A fejlődésbeli különbségek
belső okainak nagyobb része ide sorolható. Azok az országok, amelyek kedvező
feltételeket kínálnak a vállalkozások számára, és magas életminőséget biztosí-
tanak a lakosságnak, kiemelkedő belső potenciállal rendelkeznek. Várakozásunk
szerint az anyagi jólét, a foglalkoztatás és a társadalmi-kulturális-politikai kör-
nyezet változói kerülhetnek ebbe a csoportba.

Látnunk kell, hogy miközben a három dimenzió kiegészíti egymást, sok
esetben kompromisszumok vállalására van szükség az egyes potenciálok között.
A magas bérszínvonal a belső potenciál szempontjából kedvező, a külső poten-
ciál szempontjából pedig hátrányos lehet, és fenyegető a jövőbeli potenciálra
nézve, amennyiben túlfogyasztáshoz vezet. Ugyanígy, a természeti erőforrások-
kal való bőséges ellátottság a belső és külső potenciálra is jótékonyan hat, vi-
szont olyan pazarláshoz vezethet, ami ismét csak fenyegeti a jövőbeli potenciált.
A három potenciál elkülönítése ezeknek a kompromisszumoknak a fontosságára
mutat rá.

A jövőbeli, külső és belső potenciál mérésére a JKB-indexeket fejlesztet-
tük ki. A JKB-indexek célja, hogy segítségükkel azonosítsuk azokat az intézményi
tényezőket, amelyek jellegzetes fejlődési mintákat rajzolnak ki a vizsgált orszá-

---

⁸ A fenntarthatóság tágabb, közgazdasági értelmezésén túlmutató aspektusával könyvünk második része
foglalkozik.

gok gazdasági-társadalmi környezetében, majd ezek alapján olyan gazdaságpolitikai javaslatokat tegyünk, amelyek segítséget nyújtanak a sikeres világgazdasági illeszkedési stratégia megválasztásában. A megalkotott új indexek a korábban tárgyalt két indexszel összevetve jellegzetes különbségeket mutatnak.

- Az egyik ilyen eltérés, hogy a korábban bemutatott WCI és GCI indexek tematikus tagolást alkalmaznak (pl. oktatás, egészségügyi, pénzügyi szféra, vállalkozói szféra, kormányzati szféra stb.), a JKB indexek viszont a három potenciál elkülönítésével még nem határolják ennyire határozottan el egymástól a gazdasági-társadalmi élet különböző területeit.
- Az ismert versenyképességi rangsorokhoz hasonlóan az általunk megalkotott indexek is támaszkodnak szakértői véleményekre és tényadatokra egyaránt. A szakértők szerepe ugyanakkor a JKB-indexekben merőben más. Nem konkrét gazdasági, társadalmi, környezeti és egyéb folyamatok, jelenségek értékelésére kértük őket, hanem segítségükkel azokat a területeket határoztuk meg, amelyek leginkább hatást gyakorolhatnak az ország gazdasági potenciáljára.
- A JKB indexekben a beazonosított változók száma töredéke a tárgyalt indexekhez képest, amivel elejét vehetjük az egy terület mérésére irányuló több változó közötti multikollinearitásnak. Az indexekkel korreláló változók faktorelemzésével a legfontosabb változócsoportok elemzési lehetőségéről így sem kell lemondanunk.
- Módszertanunk célország központú, elsősorban Magyarország lehetséges fejlődési pályáinak meghatározása a célunk, ehhez használjuk benchmarkként az OECD országok adatait⁹. A bemutatott indexeket viszont nemzetközi szervezetek állították össze, azok valamennyi, a vizsgálatba bevont országot azonosan kezelik, céljuk pedig elsősorban a vizsgált tényezők mentén történő rangsorolás.

---

⁹ Ilyen jellegű munka a GKI Gazdaságkutató Zrt. által összeállított Versenyképességi évkönyv, ahol a világgazdaság legfontosabb szereplőihöz és a közvetlen versenytársakhoz viszonyítva értékeli Magyarország pozícióját. Ugyanakkor ebben nem törekszenek a változók összevonására, indexalkotásra, hanem tematikusan mutatják be és hasonlítják össze a legfontosabbnak vélt gazdasági – társadalmi folyamatokat leíró változókat.

4.2.2. A JKB indexek kialakításának lépései

A JKB-indexek összeállítása több lépcsőben történt.

Első lépésben feltártuk a szakirodalomban fellelhető fejlődési tényezőket, amelyeket a könyvünk bevezető részében megismerhetett az olvasó. Kiindulási pontunk szerint ezeknek a tényezőknek egyfajta kombinációja kell képezze a JKB-indexek alapját, amelyekkel Magyarország és az OECD országok fejlődési potenciálját mérjük.

Második lépésben a fejlődési tényezők operacionalizálására került sor. Külső szakértők bevonásával brainstorming keretében összeállítottunk egy listát azokról a változókról, amelyek az irodalomban felbukkanó tényezők indikátorként szolgálhatnak. Erről a listáról végül 50 indikátor került kiválasztásra; ez az ötven tényező került fel a második lépésként szolgáló szakértői kérdőívre¹⁰.

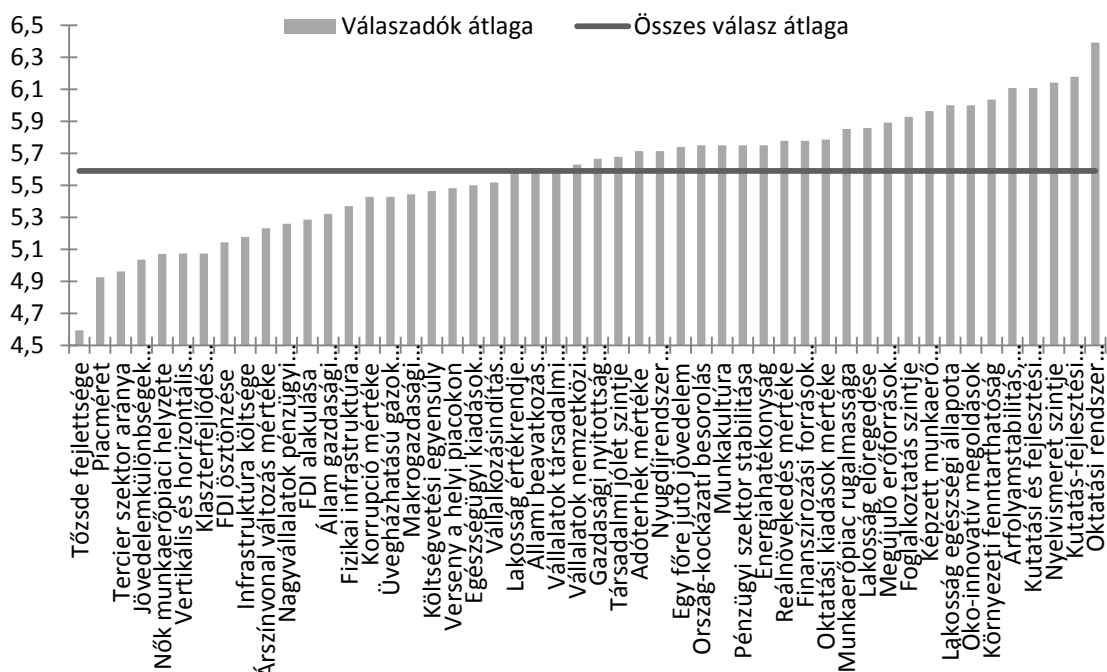
Harmadik lépésként a szakértői kérdőíven arra kértük válaszadóinkat, hogy az egyes tényezők fontosságát 1-7 skálán értékeljék (1 = egyáltalán nem fontos; 7 = kiemelkedően fontos), méghozzá kutatásunk három dimenziója szerint (jövőbeli (J), külső (K) és belső (B) potenciál) külön-külön. Válaszadóink a fenti 50 tényező közül azokra kellett magas pontszámot adjanak, amelyeket a magyar gazdaság fenntarthatósága és jövőbeli versenyképessége (J), jelenlegi világgazdasági helyzete (K) és jelenlegi jóléte és fejlettsége (B) szempontjából meghatározónak ítélték. A kérdőívet 28 kutató töltötte ki, zömük a Magyar Tudományos Akadémia Jövőkutató Bizottságának (jelenleg Statisztikai és Jövőkutató Tudományos Bizottság) aktív tagja. Számos tudományterület (bölcsettudományok, műszaki, orvostudományok, természettudományok és társadalomtudományok) képviselőiként a széles perspektívát és a jövő iránti érdeklődést egyesítették a megkérdezés során.

---

¹⁰Az 50 tényezőnk: makrogazdasági megtakarítások; ország-kockázati besorolás; tőzsde fejlettsége; tercier szektor aránya; reálnövekedés mértéke; egy főre jutó jövedelem; árszínvonal változás mértéke; költségvetési egyensúly; állam gazdasági szerepvállalása; állami beavatkozás hatékonysága; korrupció mértéke; árfolyamstabilitás, árfolyam kiszámíthatósága; gazdasági nyitottság mértéke; közvetlen külföldi befektetések alakulása; közvetlen külföldi befektetések ösztönzése; piacméret; infrastruktúra költsége; adóterhek mértéke; nyugdíjrendszer fenntarthatósága; vállalkozásindítás egyszerűsége; munkaerőpiac rugalmassága; lakosság elöregeedése; jövedelemkülönbségek növekedése; foglalkoztatás szintje; képzett munkaerő hozzáférhetősége; nők munkaerőpiaci helyzete; munkakultúra; finanszírozási források hozzáférhetősége; pénzügyi szektor stabilitása; nagyvállalatok pénzügyi folyamatainak átláthatósága; vállalatok társadalmi felelősségvállalása; vállalatok nemzetközi együttműködése; vertikális és horizontális integráció; lakosság értékrendje; verseny a helyi piacokon; fizikai infrastruktúra fejlettsége; klaszterfejlődés előrehaladottsága; kutatási és fejlesztési kiadások; kutatás-fejlesztési potenciál; egészségügyi kiadások mértéke; lakosság egészségi állapota; környezeti fenntarthatóság; öko-innovatív megoldások; megújuló erőforrások fejlesztése; energiahatékonyság; üvegházhatású gázok visszaszorítása; oktatási kiadások mértéke; oktatási rendszer hatékonysága; nyelvismeret szintje; társadalmi jólét szintje.

Negyedik lépésben a kérdőívek feldolgozása után különítettük el a külső, belső és jövőbeli potenciál meghatározó faktorait. A kiértékelés során minden tényezőt ahhoz a dimenzióhoz soroltunk, amelyekre a legmagasabb válaszátlag adódott. Ezzel a megoldással mind az 50 tényezőt besoroltuk egy, és csakis egy dimenzió alá a jövőbeli, külső és belső hármas közül, majd egy utolsó transzformációval csak a válaszátlag fölötti értékkel rendelkezőket emeltük be a potenciálok mérésére szolgáló indexek kialakításába. Ezzel elértük azt, hogy csak olyan változók kerüljenek az indexértékekbe, amelyeket szakértőink igazán nagy hatásúnak gondoltak.

4.1. ábra: A vizsgált tényezők fontosságának válaszadók szerinti megítélése

Végül 26 tényezőt azonosítottunk; ezek közül 11 a jövőbeli potenciált, 10 a belsőt, 5 pedig a külsőt határozza meg.

Jövőbeli potenciál tényezői:

1. Vállalatok társadalmi felelősségvállalása
2. Munkakultúra
3. Energiahatékonyság
4. Oktatási kiadások mértéke
5. Lakosság előregedése
6. Megújuló erőforrások fejlesztése

7. Lakosság egészségi állapota
8. Környezeti fenntarthatóság
9. Kutatási és fejlesztési kiadások
10. Kutatás-fejlesztési potenciál (kutatók, szabadalmak száma stb.)
11. Oktatási rendszer hatékonysága

Külső potenciál tényezői:

1. Gazdasági nyitottság mértéke
2. Ország-kockázati besorolás
3. Pénzügyi szektor stabilitása
4. Árfolyamstabilitás, árfolyam kiszámíthatósága
5. Nyelvismeret szintje

Belső potenciál tényezői:

1. Állami beavatkozás hatékonysága
2. Társadalmi jólét szintje
3. Adóterhek mértéke
4. Nyugdíjrendszer fenntarthatósága
5. Egy főre jutó jövedelem
6. Reálnövekedés mértéke
7. Finanszírozási források hozzáférhetősége
8. Munkaerőpiac rugalmassága
9. Foglalkoztatás szintje
10. Képzett munkaerő hozzáférhetősége

A további elemzések elvégzését nagyban megkönnyíti, ha az egyes országok külső, belső és jövőbeli potenciálját egységes mutatóval jellemezzük. Erre a célra a J, K és B-indexek szolgálnak, melyeket a szakértői kérdőívek feldolgozása alapján azonosított tényezők standardizált értékének átlagolásával kapunk.

Vizsgálatunk alapjául az OECD tagországait választottuk. A 34 tag külső, belső és jövőbeli potenciáljának szempontjából releváns mutatószámok legyűjtése után min-max módszerrel valamennyi mutató értékét egy 1-7 skálára számítottuk át az alábbi képlet segítségével:

$$(1) 6 * (\text{mutató értéke} - \text{mintaminimum}) / (\text{mintamaximum} - \text{mintaminimum}) + 1$$

Azon mutató esetén, ahol a nagyobb érték rosszabb eredményt jelez (pl. nemzeti valuta/SDR paritásváltozás) az (1) képlet megtevesztő eredményt ad, ezért itt másik átszámítási képletet alkalmaztunk:

$$(2) -6*(mutatóérték-mintaminimum)/(mintamaximum-mintaminimum)+7$$

Az átszámítás után kapott standardizált értékek átlagolásával az egyes országok jövőbeli, külső és belső potenciálját mérő J-, K-, B-indexekhez jutunk. Az indexek magas értéke magas potenciált jelez.

A JKB-indexek meghatározása után igyekeztünk felderíteni, hogy azok mely, az indexből kikerülő változókkal állnak szignifikáns kapcsolatban. Az egyes befolyásoló tényezőket egyértelműen hozzárendeltük egy és csakis egy index-értékhez. Eljárásunk lényege a lineáris korrelációs együtthatók kiszámításán és összevetésén alapult. A szóba jöhető faktorok kialakításakor az egyes indexekkel legerősebben és szignifikánsan korreláló változókat vettük figyelembe. Ezt követően került sor a J, K és B indexek faktorainak kialakítására. A faktorelemzés segítségével az indexben nem szereplő változók is bevonhatók a vizsgálatba, mégpedig oly módon, hogy egyúttal a változók közötti összefüggésekre is fényt deríthetünk.

A J, K és B-indexek áttekintését követően a három index együttes vizsgálatára került sor. Első lépésben elkülönítettük a közel azonos indexértékekkel rendelkező országokat, majd elkészítettük az OECD országok háromdimenziós, JKB index-értékeken alapuló térképét, azzal a céllal, hogy meghatározzassuk azokat a fejlődési irányokat, amelyek a magyar gazdaságfejlesztés számára potenciálisan szóba jöhetnek.

5. Az OECD országok JKB modellje

Modellünk bemutatását Magyarország külső, belső és jövőbeli potenciáljának az OECD országokkal történő összevetésével kezdjük. Ehhez a J, K és B-indexeket használjuk fel. Bemutatjuk továbbá az egyes részindexek faktorait, majd a 3 részindex együttese alapján kirajzolódó elhelyezkedést értelmezzük.

5.1. J-index

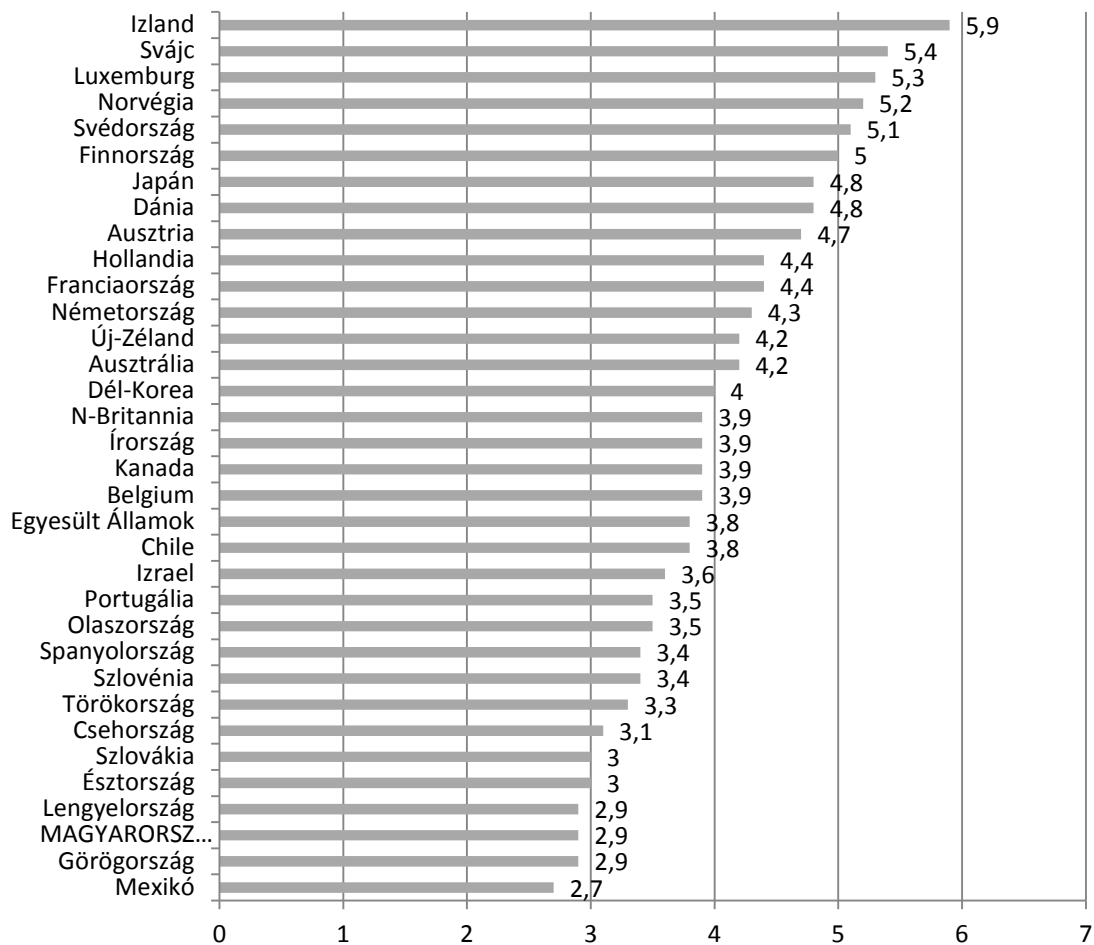
A J-index az országok jövőbeli potenciálját méri 11 változó bevonásával. A részindex azt igyekszik megválaszolni, hogy a vizsgált országok hogyan szerepelnek gazdaságaik fenntarthatósága és jövőbeli versenyképessége szempontjából. Az 5.1. táblázat a részindex 11 változóját mutatja be, valamint azt, hogy az egyes tényezők Williamson melyik szintjéhez sorolhatók. Amint látható, a J-index csupa intézményi tényezőt tartalmaz; ezek zöme az SZ3-hoz (irányítási formák) tartozik.

5.1. táblázat: A jövőbeli potenciál faktorai és mérőszámai

Befolyásoló tényező	Mérőszáma	Szint
Vállalatok társadalmi felelősségvállalása	A vezetők társadalmi felelősségvállalásának mértéke (1-10 skála)	SZ1-3
Munkakultúra	1000 lakosra jutó éves sztrájk miatt kieső munkanapok száma	SZ1
Energiahatékonyság	Az energia infrastruktúra állapota (0-10 skála)	SZ3
Oktatási kiadások mértéke	Egy főre jutó érték USA dollárban	SZ3
Lakosság előregedése	A lakosság előregedése mennyiben akadályozza a gazdasági fejlődést (0-10 skála)	SZ1-2
Megújuló erőforrások fejlesztése	A megújuló energia és szemét aránya az összes energiaszükségletben (%)	SZ3
Lakosság egészségi állapota	Egészségben eltöltött évek átlaga	SZ3
Környezeti fenntarthatóság	Egy főre jutó globális hektár	SZ1-2
Kutatási és fejlesztési kiadások	Egy főre jutó összeg USA dollárban	SZ3
Kutatás-fejlesztési potenciál (kutatók, szabadalmak száma stb.)	1000 lakosra jutó, teljes munkaidőre átszámított érték	SZ3
Oktatási rendszer hatékonysága	PISA felmérés eredményei a 15 évesek körében, matematika	SZ3

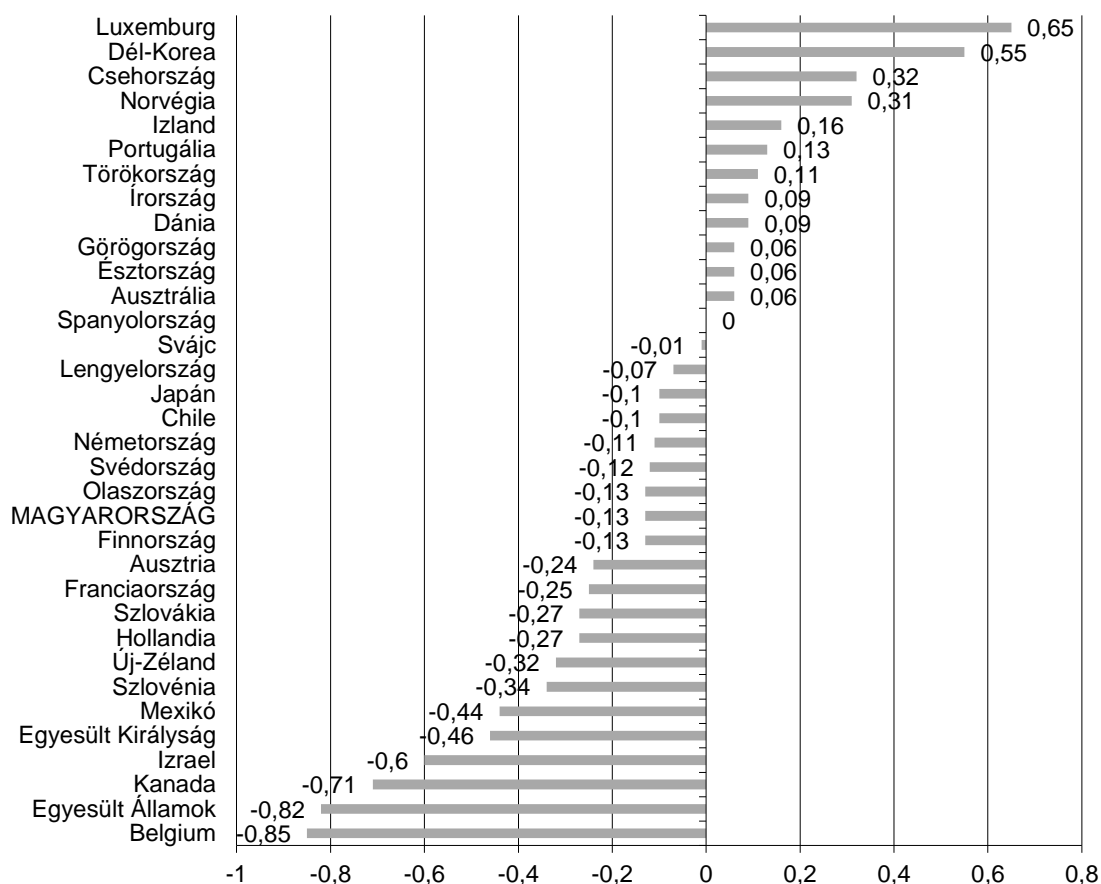
Az 5.1. táblázat mutatószámainak legyűjtése után azokat min-max módszerrel 1-7-es skálára számítottuk át, majd az indexértéket a normalizált értékek egyszerű számtani átlagaként kaptuk meg. Az indexértékek szerinti, 2010-es ország-sorrendet az 5.1. ábra mutatja.

Az index terjedelme viszonylag nagy (a többi indexszel összevetve), a legmagasabb értéket Izland képviseli (5,9), Mexikó pedig a legalacsonyabbat (2,7). Láthatjuk, hogy a kelet-közép európai országok valamennyien sereghajtók, Magyarország Lengyelországgal megegyező adattal ezen országok között is a leggyengébben szerepel. Az alacsony indexérték csaknem valamennyi vizsgált terület alacsony teljesítményeként áll össze. Jó teljesítményt egyedül a környezeti fenntarthatóságot mérő ökológiai lábnyom terén nyújt az ország, ami sokkal inkább a többi vizsgált ország gyors fogyasztásnövekedésének, semmint Magyarország tudatos fogyasztásának köszönhető.

5.1. ábra: A J-index értékei az OECD országokban (2010)

Az 5.2. ábra azt mutatja, hogy az elmúlt 10 évben hogyan változott meg az OECD országok egymáshoz viszonyított helyzete a jövőbeli potenciál tekintetében. A vizsgált országok körében az elmúlt 10 év legnagyobb nyertese Luxemburg (0,65), a legnagyobb visszaesést pedig Belgium könyvelheti el. Magyarország helyzete csak csekély mértékben változott (-0,13), a romló helyezés alapvetően a vizsgált országoktól elmaradó, de javuló értékek mellett állt elő. Mindössze két indexbeli változó, a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának észlelése és az energiahatékonyság megítélése terén ért el a 2000-es évnél alacsonyabb értéket Magyarország.

5.2. ábra. A J-index elmozdulása az OECD országokban 2000 és 2010 között

5.2. K-index

Magyarország jelenlegi világgazdasági helyzete szempontjából döntő változókat a K-index összegzi. Az index mindössze 5 változóból áll, ezeket és mérőszámait tartalmazza az 5.2. táblázat. Szemben a J-indexszel, itt nem olyan hangsúlyos az intézményi tényezők szerepe, éppen ezért a külső potenciálra fókuszáló gazdaságpolitikai lépések viszonylag könnyen megvalósíthatónak mondhatók.

A 5.2. táblázat mutatószámainak legyűjtése után azokat a K-index esetén is átszámítottuk az 1-7-es skálára, majd kiszámítottuk az egyszerű számtani átlagukat, ami magát az index értéket adta meg.

A K-indexre 2,33 (Izland) és 6,56 (Luxemburg) közötti értékek adódtak. Mivel az OECD a fejlett gazdaságokat csoportosítja, nagy eltérésekre nem számíthatunk a külső potenciál tekintetében sem, és ezeket a várakozásainkat a K-index vissza is igazolta, két kivételtől eltekintve. Luxemburg ugyanis kiugróan magas, Izland pedig kiugróan alacsony külső potenciállal rendelkezik a többi

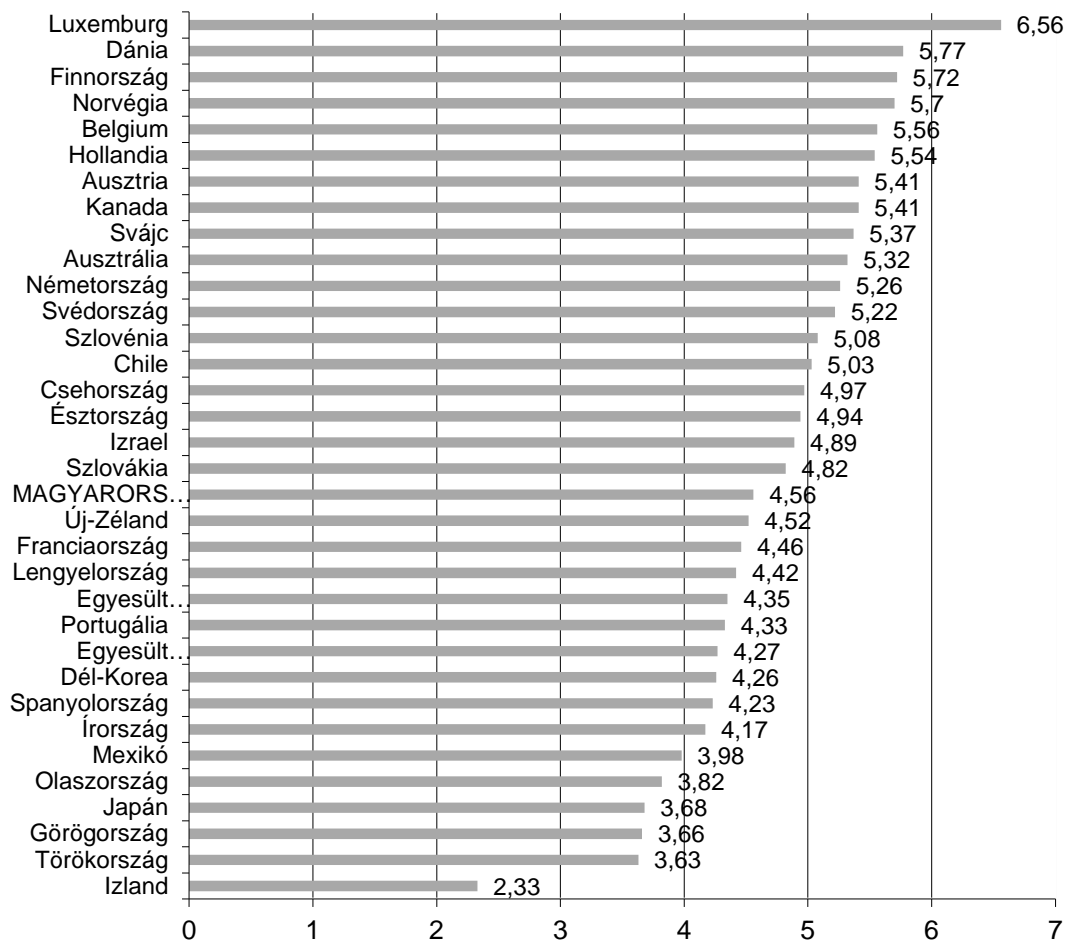
vizsgált országgal összevetve. Magyarországot 4,56-os indexértéke a középmezőnybe sorolja. Az ország a többi vizsgált országhoz képest magas országgockázattól eltekintve jó teljesítményt nyújt.

5.2. táblázat: A külső potenciál faktorai és mérőszámai

Befolyásoló tényező	Mérőszáma	Szint
Gazdasági nyitottság mértéke	$(\text{áruexport} + \text{áruimport})/2 * \text{GDP}$	SZ3-4
Ország-kockázati besorolás	az Institutional Investor Magazine hitelminősítése (0-100 skála)	SZ4
Pénzügyi szektor stabilitása	International Institute for Management Development felmérése a pénzügyi szervezetek átláthatóságáról és megbízhatóságáról (0-10 skála)	SZ3
Árfolyamstabilitás, árfolyam kiszámíthatósága	Két éves paritásváltozás a nemzeti valuta / SDR árfolyamban	SZ3
Nyelvismeret szintje	TOEFL eredmények a 15 évesek körében	SZ4

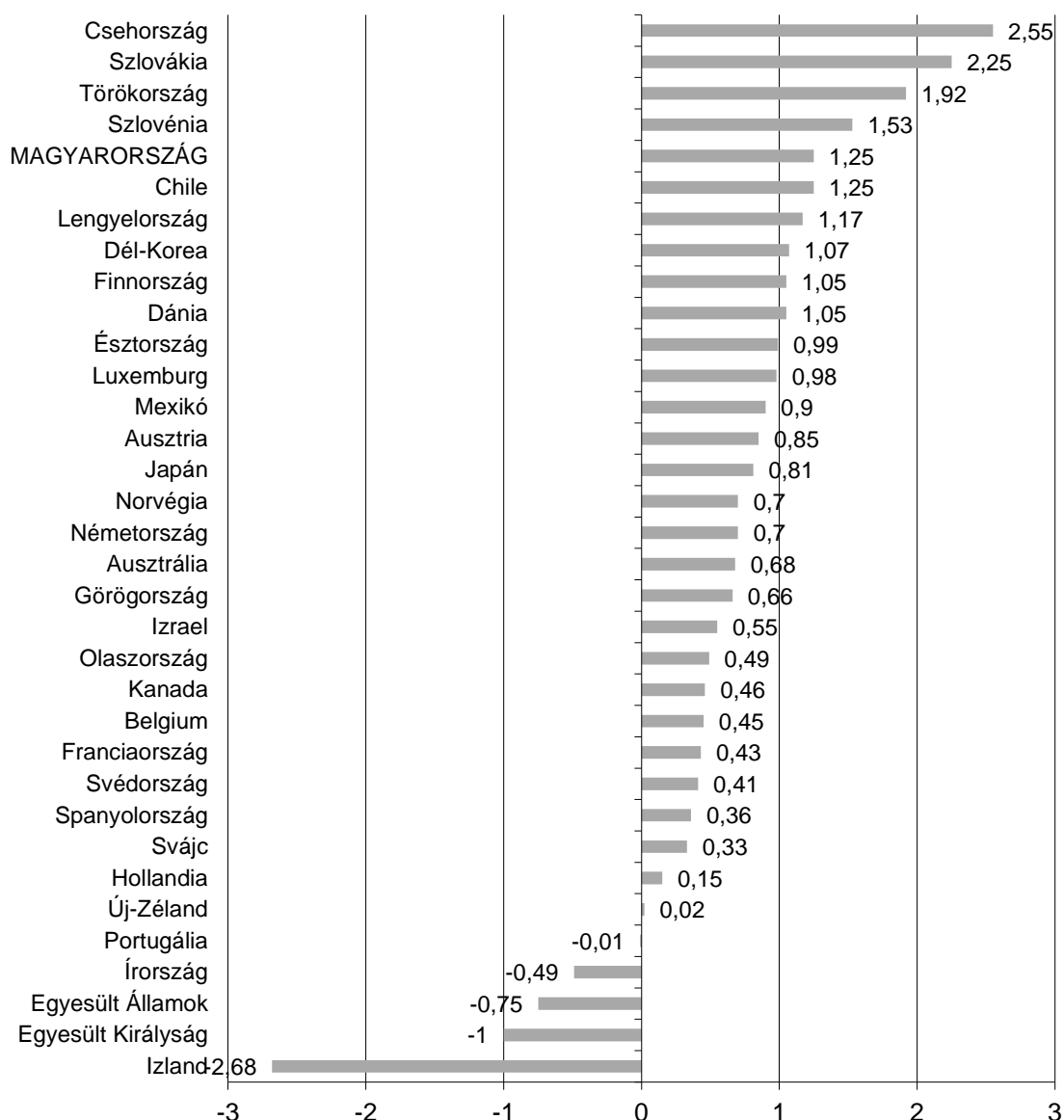
K-index országokénti értékeit az 5.3. ábra mutatja.

5.3. ábra: A K-index értékei az OECD országokban (2010)

Az 5.4. ábra az index tízéves elmozdulását mutatja 2000 és 2010 között.

5.4. ábra: A K-index elmozdulása az OECD országokban 2000 és 2010 között

A legnagyobb mértékű visszaesést (-2,68) Izland könyvelheti el. Csaknem valamennyi vizsgált változó terén romlott a teljesítménye a 10 éves időszakban és ezzel a 2010-es lista végére esett vissza. Ugyancsak romlott az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és Írország helyezése is. Megállapíthatjuk, hogy a romló indexértékkel bíró országok azok körül kerülnek ki, amelyek nemzetközi megítélése és versenyképessége drasztikusan romlott a nemzetközi pénzügyi és gazdasági válság kibontakozása után (Izland, Írország, Egyesült Államok és Egyesült Királyság). Kiemelkedően jól teljesített viszont a Közép-európai térség (az

első hétből öt ország innen került ki, közöttük Magyarország is), ami arra utalhat, hogy ezek az országok vészelték át relatíve a legkisebb áldozattal a legutóbbi világméretű gazdasági visszaesés első, 2010-ig tartó szakaszát.

5.3. B-index

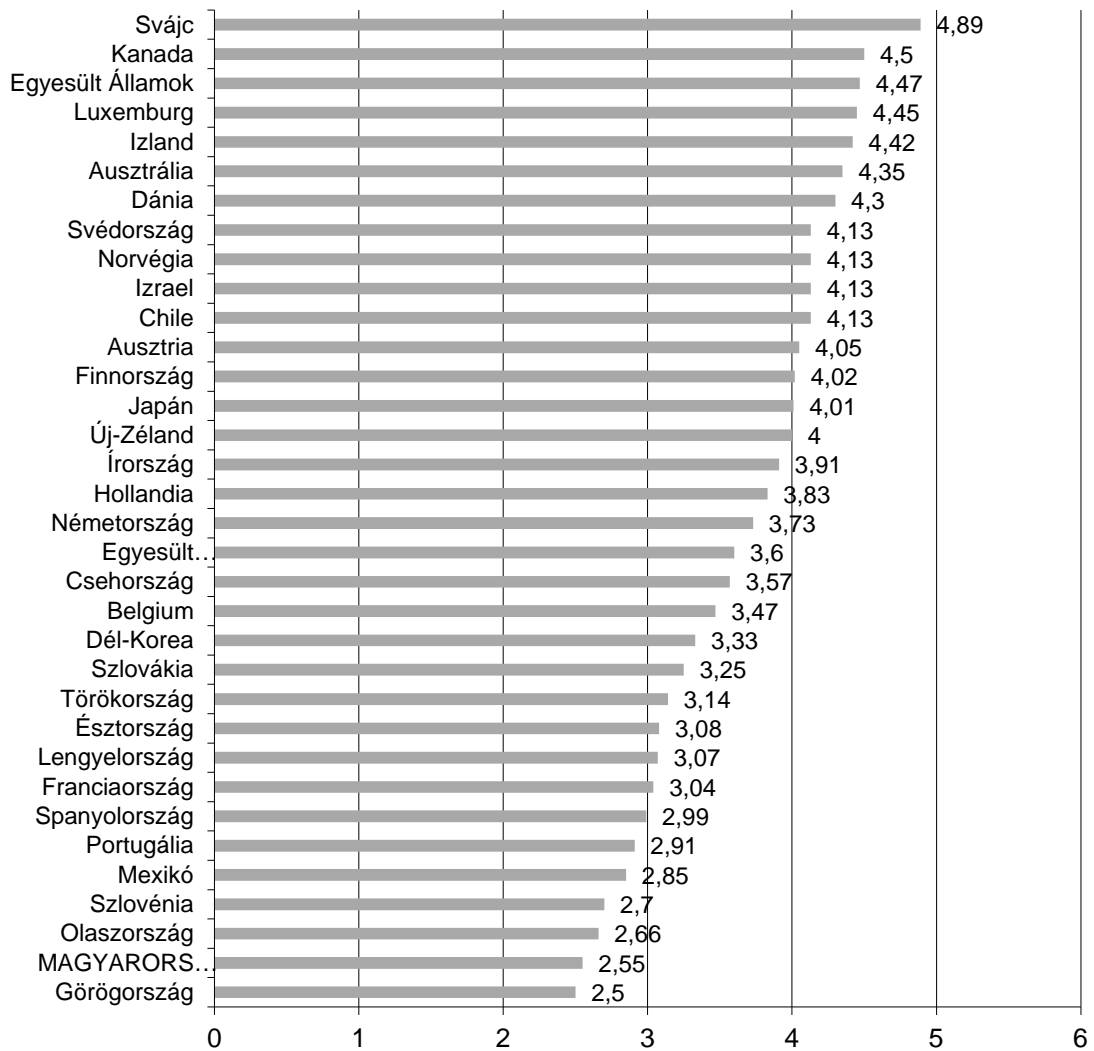
Magyarország jelenlegi versenyképessége szempontjából meghatározó tényezőket a modell B-indexe tömöríti. A B-index 10 változóját az 5.3. táblázat foglalja össze. A B-index annyiban a K-indexre hasonlít, hogy itt is vegyesen találhatunk intézményi és allokációs tényezőket, ugyanakkor a belső potenciálnál az intézményi tényezők azért túlsúlyban vannak.

5.3. táblázat: A belső potenciál faktorai és mérőszámai

Befolyásoló tényező	Mérőszáma	Szint
Állami beavatkozás hatékonyság	A vállalatokat érintő adminisztráció mértéke (engedélyek, szabályozás, beszámolók) (1-7 skála)	SZ2-3
Társadalmi jólét szintje	Életminőség szintje (0-10 skála)	SZ4
Adóterhek mértéke	A GDP százalékában	SZ3
Nyugdíjrendszer fenntarthatósága	A nyugdíjrendszer fenntarthatósága (0-10 skála)	SZ2-3
Egy főre jutó jövedelem	Vásárlóerő paritáson mért egy főre jutó GDP (USA dollár)	SZ4
Reálnövekedés mértéke	Százalékos változás (nemzeti valutában változatlan áron)	SZ4
Finanszírozási források hozzáférhetősége	Bankkölcsönhöz jutás egyszerűsége (1-7 skála)	SZ3
Munkaerőpiac rugalmassága	Munkapiaci rugalmasság indexe (0-100 skála)	SZ3
Foglalkoztatás szintje	Lakosság százalékában	SZ4
Képzett munkaerő hozzáférhetősége	A képzett munkaerő hozzáférhetősége (0-10 skála)	SZ3

A B-index alapján előálló 2010-es rangsorban, akárcsak a K-index esetén, nem figyelhetők meg markáns különbségek. Az értékek 2,5 (Görögország) és 4,89 (Svájc) között mozognak. Ugyanakkor a sorrendben egyes országoknál jelentős eltérések vannak a K-indexhez képest. Így például a K-index esetén se-

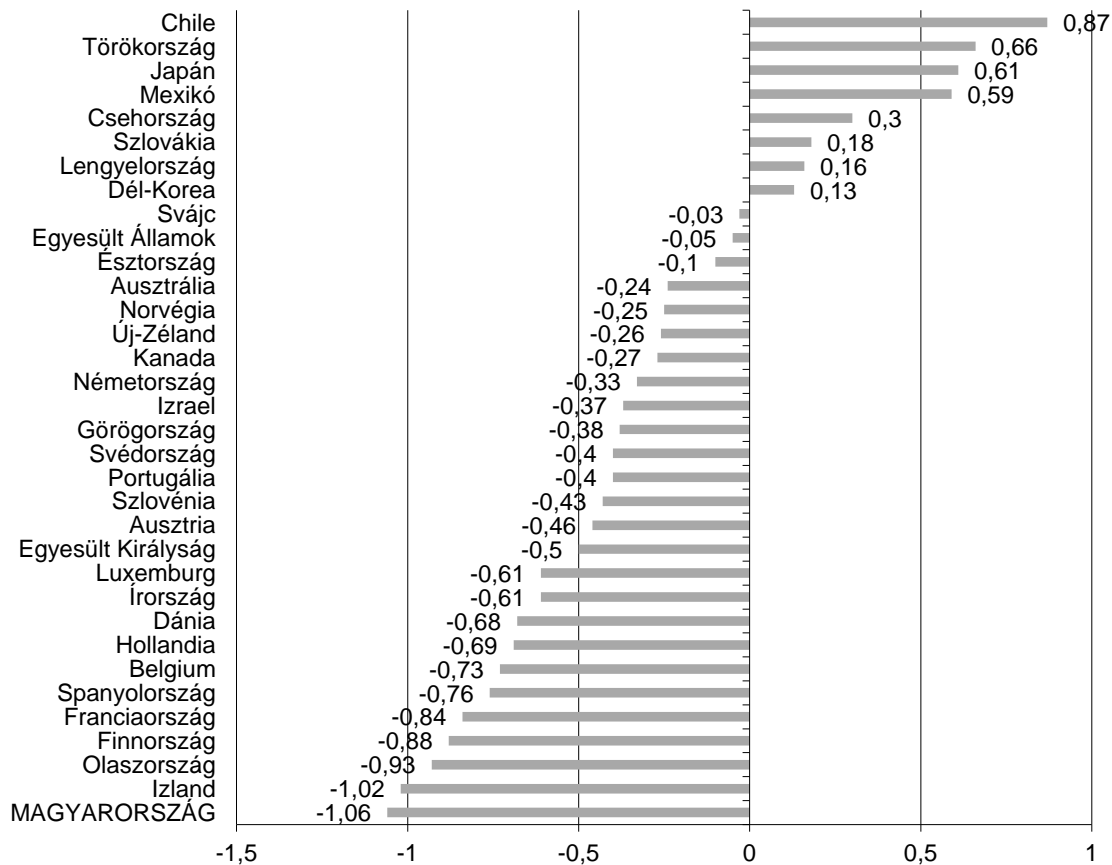
reghajtó Izland belső potenciál szempontjából sokkal versenyképesebb helyzetben van (5. a rangsorban), ami elsősorban a kedvező munkaerőpiaci adottságoknak köszönhető (munkaerőpiaci rugalmasság, magas szintű foglalkoztatottság).

5.5. ábra: A B-index értékei az OECD országokban (2010)

Magyarország 2,55-ös értéke a 33. helyezéshez elég. Rosszabb teljesítményt csak Görögország mutat fel az OECD országok közül. Ez a kedvezőtlen érték az elmúlt 10 évben elszenvedett visszaesés eredménye. Az 5.6. ábrán látható, hogy a B-indexben történő elmozdulás Magyarország esetében a legnagyobb, az indexérték 1,06-tal csökkent.

Csaknem valamennyi változó esetében romlott Magyarország mérőszámainak értéke, és a többi országhoz viszonyított helyzete is. Csupán nyolc ország mondhatja el magáról, hogy az indexértéke javult az elmúlt 10 éves időszakot vizsgálva. Közülük is kiemelkedő Chile 0,87-es eredménye.

5.6. ábra: A B-index elmozdulása az OECD országokban 2000 és 2010 között

5.4. JKB-indexek együttes vizsgálata

A JKB-indexeket arra használjuk, hogy szemléltessük a vizsgált országok egymáshoz viszonyított pozícióját. Az országok elhelyezkedésének vizsgálatával rávilághatunk az egyes országok erősségeire és gyengeségeire, az általuk követett fejlődési pálya sajátosságaira, és megfogalmazhatjuk, hogy mely területen lehetséges és célravezető a beavatkozás a kedvező irányú elmozdulás érdekében. Az index felhasználásának végső célja, hogy Magyarország számára fogalmazzunk meg lehetséges fejlődési irányokat az OECD tagországok tipikusnak talált mintái alapján.

Vizsgálataink során az egyes országok részindexeit használjuk fel, azokat egységes, végső indexbe nem célunk összevonni.

5.4.1. Klaszterek kialakítása

Első lépésben SPSS 19 programcsomag segítségével klaszteranalízist hajtottunk végre. A klaszteranalízis lényege, hogy a hasonló megfigyelési egységek viszonylag homogén csoportjait alakítjuk ki. Az OECD országok klaszterelemzését a J, K és B-indexek alapján végeztük el, hierarchikus eljárás segítségével. A kapott eredményeket az 5.4. táblázat szemlélteti.

5.4. táblázat: Az OECD országok klaszterei a JKB-indexek alapján

Klaszter	Klasztertagok
1	Ausztrália, Belgium, Kanada, Chile, Németország, Izrael, Hollandia
2	Ausztria, Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország, Svájc
3	Csehország, Észtország, Görögország, Magyarország, Olaszország, Mexikó, Lengyelország, Portugália, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország, Törökország
4	Franciaország, Írország, Japán, Koreai Köztársaság, Új-Zéland, Egyesült Királyság, Egyesült Államok
5	Izland
6	Luxemburg

Látható, hogy két ország adatai olyan mértékben eltérnek a többi vizsgált országtól, hogy a program külön csoportban helyezte el őket. Ezek Izland és Luxemburg. Emlékeztetőül: Izland és Luxemburg teljesítménye a K-index terén jelentősen eltér a többi OECD országtól, Luxemburg a legmagasabb, Izland pedig a legalacsonyabb értékkel rendelkezik. Izland ráadásul a másik két index esetén kiemelkedően jól teljesít, jövőbeli potenciál szempontjából az első. Luxemburg mindhárom indexben kiegyensúlyozottan jól teljesít.

Annak érdekében, hogy jobban áttekinthető legyen az egyes csoportok JKB-indexek szerint elfoglalt helyzete, ábrázoltuk, egyelőre még csak két dimenzióban, a kapott eredményeket. Az 5.7. és az 5.8. ábrán jól látható a két utolsó klaszter (Izland és Luxemburg) távolsága a többi klaszterhez viszonyítva.

Az ábrákon Magyarország 13-as azonosítóval szerepel. Klaszterében, a 3-as klaszterben található a többi kelet-közép európai ország, a dél-európai uniós

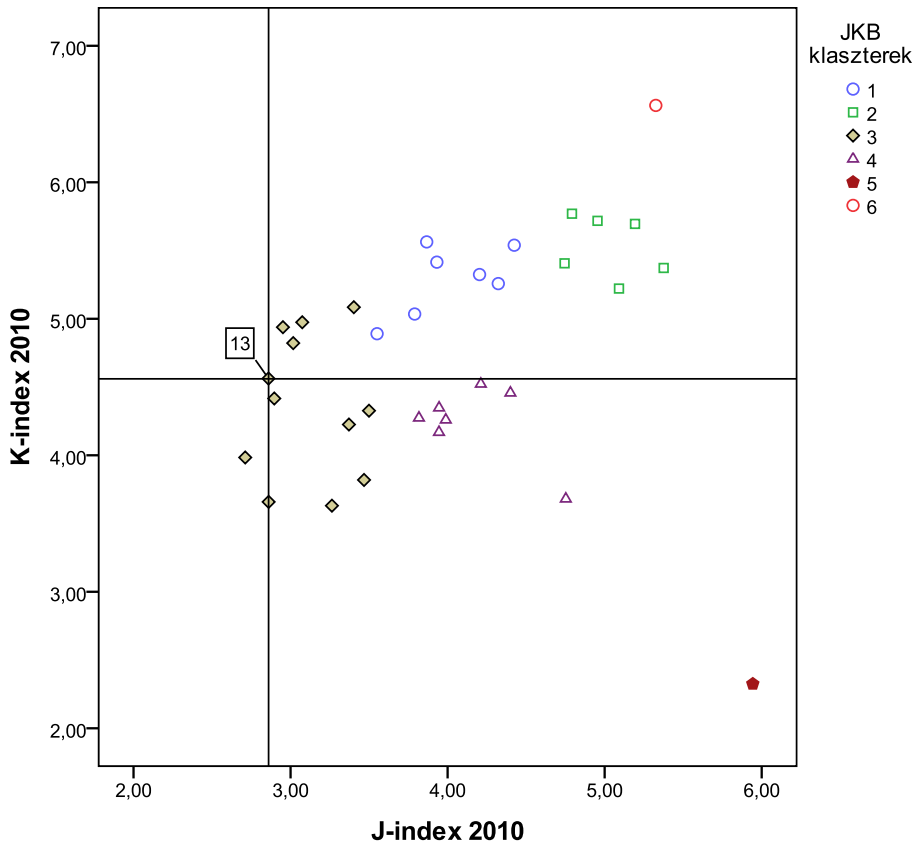
országok, Mexikó és Törökország is. Azt is láthatjuk, hogy a gyengén szereplő klaszteren belül is különösen kedvezőtlen Magyarország helyzete.

A legjobb komplex teljesítményt a 2-es klaszter adja, amelybe Ausztria, Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország és Svájc tartozik.

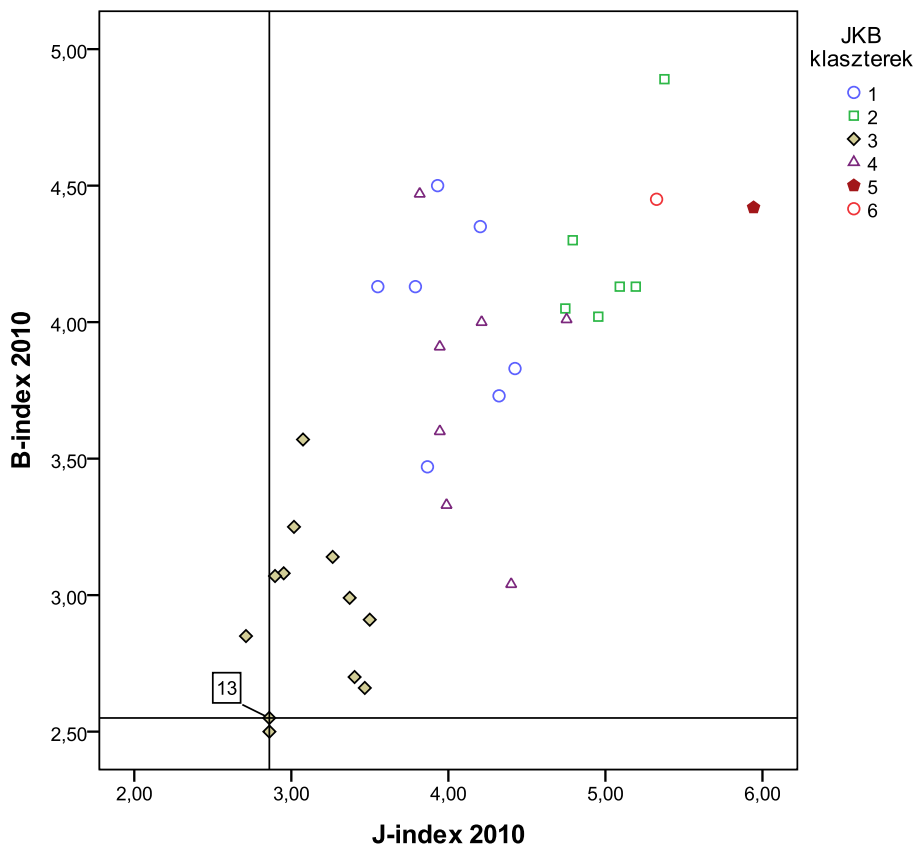
Az első klaszter országai (Ausztrália, Belgium, Kanada, Chile, Németország, Izrael és Hollandia) a J, K és B-indexek esetén egyaránt az átlag körüli indexértékekkel rendelkeznek. A 4-es klasztertől, amely szintén átlagos értékeket produkáló országokat tömörít, az különbözteti meg őket, hogy a külső potenciáljuk magasabb.

Az SPSS program segítségével megalkotott klaszterstruktúra gyengesége az adatok közötti kis eltérésekből adódik. Miután nincsenek markáns eltérések a vizsgált országok között, így a program nagyon eltérő elemszámú klasztereket hozott létre, illetve egyes országokat külön klaszterbe rendezett. A klaszterek számának növelése ezen különálló klaszterek számát gyarapítja, nem pedig a közepesen teljesítő országok közötti finom eltéréseket világítja meg.

További nehézség, hogy a módszer nem alkalmas a fejlődés, változás szemléltetésére, mert 2000-hez képest a 2010-es adatsor merőben új klaszterstruktúrát állít elő. Így igen korlátozott mértékben vonható le következtetés a klasztertagság alapján az egyes országcsoportok fejlődési pályájára vonatkozóan.

5.7. ábra: Kétdimenziós országcsoportok (J-K)

5.8. ábra: Kétdimenziós országcsoportok (J-B)

Annak érdekében, hogy a vizsgált 34 ország közötti eltérések jobban látathatóvá váljanak, illetve az időbeli változást egységes rendszerben tudjuk kezelni, más klaszterezési eljárást kellett választanunk.

A klaszterek kialakítása második lépésben ezért úgy történt, hogy minden index esetén leválogattuk a magas és alacsony értékeket felvevő országokat. Egyes értéket kapott a vizsgált ország, amennyiben az indexértéke alacsony volt (1-4 között) és kettes értéket, ha magas (4 felett).

Ez az úgynevezett felezéses módszer 8 klasztert határozott meg a 3 dimenziós térben (J, K és B dimenzió) az alábbi struktúra szerint:

5.5. táblázat: A felezéses módszerrel meghatározott klaszterek

Klaszter száma	J index	K index	B-index
1	1	1	1
2	1	1	2
3	1	2	1
4	1	2	2
5	2	1	1
6	2	1	2
7	2	2	1
8	2	2	2

1: 1-4 közötti indexérték; 2: 4 feletti indexérték esetén

A vizsgált országokat ez az eljárás az 5.6. táblázatnak megfelelően csoportosította.

5.6. táblázat: Az OECD országok klaszterei felezéses módszerrel

Klaszter száma	Klasztertagok
1	Görögország, Olaszország, Mexikó, Portugália, Törökország
3	Chile, Csehország, Észtország, Magyarország, Izrael, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország
5	Egyesült Királyság
6	Izland
7	Belgium, Franciaország, Hollandia, Írország, Dél-Korea, Új-Zéland
8	Ausztrália, Ausztria, Kanada, Dánia, Finnország, Németország, Japán, Luxemburg, Norvégia, Svédország, Svájc, Egyesült Államok

A 2. és 4. klaszterbe egy ország sem volt besorolható.

Az első csoportba tartozó országok valamennyi vizsgált területen – a jövőbeli, külső és belső potenciál szempontjából egyaránt – sereghajtónak bizonyulnak.

Tőlük a harmadik klaszter tagjait, amelyek közé Magyarország is tartozik, az különbözteti meg, hogy külső potenciáljuk magas, az OECD átlag feletti.

Az 5. és a 6. klaszter egy-egy országot takar csupán. Ez a probléma, nevezetesen, hogy egy adott ország a JKB-indexek alapján nem sorolható egyetlen klaszterbe sem, már az SPSS segítségével lefolytatott klaszterezés során is felmerült. Az Egyesült Királyság a jövőbeli potenciál területén rendelkezik versenyelőnnyel, Izland pedig kedvezőbb jövőbeli és a belső potenciállal bír.

A 7-es klaszter országai (Belgium, Franciaország, Hollandia, Írország, Koreai Köztársaság és Új-Zéland) kedvező J és K indexről, de alacsony B indexről számolhatnak be, igaz, ez utóbbi érték terén átlagosan jobban teljesítenek, mint az 1. és a 3. klaszter tagjai.

Végül a 8. klaszterbe sorolt országok mindhárom dimenzió szerint a jobban teljesítők közé sorolhatók, egyúttal mindhárom tényezőben az OECD átlag felett találhatók.

5.7. táblázat: A klaszterek J, K és B-indexátlagai

Klaszterátlagok	J-index	K-index	B-index
1	3,16	3,88	2,81
3	3,21	4,77	3,27
5	3,95	4,35	3,60
6	5,94	2,33	4,42
7	4,14	4,75	3,60
8	4,71	5,31	4,25
OECD átlag	4,00	4,74	3,65

5.4.2. Faktorelemzés

Annak érdekében, hogy jobban megértsük, hogy a J, K és B-indexek tapasztalt értékei milyen körülmények között állhattak elő, faktorelemzést végeztünk. Ennek során közel 150 változó bevonásával első lépésben azt vizsgáltuk, hogy az egyes változók állnak-e és ha igen, milyen erősségű és irányú kapcsolatban az indexekkel. Ezt követően kiválasztottuk, melyik indexre gyakorolják a legerő-

sebb szignifikáns hatást, majd elvégeztük a faktorelemzést SPSS 19 programcsomag segítségével. Minden változót csak egy indexnél vettünk figyelembe, mégpedig annál, amelyikkel a legerősebb szignifikáns kapcsolatot mutatta.

Az elemzés lényege, hogy nagy számú változó között képesek vagyunk feltárni az összefüggéseket, és így a megfigyelt változók számát csökkenthetjük. A faktorok alkalmazása lehetőséget ad látens, közvetlenül nem megfigyelhető változók mérésére.

J-index faktori

A jövőbeli potenciál részindexével szignifikáns összefüggést mutató változók faktorelemzésének segítségével a változókat három csoportba rendeztük.¹¹ Ezek a Humántőke, a Felelős vállalat és az Oktatási rendszer minősége. A három faktor a változók információtartalmából 83,897 százalékot őriz meg, és együttesen 76,4 százalékban magyarázza a J-index alakulását.

A Humántőke faktora az oktatási, egészségügyi helyzet és a termelékenység egyvelege. A Felelős vállalat faktora tömöríti az etikai, társadalmi felelősségvállalás és a vállalatvezetők hitelességére vonatkozó változókat, így az üzleti életbe beépülő társadalmi, etikai és környezeti megfontolásokat reprezentálja. A harmadik, az Oktatási rendszer minősége elnevezést kapó faktor pedig az oktatás terén tett erőfeszítések megtérülését számszerűsíti.

1. faktor: Humántőke

Munkatermelékenység (PPP)

Teljes termelékenység (PPP)

Egy főre jutó egészségügyi kiadások

Egy főre jutó oktatási kiadások

Várható egészséges élettartam

Egy főre jutó K+F kiadások

2. faktor: Felelős vállalat

Vállalatok etikai gyakorlata

---

¹¹ A Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) érték annak megítélésében segít, hogy a változók mennyire alkalmasak a faktorelemzésre. Esetünkben a KMO 0,823, ami azt jelenti, hogy a vizsgálatba bevont változók nagyon alkalmasak az elemzés elvégzésére. Az elemzést Főkomponens-elemzéssel és Varimax rotálással végeztük el.

Vállalkozók társadalmi felelősségvállalása

Vállalatvezetők hitelessége

3. faktor: Oktatási rendszer minősége

Oktatási teljesítmény (matematika)

Oktatási teljesítmény (természettudományok)

Természettudományok súlya a közoktatásban

Versenyképes oktatási rendszer

K-index faktorai

A K-index faktoranalízise során két faktor rajzolódott ki (KMO érték 0,803, megmagyarázott hányad 73,7 százalék), mégpedig a Nemzeti vonzerő és a Befektetési környezet faktorai. A két faktor 61,3 százalékos magyarázóerővel bír a K-index alakulásában.

A befektetési környezet a rövid időtávon belül alakítható elemeket tartalmazza, míg a nemzeti vonzerő faktor változói nem, vagy csak hosszútávon módosíthatók. Így az előbbi befolyásolásával, azaz kedvező gazdasági, gazdaságpolitikai környezet kialakításával érdemben növelhető az ország tőkevonzó képessége.

1. faktor: Nemzeti vonzerő

Feketegazdaság kiterjedtsége

Befektetési kockázat

Befektetésre ösztönző országimázs

Államadósság hitelminősítése

Brain drain intenzitása

Politikai rendszer kockázatai

2. faktor: Befektetési környezet

Külföldi befektetések liberalizáltsága

Árfolyamstabilitás

Tőkepiacok hozzáférhetősége

Befektetést ösztönző politikák

Állami tulajdonú vállalatok súlya

B-index faktorai

A B-indexszel korreláló változók három faktorba tömöríthetők ($KMO=0,791$, megmagyarázott hányad 73,408 százalék), ezek a Vállalati versenyképesség, a Kormányzati beavatkozás és az Erőforrások hozzáférhetősége. A faktorok együttesen 81,7 százalékban képesek magyarázni a B-index alakulását.

A Vállalati versenyképesség faktor a vállalati szféra (kis- és középvállalatok, valamint nagyvállalatok együttese) mikrogazdasági versenyhelyzetét méri a termelékenység, a hatékonyság és a K+F+I ismerete és alkalmazási képessége szerint. A másik két faktor pedig a vállalati versenyképesség makrogazdasági környezetét írja le. A Kormányzati beavatkozás faktora a gazdaság működését meghatározó intézkedések és gazdaságpolitika összességéként fogható fel, az Erőforrások hozzáférhetősége faktor pedig az erőforrások elérhetőségét és költségeit leíró változókból áll össze.

1. faktor: Vállalati versenyképesség

Innovációs kapacitás

Vállalatok termelékenysége

Kis- és középvállalati szektor hatékonysága

Információs technológiai ismeretek

Nagyvállalati szektor hatékonysága

2. faktor: Kormányzati beavatkozás

Állami támogatások versenyt torzító hatása

Pénzügyi és bankrendszer szabályozása

Protekciónizmus mértéke

Versenyt ösztönző jogi és szabályozási környezet

Ease of doing business

Bürokrácia mértéke

3. faktor: Erőforrások hozzáférhetősége

Munkaerő-állomány

Teljes egy főre jutó energia mennyiség

Állami szabályozás terhei

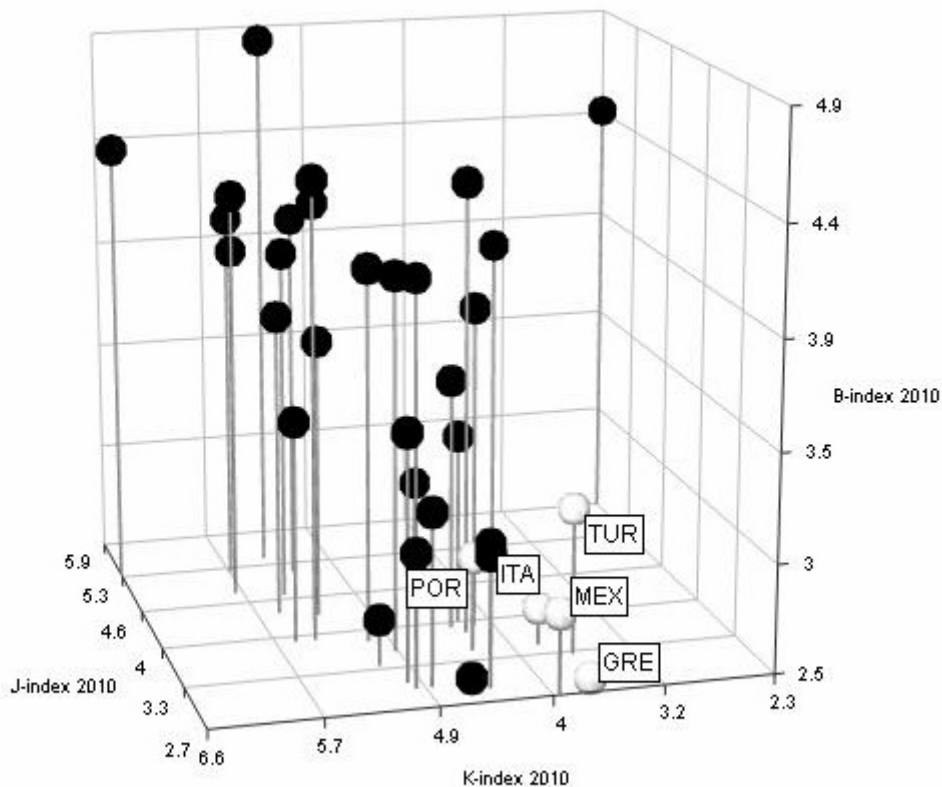
Foglalkoztatási ráta

Bruttó megtakarítási ráta

5.4.3. A klaszterek elemzése a faktorok segítségével

A faktoranalízis segítségével megvizsgálhatjuk, hogy az indexértékek mögött milyen faktorértékek állnak, azaz hogy az országcsoportok J, K és B-index terén nyújtott teljesítménye mögött milyen erők húzódnak meg.

1. klaszter: Hagyományos szerkezetű, elavult modell

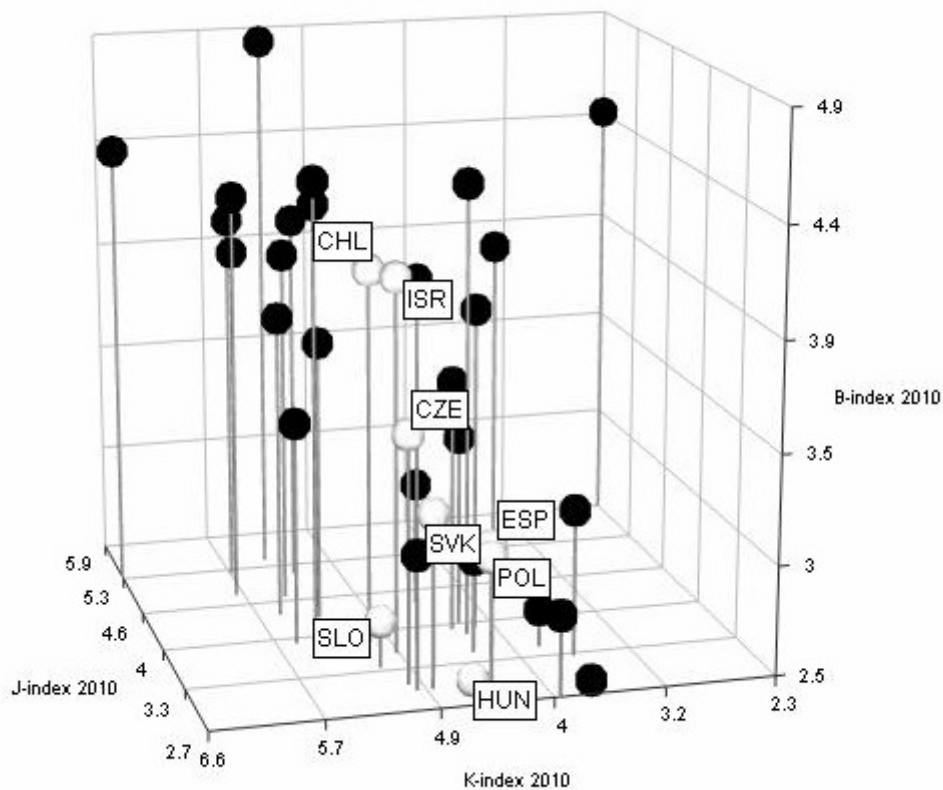
5.9. ábra: Az 1. klaszter országai

Az első csoport országai (Görögország, Olaszország, Mexikó, Portugália, Törökország) mindhárom vizsgált dimenzió mentén átlag alatti teljesítménnyel rendelkeznek. Hátrányuk különösen nagy a J-index Felelős vállalat faktorának terén, amely az etikai, társadalmi és környezeti megfontolások üzleti életben történő megjelenését méri. Szintén az átlagtól elmaradó és egyúttal a legrosszabb a teljesítményük a K-index Nemzeti vonzerő elnevezésű faktorában. A harmadik, a B-index terén a Vállalati versenyképesség és az Erőforrások hozzáférhetősége faktorokban szintén ezen klaszter országai teljesítenek átlagosan a

leggyengébben a vizsgált országok közül, de a harmadik, a Kormányzati beavatkozás faktora is negatív.

Az első klaszterbe tartozó országok fejlődési minta felmutatására aligha alkalmasak. Valamennyi vizsgált terület szerint a leggyengébbek közé tartoznak, ezért az elavult modell elnevezést kapták.

3. klaszter: Duális modell

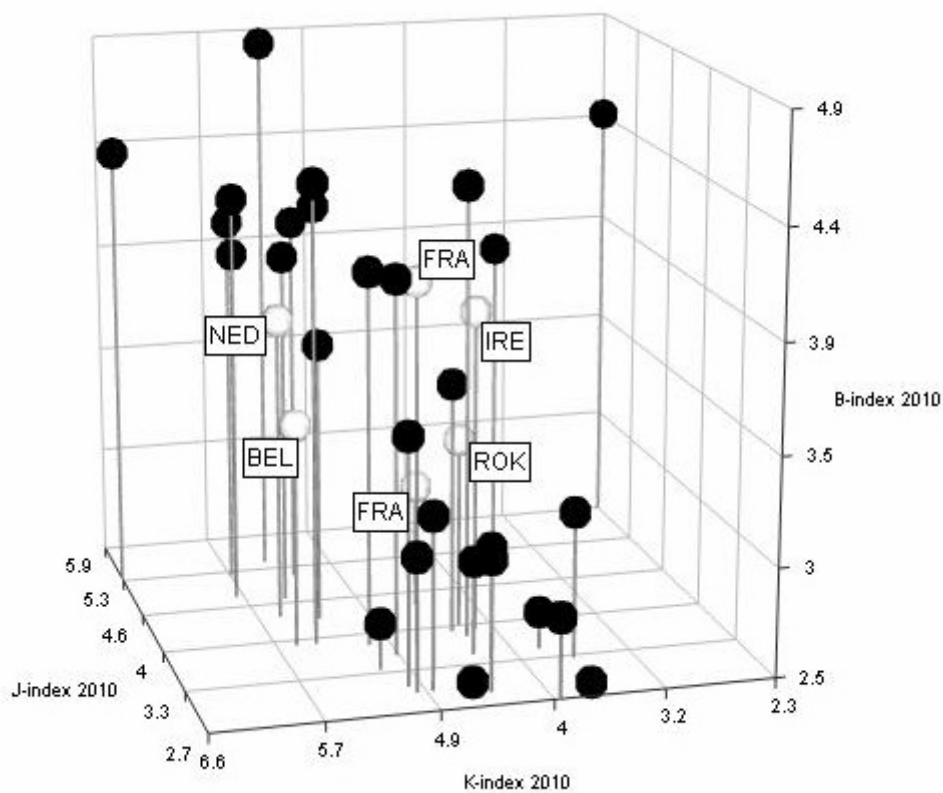
5.10. ábra: A 3. klaszter országai

A harmadik klaszter országairól (Chile, Csehország, Észtország, Magyarország, Izrael, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Spanyolország) azt állapítottuk meg, hogy átlag feletti külső potenciállal rendelkeznek. Azonban a faktorok vizsgálatával ezt úgy pontosíthatjuk, hogy erőfeszítéseik a kedvező befektetési környezet kialakításában jelentősebbek a vizsgált országokhoz viszonyítva. Ezt a külföldi befektetések liberalizáltsága, az árfolyamstabilitás, a tőkepiacok hozzáférhetősége és a befektetést ösztönző politikák teszik lehetővé. Nemzeti vonzerjük ugyanakkor alacsonyabb az átlagosnál. A J-index két faktorában (Oktatási

rendszer minősége és Humán töbe) rosszul teljesítenek, a harmadikban, a Felelős vállalat elnevezésű faktorban azonban alig maradnak el a vizsgált országok átlagától. Végül a B-index faktorait áttekintve azt állapíthatjuk meg, hogy a Kormányzati beavatkozás terén az átlagosnál némileg kedvezőbb faktorérték nem tudja kompenzálni a másik két faktor kedvezőtlen helyzetét.

Szembevetően a harmadik klaszter faktorstruktúrájának vizsgálatakor a külső erőforrásokra összpontosuló erőteljes fókusz. Országai kedvező befektetési körülményeket teremtenek a világpiaci orientáltságú vállalatok számára, és a kormányzati-állami beavatkozás területén a hangsúlyosabb liberalizáció irányába mozdulnak el. Ennek köszönhetően gazdaságukra a klasszikus duális szerkezet lehet jellemző: adott egyrészt egy hatékony, kifelé orientált, jelentős részben külső erőforrásokra támaszkodó szektor, és mellette, ettől részben elszigetelten működik a hagyományos, belső erőforrásokat használó része a gazdaságnak. A duális modell tehát a tudatos tőkevonással igyekezik kitörni a hagyományos szerkezetű, elavult gazdasági rendszerből.

7. klaszter: Nagyvállalati-bürokratikus modell

5.11. ábra: A 7. klaszter országai

A hetedik klaszter országai (Belgium, Franciaország, Hollandia, Írország, Dél-Korea, Új-Zéland) a J és K-indexek magas, a B-index alacsony értékeivel jellemezhetők. A J-index három vizsgált faktora közül a Felelős vállalat faktorban nyújtanak kiemelkedő teljesítményt. Az oktatási rendszer minősége és a Humántőke faktora átlag közeli, azt alig meghaladó.

A K-index faktoraiban az átlagosnál valamivel magasabb értékeket tapasztalunk, de messze nem olyan kiemelkedő ez a teljesítmény, mint amit a J-indexnél láthattunk. A B-index Vállalati versenyképesség faktorában az átlagosnál jobb, a makrogazdasági környezetet leíró Kormányzati beavatkozás és Erőforrások hozzáférhetősége faktorokban azonban átlagon aluli a teljesítmény.

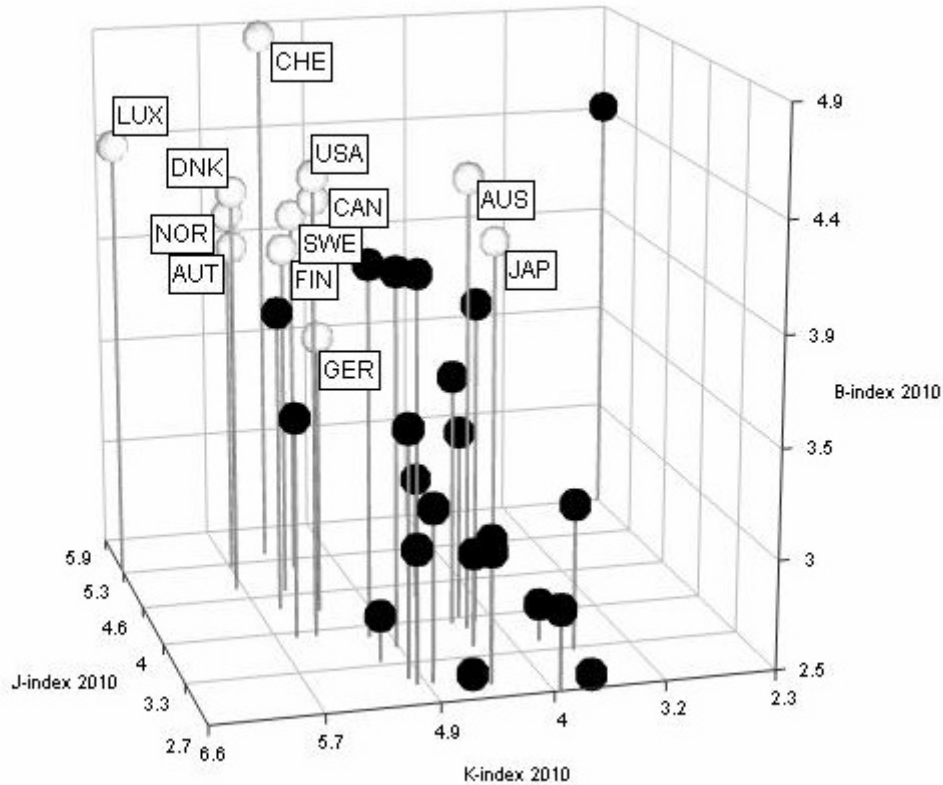
Azért kapta a nagyvállalati-bürokratikus modell elnevezést a hetedik klaszter, mert egyrészt két olyan faktort is találhatunk, ami országai vállalati szektorának erősségét jelzi (kiemelkedők a Felelős vállalatban és átlag feletti a Vállalati versenyképességben), másrészt viszont a viszonylag jónak mondható indexértékek ellenére is átlagon aluli teljesítményt tapasztalhatunk a szabályozási környezetben és az erőforrások hazai hozzáférhetőségében (ami a kiterjedt, és a tiszta piaci versenyt felülíró állami jelenlétre utal).

8. klaszter: Humántőkére épülő, tudásalapú modell

A nyolcadik klaszter országai (Ausztrália, Ausztria, Kanada, Dánia, Finnország, Németország, Japán, Luxemburg, Norvégia, Svédország, Svájc, Egyesült Államok) kiemelkedően teljesítenek a J-index terén, azon belül is az Oktatási rendszer minősége és a Humántőke faktorokban járnak az élen. Ugyancsak átlagon felüli a K-index két faktorában (Befektetési környezet és Nemzeti vonzerő) nyújtott teljesítményük, ezen belül is a Nemzeti vonzerő faktorban a vizsgált klaszterek közül ők a legjobbak. Végül a B-index három faktorában is stabil, kiemelkedő teljesítményt figyelhetünk meg ennél az országcsoportnál.

A faktorértékek alapján világosan kiderül, hogy a nyolcadik klaszter kiemelkedik a többi csoport közül. Átlagon aluli értékeket egyáltalán nem találunk körükben, több területen pedig egyértelműen a legjobb teljesítményt nyújtják. Fő jellemzőjüként mégis az emberi tőkében tapasztalható fölényüket emeljük ki, erre utal a tudásalapú modell elnevezés is. Választásunkat a többi klaszterrel való összevetés csak megerősíti: a Humántőke és Oktatási rendszer minősége faktorokban a harmadik klaszter gyenge, a hetedik pedig átlagos teljesítményt

mutat, ezzel szemben a tudásalapúnak elnevezett modell képviselői ezeken a területeken kiemelkednek.

5.12. ábra: A 8. klaszter országai

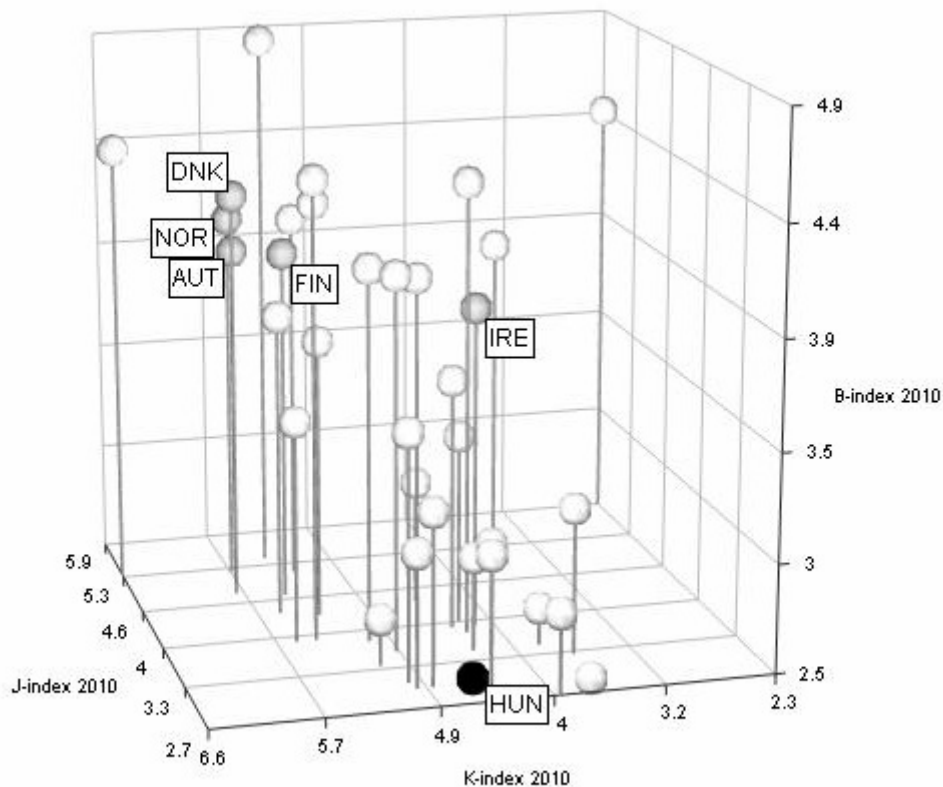
Az Egyesült Királyság és Izland nem tartozik egyik fent részletezett klaszterbe sem. Az Egyesült Királyság (5. klaszter) az egyetlen olyan vizsgált ország, ahol a magas jövőbeli potenciál alacsony külső és belső potenciállal társul. A faktorok vizsgálata után azt állapíthatjuk meg, hogy az ország alacsony B-indexe a jónak mondható vállalati versenyképesség és a többi OECD országhoz viszonyított kedvezőtlenebb kormányzati beavatkozás eredménye. A másik két index területén nyújtott teljesítménye közel átlagos.

Izland (6. klaszter) a J-index két faktorában kiváló teljesítményt nyújt, ezek a Felelős vállalat és a Humántőke; az Oktatási rendszer minősége faktorban azonban a gyengébben teljesítő országok között van. A B-index faktoraiban elmentmondásosan teljesít: a Vállalati versenyképesség és az Erőforrások hozzáférhetősége kifejezetten kedvező az országban, ám a Kormányzati beavatkozás

faktor értéke negatív, Izland rendelkezik a legalacsonyabb értékkel a vizsgált országok között.

5.5. Fejlődési minták – illeszkedési stratégiák

A felezéses módszerrel előállított nyolc szóba jöhető klasztertípusból négy olyat találtunk (1., 3., 7. és 8.), amelyikbe viszonylag nagyobb számú országot sorolhattunk. Ez a négy országcsoport négy különböző fejlődési mintaként is kezelhető: az általunk mért jövőbeli, külső és belső potenciál alapján az OECD országok a 21. század első évtizedében ezzel a négy iránnyal jellemezhetők. Magyarország számításaink alapján a duális modellbe sorolható be, tehát elkerülte a legelőnytelenebb jellemzőkkel bíró első klasztert. Ez az eredmény ugyanakkor részben meglepetést okoz. Az 5.13. ábra áttanulmányozása után jól látható, hogy a közepesnek, a közepesnél kicsit jobbnak mondható külső potenciálhoz esetünkben kifejezetten rossz, a legrosszabbak közé tartozó J és B-index párosul.

5.13. ábra: Magyarország pozíciója a J, K és B-indexek alapján

Milyen fejlődési irányokat javasolhatunk tehát Magyarország számára? A négy klaszter által kijelölt négy modellt egy-egy fejlődési irányként is kezelhetjük, amely irányába az egyes országok elmozdulhatnak, amennyiben a gazdaságpolitikai eszközeiket a JKB potenciálok beazonosított faktoraival összhangban alakítják ki. Itt felvetett megközelítésünkkel szemben ugyanakkor jogosan hozható fel érvként, hogy a mostani állapot egy hosszú fejlődési út eredménye, amihez meghatározott külső-belső körülmények fennállása mellett jutottak el az egyes országok, éppen ezért ezeknek a modelleknek az elérése nem feltétlenül reális opció Magyarország számára. Elfogadva ezt a korlátot mégis ezt az utat választjuk, abból a megfontolásból kiindulva, hogy a feltárt modellek az orientáció szintjén mindenképpen hasznosak lehetnek a magyar gazdaságpolitika számára.

Négy modellünk közül az elsőt (hagyományos szerkezetű, elavult) nem tekinthetjük perspektivikus fejlődési iránynak, ezért csak a másik háromról szólnunk részletesebben.

1. Külső erőforrások bevonására irányuló stratégia

A duális szerkezetű modell lényege olyan belső gazdasági körülmények teremtetése, amik vonzóvá teszik az országot a külső szereplők számára. A nagyobb vonzerőtől erőforrás beáramlás várható, amire azért van szüksége a gazdaságnak, mert a belső tőke- és tudásképződés nem kielégítő színvonalú. Történelmi példák is igazolhatják, hogy a külső erőforrások bevonása sikeres stratégia lehet, ugyanakkor a globális gazdasági környezetben jelentős kockázatokkal is jár. Egyrészt függő helyzetbe hozhatja a befogadót, a beáramló erőforrások gyors vagy fokozódó kivonása ugyanis gazdasági összeomlással fenyegethet. Másrészt a függő helyzet olyan intézményi környezet meghonosodásához vezethet, ami a külső gazdasági szereplőknek kedvez a hazaiakkal szemben, ez pedig tovább fokozza az ország kitérttségét.

2. Belső védelmi zóna megteremtésére irányuló defenzív stratégia

A nagyvállalati-bürokratikus modellt úgy is értékelhetjük, mint a protekcionizmus egyfajta modern változatát. Jól működő nagyvállalati-vállalati szektorral jellemezhető, de ehhez hozzájárul az állam fokozott mértékű beavatkozása. Ez utóbbinak a globális gazdaságban jelentősége lehet, hiszen egyfajta védőhálót biztosíthat a hazai gazdasági szereplőknek, amire a függő helyzetben lévő duális modell államai nem lehetnek képesek. Kérdéses ugyanakkor, hogy a világméreteken egységesülő szabályozási környezetben ez a hazai védelmi zóna meddig tartható fenn.

3. Belső tudásgenerálásra alapozott offenzív stratégia

Utolsó fejlődési mintánk, a humántőkére épülő, tudásalapú modell mindkét előző stratégiánál kedvezőbb lehetőségeket kínál. Egyrészt belső erőforrásokra (különösen is a nagy tudást hordozó emberi tőkére) alapozott, ezért a külső erőktől való függés nem áll fenn. Másrészt abban a legerősebb (humántőke), amiben a legnagyobb hiány mutatkozik a világgazdaságban, ezért a hazai érdekek képviselője során offenzív-kezdeményező szerepet játszhat. Ebből a szempontból jól elkülönül az előző pontban leírt stratégiától, ami a részleges elszigetelődésre, a védekezésre épül.

Figyelembe véve a már említett megkötést, nem tehetünk egyenlőség jelet az eddig bejárt út (az egyes klaszterekben megtestesülő modellek) és a fejlődési minta (az itt bemutatott három stratégiai irány) közé. Az egyes stratégiák nem is nevezhetők egyenértékűnek, nemcsak a várható kimenetük és annak veszélyei miatt, hanem a megvalósításukhoz szükséges erőfeszítések mértéke alapján sem. A választásnál tehát a sikeres megvalósítás esélyét, és annak időhorizontját is mérlegelni kell.

6. Merre tovább? – Fejlesztési irányok

Az előző fejezetben az OECD országok három életképesnek tűnő fejlődési modelljét vezettük le a JKB-indexek alapján elvégzett klaszter- és faktorelemzésekkel. E három kiinduló modellnek (duális, nagyvállalati-bürokratikus és humántőkére épülő) három illeszkedési stratégiát feleltettünk meg: külső erőforrások bevonására irányuló; belső védelmi zóna megteremtésére irányuló, defenzív; és belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégia. A fejlődési modellek és az illeszkedési stratégiák közötti párhuzam feltételezésével azt is megállapíthatjuk, hogy az egyes stratégiák mely faktor kiemelkedő értékét vonzzák. Mivel az elemzéseink megmutatják, hogy az egyes fejlődési modelleket megtestesítő klaszterek tagsága mely faktorértékekben teljesít kiemelkedően, ezeket a kiemelkedő faktorokat az egyes klaszterekkel párhuzamba állított stratégiákhoz rendelhetjük (ld. 6.1. táblázat). Végső soron tehát a nyolc faktort hozzárendelhetjük a három illeszkedési stratégia valamelyikéhez a JKB modell segítségével.

6.1. táblázat: Milyen faktorokat vonzanak az egyes stratégiák?

Stratégia	Faktorok, amikben magas pontszám szükséges
Külső erőforrások bevonására irányuló	K2 Befektetési környezet B2 Kormányzati beavatkozás*
Belső védelmi zóna megteremtésére irányuló, defenzív	J2 Felelős vállalat B1 Vállalati versenyképesség B3 Erőforrások hozzáférhetősége*
Belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív	J1 Humántőke J3 Oktatási rendszer minősége K1 Nemzeti vonzerő B2 Kormányzati beavatkozás* B3 Erőforrások hozzáférhetősége*

A *-gal jelölt faktorokat több stratégia is vonzza

A könyvünk függelékében elhelyezett országtanulmányokban megfogalmazott tanulságok ugyancsak kapcsolhatók a három illeszkedési stratégiához, mégpedig a JKB-indexek faktorain keresztül. Az országtanulmányok eleve arra az elvre épültek, hogy bemutassák azt a legjobb gyakorlatot, ami a kiválasztott országok számára lehetővé tette, hogy valamelyik faktorban a legjobb, vagy a

legjobbak közé tartozó eredményt érik el. Ezért a legjobb gyakorlatokat leíró tanulmányok már eleve rendelkezésre állnak, nincs más dolgunk, mint hogy ezeket az illeszkedési stratégiákhoz rendeljük.

Jelen fejezetben kapcsolódik össze tehát mindaz, amit a fejlett országok fejlődési tényezőiről és fejlődési pályáiról bemutatunk. Végül célunk, amit az OTKA kutatási programban is meghatároztunk, olyan javaslatok megfogalmazása, amelyek segíthetnek a magyar gazdaságpolitika alakításában. Fejezetünkben ezek a javaslatok kapnak helyet. De még mielőtt erre rátérnénk, kívánatosnak tűnik néhány, a kutatásunkban használt módszer korlátaival és alkalmazhatóságával kapcsolatos megjegyzést rögzíteni.

- Javaslataink megfogalmazásánál azt feltételezzük, hogy a JKB modell segítségével egyértelműen elkülöníthető klaszterek, amelyeket fejlődési modellként ismertettünk részletesebben, egy-egy illeszkedési stratégiaként is felfoghatók. Pro és kontra érvek egyaránt felsorakoztathatók a megközelítésünkkel kapcsolatban. Egyrészt tagadhatatlan, hogy az OECD gazdaságokat nem lehet univerzális fejlődési modellel jellemezni; az első részben leírtak is jól mutatják, hogy az egyes országok más és más területen emelkednek ki; és ezek alapján az sem tűnik eltúlzott feltételezésnek, hogy a gazdaságpolitika képes arra, hogy felismerje az erősségeket, és azoknak megfelelő intézkedésekkel reagáljon a világpiaci kihívásokra – azaz a meglévő feltételek egyben egy illeszkedési stratégiát is diktálhatnak. Másrészt viszont kérdéses, hogy a megfelelő alapok nélkül a három illeszkedési stratégia bármelyike reálisan választható opciónak tekinthető-e. Reális lehet-e egy duális modellt képviselő országnak a belső tudásgenerálásra épülő, offenzív stratégiát választani, ha tudjuk, hogy ehhez olyan humántőke alapokra van szükség, amelyeket csak hosszabb idő alatt lehet megteremteni? Rövid távon bizonyára nem az, javaslataink mégis megmutathatják azt, hogy az adott célhoz milyen úton kell egyáltalán elindulni.
- A fenti kérdés felvet egy újabbat: vajon milyen időtávú javaslatokat érdemes egyáltalán megfogalmazni, figyelembe véve azt is, hogy a gazdaságpolitika látóhatára tradicionálisan meglehetősen szűk Magyarországon? Mivel kutatásunk főleg az intézményi tényezők jelentőségére kívánja felhívni a figyelmet, ezek alakításának időszükség-

lete pedig akár egészen nagy is lehet, elkerülhetetlen, hogy olyan elemekre térjünk ki, amelyek nem változtathatók meg azonnal, tehát csak hosszabb távon terelhetik másik fejlődési pályára a gazdaságot. Az időtávokon való eligazodásban nagy segítségünkre van Williamson (1998) 3.1. ábránkon már bemutatott modellje, amit fő osztályozási elvéként használunk a későbbiekben.

- Ugyancsak a fejlődési tényezőket bemutató első fejezetünkben merült fel Ragnar Nurkse 1952-es cikke kapcsán a körkörös érvelés, és a minden mindennel összefügg problémaköre, ami kutatómunkák során végig, így a legvégén is fejtörést okozott számunkra. Általában arra törekedtünk, hogy minden tényezőt egy és csakis egy befolyásolt terület alá rendeljük. Így jártunk el akkor, amikor a szakértői kérdőívünk kiértékelésénél a fejlődési tényezőket a jövőbeli, külső és belső potenciálokhoz rendeltük, ill. szintén ezt a stratégiát követtük akkor is, amikor a JKB-indexek faktorelemzésénél kialakítottuk a három elemzett potenciálunk faktorait. Megszokott stratégiánkat ezúttal viszont nem tudjuk korlátlanul érvényesíteni, mert három fejlődési modellt megtestesítő klaszterünk nem minden esetben különül el egymástól élesen a faktorértékek alapján. Egész pontosan a belső potenciál két faktora (B2 Kormányzati beavatkozás és B3 Erőforrások hozzáférhetősége) két klaszternél is markáns erősségnek bizonyult. Így végül a faktorok zömét csakis egy illeszkedési stratégia mellé osztottuk be, a B2 és B3 faktorok viszont kettő mellett is helyet kaptak.
- Végezetül említést érdemel, hogy bár a faktorok segítségével sikerült finomhangolni a JKB modell eredeti hármas tagolását, de a következőkben bemutatandó fejlesztési irányok mégis megfeleltethetők a jövőbeli, külső és belső potenciál valamelyikének. Nevezetesen a külső erőforrások bevonására irányuló stratégia a külső, a belső védelmi zóna megteremtésére irányuló, defenzív stratégia a belső, míg a belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégia a jövőbeli potenciállal állítható párhuzamba (utóbbi leginkább azért, mert a legfontosabb megújítható erőforrásra, az emberi tudásra épít).

Mindezen kiegészítések, ill. megkötések ismeretében érdemes tovább olvasni az egyes illeszkedési stratégiák megvalósítását célzó javaslatokat. A bemutatást azzal a stratégiával kezdjük, ami hazánk számára talán a legkönnyebben

követhető, majd ezt követik a másik két, a 2000-2010 közötti magyar modellől távolabb álló fejlesztési irány javaslatai.

6.1. Külső erőforrások bevonására irányuló stratégia

2010-ben Magyarország az OECD országok harmadik klaszterébe tartozott a felezési módszer alapján, vagyis a duális fejlődési modellel jellemezhető a leginkább. Ennek megfelelően hazánk eddigi illeszkedési stratégiáját a külső erőforrások bevonása írja le a legjobban. Ezt bizonyítja az is, hogy abban a két faktorban értük el messze a legjobb eredményt az OECD mezőnyben, amiket a JKB modellünk szerint a külső erőforrások bevonására irányuló stratégia vonz: befektetési környezetben (K2) kilencedikek, kormányzati beavatkozásban (B2) tizenhatedesek vagyunk (Magyarország átlagos helyezési száma 24, tehát mindkét fenti faktor az ország erősségei közé sorolható). A külső erőforrásokra alapozott stratégia nem szokatlan a régióban, hiszen az összes ex-kommunista OECD tag (Csehország, Észtország, Lengyelország, Szlovákia és Szlovénia) ugyanezt választotta. Annak ellenére, hogy a K2-B2 faktorokban mutatható ki a legjobb magyar teljesítmény, azt aligha állíthatjuk, hogy nem lenne mit tanulnunk az ezen a téren a legjobban teljesítő országok gyakorlatából. Egyrészt a magyar helyezések egyáltalán nem kiemelkedők, másrészt, ha csak a szűkebb régiókat nézzük, akkor is több országot láthatunk magunk előtt a listán: befektetési környezetben Szlovákia, Csehország és Ausztria; kormányzati beavatkozásban Ausztria, Lengyelország és Csehország előz meg bennünket.

6.2. táblázat: A külső erőforrások bevonására épülő stratégia fejlesztési irányai

Szint	Építőelem
SZ2	<ul style="list-style-type: none"> — Magas szintű politikai kultúra — Korrupció alacsony szintje — Kiszámítható gazdaság- és társadalompolitikai környezet — Rendezett közpénzügyek — Árfolyamstabilitás – eurózóna tagság
SZ2-SZ3 átmenet	<ul style="list-style-type: none"> — Szociális partnerség a munkaerőpiaci kapcsolatokban — Munkaadók és munkavállalók közötti kollektív tárgyalások rendszere országos, ágazati és vállalati szinten

SZ3	<ul style="list-style-type: none"> — Átlátható állami irányítás, hatékony e-kormányzati megoldások — Szabályozói hatásvizsgálat – kormányzati intézkedések hatásának hatékonysági elemzése
SZ3-SZ4 átmenet	<ul style="list-style-type: none"> — Tartósan fenntartott alacsony vállalati adóterhelés, amiket kedvezmények egészítenek ki — Fejlett infrastruktúra — Stabil környezet a külföldi befektetőknek, összehangolt adó és támogatási rendszer — Vállalati-egyetemi-kutatói együttműködések támogatása
SZ4	<ul style="list-style-type: none"> — Világosan megrajzolt fejlesztési irányok: kutatás-fejlesztés, infokommunikációs technológiák — Erős az állami beavatkozás a vállalkozások innovációs tevékenységének támogatása terén — Erős állami támogatás az induló vállalatoknak és a külpiaci terjeszkedésre, ami anyagi eszközökben, információkban, tanácsadásban és támogató intézményekben jelenik meg — Világviszonylatban is alacsonynak számító vállalati terhek — Rugalmas munkaerőpiac, gyors munkahelyteremtés és megszüntetés

Javaslatainkat Williamson (1998) hierarchiáját felhasználva rendszereztük. A legalsó szint (SZ4) az aktuális erőforrás elosztási kérdéseket összegzi, ezért az ehhez a szinthez kapcsolódó intézkedések elvileg azonnal éreztethetik hatásukat. Gazdaságpolitikai intézkedések úgy kerülhetnek erre a szintre, hogy az állami adók és transzferek vagy szabályok változtatása azonnal kihat a vállalatok vagy a fogyasztók piaci magatartására is. De az állami beavatkozásnak hosszabb távú hatásai is vannak, ugyanis a hosszabb távon fenntartott eszközök már megváltoztathatják a piac és a gazdaság szerkezetét, a vállalatok közötti kapcsolatokat, ami tipikusan az irányítási formák (SZ3) szintjéhez tartozik. A külső erőforrásokra alapozó stratégiánál kiemelt szerep jut a kiszámítható kormányzásnak, ami viszont már a politikai rendszer stabilitását igényli. Így jelenik meg javaslataink között az intézményi környezet (SZ2), aminek a megváltoztatása akár évtizedekbe is telhet Williamson szerint.

A 6.2. táblázatban összefoglalt javaslataink bemutatását a hosszú távon befolyásolható elemekkel kezdjük, mert az egész rendszer hierarchikus logikát

követ, azaz a magasabb szinten található tényezők megléte elvileg alapfeltétele az alsóbb szinten lévők megvalósulásának. Országtanulmányainkban azt találtuk, hogy a kiváló gyakorlat egyik alappillére minden esetben a gazdaságpolitikai környezet kiszámíthatósága. Írországban a vállalati adóterhek mérséklése egy több mint két évtizeddel ezelőtt elkezdett folyamat következetes és megtorpanás nélküli véghezvitelén alapul; Dániában a sok évtizedes kisebbségi kormányzás hagyományából a politikai konszenzuseresés olyan sajátos kultúrája nőtt ki, ami lehetővé teszi, hogy a társadalompolitikai intézkedéseket hosszú távra megtervezzék, és a tapasztalatoknak megfelelően folyamatosan felülvizsgálják; Finnországban és Ausztriában az állam hosszú távra kötelezte el magát a kijelölt fejlesztési céljai mellett. A politikai-gazdaságpolitikai stabilitás valamennyi esetben a politikai szféra transzparenciájával, és a korrupció rendkívül alacsony szintjével párosul, ami azért szerencsés, mert így kicsi az esélye annak, hogy a lobbicsoportok az állam foglyul ejtésén keresztül destabilizálják és kiszámíthatatlanná tegyék az állam szabályozó tevékenységét.

Kiemelt szerepet tulajdonítunk a fegyelmezett közpénzügyeknek, ami ugyancsak általános gyakorlat a megfigyelt országokban. A rendezett költségvetési pozíció fontosságát 2008 után aligha lehet túlhangsúlyozni, de a kiszámítható befektetési környezet megteremtéséhez egyenesen elengedhetetlennek tűnik. A stabil közpénzügyek teremtik ugyanis meg annak pénzügyi garanciáját, hogy a megrendült költségvetési pozíció miatt nem kell olyan ki nem számítható intézkedéseket hozni, amelyek alapvetően befolyásolják a vállalati költségeket (adóemelések vagy új adók; adókedvezmények megvonása; ösztönzőként használt transzferek átalakítása stb.).

A fiskális politika kiszámíthatósága mellett a monetáris politika, ezen belül is az árfolyampolitika jelentőségét is ki kell emelnünk. Közismert, hogy az árfolyamstabilitás meghatározó eleme a sikeres nyitott gazdaságok gazdaságpolitikai eszköztárának. Az euró, legalábbis részben, európai viszonylatban, biztosítja ezt a stabilitást, még akkor is, ha a többi valutához képest továbbra is számottevő kockázattal lehet számolni. De mivel az európai országok külgazdasági kapcsolatainak kétharmada-háromnegyede Európán belül zajlik, az eurózóna tagság nagyrészt megszünteti az árfolyamkockázatokat.

A második és a harmadik szint közötti átmenethez kerültek a munkaerőpiac stabilitását biztosító intézményi megoldások, amikről részletesen az Ausztriáról és Dániáról szóló tanulmányainkban írtunk. A munkaerőpiaci folyamatok

elvileg az elosztási probléma részei, így a negyedik szinten helyezkednek el. Ismert ugyanakkor, hogy a munkaerőpiacon a tiszta piaci modell nem vezet hatékony megoldásokhoz, ezért világszerte intézményi tényezők garmadája egészíti ki, ill. teszi gördülékennyé a piac működését. Ezért a munkaerőpiac intézményi struktúrája a Williamson-féle hierarchia magasabb szintjére kerül. Tüzetesebben megvizsgált országainkban, így pl. Ausztriában és Dániában, a munkaerőpiacot szabályozó kollektív tárgyalási mechanizmus az állam működését is átszövi, ezért kapcsolódik az intézményi formákhoz (SZ2), és természetesen befolyásolja az irányítási formákat is (SZ3) – innen adódik tehát a SZ2-SZ3 közötti átmenet.

A munkaerőpiaci intézményekre ugyanakkor fokozottan igaz a magasabb szintektől való függés. Nevezetesen, az osztrák-dán típusú szociális partnerség és kollektív tárgyalások rendszere akkor lehet eredményes, ha az ország kultúrájára a kompromisszumok keresése jellemző, és az értékrend fontos része a szolidaritás (ezek SZ1-hez és SZ2-höz tartozó tényezők). Magyarországon is voltak kísérletek e rendszer meghonosítására, amiről az 1990-es évek sorozatos kudarcai után végül letettünk. Éppen ezért a 6.2. táblázat SZ2-SZ3 közötti átmenetének elemei inkább csak összehasonlításra alkalmasak, semmint konkrét javaslatok megfogalmazására. Ami lényeges, hogy a hosszú távú munkaerőpiaci stabilitás ugyancsak kulcseleme a külső erőforrások bevonására alapozó stratégiának, és ennek biztosításához elengedhetetlen a jól működő intézményi struktúráknak a jelenléte. A nagy kilengések tompításához (pl. a munkahelyek elvesztése által kiváltott jövedelem visszaesés mérséklése), a strukturális gyengeségek ellensúlyozásához (például az oktatási rendszerbe való visszacsatolás) szükségesnek tűnik az adminisztratív-állami beavatkozás, ugyanakkor olyan garanciákra is szükség van, amelyek megakadályozzák, hogy az erős állami ráhatás torz piacot hozzon létre (pl. a reálbérek piaci folyamatoktól való elválása).

A harmadik szint (SZ3) irányítási formái, a másodfajú optimalizálás a gazdaságpolitikai intézkedések esetében az állami irányítás hatékonyságában jelenik meg. A vonzó befektetési környezet megteremtéséhez ez azért fontos, mert az államszervezet adminisztrációs terhei növelik a külső tényezőbirtokosok tranzakciós költségeit. Az állam által kiváltott tranzakciós költségek szintje ezért fontos indikátor mind a tőkéjüket befektetni kívánó vállalatoknak, mind pedig a munkaerejüket hasznosítani kívánó potenciális bevándorlóknak. Bemutatott példáinkban több, az állam által kiváltott tranzakciós költségeket mérséklő megoldásra hívtuk fel a figyelmet, amik ugyan nem kifejezetten a külső gazdasági szereplőkre fókuszáltak, de az ő helyzetüket is érezhetően befolyásolják. Dánia

és Finnország élen járnak az e-kormányzati megoldásokban. Az elektronikus kormányzás előnyeinek könyvtárnyi irodalma van: átláthatóbbá teszik az állam-szervezet működését, felgyorsítják az állami szolgáltatások igénybevételét, leegyszerűsítik az adózás, beszámolás és adatszolgáltatás menetét, olyan adatbázisokat hoznak létre, amelyek megalapozottabb gazdaságpolitikai döntéseket tesznek lehetővé. Figyelembe véve, hogy a számítógépes rendszerek szolgáltatási folyamatokba való integrációja még mindig gyerekcipőben jár, az elektronikus kormányzat szerepe a későbbiekben valószínűleg csak erősödni fog.

Írország a kormányzati beavatkozások hatáselemzésére szolgált kiváló példát. A 2000-es évektől kezdődően fokozatosan meghonosították azt az elvet, hogy felméri az állami intézkedések által kiváltott piactorzító hatásokat, vagyis megpróbálják számszerűsíteni azokat a tranzakciós költségeket és piaci magatartásban beállt változásokat, amiket az állam beavatkozásával váltott ki. A szabályozói hatásvizsgálatnak köszönhetően kiküszöbölhetők az erősen torzító hatású intézkedések, szabályok, ezek eredményeként pedig mind az állam, mind pedig a magánszféra költségei mérsékelhetők. Egy ilyen gyakorlat bevezetésének megvan az az előnye is, hogy racionálisabbnak tűnteti fel az állam működését, ami ugyancsak vonzó lehet a külső szereplőknek.

Minden további 6.2. táblázatban található javaslatunk olyan gazdaságpolitikai lépéseket tartalmaz, amelyek egyrészt közvetlenül hatnak az erőforrások elosztására, másrészt hatásuk nagyon gyorsan, gyakorlatilag azonnal jelentkezik, ezért a negyedik szinthez soroltuk őket (vagy a harmadik és negyedik szint közötti átmenethez). Természetesen a hierarchikus berendezkedés ez esetben is igaz, az itteni lépések akkor működőképesek, ha a magasabb szinten lévő jellemzők is megvannak az országban.

Írország, Dánia és Ausztria egyaránt úgy alakította adórendszerét, hogy a viszonylag magas állami adóelvonásokon belül a vállalatok terhei alacsonyak (bár a nagyságrendek nem azonosak: Írországban világviszonylatban is alacsony a társasági adó, effektív mértéke tíz százalék alatti; Dániában valamivel magasabb, míg Ausztriában csak a fejlett jóléti államokhoz hasonlítva számít alacsonynak). Mivel a transznacionális vállalatok döntéseiben a megfizetendő adó központi szerepet játszik, a tartósan alacsony társasági adó nagy vonzerőt gyakorolhat.

Valamennyi vizsgált országban megfigyelhető a klaszterek kiemelt állami támogatása. A klaszterek a vállalatok, kutatóintézmények, egyetemek, fejleszt-

tési ügynökségek, kockázati tőke társaságok közötti együttműködésekben jelennek meg, és az ilyen együttműködések jellemzően költségvetési forrásokból is támogatják. Dánia, Ausztria, Írország vagy Finnország példájából azt tanulhatjuk meg, hogy önmagában az állami források juttatása nem elegendő; a kialakított klaszterek akkor lehetnek sikeresek, ha a világpiacon is versenyképes iparági tudást hordoznak, ami a vállalati gyakorlatban és az egyetemi-kutatói ismeretekben is megjelennek. Olyan iparágakban érdemes az együttműködések támogatni, ahol azoknak már eleve hagyománya van, és ahol a hazai szereplők a világpiacon is jegyzettek (példaként a dán élelmiszeripari, gyógyszeripari vagy szélenergia, a finn faipari vagy az információs technológiára alapozott, az ír folyamatinnovációs, vagy az osztrák autóipari klasztereket érdemes említeni).

Az ilyesfajta klaszterek kialakítása a külső erőforrások vonzása szempontjából többszörös előnyt jelenthet. Amennyiben az induló vállalkozások, az innovációs tevékenység és a külpiaci aktivitás támogatásával kötik össze (amint az a vizsgált országaink mindegyikében megfigyelhető), lehetővé teszik tetemes világpiaci exportbevételek biztosítását. Ha pedig tényleg világszínvonalú tudást testesítenek meg a klaszterek, ez külföldi vállalatok és értékes tudással rendelkező munkavállalók betelepülését eredményezi.

Akárcsak az alacsony vállalati adóterhek, a rugalmas munkaerőpiac is vonzerőt fejt ki a transznacionális vállalatokra. Ha a létszámleépítések nem járnak kiemelkedően magas adminisztrációs terhekkel, és nem kell jelentős összeget kifizetni végkielégítés formájában, a transznacionális vállalatok sokkal rugalmasabban tudnak reagálni a világpiaci kereslet változására. Dániában ezt a rugalmasságot ráadásul úgy tudják biztosítani, hogy az utcára kerülőket szociális háló védi, és az aktív munkaerőpiaci eszközöknek is köszönhetően az állásukat elvesztők viszonylag gyorsan új munkahelyet tudnak találni maguknak.

Természetesen azt itt felsorolt eszközök nemcsak a külső erőforrásokra koncentrált stratégiát erősítik, hanem javítják a hazai szereplők helyzetét, ill. elősegíthetik a tudásalapú modell meghonosodását is. Ez a gazdaság keresztösszefüggései miatt elkerülhetetlen, és nem is baj. De a JKB modell segítségével elvégzett vizsgálataink alapján azt mondhatjuk, hogy a 6.2. táblázatban megjelenített javaslatok elsősorban azokat a faktorokat erősítik, amik a külső erőforrások bevonására irányuló gazdaságpolitika alappillérei. Amennyiben a külső erőforrások felé való elmozdulás a fő gazdaságpolitikai prioritás, ezekre a lépésekre érdemes koncentrálni.

6.2. Belső védelmi zóna megteremtésére irányuló, defenzív stratégia

A belső védelmi zóna megteremtésére irányuló defenzív stratégia részeként az állam elkötelezi magát amellyel, hogy egyfajta védőháló biztosításával egy jól működő nagyvállalati-vállalati szektor kialakulásához és fenntartásához járul hozzá. Modellünk szerint ez a stratégia elsősorban felelős (J2) és versenyképes (B1) vállalati szektorral írható le. Harmadikként megjelenik az erőforrások hozzáférhetősége (B3) faktor is, de ezt a faktor egy további, a Belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégiának is a része.

Magyarország jelenlegi teljesítménye meglehetősen gyenge a Belső védelmi zóna megteremtésére irányuló defenzív stratégiához rendelhető faktorokban. A felelős vállalat faktorában (J2) huszadik, vállalati versenyképesség faktorában (B1) huszonhatodik, az erőforrások hozzáférhetőségét (B3) tekintve pedig mindössze harmincharmadik, azaz utolsó előtti az OECD országok között. Van tehát megoldásra váró feladat, amennyiben Magyarország a belső védelmi zóna megteremtésére irányuló stratégia mellett dönt. A 6.3. táblázatban az országtanulmányok eredményeire támaszkodva felsoroltuk azokat a jelentősnek vélt építőelemeket, amelyek a stratégiát alkotó faktorokban kiemelkedően teljesítő országok gyakorlata alapján kijelölhetik a fejlesztés lehetséges irányait.

6.3. táblázat: A belső védelmi zóna megteremtésére irányuló defenzív stratégia fejlesztési irányai

Szint	Építőelem
SZ1	— Alacsony hatalmi távolsággal jellemezhető értékrend — Feminin kultúra — Hosszú távú szemlélet az erőforrásgazdálkodásban*
SZ2	— Vállalkozók társadalmi elfogadottsága*
SZ2-SZ3 átmenet	— Állam támogató szerepben — Kedvező üzleti környezet*
SZ3	— Vállalati szektort támogató oktatási rendszer — Egyszerű vállalatindítás, tanácsadási szolgáltatások
Sz4	— K+F+I ösztönzés — Klaszterek támogatása — Speciális piaci rések kihasználásával az árverseny elkerülése — Kiterjedt ITC használat — Földrajzi elhelyezkedés, egyedi adottságok kiaknázása — Magasan képzett termelékeny munkaerő*

A javaslatok ismertetését itt is Williamson (1998) modellje alapján a változáshoz/változtatáshoz szükséges időszükséglet szerinti szintekre bontva végezzük el.

Országtanulmányaink szerint ennek a stratégiának a legmélyebben gyökerező elemei az alacsony hatalmi távolsággal jellemezhető értékrend és a feminin kultúra. Mindkettő hozzájárulhat ahhoz, hogy a vállalatok magatartása felelős legyen. Az előbbi elsősorban azzal, hogy a horizontális kapcsolatoknak köszönhetően a munkavállalók és az eltérő alkuerejű partnerek (beszállítók) érdekei érvényesülhetnek, javaslataik beépülhetnek a vállalati gyakorlatba, az utóbbi pedig a társadalmi szolidaritás magas fokán keresztül befolyásolja kedvező irányba a vállalatok társadalmi felelősségvállalását.

Ezek a jellemzők azonban Williamson modelljének a legmagasabb fokát (SZ1) testesítik meg, ami egyúttal azt is jelenti, hogy ezeken a területen a beavatkozás lehetősége minimális. Említésük azért szükséges, mert a modell hierarchikus jellegéből következően a magasabb szintek meghatározzák az alacsonyabb (alakítható) szintek folyamatait. Át kell ezért gondolni, hogy a legmagasabb szint gyengeségei ellensúlyozhatók-e az alacsonyabb szinteken hozott lépésekkel (például a hiányzó bizalmi kapcsolatokat alacsony tranzakciós költségű formális megoldásokkal lehet-e pótolni), illetve, hogy az alacsonyabb szintek javaslatai sikeresen átvehetők-e, azaz mellőzhetik-e az SZ1 szint említett építőelemeit.

Ugyancsak a legmagasabb szintre soroltuk az erőforrásgazdálkodás terén megvalósuló hosszú távú szemléletet. Az erőforrások felelős, fenntartható kiaknázása terén már megjelenik az állam szerepe, ugyanakkor a felelős, hosszú távú gazdálkodás nem idegen a széles társadalomtól sem. Ezt tapasztaljuk Norvégia esetében is, akár az olajvagyonnal történő tudatos gazdálkodásra, akár a természeti erőforrások megóvása érdekében tett lépésekre gondolunk.

Norvégia erőfeszítései a fenntarthatóság terén túllépnek a nemzeti vágyon megóvásán. Az ország nemzetközi szintén is meghatározó szerepére jó példa Gro Harlem Brundtland, norvég miniszter asszony részvétele a Közös jövőnk című jelentés elkészítésében (Környezet és Fejlődés Világbizottság). Ennek fő üzenete, miszerint a jelen generációk igényeit úgy kell kielégíteni, hogy az ne veszélyeztesse a jövő generációi szükségleteinek kielégítését, a fenntartható fejlődés gyakran idézett definíciójává vált.

A Belső védelmi zóna megteremtésére irányuló stratégia sikeressége szempontjából az intézményi környezet (SZ2) kritikus elemét adja a vállalkozóknak és általában a vállalkozási tevékenységnek a társadalmi elfogadottsága. Ennek az elemnek a változtatására belátható időn belül is lehetőség nyílhat, amelyben elsősorban az oktatás és a megfelelő kommunikáció játszhat nagy szerepet.

A stratégia megvalósulásának egyik záloga az állam támogató szerepe. Ez a tényező már nem egyértelműen csak az intézményi környezet része, az alkalmazott modell második és harmadik szintjén egyaránt megjelenik (SZ2-SZ3). A felelős vállalatok terén elért kedvező finn eredményeket az uralkodó értékrend mellett a kormányzat támogató hozzáállásának is tulajdonítjuk, amely azonban nem lépi túl a legfontosabb területek koordinálásának feladatát. Az állam tehát sokkal inkább éjjeliőrként funkcionál, koordináló, harmonizáló feladatokat lát el.

Ugyanitt jelenik meg a kedvező üzleti környezet, amelynek az erőforrások rendelkezésre állása mellett az állam mint a játékszabályok alakítója is szerves része.

Az irányítási formák szintjén (SZ3) meghatározó, hogy milyen adminisztrációs terhek mellett indítható és tartható fenn egy vállalat, valamint, hogy a versenyképes működéshez az állam milyen funkciók átvételével, vagy támogatásával járul hozzá. Dániában a vállalkozásindítás technikai és adminisztratív akadályai, valamint költségei rendkívül csekélyek. Ezen túl a vállalkozásindítást költségvetési forrásokból finanszírozott tanácsadási szolgáltatások is kiegészítik. Norvégia, ahol a vállalkozásindítás nemzetközi összehasonlításban szintén olcsó és gyors, a pénzügyi források elérhetőségében emelkedik ki (hitel, kockázati tőke).

A vállalati szektor működése szempontjából meghatározó ugyanakkor az oktatási rendszer szerkezete és hatékonysága is. Dánia és Ausztria esettanulmánya egyaránt megvilágította az ITC használat és az idegen nyelvismeret kritikus szerepét a szakmai ismeretek mellett. Ebben a hagyományos oktatási rendszer és a szintén mindkét országban kiterjedt felnőttoktatás is hozzájárul. Ugyanakkor Dánia példáján azt is megfigyelhetjük, hogy hogyan járul hozzá a magasabb minőséghez az érintettek bevonása. Ott ugyanis az oktatás alakításában (tananyagok, diákok időbeosztása, szakmai gyakorlat stb.) a szülők és a diákok az iskolai tanácsokon keresztül, a vállalatok pedig a gyakornoki programba kapcsolódva részt vehetnek.

A negyedik szinten (SZ4) az erőforrásallokációt és a foglalkoztatást közvetlenül befolyásoló tényezőket találjuk, olyan területeket, melyek alakításának hatásai egyúttal azonnal jelentkeznek. Ide soroltuk a klaszterfejlesztési erőfeszítéseket. Mind Ausztria, mind Dánia esetében megfigyelhettük a klaszterek meghatározó szerepét a gazdaságban. Mindkét országban hagyománya van az ágazati együttműködésnek, a klaszterek kialakulása egyes ágazatokban szerves fejlődés eredménye. Ausztriában a formális autóiipari együttműködés több mint 100 éves hagyományokkal rendelkezik, de a dán agráripari, szélenergia szektorbeli, vagy a nemzetközi viszonylatban is kiemelkedőnek mondható élettudományi klaszter is kiváló példa ennek szemléltetésére.

A versenyképesség fenntartása nagyrészt a kutatás-fejlesztés és az innovációs tevékenység ösztönzésén múlik, valamint az ennek megfelelő fejlesztési irányok kijelölésén. Ausztria K+F ráfordításai az Európai Unió országaival összevetve a leggyorsabb ütemű növekedést mutatják. A forrásokat tekintve a magánszféra egyre meghatározóbb, ebben az adórendszernek és a támogatási rendszernek egyaránt szerepe van. A kutatás-fejlesztési célú együttműködések ösztönzésének hatására az egyetemek/kutatóintézetek és a vállalati szféra közötti kapcsolat egyre erősebb és eredményesebb. Hozzá kell tennünk, hogy a gyors siker kulturális-szociális háttere a vizsgált országokban kedvező. Az együttműködés szempontjából meghatározó lehet a már említett hatalmi távolság a kapcsolatok horizontális jellege miatt. Ebben Ausztria első a rangsorban, de Dánia is a 3. helyet foglalja el. Ugyanígy említhetnénk a bizalom magas szintjét is, mint az együttműködés szempontjából kritikus tényezőt.

Mindkét vizsgált ország nagyban épít fejlett infrastruktúrájára és kihasználja egyedi adottságai mellett kedvező földrajzi elhelyezkedését is. Az egyediség kihangsúlyozása mint piaci stratégia is fellelhető. Az osztrák kis cégek egy része például speciális piaci résekben történő működéssel kerüli el az erős árversenyt. Ezek gyakran tradicionális iparágak, amelyekben specializált tudással és magas minőségű termékekkel lehet sikeres a piaci részesedés megtartása.

A legelső szint utolsó tényezője a magasan képzett és termelékeny munkaerő, amely a Belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégiának is alapvető eleme, ugyanakkor meghatározó az erőforrások hozzáférhetősége szempontjából is. Norvégia a hangsúlyos területek beazonosítása és preferálása (Norvégia esetén a matematika, a természettudományok, valamint a vállalkozói ismeretek), a lakosság oktatásba történő nagy arányú bevonása és az oktatásra fordított magas összegek tekintetében is kiemelkedő példa.

6.3. Belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégia

A 2010-es JKB-indexek alapján kis túlzással azt mondhatjuk, hogy Magyarország távolabb már nem is lehetne a humántőkére épülő modelltől. Míg a külső erőforrásokra alapozott stratégia faktorai bizonyultak hazánk erősségeinek, a tudásgenerálásra alapozott stratégia faktoraiban kifejezetten rosszak az eredmények: a humántőkében (J1) huszonhetedik, az oktatási rendszer minőségében (J3) huszonötödik, a nemzeti vonzerőben (K1) harmincnegyedik, azaz utolsók, a kormányzati beavatkozásban (B2) tizennyolcadik, az erőforrások hozzáférhetőségében (B3) pedig harmincharmadik vagyunk. Csak a B2 faktorban jobb a helyezésszám, mint a magyar átlag (24), de pont ez az egyik megosztott faktorunk, ami a külső erőforrásokra alapozott és a belső tudásgenerálásra épülő stratégiában is fontos. Minden más területen bőven az OECD utolsó harmadához tartozunk, két faktor esetében pedig a legutolsók között kaptunk helyet.

Az eredmények tükrében nem tűnik biztosnak, hogy Magyarország számára reálisan választható alternatíva lenne a belső tudásgenerálásra alapozott fejlesztési stratégia. Ajánlásainkat, amiket a 6.4. táblázat foglalja össze, ennek fenntartása mellett fogalmazzuk meg.

A legfelsőbb szinten lévő tényezőkre nem érdemes részletesen kitérni. Írország bemutatásakor kiemeltük, hogy az ír humántőke erőssége részben abban rejlik, hogy a lakosság szinte kivétel nélkül anyanyelvként beszéli az angolt, és az ország demográfiai pozíciói rendkívül kedvezőek, amennyiben egész Nyugat-Európában itt a legalacsonyabb az idős népesség eltartottsági rátája, és a legmagasabb a gyereknépesség eltartottsági rátája. Ezek olyan tényezők, amiken belátható időn belül változtatni nem nagyon lehet, ezért a Williamson-féle hierarchia csúcsára kerültek. Gazdaságpolitikai javaslatként is furcsán hatnának, inkább csak a teljesség kedvéért kerültek be táblázatunkba. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy a gyerekszám növekedésének és a nyelvtudás javításának ösztönzői akár reális társadalompolitikai eszközök is lehetnek, bár ilyen formában rendszerünk harmadik szintjére kerülnének.

**6.4. táblázat: A belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégia
fejlesztési irányai**

Szint	Építőelem
SZ1	<ul style="list-style-type: none"> — Általános angol nyelvtudás — Kedvező demográfiai folyamatok
SZ2	<ul style="list-style-type: none"> — Magas szintű politikai kultúra — Rendezett közpénzügyek — Korrupció alacsony szintje
SZ3	<ul style="list-style-type: none"> — Szabályozói hatásvizsgálat – kormányzati intézkedések hatásának hatékonysági elemzése — Átlátható állami irányítás, hatékony e-kormányzati megoldások — Jól kiépített gyermekellátó és egyéb háztartási munkát kiváltó intézmények – magas foglalkoztatottság a nők körében — Meghatározó állami részvétel az oktatás, kutatás-fejlesztés finanszírozásában — Homokóra szerkezet az oktatás állami szabályozásában — Oktatási intézményi tanácsok működnek jelentős beleszólási joggal — Jól működő, bejáratott gyakornoki rendszer a szakiskolai képzésben — Magas szintű egyetemi oktatás — Folyamatos szintfelmérés és minőségbiztosítás az oktatásban — Költségvetési forrásból finanszírozott fejkvóta-rendszer a teljes oktatási spektrumban — Határozott lépések a nemzetközi közvélemény formálására — Kedvező üzleti környezet, ami ellensúlyozni tudja a magas munkaerőköltségből eredő versenyhátrányt
SZ3-SZ4 átmenet	<ul style="list-style-type: none"> — Értékes munkaerő befogadása
SZ4	<ul style="list-style-type: none"> — Kiemelkedő a felsőfokú végzettségűek aránya, mint ahogy az oktatásban részt vevő felnőtt lakosság aránya is. — Az állami rendszeren kívül is felhasználható fejkvóta finanszírozás, ami választási lehetőséget biztosít, versenyt teremt az oktatásban. — Világviszonylatban is alacsonynak számító vállalati terhek

-
- Erős az állami beavatkozás a vállalkozások innovációs tevékenységének támogatása terén
  - Erős állami támogatás az induló vállalatoknak és a külpiaci terjeszkedésre, ami anyagi eszközökben, információkban, tanácsadásban és támogató intézményekben jelenik meg
  - Rugalmas munkaerőpiac, gyors munkahelyteremtés és megszüntetés
-

Ezúttal nem szólunk részletesen a második szintről sem, mert az itt található elemek a Kormányzati beavatkozás (B2) faktor részei, amikről a külső erőforrásokra alapozott stratégia ismertetésénél már volt szó. Ezek a tényezők a politikai rendszer kiszámíthatóságát és átláthatóságát hivatottak biztosítani, aminek a külső erőforrásokra alapozott stratégia esetén azért volt jelentősége, mert a gazdaságpolitika stabilitása vonzó lehet a tőkebefektetőknek. De nyilvánvaló, hogy a stabilitás minden gazdasági szereplőnek fontos, nem csak a külföldieknek. E helyütt érdemes kiemelni az oktatási-kutatói, valamint a vállalkozói szférát. Előbbi az értékes humántőke létrejöttében játszik kulcsszerepet, utóbbi pedig olyan munkahelyek létrehozásában, amelyek felszívhatják az értékes tudást hordozó munkaerőt. A kiszámítható támogatási rendszer, a stabil adók és szabályozókörnyezet természetesen jelentősen kihatnak ezekre a szervezetekre is, ami egyben megmagyarázza, hogy miért került a kormányzati beavatkozás a humántőkére alapozott stratégia kulcsfaktorai közé.

A belső tudásgenerálásra alapozott stratégia kulcsa a harmadik szinten helyezkedik el, amit az ott található elemek magas száma is mutat. Az értékes tudástőke létrehozásában meghatározó szerepet játszik az oktatás, a kutatás-fejlesztés és az innovativitás. Ezek mind olyan tevékenységek, amelyek tiszta piaci elosztása a pozitív externális hatások miatt nem vezet társadalmilag optimális eredményre, így az állami beavatkozás ilyen vagy olyan módon szükségszerű. Ebből két dolog következik. Egyrészt jelzi, hogy a tudástőke teremtés folyamatának hatékonysága (SZ4) függ az irányítási formáktól (SZ3), mint például az oktatási rendszer felépítésétől, a munkaerőpiaci kereslet és az oktatási kínálat közötti harmóniától, a kutatás és a fejlesztés összhangjától¹². Másrészt világossá teszi, hogy a humántőke terén jól és rosszul teljesítő országok között az állami

---

¹² Bár a vizsgált országok tapasztalatainál nem emeltük ki, a folyamat hatékonysága az intézményi formáktól (SZ2) is közvetlenül függ, amennyiben a fejlesztési eredmények védelmére, a szabadalmi szabályokra gondolunk.

beavatkozás módja (és nem a mértéke) jelenti az igazi különbséget. Ezt fontos jelezni, hiszen az oktatás vagy a kutatás-fejlesztés területén gyakran olyan mutatókat használnak a teljesítmény jellemzésére, amelyek az állami beavatkozás mértékét, vagy más negyedik szinthez tartozó elosztási kérdést mérnek (egy főre jutó vagy GDP-hez viszonyított oktatási, kutatás-fejlesztési kiadás, például), és amelyek így nem alkalmasak a nekik szánt szerep beöltésére.

Az irányítási formák az oktatásban alapvetően három neuralgikus pont lehetséges megoldásai közüli választásban testesülnek meg. Ezek: az intézmények függetlensége; az oktatott tananyag és a minőségbiztosítás; a finanszírozási elv. Országtanulmányainkban a dán gyakorlatot mutattuk be részletesen. Ennek lényege a homokóra-elv és a fejkvóta finanszírozás. A homokóra elv az intézmények függetlenségére érvényes, amennyiben az alapfokú oktatásban viszonylag nagy a mozgástér, ami a középfokúra szigorodik, majd a felsőoktatásban ismét enyhül. Az oktatási intézményeket iskolatanácsok irányítják, amikben alapfokon a szülőknek, középfokon pedig a külső vállalati-kormányzati képviselőknek van többségük. Ugyancsak az iskolatanácsok döntenek a tananyagról, amiről állami iránymutatás is van, de ez inkább egyfajta keretként érvényesül. A minőséget tehát nem a központilag meghatározott tananyag és a szigorú felügyelet biztosítja, hanem az országosan megszervezett felmérők rendszere, amelyek a diákok és az iskolák (tanárok, szolgáltató intézmények) teljesítményét is rendszeresen értékelik. Mivel a felsőoktatásban már nemzetközi szinten is versenyeznek az oktatási intézmények, egyetemi integrációt hajtottak végre, aminek eredményeként hét magasan jegyzett egyetem jött létre. Az egész rendszert a fejkvóta alapú finanszírozási rendszer fogja át, aminek a lényege, hogy a finanszírozási norma a diákot követi, versenyt teremtve ezáltal az oktatási intézmények között. Versenyt erősítő hatású, hogy a fejkvóta nem csak állami fenntartású oktatási intézményben használható fel, ami választási lehetőséget biztosít a szülőknek, és lehetőséget ad az alternatív iskoláknak. Kiemelendő még a szakiskolai-gyakornoki rendszer, ami az egyetemi végzettséget nem szerző dán fiataloknak ad értékes, a vállalatok által keresett szakmai jártasságot.

A dán eset tanulságai röviden abban állnak, hogy az oktatás minőségét a választás lehetősége is biztosítja, amennyiben folyamatos központi minőségellenőrzéssel és egységes vizsgarendszerrel párosul, hogy a középfokú szakoktatás jobban reagál a piaci igényekre, ha az iskolatanácsokban a potenciális munkaadók képviselői is helyet kapnak, és hogy a felsőoktatás nemzetközi szintű

versenyképessége erőteljes intézményi koncentráció nélkül nem megvalósítható.

Részben az oktatáshoz is kapcsolható a gyermekellátó rendszer kiépítése, ami nélkül a nők magas arányú munkaerőpiaci részvétele nem biztosítható. Mivel a magas foglalkoztatási arálynak szintén pozitív externális hatásai vannak, az emberi erőforrásban mutatkozó előnyök kihasználásához pedig feltétlenül szükséges, a kiterjedt óvodai-bölcsődei rendszer létrehozásában és finanszírozásában a részleges vagy teljes állami részvétel a tudástőkére koncentráló stratégia egyik sarokköve, amint azt a dán vagy norvég példák is igazolják. De a nők otthoni tehermentesítése nem merül ki a gyerekfelügyeletben. Minden más klasszikus háztartási munka piacosítása ugyancsak része annak az ösztönzőrendszernek, ami a nők munkaerőpiaci aktivitásának növelését célozza.

Faktorelemzésünk arra utal, hogy a kiemelkedő nemzeti vonzerő szintén része a tudásalapú stratégiának. Ezt úgy értelmezhetjük, hogy a magas nemzeti vonzerő tehetséges fiatalokat irányíthat az ország felé külföldről, akik vagy az oktatási rendszerben gyarapítják tovább tudásukat, vagy az innovatív vállalkozói környezetben hasznosítják a már megszerzett ismereteiket. A Finnországban elindított Startup Sauna kezdeményezés például a balti és kelet-európai országok mindazon ígéretes vállalkozóit megszólítja, akik a technológiai (számítástechnikai alkalmazásokra alapozott) vállalkozásaikat finn kockázati tőke mellett és finn szakismeretek felhasználásával szeretnék elindítani. Az ország kedvező megítélését, a nemzeti vonzerő javítását a gazdaságpolitika is elősegítheti, amint például Norvégiában külön program foglalkozik azzal, hogy megkeressék és meggyőzzék az üzlet, kultúra, gasztronómia vagy turisztika területén véleményformáló erővel rendelkezőket.

A harmadik szint további elemei ismét csak a kormányzati beavatkozás részei, amikre a külső erőforrásokra alapozott stratégiánál már kitértünk. Amint jeleztük, ezek azért kaphatnak itt helyet, mert a pezsgő, innovatív vállalkozói környezet megteremtéséhez nagyban hozzájárulnak. Ugyancsak ezt a célt szolgálják azok a tényezők, amelyek a legalsó, negyedik szinten helyezkednek el. Az induló vállalkozások, és különösen az induló innovatív vállalkozások állami támogatása az egyik legbiztosabb gazdaságfejlesztési eszköz lehet, amit Finnországban, Ausztriában és Dániában is megfigyelhetünk. Gyakori, hogy a segítség nem csak anyagi források juttatásában jelenik meg, hanem tanácsadásban, a vállalkozói kultúra megismertetésében, a kockázati tőkéhez való hozzáférés

megkönnyítésében, a kooperáció ösztönzésében, és általában minden olyan lépésben, ami a kezdő vállalkozók adminisztratív terheit, tranzakciós költségeit mérsékli. Dániában, Finnországban, Írországban az innovatív vállalkozások gyors külpiaci terjeszkedését is támogatják. Az exportpiacok bővítése stabil munkahelyeket teremt, és a tudásban megjelenő fölény egyfajta piacosításaként értelmezhető.

A vállalkozói kedv ösztönzésére szolgálhat a vállalatokat terhelő adók alacsony szintje, valamint a rugalmas munkaerőpiac. Utóbbiról érdemes megjegyezni, hogy bár általában csak a szűkítő oldaláról szokás beszélni, vagyis arról, hogy könnyű és olcsó munkahelyet megszüntetni, legalább annyira fontos, hogy a bővítésben is sokkal rugalmasabb, tehát gyorsabban, több új munkahelyet eredményez a nagyobb vállalkozói aktivitás és az elbocsátás kisebb kockázata miatt.

Közvetlenül a tudástőke teremtéséhez kapcsolódik az SZ4 kategória két utolsó javaslata, ami a diplomások arányának növelésére, ill. az oktatásban versenyt teremtő finanszírozási rendszer meghonosítására vonatkozik. A kettő egymással is szorosan összefügg, mert a diplomát szerzettek arányának növekedése magában hordozza azt a veszélyt, hogy csökken a felsőoktatás színvonala. Ha viszont verseny van a felsőoktatási piacon, akkor a piaci erőknek biztosítaniuk kell a gyengébb minőséget képviselő intézmények kirostálódását.

Ezzel a belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégia megvalósítását erősítő fejlesztési irányok végére értünk. Látható, hogy az itteni javaslatok nagyon szerteágazóak, és sokkal kevésbé fókuszáltak, mint az előző két pontban bemutatott tényezők. Ha ez nem lenne így, vélhetően minden ország ezt a gazdaságfejlesztési irányt követné, mert ez ígéri a legnagyobb hozamokat. Ha a gazdaságpolitika ezt az offenzív stratégiát jelöli ki fő prioritásként, egyszerre kell az oktatási rendszerre és az innovatív vállalkozásokra koncentrálnia, ezek viszont feltételezik a kormányzati kudarcok kiküszöbölését és a hatékony állami támogatásrendszer-szabályokat. E stratégia megkívánja, hogy még a hangsúlyos állami jelenlétet megkívánó területeken, így az oktatásban, a munkaerőpiacon vagy a jóléti szolgáltatásokban is biztosítsák a verseny feltételeit, ami élénkíti a vállalkozói kedvet és erősíti az innovativitást.

6.4. Mivel kezdjük?

Javaslataink ismertetése során talán egy kicsit túlzottan is hosszan szóltunk az egyes intézkedésekről, és azok hatásairól. Ez javítja a magyarázóerőt, de meglehet, elriasztja azt, aki gyors válaszokra vár. Ezért fejezetünket egy felsorolás-szerű összefoglalóval zárjuk, amiben arra adunk választ, hogy konkrétan mit is kellene tennie annak, aki a három stratégia valamelyikének megvalósításába vág.

Mi kell a külső erőforrások bevonására épülő stratégia erősítéséhez?

- Elköteleződés releváns gazdaságpolitikai ösztönzők mellett, és azok hosszú távú (évtizedeken átívelő) fenntartása. Ilyen ösztönzők lehetnek:
  - vállalati adóterhek mérséklése, alacsonyan tartása;
  - árfolyamstabilitás;
  - nagyvállalatoknak juttatott, célzott adó- és támogatásrendszer;
  - infrastruktúra fejlesztése;
  - vagy ezek valamilyen kombinációja.
- A kormányzati rendszer és államigazgatás átláthatóságának megteremtése, e-kormányzati megoldások minél szélesebb körű alkalmazása.
- Munkaerőpiaci mix: foglalkoztatás és elbocsátás szabályainak liberalizálása és a rugalmasság fokozása egyik oldalról, a stabilitás megőrzése másik oldalról (munkamegszakítások minimálisak, mérsékelt bérnyomás).

Mi kell a belső védelmi zóna megteremtésére irányuló, defenzív stratégia erősítéséhez?

- Vállalati együttműködések, klaszterek, valamint vállalatok, kutatóintézetek és egyetemek között megvalósuló K+F+I együttműködések ösztönzése.
- A vállalati szektor versenyképességének alakításában intenzív állami szerepvállalás, amely egyrészt:

- Ösztönző és kiszámítható keretfeltételek megteremtésében és fenntartásában (szellemi tulajdonjogok, vállalkozásindítás, rugalmas munkaerőpiac, forrásszerzés stb.);
- Aktív részvételen (oktatás, K+F finanszírozás, infrastruktúra) keresztül valósul meg.
- Versenyképes tudást biztosító iskolarendszer, amely a vállalati igényeknek és az önfoglalkoztatás elvárásainak egyaránt megfelel. Ehhez szükséges az:
  - Oktatási kínálat kereslethez igazítása;
  - Szélesebb részvétel (szülők, vállalatok) az elszámoltathatóság megteremtése mellett;
  - Kiszámítható életpályát biztosító pedagóguspolitika.
- Állami szerepvállalás az egyedi adottságok (hungarikumok, piaci részek) fellelésében és kiaknázásában. Többek között:
  - Tanácsadással;
  - Konkrét feladatok átvételével (pl. marketing);
  - Támogatásokkal (részvétel erősítése).

Mi kell a belső tudásgenerálásra alapozott, offenzív stratégia erősítéséhez?

- A gazdaságfejlesztés az oktatás és vállalkozás egységére épüljön, fókuszpontjában az induló innovatív vállalkozások álljanak. E megközelítés részei:
  - Kockázati tőke megoldások ösztönzése;
  - Tanácsadás-központú (a Szilícium-völgy gyakorlatát idéző) inkubáció;
  - Egyetem és innovatív vállalatok közvetlen kapcsolatának megteremtése.
- Hatékonyság ösztönzése az oktatásban, aminek kiemelt területei:
  - Minőség ellenőrzése a diákok, tanárok és intézmények országosan kialakított tesztelésével;
  - Olyan oktatásfinanszírozási rendszer bevezetése, ami erősíti a versenyt a különböző intézménytípusok között;
  - Felsőoktatási integráció, a kutató tevékenységet végző intézmények erőteljes koncentrációja.

- Minden háztartási funkciót átölelő ellátórendszer és a háztartási szolgáltatások erőteljes piacosítása pl. a cafeteria rendszeren keresztül.
- Erőteljes nyilvános diplomácia a vonzó imázs kialakításáért, és részdiplomáciai (az ország erősségeire fókuszált) megoldások.

II. rész

A zöld fejlődés modellje

A fenntarthatóság összefüggésrendszere

A zöld gazdaság

Zöld indikátorok

Az OECD országok zöld modellje

Illeszkedési stratégiák

7. Fenntarthatóság és globalizációs intézmények

A fenntarthatóság a jövő politikai paradigmaváltásának alapkérdése. A fenntarthatóság, ami tartalmában meglehetősen diverz fogalom, számos kontextusban előfordul.

A fenntarthatóság, mint terminológia a témával foglalkozók körében általánosan ismert és elfogadott, talán egy kicsit divatos is vált fogalom. A kezdetekben a fenntarthatóság értelmezése csak a gazdasági növekedés fenntarthatóságára szűkült le. Ma, és főként a környezetgazdászok által használt értelemben egy három pilléren nyugvó stratégiai előrettekintésről van szó, amely során úgy fejlődik a gazdaság, hogy tiszteletben tartja a környezeti szempontokat, az ökológia egyensúly megmarad az ökoszisztémában, és a fejlődés a társadalmi elvárásokat is kielégíti. Bár ez is vitatott, mivel a gazdaság növekedése mind több és több erőforrást igényel, és így a kimerülő erőforrások túlfogyasztását eredményezi, output oldalon pedig a hulladékok növekvő aránya jelenik meg (Tóthné 2007). Környezeti szempontból pedig az értékteremtés értékvesztéssel párosul (Kerekes 2010).

A fenntarthatóság elmélete értelmében két egymással szemben álló koncepció létezik: a gyenge és erős fenntarthatóság elmélete. A környezetgazdaságtan képviselői inkább növekedésorientált, optimalizáló megközelítéssel a gyenge fenntarthatóság hívei, míg a másik pólus az ökológiai közgazdászok köre, akik a gazdasági növekedésről lemondó, környezeti szempontokat preferáló erős fenntarthatóság képviselői. Ezek a megkülönböztetések a hazai és nemzetközi szakirodalomban is egyre inkább megjelennek.

Az elmélet gyökereinek jobb megértéséhez figyelembe kell venni, hogy a közgazdaságtudomány a tőke (K) három típusát különbözteti meg. Ezek az ember által létrehozott fizikai tőke (K_M), a humán tőke (K_H) és a természeti tőke (K_N). A tőke típusok közötti összefüggés az alábbiak szerint írható le:

$$K = K_M + K_H + K_N$$

A gyenge fenntarthatóság (vagy másként: neoklasszikus személetű fenntarthatóság) célja a társadalmak rendelkezésére álló teljes tőkeállomány értékének megőrzése, fenntartása, tekintet nélkül arra, hogy e tőkeállomány szerkezete milyen, hogy e tőkeállomány miként oszlik meg az egyes tőketípusok között. Matematikai nyelven felírva:

$$\frac{\partial K}{\partial t} = \frac{\partial(K_M + K_H + K_N)}{\partial t} \geq 0$$

ami azt jelenti, hogy az összesített tőkeállomány mennyisége az időben előrehaladva nem csökkenhet – tekintet nélkül annak belső összetételére. Eszerint megengedett tehát a természeti tőke felélése (vagyis állományának csökkentése), kimerítése, ha azt a társadalmak például ember által alkotott tőkével helyettesítik, s mindez nem fogja eredményezni a társadalmi jólét csökkenését. A gyenge környezeti fenntarthatóság fogalma ráadásul nem vet számot a helyettesíthetőség feltételezésének morális vonatkozásaival, ezen túlmenően pedig a helyettesítés technikai kivitelezése is kérdéses.

Az erős fenntarthatóság (ökológiai fenntarthatóság) az egyes tőketípusok állományainak egyenkénti megőrzését állítja követelményként. Ezen elv szerint a természeti és az ember által alkotott tőke tehát már nem egymás tökéletes helyettesítője. Itt már figyelembe vesszük a természeti- és az ember alkotta tőke alapvető sajátosságát, amely – elvben – lehetetlenné teszi, vagy csak korlátozottan engedi meg a két tőketípus közötti helyettesíthetőséget.

Az ember alkotta tőke állománya az ember szándékának megfelelően szinte tetszőlegesen növelhető, illetve csökkenthető. Ezzel szemben a természeti tőkére az irreverzibilitás, az állományváltozás aszimmetriája jellemző, vagyis állománya tetszőlegesen csökkenthető, ám növelése (növekedése) nem befolyásolható tetszőlegesen, hiszen ez a folyamat többek között nem függetleníthető az extenzív kiaknázás megelőző mértékétől (az eltűnt fajok nem teremthetők újra). Az előzőekben már alkalmazott matematika eszközök segítségével az erős fenntarthatóság követelménye a következő formában írható fel:

$$\frac{\partial K_N}{\partial t} \geq 0$$

Az erős fenntarthatóság elve szerint a társadalmak úgy tudnak megfelelni az erős fenntarthatóság elvének, ha például a csökkenő szénhidrogén-állomány használatából származó bevételeket olyan kutatásokra és beruházásokra fordítják, amelyek biztosítani képesek a jövő generációk energiaigényeit is. (Roncz 2009)

A gyakorlatban már a gyenge fenntarthatóság követelményeinek elérése is előrelépést jelent, ami a három pillérre épülő üzleti modellekben gyakran fedezhető.

Ha elfogadjuk azt, hogy a fejlődés nem feltétlenül az anyagi gyarapodást és az emberiség számbeli növekedését jelenti, hanem inkább az emberiség szellemi fejlődését, akkor elvileg lehetséges a Föld élővilága állapotának megőrzése, és a fenntartható fejlődés. Az ökológiai közgazdaságtan neves képviselője szerint: „*a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó-képességet meghaladó módon növekednénk*” (Daly 1996).

Jelenleg már egyre inkább az ökológiai szűkösségre vezethető vissza a fejlődés gátja. A világ fenntartható fejlődésének kulcskérdései az energiaellátás és az iparfejlesztés, a légkör és a légszennyezés, valamint az éghajlatváltozás alakulása. De különös figyelmet szentelnek a fejlődő országok gazdasági növekedésére, mivel az energiafogyasztás az utóbbi években itt (Kína, India) jelentősen megnőtt, ezért az energiahatékonyság és a megújuló erőforrások használati arányának növelése alapvető követelmény lett.

7.1. A planetáris szerveződés

A globalizáció és annak intézményrendszere olyan erős pozíciókat szerzett magának, amelyekből lehetetlennek látszik kimozdítani. A globalizáció győzelmével látszólag a planetáris szerveződés milyenségének a kérdése is eldőlt: Az átalakíthatóságra építő globalizáció győzelme azonban egyáltalán nem egyértelmű, és nem is kell feltétlenül elfogadni azt, hogy planetárisra szervezett valóságunkat is ez a típusú globalizáció határozza meg (Stiglitz 2003).

Filozófiai megközelítésben egyfelől a globalizáció még a lét túlhatalmával nem tudott megbirkózni, és a planetáris szervezetek létstátusza is megkérdőjelezhető. A globalizációt „evolúciós zsákutcának” nevezhetjük (Kiss 2007). Ugyanakkor a globalizáció belső ellentmondásai megoldatlanok, nem alakultak ki azok a fékek, amelyek a globalizációs birodalmi valóság mohó és egyben önpusztító étvágyát mérsékelnék. „Az, hogy planetáris szerveződésünk milyen lesz, voltaképpen azon múlik, hogy e két nagy csoport, a globalizáció csoportjai és az alternatív planetáris szerveződést képviselők megosztott csoportjai képesek-e összefogni, s erejüket egy valóban alternatív létmód következetes *létesítésére* összehangolni (Vass 2000, III. könyv).

7.2. A globalizáció intézményrendszere

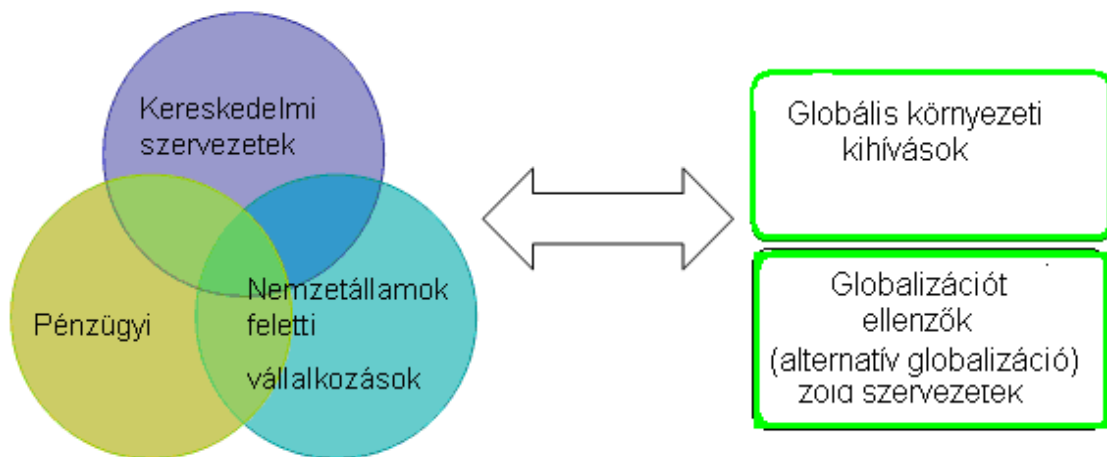
A gazdasági globalizáció fő haszonélvezői a *nemzetek feletti vállalatok* vezetői, tulajdonosai és ahhoz, hogy a világgazdaság számukra megfelelő keretei kialakuljanak, a különféle nemzetközi intézményekre (Világbank, Nemzetközi Valutaalap, OECD, Kereskedelmi Világszervezet, Európai Unió), a médiára, véleményformáló agytrösztökre, reklám és marketingcégekre, lobbiszervezetekre, helyi és országos tisztségviselők megvesztegetésére támaszkodnak.

A gazdasági globalizáció intézményrendszerét a 7.1. ábrával szemléltethetjük, amelyben az egyik legerőteljesebb hatás a pénzügyi globalizáció számlájára írható. A globalizáció az egyre erősödő nemzetközi interdependencia következtében a gazdasági globalizáció válaszaként erősödik, és már-már meghatározóvá válik a környezeti globalizáció és vele együtt kezdeményezések vannak a nemzetközi emberi jogok globalizációja, az oktatás, képzés, ételmezés, erőforrás-gazdálkodás globális szintű igazgatásának megszervezésére.

Alapvetően a világ kettős szorításban van. Egyfelől a globalizáció erős pénzügyi, gazdasági, és nemzetek feletti vállalatai részéről nehezedik stressz a világra a versenyképes fenntartható gazdasági növekedés erőltetése miatt, másfelől ebből fakadóan a környezeti szolgáltatások túlzott igénybevétele miatt a globális környezeti kockázatok (klímaváltozás, erőforrás szűkösség, vízhiány) megelőzésének kényszere lesz egyre erőteljesebb mozgatórugója a világgazdaságnak.

Ezt a kettős szorítást a globalizáció intézményrendszerének egymással szemben álló képviselői révén az alábbi ábrán szemléltetjük (7.1. ábra). Egyik pólus a Bretton Woods-i intézményeket és a gazdasági globalizáció egyéb aktorait tömörítő szervezetegyüttes, míg a másik a környezeti nyomás mérséklését enyhíteni akaró UNEP és egyéb zöld mozgalmak. Tágabb értelemben a zöldítés érdekében fellépő antiglobalista mozgalmakat is ebbe a kategóriába soroljuk.

7.1. ábra: A globalizáció intézményrendszere

A gazdasági globalizáció aktorai az alábbi intézményi keretek között fejtik ki sokszor manipulatív tevékenységüket. Talán a leghangsúlyosabbak a pénzügyi intézmények, ezeket gyakran leegyszerűsítve csak Világbankként emlegetik, annak ellenére, hogy emellett egyéb pénzügyi intézmények is meghatározó szereppel bírnak, és maga a Világbank is több intézményt foglal magába (Stiglitz 2003, 2006).

7.3. A gazdasági globalizáció szereplői

7.3.1. Nemzetközi pénzügyi intézmények

Világbank – alapítási éve: 1944. Célja a háború utáni újjáépítések finanszírozása, hamarosan azonban a fejlődő országok szükségleteinek kielégítését tűzte ki új célul. A Világbank csoport öt intézményt tartalmaz.

Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bank (IBRD – International Bank for Reconstruction and Development), 1944-ben alapították azzal a céllal, hogy az újjáépítési és termelő célú beruházásokat támogassa, illetve befektetés ösztönzésével finanszírozza a hadigazdaságból normál gazdaságra való áttérést. Célja a szegénység csökkentése és a fenntartható fejlődés elősegítése a közepes jövedelmű és a hitelképes szegényebb országokban. Ezt kölcsönök, garanciák révén, valamint tanácsadás, kockázatkezelés és elemzés szolgáltatások nyújtásán

keresztül valósítják meg. Jelenleg 188 tagországa van. (www.worldbank.org/ibrd)

Nemzetközi Fejlesztési Társaság (IDA – International Development Association), alapítási éve: 1960. Az IDA a legszegényebb nemzeteknek nyújt alacsony kamatú kölcsönöket. A különbség az IDA és más pénzügyi források között, hogy ez az intézmény vissza nem térítendő támogatást is nyújt a legszegényebb országokban a nők és gyerekek minőségi szocializációjára. (<http://www.worldbank.org/ida/>)

Multilaterális Beruházási Garancia Ügynökség (MIGA – Multilateral Investment Guarantee Association), alapítási éve: 1985. A MIGA politikai kockázatbiztosítást nyújt a fejlődő országokban beruházó multinacionális vállalatoknak. Ezzel a külföldi tőkebefektetésekhez nyújtott közvetlen segítséggel támogatja a szegénység csökkentését és az életminőség javítását.

IFC (Nemzetközi Pénzügyi Társaság) - 1956-ban alapították, jelenleg 178 tagországot számlál. A szervezet a magánszektor befektetéseinek bevonásával beruházási, fejlesztési programokat készít. Célja a fenntartható gazdasági növekedés elérése. A legnagyobb globális fejlesztési intézmény, segíti a fejlődő országokban megvalósuló fejlesztéseket, a fenntartható növekedést, finanszíroz beruházásokat, mozgósítja a tőkét a nemzetközi pénzügyi piacokon, és tanácsadó szolgáltatást végez a vállalkozások és a kormányok számára.

Az ICSID - a Beruházási Viták Rendezésének Nemzetközi Központja Önálló nemzetközi intézmény, amely a beruházási viták nemzetközi békéltetési szolgáltatását végzi, és választott bírósági jogokkal rendelkezik. (<https://icsid.worldbank.org/ICSID/Index.jsp>)

Nemzetközi Valutaalap (IMF) - nemzetközi monetáris rendszer központi intézménye, amelyet 1945-ben a nemzetközi pénzügyi együttműködés és az árfolyam stabilitás elősegítése, a gazdasági növekedés fokozása és a magas szintű foglalkoztatás megteremtése céljából alapítottak, illetve nem kis részben azért, hogy átmeneti pénzügyi segítséget nyújtson fizetési mérleggel kapcsolatos problémákkal küzdő tagországaiknak.

Exporthitel intézetek (Export Credit Agencies) olyan közintézmények, melyek kormányzati háttérrel támogatott kölcsönöket, garanciát, biztosítást nyújtanak országaik üzleti szervezeteinek kockázatos, többnyire fejlődő országokba történő beruházásaihoz.

EBRD (Európai Újjáépítési és Befektetési Bank) 1991-ben jött létre, és a piacgazdaságra való áttérés legnagyobb támogatója Közép- és Kelet-Európában, Ázsiában és a mediterrán országokban.

Európai Befektetési Bank (EIB) a 27 uniós tagállam tulajdonában áll. Hitelt vesz fel a tőkepiacokon, majd azt alacsony kamat mellett olyan projekteknek kölcsönzi, amelyek az EU-n belül, illetve a szomszédos vagy a fejlődő országokban infrastrukturális, energiaellátással kapcsolatos vagy környezeti fejlesztésekre irányulnak.

7.3.2. OECD, a WTO és más regionális gazdasági, kereskedelmi szervezet

Az OECD gazdasági együttműködés és fejlesztés globális szervezete, (Organisation for Economic Co-operation and Development), a Marshall-terv kivitelezésére létrejött Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC) jogutódja. Célja a tagállamok kormányainak segítése, annak érdekében, hogy a lehető legjobb gazdasági és szociális politikát alakíthassák ki. Az OECD 2011-től vizsgálja az egyes országok strukturális intézkedései és a gazdasági növekedés közötti összefüggést, és megállapította, hogy a reformintézkedések üteme felgyorsult, ami különösen fontos az államadósság kényszer által leginkább sújtott európai országokban (köztük Görögország, Írország, Olaszország, Portugália és Spanyolország). Az OECD strukturális reformokat javasol az országok kormányaiknak, mint a gazdasági növekedés és munkahelyteremtés hatékony eszközét, hogy megvalósuljon egy erős és kiegyensúlyozott gazdasági növekedés. Az OECD megítélése szerint a strukturális reformok fontosabbak, mint a növekedés, mert azok hosszú távon segíthetik a jólét növelését, és segíthetik a monetáris és fiskális politika iránti bizalom helyreállítását. Az OECD jelentése (Going to growth) felhívja a figyelmet arra is, hogy a növekedés érdekében a pozitív fizetési mérleggel (Hollandia, Németország) és nagyobb jövedelemmel (Norvégia, Svájc és az Egyesült Államok) rendelkező országokban is szükség van reformokra. Az EU tagállamaiban a munkanélküliség a válság előtti szint fölé növekedett, míg Japánban és az USA-ban csökkent. Az OECD a G20-k találkozóin 2008-tól vesz részt, és segíti a globális gazdasági válság kezelésében megtalálni a helyes utat. Elemzésekkel, adatokkal, politikai útmutatásokkal valamint a prioritásaik finomításával segíti a G20-ak tevékenységét. (www.oecd.org)

WTO – World Trade Organisation -a Világ Kereskedelmi szervezet a nemzetek közötti kereskedelem nemzetközi globális szervezete, amely az egyik legfiatalabb nemzetközi szervezet. Az Uruguay-forduló után, 1995-ben jött létre a GATT (General Agreement on Tariffs and Trade - Nemzetközi Kereskedelem és Tarifa Egyezmény) utódjaként, amely a kereskedelem szabályozására létrejött multilaterális egyezmény volt. Céljai között szerepel az életszínvonal, a teljes foglalkoztatás, a jövedelmek és kereslet folyamatos növelésének biztosítása, továbbá a termelés és kereskedelem bővítése oly módon, hogy a világ erőforrása-inak felhasználása optimális legyen. Fő feladata annak biztosítása, hogy a kereskedelmi forgalom szabadon, kiszámíthatóan és zökkenőmentesen valósuljon meg, és a vámok és egyéb kereskedelmi akadályok jelentős mértékben leépüljenek és megszűnjön a diszkriminatív elbánás. Dokumentumai a nemzetközi kereskedelem jogi alapjait rögzítik. (www.wto.org)

G8 csoport a világ hét legfejlettebb gazdaságú országából (Egyesült Államok, Japán, Németország, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Kanada) és Oroszországból álló csoport.

G20-ak a világ 19 legnagyobb gazdaságát és az Európai Uniót felölelő szervezet (Argentína, Ausztrália, Brazília, Kanada, Kína, Franciaország, Németország, India, Indonézia, Olaszország, Japán, Mexikó, Oroszország, Szaúd-Arábia, Dél-Afrikai Köztársaság, Dél-Korea, Törökország, Egyesült Királyság, Amerikai Egyesült Államok, Európai Unió), 1999-ben hozták létre. Tagjai az országok pénzügyminiszterei és bankvezetői, valamint az Európai Tanács elnöke és az Európai Központi Bank vezetője. A G20 csoport célja a tagok közötti politikai koordináció, a globális gazdaság stabilizálása és a fenntartható növekedés érdekében, javaslatok megfogalmazása a pénzügyi szabályozásokra, a kockázatok csökkentése és a jövőbeli pénzügyi válság megelőzése érdekében, és célja a nemzetközi pénzügyi szervezet modernizációja (g20.org).

Az Európai Unió (EU), egyedülálló gazdasági és politikai partnerség, mely 27 európai országot ölel fel, az Európai Gazdasági Közösség (EGK) utóda. Tagországainak összterülete a kontinens nagy részét magában foglalja, népessége 500 millió. A gazdasági téren elindított integráció mára számos szakpolitikai területet átölel a segélyezéstől a környezetvédelemig. Fő gazdasági motorja az egységes belső piac, ahol a négy szabadságjog (tőke, munka, szolgáltatás és az emberek szabad mozgása) érvényesül. Nagyratörő céljait a lisszaboni stratégiában fektették le, miszerint az EU a világ legversenyképesebb gazdasági térsége

lesz, a tudásalapú társadalom megteremtésével és foglalkoztatás kiszélesítésével. Később ezek a célok kiegészültek a fenntartható fejlődés koncepciójával.

NAFTA Észak Amerikai szabadkereskedelmi egyezmény, Amerika, Kanada és Mexikó között. 1994-ben lépett életbe, egyike a világ legnagyobb kereskedelmi övezetének. Működése bebizonyította a szabad-kereskedelem által nyújtott előnyöket a gazdaság számos területén. Környezetvédelmi kérdésekben is létezik megállapodásuk. (<http://www.naftanow.org/>)

A Világgazdasági Fórum (WEF) független nemzetközi szervezet, amely elkötelezett a világ állapotának befolyásos vezetők globális, regionális és iparági vitáin keresztül javításáért. A Fórum tanulmányai széleskörűek (egészség, versenyképesség, nők, digitális média stb.), sok gazdaságpolitikai vitában és elemzésben szolgálnak viszonyítási pontként. Nem kötődik egyetlen érdekcsoport-hoz sem. Az éppen aktuális globális kihívásokat két évente, Davosban vitatják meg. (www.weforum.org)

7.3.3. Nemzetek feletti vállalatok (TNC)

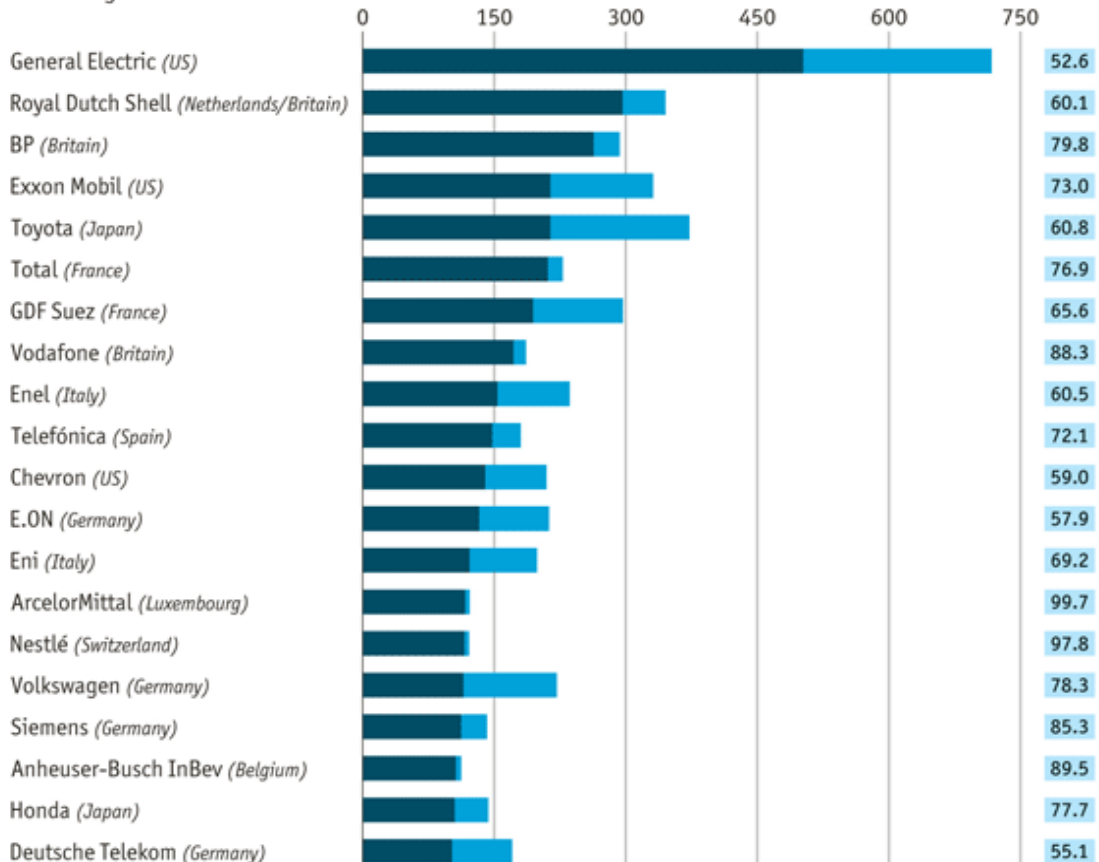

A világ 100 legnagyobb gazdaságából 51 nemzetek feletti vállalat, amelyek lobbierőjük révén képesek befolyásolni a nemzetközi egyezményeket, a globalizáció pénzügyi és gazdasági intézményeit (Fidrich 2002). A 7.2. ábrán látható hogy ezen TNC-k olyan stratégiai ágazatokban, mint az elektronika, autóipar, energia-szektor, telekommunikáció és élelmiszeripar működnek.

Biggest transnational companies

By foreign assets, 2011, \$bn

Foreign Domestic

Source: UNCTAD

Forrás: UNCTAD, 2012

7.2. ábra: A legnagyobb transznacionális cégek külkereskedelme 2011, mrd USD

7.3.4. A nemzetek feletti vállalatok érdekszövetségei, agytrösztök, a média

A Nemzetközi Kereskedelmi Kamara (ICC) kitartóan dolgozik a nemzetek közötti kereskedelmi kapcsolatok erősítéséért, a globális életszínvonal erősítéséért és a békéért. Fórumot biztosít a vállalatok és nemzetek számára a világgazdaságban lezajló folyamatok jobb megértésére.

Az Európai Kerekasztal (ERT) az európai vállalatok legerősebb lobbiszervezete.

Az agytrösztök a kormányzati döntéshozatalt előkészítő, befolyásoló szervezetek, ilyen például a SAIS (School of Advanced International Studies) Transzatlanti Kapcsolatok Központja, mely az egyik legnagyobb think-tank.

A Transznacionális médiatársaságok a kulturális globalizáció legnagyobb aktorai. A média és a telekommunikáció egybeolvadásával a politikai közvélemény alakítás meghatározó elemei.

7.4. A környezeti globalizáció aktorai és intézményei

A gazdasági növekedés, és részben a gazdasági globalizáció következményeként fellépő globális problémák (savas esők, vizek útján tovaterjedő szennyezőanyagok, hulladékok stb.) már a kora hetvenes években indokoltá tették a környezetvédelem nemzetközi szövetségének létrehozását. A problémák léte és szaporodása a környezetvédelem globális szereplőinek aktívabb fellépését hívta életre. Ebben az ENSZ és az OECD keretei között létrehozott környezeti program szerepe meghatározó.

Az ENSZ keretei között, a Stockholmi világkonferencia után 1972-ben hozták létre a környezetvédelmi programot (UNEP). Az UNEP a környezeti tevékenységek koordinálását, a fejlődő országokban környezeti szempontból elfogadható gazdaságpolitika kialakításánál való segédkezést és a fenntartható fejlődés elősegítését célozza meg. A globális környezetvédelem hivatalos képviselője. Számos szerződés (többek között a potenciálisan káros vegyi anyagok nemzetközi kereskedelme, a határon túli légszennyezés, vagy a nemzetközi vízi utak szennyezése), irányelv, világkonferencia (Rió, Johannesburg, Rio +20) köthető a szervezethez. Figyelemreméltóak a fenntartható fejlődés elősegítését célzó programjai. Ezek között szerepel a globális erőforrás gazdálkodás, globális vízgazdálkodás, és klímaváltozás megakadályozása (IPCC) terén tett erőfeszítések, a fenntartható termelés és fogyasztás, valamint a zöld gazdaság programja. A Klímaváltozás Kormányközi Bizottságát (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) 1988-ban a Meteorológiai Világszervezettel közösen hozta létre. Az UNEP egyben a globális környezeti problémák megoldásnak (Global Environment Facility - GEF) egyik végrehajtó szervezete.

Az OECD környezetvédelmi Programja 1971-ben indult útjára. A Környezetvédelmi Bizottság (EPOC) hajtja végre az OECD környezetvédelmi programját. Ez a bizottság kulcsszerepet játszott és gazdaságilag eredményes választ sürgetett a környezeti kihívásokra - a szennyezett levegő a települési hulladék, a szűkös vízellátás, az ózonréteg elvékonyodása, és a biodiverzitás csökkenése és az éghajlatváltozás területén.

A globalizáció környezeti aktoraiként független kutatóintézetek, környezeti agytrösztök (think-tank) is működnek, hogy jobbak legyenek a világ népességének életfeltételei, vagy, hogy óvják a Földet (World Research Institute, World Watch Institute, World Coal Institute, Wild Wild Institute, Agenda 21).

Folytatható a sor olyan szakmai világszervezetekkel, amelyek a globális környezeti problémák megoldásán dolgoznak tudományos kutatások biztosításával. Ide sorolható a SETAC (Toxikus Környezeti Vegyészeti Társaság), amely egy politikamentes szakmai szervezet, és a környezeti kockázatelemzés élharcosa.

Az AGAPE az Egyházak Világtanácsának (EVT) égisze alatt készült dokumentum a mai globalizációs folyamatok negatív hatásai közül elsősorban a nemzedéken belüli egyenlőtlenségek ellen emeli föl a szavát. Azonban igen hangsúlyosan kerülnek szóba a környezeti gondok is, és ezek kapcsán a nemzedékek közötti igazságosság kérdése (Gömböcz 2009).

Számos globalizációellenes zöld mozgalom is megjelent, amelyek közül legjelentősebb a Greenpeace. Ezek a szervezetek azt vallják, hogy a globalizáció károsítja a környezetet.

7.4.1. Globalizációs viták

Magyarországon és Európa környező országaiban a globalizáció kedvező és káros jelei ugyanúgy megtalálhatók. A kérdés világszinten és hazai szinten is ugyanaz: vajon hogyan tudunk olyan demokratikus kormányzó és ellenőrzőrendszert létrehozni, amelyik a lokális és globális társadalmi és környezeti tudatosságra épít, és meg tudja akadályozni a káros jelenségeket és törekvéseket.

A Magyar Környezetvédelmi Egyesület csatlakozott az Egyesült Nemzetek Szervezete Egyetememes Társadalmi Felelősség programjához, amely a társadalmi és környezeti tudatosság elősegítését tűzte ki feladatként a gazdasági, adminisztratív és kulturális nemzetközi, állami és civil szervezetek tevékenysége elé. Elhatározásuk értelmében a környezetvédelem, az egészségvédelem, az etika, az emberi jogok területén a fenntartható fejlődés (Sustainable Development) érdekében munkálkodnak (Harmati 2007).

- Az ENSZ programja szerint legfontosabb szociális-környezeti kihívások:
- a biológiai változatosság, sokféleség elvesztése, az ökoszisztéma hosszútávú sérelme;
  - az atmoszféra szennyeződése, az éghajlati változások következményei;
  - a víz ökoszisztémájának szétrombolása;
  - a talaj degradációja;
  - a különböző vegyszerek hatása;
  - a hulladéktermelés;
  - a nem megújítható természeti kincsek felélése.

Nagy hangsúlyt helyez a program a kommunikatív felvilágosító munkára és a különböző körökben végzett oktató-nevelő tevékenységre (iskolai oktatás, lakossági felvilágosítás, tömegtájékoztatási eszközök, média, együttműködés a kormányzati, önkormányzati, egyházi és civil szervezetek között).

Az újrastrukturálódó piacon egyre erőteljesebben jelenik meg a környezetvédelem területe. A bolygónk környezeti szolgáltatásának megőrzése, a fenntartható fejlődés felé való elmozdulás jele a fenntartható termelési struktúrák és fogyasztói magatartások elterjesztése, a környezetközpontú irányítási rendszerek bevezetésének bővülése, a társadalmi felelősség terjedése, előretérése az üzleti gyakorlatban. A problémák életciklus szemléletben történő kezelése szintén erősödött (SETAC/UNEP LCA Initiative).

Emellett megfigyelhető, hogy a globalizáció fentebb említett pénzügyi és gazdasági intézményrendszerén belül is megjelennek a környezeti kérdések, hiszen a Világbank, OECD és a WTO is rendelkezik önálló környezetvédelmi stratégiákkal. A G8-ak környezeti felelősségérzete is kezdett élénkülni, amikor a klímaváltozás megakadályozásáról volt szó, de sajnos látványos eredmények ezeket a fellángolásokat nem követték.

7.5. A környezeti globalizáció szereplőinek tevékenységi köre

A környezetvédelem és a gazdasági fejlődés közötti kapcsolat összetett, és azt különböző közgazdasági irányzatok másként értékelik. Tény, hogy a környezet védelme és a gazdasági növekedés elősegítése egymást kiegészítő célok. Míg a környezetgazdaságtan hívei a három pillérre épülő, gyenge fenntartható fejlődés mellett foglalnak állást, addig az ökológiai közgazdaságtan hívei elutasítják

a mindenáron való gazdasági növekedést, a természeti környezet megóvása érdekében az erős fenntarthatóság szószólói. Véleményük szerint a környezet pusztulására vezethető vissza a fejlődő országokban a szegénység is.

A jelenlegi gyors társadalmi, intézményi, és a környezeti változás paradigmaváltást igényel, és változtatni kell az eddigi gyakorlaton: új stratégiai irányok, politikai előírások szükségesek.

A „Globalizáció és környezetvédelmi irányítás: Lehetséges egy más Világ?” című munkában öt neves társadalomtudós osztja meg időnként provokatív gondolatait a problémák kezelésében. Úgy vélik, hogy lehet más a világ, ha az emberek abbahagyják a termelés, a fogyasztás és elosztás alatti környezetpusztítást, változtatnak a jelenlegi szokásokon (Sonnenfeld 2008).

A környezeti Kuznets görbe alapján világossá válik, hogy a globális méretű környezetterhelés növekedése annál nagyobb, minél jobban koncentráldik a fejlődés a kevésbé iparosodott, alacsony jövedelmű országokra, míg a fejlett országokra a környezet terhelésének egyre kisebb intenzitása lesz a jellemző a jövedelem növekedésével (Tisdell 2001). A gazdasági globalizációtól elvárható, hogy javuljon a gazdasági hatékonyság, mert a fokozott verseny miatt erre szükség van a piacon maradáshoz. Ez együtt jár az inputok csökkentésével, és az inputokra eső káros kibocsátás csökkentésével. A hatékonyságnövelés tehát azt jelenti, hogy kevesebből többet lehet előállítani, kevesebb szennyező kibocsátással, ami jó. A hatékonyságnövelésre különböző koncepciók születtek az IPAT formulára alapozva (faktor 4, 10, 20), amelyek közül a húszszoros hatékonyságnövelés megvalósítása távoli jövőnek tűnik, de hasznos kiindulópont, különösen, ha ezt figyelembe véve megszüntethető a pazarlás (Ehrlich & Holdren 1971; Hueting & Reijnders 1998).

A környezetvédelmi globalizáció szereplőinek tevékenysége egy jobb, élhetőbb, egészségesebb Világ megteremtésért folyik. A globális környezetvédelmi problémák megoldásának kulcsszereplője az ENSZ Környezetvédelmi Programja, az UNEP. A program céljait a globalizáció környezetvédelmi szereplői egymással együttműködve igyekeznek elérni.

7.5.1. UNEP és OECD környezeti aktivitása

Az ENSz Környezetvédelmi Programja rendelkezik egy Globális Környezetvédelmi Alappal (GEF), amely a végrehajtandó program finanszírozására hivatott.

Az UNEP feladatai közé egy sor tevékenység tartozik (www.unep.org):

- nemzetközi együttműködés-előmozdítás a környezetvédelem terén és megfelelő politikák ajánlása.
- a jelentős környezeti fenyegetések kezelésére katalizáló fellépés,
- a globális környezet állapotának ellenőrzése és a környezeti információk összegyűjtése és terjesztése,
- az Egyesült Nemzetek tevékenységében a környezetvédelemben érintett ügyek összehangolása, megkönnyítése, és együttműködés révén annak biztosítása, hogy a környezeti szempontokat vegyék figyelembe tevékenységük során,
- a nemzetközi környezetvédelmi jog érvényesülésének elősegítése,
- szakértői tanácsadás fejlesztése és használata,
- a környezeti koncepciók és eszközök kifejlesztése a regionális programokban.

Az UNEP tevékenységének főbb eredményei a következők:

- nemzetközi megállapodások erősítése, a kormányoknak környezetvédelmi és politikai tanácsadás, fenntartható fejlődés megerősítése azáltal, hogy a multilaterális szervezetek és mások is a környezetvédelmi tevékenységükbe integrálták azt;
- időszakos felmérésekkel és tudományosan megalapozott előrejelzésekkel a döntéshozatal támogatása valamint a legfontosabb környezeti veszélyek és válaszok területén a nemzetközi konszenzus létrejötte;
- környezeti ügyekben hatékonyabb összehangolás az Egyesült Nemzetek Szervezetének rendszerében;
- nagyobb társadalmi tudatosság és képesség a környezetvédelmi vezetésben és a környezeti veszélyekre adott hatékony nemzeti és nemzetközi válaszok.

Az Egyesült Nemzetek Környezetvédelmi Programja (UNEP) széles partneri körrel működik együtt az ENSZ-rendszerén belül és azon túl, hogy tájékoztatást adjon a bolygó természeti erőforrásainak állapotáról és az államok fenntartható fejlődéshez való hozzájárulásról.

— Az OECD környezetvédelmi bizottsága (EPOC - Environment Policy Committee) aktív szereplője a globális környezeti kérdések megvitatásának. Az EPOC küldöttei évente 1-2 alkalommal üléseznek, míg miniszteri szinten körülbelül négyévente kerül sor megbeszélésekre. A legutóbbi 2012. évi környezetvédelmi miniszteri megbeszélés a témája a zöld növekedés volt. Az EPOC-ban számos környezettel kapcsolatos tevékenység megjelenik az országok környezeti teljesítményértékelésétől a mutatók, az éghajlatváltozás, a természeti erőforrásokkal való gazdálkodás, a politikai eszközök, a környezet és a fejlődés kapcsolata, az erőforrás-termelési hatékonyság és a hulladék kérdése, a fogyasztás és az innováció, modellezés és előrejelzés. Az EPOC együttműködik más OECD -bizottságokkal, többek között a kereskedelem és környezetvédelem, valamint a mezőgazdaság és a környezetvédelem területén közös munkacsoportot hoztak létre, közös szakértői találkozókat tartanak az adók és környezetvédelem, a környezetvédelmi és fejlesztési kérdésekben. A vegyi anyagok, növényvédő szerek területén működő EPOC munkacsoport a és a Biotechnológiai és a Vegyi Anyagok Bizottsága együttesen vesznek részt a tengerentúlon a környezetvédelmi, egészségügyi és biztonsági (EHS) programban. Az OECD Környezetvédelmi Igazgatósága és a Nemzetközi Energia Ügy-nökséggel (IEA) együtt támogatja az Éghajlat-változási Szakértői Csoportot (CCXG), az ENSZ éghajlatváltozásról szóló tanulmányokkal kapcsolatos kérdéseket és éghajlat-változással összefüggő nemzetközi megállapodások végrehajtását. Kidolgozták a zöld növekedés koncepcióját és meghatározták a zöld növekedés mérésére szolgáló mutatókat, valamint az értékeléshez szükséges útmutatót (www.oecd.org).

7.5.2. A WTO és Világbank környezeti tevékenysége

A WTO-nak nincs külön programja az éghajlatváltozásra, azonban az éghajlatváltozással kapcsolatos intézkedések és politikák számos esetben érintik a nemzetközi kereskedelmet. A kereskedelem nyitottsága segítheti az éghajlatváltozás enyhítésére irányuló erőfeszítésekhez való alkalmazkodást, vagy a világ erőforrásainak (beleértve a természeti erőforrások) hatékony elosztását, az élet színvonal emelését (jobb környezeti minőség), és a környezetvédelmi termékekhez és szolgáltatásokhoz való hozzáférést. Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás a nemzetközi kereskedelemre is hatással lehet (mert ezek módosíthatják a versenyfeltételeket). Bár a fenntartható fejlődést a WTO felvállalja, de a megállapodás megállapítja, hogy ez nem kötelező érvényű. Mindenesetre sem a GATT, sem a WTO által jóváhagyott káros környezeti hatásokkal járó kereskedelmi korlátozások, vagy - ha ilyenek előfordulnak - az erre vonatkozó szankciók, nem igazán hatékonyak (Halle 2000).

A Világbank-csoport (WBG) egy új környezetvédelmi stratégiát készített, amely WBG portfóliójában megfogalmazta a környezeti fenntarthatóság elveit és eléréséhez szükséges javaslatokat. A stratégiai fejlesztési folyamat két szakaszban folyt, a globális párbeszéd és elemző munka (2009-2010) után készült el a stratégia tervezet - globális tanácsadás, (2010 szept-október). A WBG "elismeri, hogy a „környezeti fenntarthatóságot” a különböző érdekelt felek eltérően értelmezik, attól függően, hogy különböző tényezők, mint például a tervezési időhorizont (például üzleti év ciklus, vagy a közigazgatás időtartama, élettartama) vagy egyéb korlátok (pl. az a képesség, hogy politikai konszenzus révén elérjék a szükséges reformokat, az intézményi kapacitás, és a fejlesztési prioritásokhoz kapcsolódó források) megléte hogyan kötődik hozzájuk. A fejlődő ország szempontjából a fenntarthatóság megfizethetőséget jelent, különösen akkor, ha explicit elkerülhetetlenek a kompromisszumok, például akkor, ha win-win lehetőségeket már kimerítették.

Az IMF 1992-ben a Rio-i konferenciára készülve tekintette át a környezetvédelemmel kapcsolatos tevékenységet és a támogatja a fenntartható fejlődés célkitűzéseit. Az IMF által támogatott reformok révén közvetett módon segítette a környezetvédelmet (ár, árfolyam politika, adózás, ésszerűbb felhasználás). Általában a makrogazdasági kilátások miatt foglalkozik környezetvédelmi kérdésekkel. Az IMF viszont aktívan részt vesz a zöld nemzeti számlák rendszerének kidolgozásában és bevezetésének támogatásában, ami már figyelembe

veszi a környezeti értékek kimerülését és értékcsökkenését. Általában az országok környezeti célkitűzéseit fiskális és monetáris politikai tanácsadások révén támogatja (Gandhi 1998).

7.5.3. Egyéb szervezetek

A World Watch Institute egy független kutatóintézet, amely szerte a világon elismert közvélemény-formáló. A globális kérdésekről kritikus, hozzáférhető, tényeken alapuló elemzést ad, amely segíti a döntéshozókat. Küldetése, hogy elősegítse egy ökológiailag fenntartható társadalom létrehozását, amely megfelel az emberi szükségleteknek. Az intézet 1974 óta vesz részt, mint katalizátor a hatékony környezetvédelmi döntéshozatali folyamatban. Évről, évre a Föld napjára megjelenő köteteiben, a Világ helyzete - State of the World - a világ leg hangsúlyosabb kérdéseivel foglalkozik, amit 20 nyelven megjelentetnek. A WWI elemezte a fogyasztói társadalmat (2004), újradefiniálta a globális biztonságot (2005), foglalkozott Kína és India fejlődésével, a város jövőjével, elemezte az innovációt. 2010-ben arra keresték a választ - 60 neves kutató és gyakorlati szakember közreműködésével, - hogyan lehetne kihasználni a világ vezető intézményeit (oktatás, a média, az üzleti élet, a kormányok, a hagyományok és a társadalmi mozgalmak), hogy megváltoztassák kultúrákat a fenntarthatóság irányában. Véleményük szerint az Energia- és éghajlat-, Élelmiszer- és mezőgazdaság, a Zöld Gazdaság azok a prioritási programok, amelyekhez csatlakozva előre lehetne lépni. Az intézet figyeli a változások emberi egészségre, a népezségre, a vízkészletekre, a biológiai sokféleségre, a kormányzásra, és a környezeti biztonságra gyakorolt hatását. A kívánatos kulturális változás a mai fogyasztói kultúra fenntarthatóvá tétele lenne. 2011-ben a világ élelmiszerválságának kérdéseiről és megoldásáról írtak az „Innovációk, hogy tápláld a bolygót” című munkában, 2012-ben a fenntartható prosperitásról írtak. A 2013 évi kiadás címe Lehetséges-e még a fenntarthatóság? Ebben a kötetben világosan definiálják a fenntarthatóság mutatóit, és megvizsgálják a különböző szakpolitikák és tervek szerepét (beleértve a geomérnökséget, vállalati átalakítást, és a mezőgazdasági politika változásait), amelyek felkészítenek bennünket azon az úton, hogy a jólét csökkentése nélkül a jövő generációi számára is biztosítható legyen a jólét. De ha ez nem sikerülne, a könyv utolsó fejezetében a társadalmi rezilienciára hívja fel a figyelmet, hogy felkészüljünk a drámai környezeti változásokra, erőforrás-kimerülésre és migrációra.

A Világ Erőforrás Intézete (WRI) egy környezetvédelmi agytröszt, amely arra törekszik, hogy megtalálja azokat a gyakorlati megoldásokat, amelyek megvédik a földet, és jobbá teszik az emberek életét. A mai környezeti kihívások összetettek és globális jellegűek. A WRI több mint 25 éve készít megbízható tudományos és tárgyilagos elemzéseket, és nagyra törő cselekvési scénáriókat. Üzleti partnerekkel együtt dolgozva, szembesíti a kormányokat és a civil társadalmat a legsürgetőbb környezetvédelmi kihívásokra. Eddig több mint 50 aktív projektet dolgozott ki a globális éghajlatváltozás kérdéseiről, a fenntartható piacok, az ökoszisztéma védelme, és környezetvédelmileg felelős kormányzás témakörökben. Ezek között szerepelnek az alábbiak:

- a szénbefogás és tárolás (Carbon Capture & Storage -CCS) projekt, amelyben a cél a politikai döntéshozók és a magánszektor fejlesztésére megoldásokat kínálni a politikai, szabályozási, beruházás, környezetvédelmi és társadalmi kihívásokkal kapcsolatos kérdésekben, a CET demonstráció és a telepítése kapcsán. A lehetséges szén-dioxid-leválasztás és- tárolás (CCS) telepítési technológiákat növekvő érdeklődés övezi a politikai döntéshozók körében az egész világon (Alphen et al. 2010; Rai et al. 2005; Wilson et al. 2009).
- A klíma-elszámoltathatóság és információs projekt az éghajlatváltozás kezeléséhez szolgáltat információkat felülről lefelé és alulról felfelé is. Több mint 100 ország tett magas szintű politikai kötelezettségvállalást, hogy csökkentik az üvegházhatást okozó gázok kibocsátását. Az erőfeszítések, és a finanszírozás, kibocsátás csökkentéséhez való alkalmazkodás más és más az egyes országokban.
- Az ökoszisztéma-szolgáltatások áttekintése (ESR) egy strukturált módszer a vállalati vezetők számára a proaktív stratégiák kezelésére, az üzleti kockázatok és lehetőségek alapján, hogy a társaság ökoszisztémáktól való függőségét és arra gyakorolt hatását felmérjék. Az ökoszisztéma-szolgáltatások iránti igény továbbra is növekszik, aminek következtében az emberi kereslet leghagyja a bioszféra regenerációs képességét (növekvő vízhiány, a halászat összeomlik, az erdőirtás, a talaj elvesztése, és a CO₂ felhalmozódása a légkörben). Az ökoszisztéma termékek és szolgáltatások összegét a biológiailag produktív szárazföldi és tengeri területekkel lehetne mérni, az ökológiai lábnyom alapján (Wackernagel, 2009).

- ENVEST: Környezeti Intelligencia holnap biztosítja, hogy a környezetvédelem pénzügyi vonatkozásait a világ tőkepiacain a lehetőségeknek és kockázatoknak megfelelően értelmezzék a pénzügyi intézmények, a befektetők és a kibocsátók.
- A nemzetközi pénzügyi áramlások és környezetvédelmi projekt (IFFE) célja, hogy javítsa a környezeti és társadalmi döntéshozatalban a nemzetközi pénzügyi intézmények (IFI) szerepét, tartsák számon azokat a befektetőket, adományozó országokat és közösségeket, amelyek beruházásai hatással vannak a környezetre.
- A WRI jelentései biztosítják, hogy a politikai döntéshozók, a világ-kormány, a civil társadalom és az üzleti világ betekintést kapjon a főbb környezeti és fejlesztési kérdésekben. A WRI 2008. évi jelentés a hangsúlyt a szegénységre és a környezetre fektette. A globális szegénység valóság, 2,6 milliárd ember –a vidéki népesség háromnegyede – kevesebb, mint napi 2 dollárból él; és ez a szám az elmúlt 20 évben gyakorlatilag nem változott.

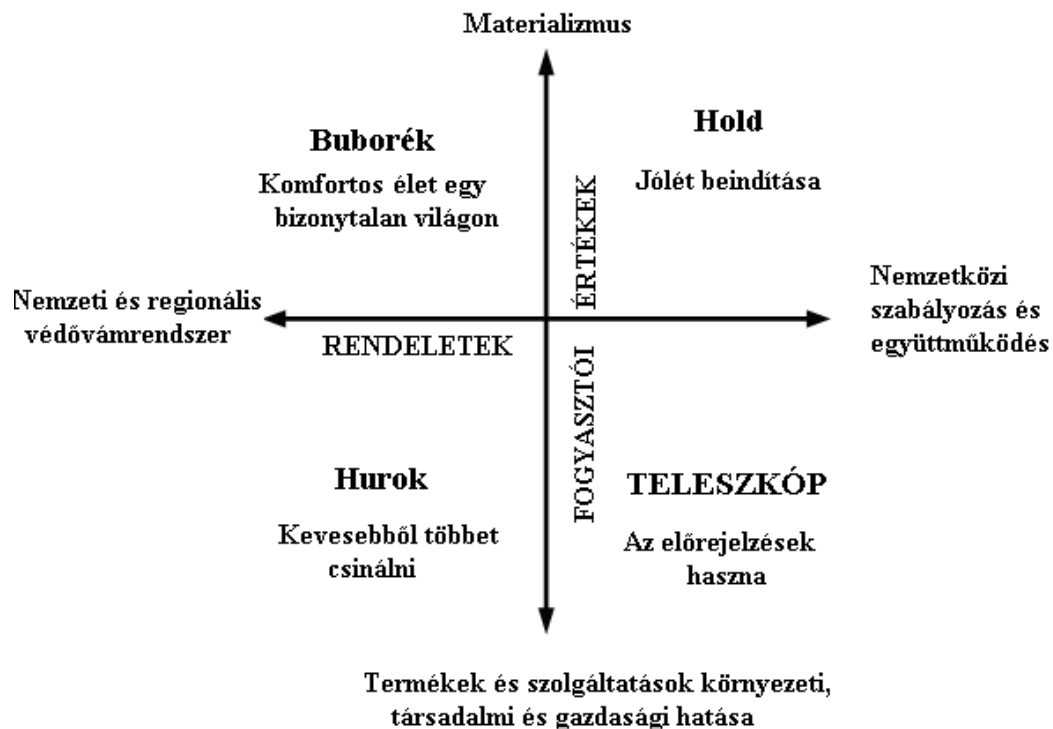
Az Üzleti Világtanács a Fenntartható Fejlődésért (WBCSD) a vezérigazgató által vezetett, globális szövetség. Mintegy 200 vállalatot tömörít, amely kizárólag az üzleti élet és a fenntartható fejlődés kérdéseivel foglalkozik. Feladatuk az, hogy közvetítsék a vállalkozások vezetői, mint a változások katalizátorai felé, a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos kérdéseket, és ennek érdekében segítsék az innovációt. A Tanács céljai a következők:

- legyen a fenntartható fejlődésnek a világ egyik vezető üzleti szószólója;
- vegyen részt szakpolitikák kidolgozásában, hogy megteremtse a megfelelő keretfeltételeket a vállalkozások számára ahhoz, hogy hatékonyan hozzájárulnak a fenntartható emberi fejlődéshez;
- üzleti ügyekben fejleszteni és előmozdítani a fenntartható fejlődést; bemutatni azokat a megoldásokat, és élvonalbeli gyakorlatokat, amelyek alkalmazásával a vállalkozások hozzájárulhatnak a fenntartható fejlődéshez;
- hozzájárulni az átmenti gazdaságok és a fejlődő nemzetek fenntartható jövőjéhez.

WBCSD és az UNEP rendezvényei platformot biztosítottak az intézményi befektetők és vállalatok számára, hogy megvitassák, hogyan lehet elősegíteni a

kulcsfontosságú folyamatokban az integrációt (környezeti, társadalmi és kormányzati - ESG) a tőkepiacokon. Az intézmények, partnerek és érdekelt felek együttesen igyekeztek kezelni a folyamatokat fenntarthatósági szempontból és kommunikációs akadályok felmérésében. (WBCSD 2010). A vállalatok számára fő szempont hogy a szabványosítás hiánya ellenére kézzelfoghatóvá váljon a környezeti tényezők hatása. Ebben segítséget jelent a termelés és szolgáltatás lehetséges forgatókönyvének bemutatása, ami motiválhatja a fejlesztéseiket.

Forrás: <http://freethinkr.files.wordpress.com/2007/05/wcsbdsnapshot.jpg>

7.3. ábra: A pillanatképek scenáriói

A négy jövőbeni forgatókönyvük (7.3. ábra): Buborék (Bubble), a Hold (Moon), Hurok (Loop) és Teleszkóp, mindegyikében megjelennek a tudatos fogyasztók és a részleges vagy kiegészítő nemzetközi keretszabályozások, amit kiindulási pontként lehet kezelni. A World Üzleti Tanács a Fenntartható Fejlődésért (WBCSD) úgy véli, hogy az üzleti vezetőknek új készségekre és kompetenciákra lesz szükségük, hogy megbirkózzanak az egyre sürgetőbb társadalmi és környezeti kihívásokkal.

SETAC szakmai világszervezet a globális környezeti probléma megoldását a tudományos kutatásokkal segíti. A SETAC az egész világot átfogja, de talán legerősebb az európai és az észak-amerikai szervezete. A SETAC hosszú távú céljai

között szerepel a tudományos kutatások multidiszciplináris jellegének erősítése, a fiatalok nyári egyetemeken történő képzése, mint utánpótlás-nevelés, és a fenntarthatóság érdekében a környezeti, műszaki, társadalmi és politikai koncepciók együttes alkalmazása, és az elemzések módszertanának folyamatos fejlesztése. Célkitűzései között szerepel az UNEP programjaival való szoros együttműködés. (Az UNEP/SETAC LCA Initiative program).

Globalizációellenes és szabad-kereskedelem elleni NGO-k öt politikai csoportot fednek le: Congress Watch részlege, az Energia Program, Global Trade Watch részlege, a Health Research Group és a Litigation Group. E mellett számos anti-globalizációs zöld mozgalom megjelent. A globalizáció-ellenes mozgalmak közös eleme, hogy tiltakozó mozgalmak. Sok globalizáció-ellenes aktivista szerint egy globális integráció jobban el tudja látni a demokratikus képviselőt, a haladás az emberi jogok, a tisztességes kereskedelem és a fenntartható fejlődés érdekében, és úgy érzik, a „globalizációellenes” kifejezés megtévesztő (Bruce 2005).

A környezetvédő csoportok (mint például a Greenpeace (www.greenpeace.org), vagy a Friends of the Earth (www.foe.org), és a Sierra Club (www.sierraclub.org), azzal érvelnek, hogy a globalizáció károsítja a környezetet. A Greenpeace nemzetközi szervezet a globális környezetvédelmi kampányokat részesíti előnyben. Székhelye Amszterdamban, Hollandiában van. Világszerte 2.8 millió támogatója van, és 41 országban van nemzeti, vagy regionális irodája.

A Föld Barátai Európa (FoEE) környezetvédelmi civil szervezet, "súlyos aggályai" vannak az Európai Bizottság nyersanyag-politikai kezdeményezésével kapcsolatban, aminek a fejlődő országokban mutatkozik meg környezeti káros hatása. A hálózatnak 77 országban van helyi csoportja. Céljuk a környezet védelme és egy egészségesebb és igazságosabb világ megteremtése. Ők progresszív környezetvédelmi szószólók, és kimondják a kényelmetlen igazságokat. A jelenlegi kampányuk középpontjában a tiszta energiák és a globális felmelegedés megfékezése áll, céljuk az emberek megvédése a mérgező és az új, potenciálisan káros technológiák hatásától és az intelligensebb, alacsony szennyezésű közlekedési alternatívák előmozdítása. A FoEE rámutatott, hogy "alapvető elmentmondások" vannak az EU által javasolt stratégiában, amely egyrészt megismétli, hogy szükség van a fokozott erőforrás-hatékonyságra és a nyersanyagok újrahasonosítására, de: agresszív tervek szerint más országok erőforrásait akarja

kihasználni. A környezetvédők különösen aggasztónak tartják, hogy a javaslatok más országok kereskedelmi jogait korlátozzák környezetvédelmi okokból.

A Föld Barátai szerint a javaslatok az EU ellátás biztonságának javítására irányulnak, az európai iparágak önző érdekeit szem előtt tartva, ami ellentétes a hosszú távú természeti erőforrások fenntartható használatával. Michael Warhurst – a szervezet vezetője - helytelenítette, hogy Európának nincs erőforrás-felhasználás csökkentésére irányuló célja, az új politika az erőforrás-hatékonyságban rejlő lehetőségek növelését szorgalmazza. A fenntartható Europe Research Institute, és FoEE arra szólítja fel az EU-t, mérje az erőforrás használatát és fogadjon el magasabb újrafeldolgozási célokat, hogy növelje az erőforrás-hatékonyságot. Azt sugallják, hogy Európának a föld-és vízhasználatot és az üvegházhatást okozó gázok kibocsátásának csökkentését kell célul kitűzni, figyelembe véve azt is, hogy az európai fogyasztás importált forrásokra támaszkodik.

Független kutatóintézetek, és környezetvédelmi agytröszt dolgozik azon, hogy jobb alapvető feltételeket biztosítsanak a lakosságnak a Föld védelme mellett. A Factor 10 intézet a környezetvédelmi agytröszt egyike.

A globalizáció és a környezet kapcsolatára vonatkozóan két paradigma is megjelent. Az egyik paradigma a partnerséget és együttműködést képviseli, mint az Egyesült Nemzetek világ-konferenciái, amelyek megvitatják és konszenzust keresnek olyan globális problémákra, mint a környezettel, a nők helyzetével, a társadalmi fejlődéssel, az élőhelyekkel vagy élelmiszerekkel kapcsolatos kérdések. A másik a szabad piaci paradigma, amelyet a Breton Woods-i Intézetek és a WTO képvisel. Mindkét paradigmában fellelhető a probléma kezelésének a készsége, csak más megközelítésben. Az utóbbinál a makrogazdasági egyensúlyt befolyásoló környezeti hatások monetáris politikán keresztül szabályozására helyezik a hangsúlyt, ami esetleg a problémák megelőzésében is fontos szerepet kaphat.

Az üzleti világ fenntartható fejlődés irányában történő elmozdulására vonatkozóan kedvező, hogy a vállalati felelősség, mint a feltörekvő környezetvédelmi intézmény és a fenntarthatósági jelentések száma növekszik. A civil társadalom szerepe sem vitatható a fenntartható fejlődés előmozdításában, mivel megjelenésükkel részben ellenőrzik, részben formálják a globalizációs folyamatokat. Jellemző rájuk, hogy mindegyikük gyorsuló változását és hatékonyság megoldást sürget a környezeti problémákra. A globális környezetvédelmi mechanizmus logikája egyszerű: a globalizálódó világban kölcsönösen szükség van átgondolt és modern problémakezelésre. A világ közössége számára előnyös

lenne, ha a globális léptékű kérdésekben törvényes mechanizmus kialakulna annak érdekében, hogy elősegítse a gazdasági fejlődést és a környezetvédelmi célok érvényre juttatását, ill. hogy a két cél kölcsönösen erősítse egymást.

Az OECD országok fejlődési pályájának vizsgálata, valamint a zöld fejlődéssel kapcsolatos elemzések után az előbbiekben áttekintett intézményi struktúra szükséges változtatására, illetve a hazai illeszkedési stratégiákra vonatkoztatott következtetések levonása is könnyebbé válhat.

7.5.4. A Fenntartható Fejlődés hazai intézményi háttere

Végezetül itt teszünk említést a fenntartható fejlődés hazai intézményeiről, az Országgyűlés mellett működő Nemzeti Fenntartható Fejlődés Tanácsról (NFFT), és az új (második) Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégiáról. Az NFFT az Országgyűlés mellett működő fenntarthatósági kérdésekkel foglalkozó javaslattevő, egyeztető testület, amely 2008-ban jött létre. Feladata a fenntarthatósági stratégia megújítása és társadalmi egyeztetése. A keretstratégiát 2013-ban fogadta el az Országgyűlés. A 2012. januárban életbelépő Aparentörvényünk is rögzíti a fenntarthatóság felé való átmenettel kapcsolatos alapvető értékeket és a fenntartható fejlődés elvét is nevesíti. A keretstratégia hosszú távú fejlődés koncepciójaként funkcionál. Előzménye a NFFT jelentése a magyar társadalomnak - Jövőkereső című dokumentum, amely széles körű társadalmi vitával mintegy megalapozta a stratégiát. A stratégia intézményes keretet biztosít, célokat és prioritásokat vázol fel más döntések, szakpolitikai stratégiák elkészítéséhez. Célja, hogy segítségével kialakuljon a fenntarthatóságra vonatkozó nemzeti egyetértés. A keretstratégia a fenntarthatóság értelmezésében a három pillér fontosságát hangsúlyozza, és egyenlő súllyal kezeli, de a társadalmi dimenziót kiegészíti humán dimenzióval. Koncepciójában az vezérli, hogy a jólét eléréséhez szükséges javak létrehozása csak a négy alapvető erőforrás együttes jelenléte esetén valósítható meg. Ezek a humán-, társadalmi-, természeti- és anyagi erőforrások. A gazdasági erőforrások jelentik a társadalom anyagi gazdagodásának alapját, a fizikai- és pénztőke értékőrző és közvetítő, a szellemi termékekben, know-how-ban megtestesülő tudás és az épített környezet.

A jövő nemzedékek érdekében ezt a négy alapvető nemzeti erőforrás fenntartását és folyamatos gyarapítását minőségi szinten kell biztosítani a keretstratégia értelmében. (NFFS 2012)

A keretstratégia harmonizál az EU és az UNEP fenntarthatósági koncepciójával, célrendszere a négy nemzeti erőforráshoz kapcsolódik. Reményeink szerint jó alapot jelent majd az ágazati szakpolitikák megfelelő integrálódására és harmonizációjára.

8. A zöld gazdaság fogalma, általános jellemzői

A zöld gazdaság fogalma a környezeti változásokra adott válaszként jelent meg és egy lehetséges utat jelöl ki a gazdasági fellendülés és a fenntartható fejlődés felé, úgy, hogy integrálja a társadalom különböző területeivel (gazdasági, pénzügyi, egyéb). A koncepció az ENSZ Környezet és Fejlődés Programjának (UNEP) Menedzsment Csoportjában (EMG) született meg 2009-ben. Az EMG úgy gondolta, hogy az ENSZ egységesebben tudná támogatni az országokat a zöld gazdaságba történő átmenetben. Ettől az időponttól kezdve a zöld gazdaság kifejezést egyre inkább használják anélkül, hogy a koncepcionális kérdések mögött húzódó kifejezésekre pontos meghatározás vagy közös megegyezés lenne. Ami viszont figyelemre méltó, hogy az ENSZ Környezetvédelmi Programja (2011) mellett a Világbank (2012) és szervezetei, a WTO (2011) és az OECD (2011) is támogatja a zöld gazdaság koncepcióját.

A szakirodalomban és üzleti életben rengeteg meghatározás található a zöld gazdaságra. Hans Opschoor (1995) definíciója szerint a zöld gazdaság egy fenntartható fejlődési modellt jelent, amely az ipari ökológián alapul. Az UNEP definíciója szerint a zöld gazdaság magába foglalja a fenntartható gazdaságot és társadalmat, nulla szén-dioxid-kibocsátással, és jellemzője, hogy az összes felhasznált energia megújuló erőforrásból származik. A zöld gazdaság szigorúan alkalmazza a hármas (gazdaság-környezet-társadalom) megközelítést, miszerint a zöld gazdaság fejlett emberi jólétet eredményez és egyenlőséget, miközben szignifikánsan csökken a környezeti kockázat és az ökológiai szűkösség (UNEP 2011). A zöld gazdaságnak persze ára van, nincs ingyen. Költséges, de sokkal kevésbé költséges, mintha nem tesznek semmit. Sachs (2010) szerint a politikusok megpróbálják inkább a rövidtávú költségeket elfogadtatni, azért, hogy elkerüljék a hosszú távú költségeket, de attól túlságosan félnek, hogy arra kérjék az embereket, hogy fizessenek. Ezért van az, hogy a jelenlegi pénzügyi válság miatt néhány kormány halogatja ugyan a tisztább energiatechnológiák fejlesztését a magas beruházási költségek miatt, de, mivel félnek a népszerűtlen jogszabályoktól és adóemelésztől mégis hajlanak a zöld fejlesztésre.

Az a zöld gazdaság, amelynek a jövedelem- és foglalkoztatás növekedését a köz- és magánbefektetések hajtják, csökkenti a szén-dioxid-kibocsátást és a szennyezés energiáit. Így a zöld gazdaság egy új növekedés motorjává válik,

nettó munkahely teremtő generátor lesz, és a tartós szegénység megszüntetése érdekében is sokat tesz. A zöld gazdaságban elért eredmények növelik az emberi jólétet és a társadalmi méltányosságot, miközben jelentősen csökkentik a környezeti kockázatokat és ökológiai szűkösséget.

Burkart (2009) szektor specifikus jellemzők alapján határozta meg a zöld gazdaságot, amit a következők jellemeznek:

- Megújuló energia (nap, szél, geotermikus energia, a tengeri köztük a hullám, a biogáz és a tüzelőanyag-cella) használata;
- Zöld épületek (energia- és vízfelhasználás hatékonyságát javító zöld felújítás, lakó- és kereskedelmi értékelés; környezetbarát termékek és anyagok, valamint LEED konstrukciók);
- Tiszta szállítás (alternatív üzemanyagok, tömegközlekedés, hibrid és az elektromos járművek, a közös gépkocsi használat és telekocsi programok);
- Vízgazdálkodás (vízregenerálás, szürkevíz és csapadékvíz rendszerek);
- Hulladékgazdálkodás (újrahasznosítás, települési szilárd hulladékmentés, barnamezős területek kármentesítése, fenntartható csomagolás, stb);
- Földgazdálkodás (biogazdálkodás, az élőhelyek megőrzése és helyreállítása, a városi erdészet és parkok, újraerdősítés és erdősítés és talajstabilizáció).

Több meghatározásban is megjelenik a fenntartható fejlődésre utaló "három pilléren" alapuló definíció (Danaher 2012).

A zöld gazdaság valójában egy alternatív jövőkép a fejlődés és növekedés szempontjából, mivel gazdasági növekedést és fejlődést generál az emberek életében, összhangban a fenntartható fejlődéssel. Bapna és Talberth (2011) szerint a zöld gazdaság fenntartható és előremutató gazdasági, környezeti és társadalmi jólétet takar.

Úgy tűnik, hogy a zöld gazdaság jelenleg egy fontos és gyorsan terjedő kezdeményezés, és a jövőbeni jólétünk legfontosabb hajtóerejévé vált. Sokak szerint, talán a legjobb vagy egyetlen próbálkozás lehet, amit tehetünk a virágzó jövő irányában.

A zöld gazdaság a hármas megközelítést komolyan veszi, és széles körben alkalmazza: az emberekre, a bolygóra és a nyereségre, mikrogazdasági szinten az összes vállalatnál, és makrogazdasági szinten az egész gazdaságra (GEG)¹³.

Az IMG irányító csoport a következőképpen fogalmazta meg a zöld gazdaság kifejezést: azt jelenti, hogy védjük magunkat és a bolygónkat, és új környezetbarát technológiákat, folyamatokat, és a termelési módokat fejlesztünk és telepítünk. A zöld gazdaság segíti elérni a fenntartható szén-dioxid-mentes gazdaságot, zöld vállalkozók és zöld munkahelyek segítségével (Branson 2012). A zöld gazdaság megújuló energiaforrásokon alapuló zöld energiatermelést folytat, helyettesíti a fosszilis tüzelőanyagokat. Jellemzője az energiatakarékosság, a hatékonyabb energiafelhasználás, a kevesebb anyagfelhasználás, kevésbé mérgező anyagok használata, továbbá a környezetbarát termékek és termékláncok alkalmazása. Ezen kívül vannak benne olyan felelős vállalatok, melyek környezettudatosan gondolkodnak, tisztább termelést, a hulladékminimalizálást, vagy egyéb környezetvédelmi intézkedést kezdeményeznek.

A zöld gazdaságnak szüksége lehet az állami támogatásokra, piaci ösztönzőkre, hogy motiválja a vállalkozásokat arra, hogy környezetbarát termékekbe és szolgáltatásokba beruházzanak és termeljenek.

Az OECD (2011) szerint a zöld növekedés a gazdasági növekedésre és fejlődésre való odafigyelés, de a természeti javakra is tekintettel van, mivel azok biztosítják az erőforrásokat és egyéb környezeti szolgáltatásokat, melyektől életünk függ. A zöld növekedés nem egyenlő a fenntartható fejlődéssel, de annak részhalmozaként értelmezhető, mely olyan működőképes politikát tesz lehetővé, mellyel mérhető fejlődés érhető el a gazdaság és a környezet területén.

A vállalkozások több módon is előnyre tehetnek szert a zöld politikák önkéntes elfogadásával és nyilvánosságra hozatalával, de kevesen hiszik, hogy a kézenfekvő önkéntes cselekvések hatása meghatározó lehet az üvegházhatású gázok emissziójára vagy egyéb az ambiciózus célokra (Schmalensee 2012).

8.1. A zöld gazdaság fejlődési folyamata

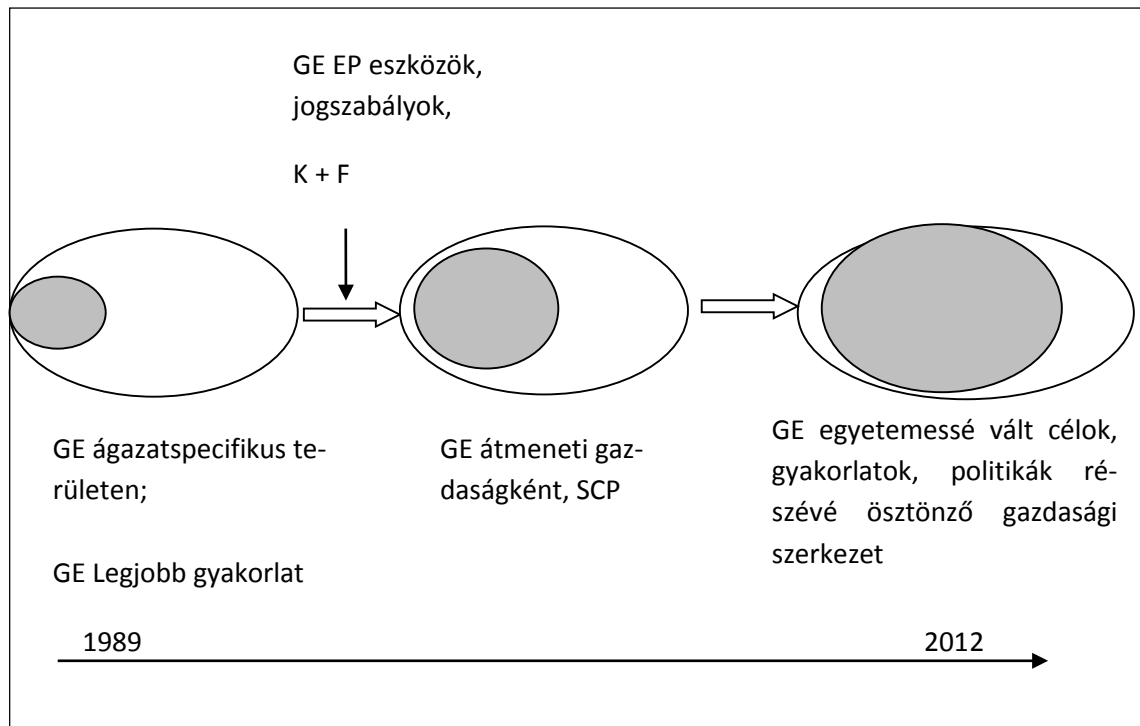
A zöld gazdaság kifejlődése több évtizedet igényel és több lépésből áll. Az első időszakban csak néhány szektor zöldül, win-win módszereket és legjobb gyakor-

---

¹³ <http://greeneconomygroup.com/company/green-economy-definition/>

latokat alkalmazva, később a zöld gazdaság bővül, több lesz a preventív környezetvédelmi megoldás, erősödik a zöld K+F tevékenység, zöld klaszterek jönnek létre, a zöld gazdaságot erősítő innováció bővül, és így a zöld gazdaság mintegy átmeneti gazdaság lesz a fenntartható fogyasztás és termelés felé. Végül az egész gazdasági szerkezet fejlődésében fő irányná válik.

Forrás: saját szerkesztés Binori (2010) alapján (az ábrán-GE: zöld gazdaság, PE környezetpolitika, SCP: fenntartható fogyasztás és termelés)

8.1. ábra: A zöld gazdaság fejlődésének modellezése

A zöld gazdaság modelljében megfelelő típusú képességeket és kompetenciákat kell kifejleszteni a jövőbeli vállalkozók, vezetők és alkalmazottak számára. Ebben az oktatásnak van meghatározó szerepe. A vállalatok társadalmi felelősségvállalása fontos eszköz az új (zöld) munkahelyek teremtésében és a gazdasági fenntarthatóság fejlesztésében (Pop et al. 2011).

Gouvea et al. (2012) modelljében a zöld fenntartható erőforrás az ipar tripla helix struktúrájában (a tradicionális hármas spirál: üzleti világ, egyetemek és kormányzatok) jelenik meg, ezzel is érzékeltetve, hogy a globális gazdaságban a zöld versenyképességre mekkora hatást gyakorol a földrajzi klaszter és tényezőellátottság. A szerzők azt is hangsúlyozzák, hogy a vízígényes nemzeteknek fontos kidolgozni a versenyelőny megszerzésére irányuló stratégiát. Bizonyított,

hogy a bőséges vízkészletek önmagukban nem garantálják a gazdasági növekedést, szükséges egy intelligens vízgazdálkodási rendszer megtervezése (ez magában foglalja az erőforrást, biztosítja a megfelelő keretet, és a rendszer bővítését). Mindez segítheti a zöld termékek, szolgáltatások és technológiák ösztönzését a világgazdaságban.

Carfi és Schilirò (2012) zöld modellje az éghajlat-változási politikával és alacsony széndioxid-kibocsátású technológiák terjesztésével foglalkozik, a zöld gazdaság bővítése érdekében. A szerzők játékelméleti modellen és egy nem-triviális kooperatív megközelítésen keresztül próbálták meg bizonyítani a versenyképes stratégiák win-win megoldásainak előnyeit.

A Globális Környezetvédelmi Irányítás (GEG) hangsúlyozza, hogy a zöld gazdaság fejlődésében és erősödésében fontos szerepe van a megelőzést szorgalmazó környezetvédelmi szervezeteknek, a szakpolitikai és pénzügyi eszközöknek, mint szabályozási eszközöknek.

9. Zöld növekedést mérő indikátorok

Az UNEP (2008) Zöld Gazdaság Kezdeményezési programja (GEI) által kiadott útmutató az országoknak előírja a szakpolitikai reformokkal és beruházásokkal kapcsolatos elemzést, hogy a kulcsfontosságú gazdasági ágazatokban nyomon követhetővé váljék a zöld átalakulás. Az első GEI (2011) jelentés szerint „a zöld gazdaság a növekedés új motorja és stratégiája, a megfelelő munkahelyek létrehozásának és a tartós szegénység megszüntetésének generátora. A jelentés arra törekszik, hogy ösztönözze a döntéshozókat, hogy megteremtsék azokat a feltételeket, amelyek lehetővé teszik a beruházások számára a zöld gazdaságra való átmenetet.” Megítélésük szerint a zöld gazdaság a legtöbb szektorban szignifikánsan csökkenti az üvegházhatású gázok kibocsátását, és fenntartja, illetve fokozza az ökoszisztémák szolgáltatásait. A zöld gazdaság megteremtésével a Milleneumi fejlesztési projekt BAU scenárióinál kedvezőbb eredményeket lehet elérni.

Az UNEP első Zöld Gazdaság Jelentése után az OECD is közzétette a saját zöld stratégiáját és mérési útmutatóját 2011-ben (OECD 2011b). A zöld növekedés forrásait a következők jelentik: a termelékenység, az innováció, az új piacok, a bizalom, a stabilitás, az erőforrások szűk keresztmetszete és az egyensúlytalanságok. A mutatók halmaza reprezentálja a zöld fejlesztés főbb elemeit. Lefedi a termelés területét, a természetes környezet minőségét és az erőforrásokat, a fogyasztást, a kereskedelmet, politikákat és kölcsönhatásaikat. Az UNEP és az OECD is hasonló mutató csoportokat és a témákat használ. A keretrendszert és a mérés módszertanát az OECD állapította meg. A mérési program célja, egy környezet-gazdaság kapcsolatára alkalmas elszámolási rendszer kifejlesztése, amivel maximalizálni lehet az összhangot és a nemzetközi összehasonlíthatóságot is biztosítani.

9.1. táblázat: A zöld indikátor csoportok és témák

Tématerület	Indikátor
A gazdaság környezeti erőforrása- inak termelékenysége	Szén és energia termelékenység, Erőforrás termelékenység: anyag, táp- anyag, víz, több-tényezős termelékeny- ség
A természetes eszközalap	Megújuló készletek, Nem megújuló készletek, Biodiverzitás és ökoszisztémák,
Az élet minőségének környezeti dimenziója	Környezet-egészségügyi és kockázatok, Környezeti szolgáltatások és kényelem,
Gazdasági lehetőségek és szakpo- litikai válaszok	Technológia és innováció, Környezeti javak és szolgáltatások, Nemzetközi pénzügyi áramlások, Árak és transzferek, Készségek és a képzés, Szabályozás és menedzsment megköze- lítések
A növekedés társadalmi-gazda- sági összefüggései és jellemzői	Gazdasági növekedés és szerkezet, Termelékenység és a munkaerőpiac, az oktatás, a jövedelem, Szocio-demográfiai minták

Forrás: www.oecd.org/greengrowthindicators.htm

A világ egyes országai már a gyakorlatban is alkalmazzák a zöld növekedés mérését (Európában Hollandia és Cseh Köztársaság, Korea, Costa Rica, Latin-Amerika), amit az OECD, az UNIDO, sőt az IMF is támogat. Az OECD tagországaira közzétette statisztikai adatbázisában a tagországokra vonatkozó zöld indikátorok értékeit.

9.2. táblázat: Az OECD által vizsgált indikátorok

Tématerület	Jelölés	Indikátor neve
1_1: A növekedés jel- lemzői társadalmi gaz- dasági összefüggésben	GG A11	Real GDP, Index 1990=100
	GGA24	Népsűrűség, lakosság száma /km ²
1_2: Környezeti és erő- forrás termelékenység	GG_B12	Termelés alapú széndioxid termelékeny- ség, US\$/ kg CO ₂
	GG_B21	Energia termelékenység, US\$ / ktoe
	GG_B22	Energia intenzitás, toe /fő

	GG_B26	Megújuló energia kínálat, a teljes energiaellátás %-ban
	GG_B32	Nem energia jellegű anyagfogyasztás - DMC, 1990=100
	GG_B33	Nem energia jellegű anyagfogyasztás, US\$ / kg
	GG_B35	Biotikus anyag termelékenység, beleértve a fát és az élelmi, takarmányozási célú biomasszát, US\$ per kg
	GG_B36	Abiotikus anyag termelékenység, benne ipari ásványok és fémek, US\$ / kg
1_3: Természeti szolgáltatás nyomon követése	GG_C11	Elérhető ivóvíz-források, 1000 m ³ per fő
	GG_C13	Összes vízkivétel, 1000 m ³ per fő
1_4: Az élet környezet minősége	GG_D20	Szennyvízhálózathoz kapcsolódó népesség, a teljes lakosság %-ban
1_5: Gazdasági lehetőségek és politikai választások nyomon követése	GG_E13	Közkidadások aránya a környezeti K+F-ben, az összes közkidadás %-ában
	GG_E17	Zöld szabadalmak, 1990=100
	GG_E19	Elektromos és hibrid járművek szabadalma az összes szabadalom %-ában
	GG_E110	Épületek és világítás energiahatékonyságra vonatkozó szabadalmak az összes szabadalom %-ában
	GG_E111	Megújuló energia szabadalmak az összes szabadalom %-ában
	GG_E112	Levegőszennyezés szabadalma az összes szabadalom %-ában
	GG_E113	Vízszennyezés az összes szabadalom %-ában
	GG_E114	Hulladékmenedzsment szabadalma az összes szabadalom %-ában
	GG_E41	Az összes ökoadó a GDP %-ban

---

10. Az OECD országok zöld modellje

A zöld növekedés vizsgálatánál alapvetően két módszert követtünk: Egyrészt az adatbázisban szereplő zöld indikátorok értékeit 2009. évre vetítve hasonlítottuk össze az OECD országokban

- Vizsgáltuk az OECD országok zöld teljesítményét idősorosan és egy-egy kiválasztott indikátor esetében a világtátlaghoz viszonyítva,
- Vizsgáltuk a JKB-indexek alapján klaszter és faktor analízissel kialakított klaszterek országainak zöld teljesítményét, majd a felezési módszerrel módosult klaszterországok zöld teljesítményét,
- Vizsgáltuk Magyarország teljesítményét az OECD és világ átlaghoz viszonyítva.

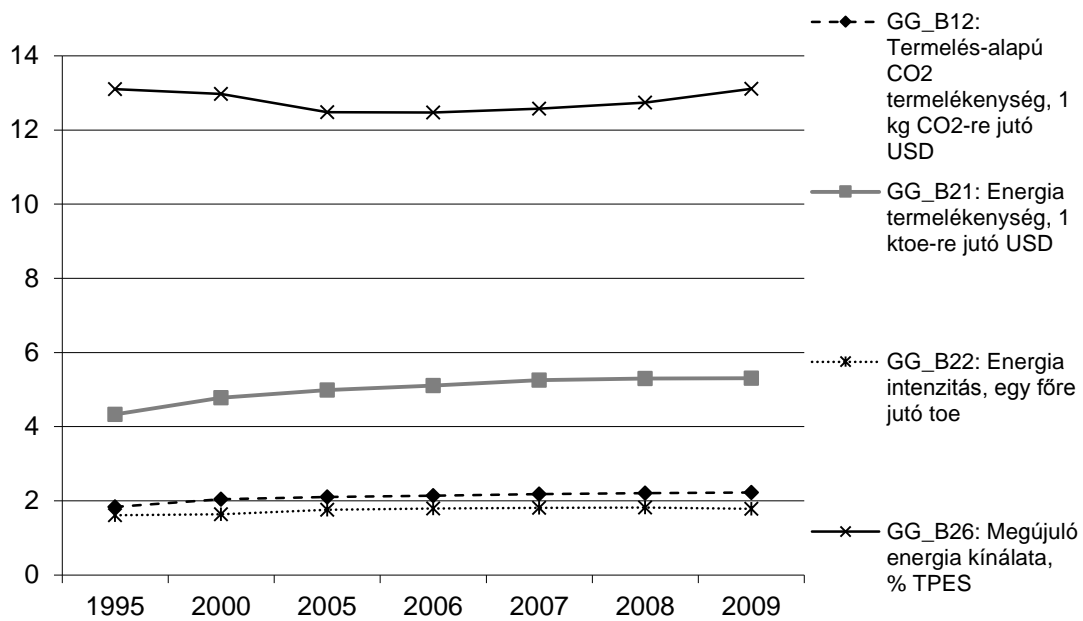
Másrészt az OECD országok zöld indikátoraiból először indexeket képeztünk az alábbiak szerint:

$$GG\_B12_i = (GG\_B12_{vo} - GG\_B12_{min}) / (GG\_B12_{max} - GG\_B12_{min})$$

Azt követően kompozit indikátorokat képeztünk az összetartozó kategóriák indexeiből.

$$GG\_B = (B12_i + B21_i + B22_i + B26_i) / 4$$

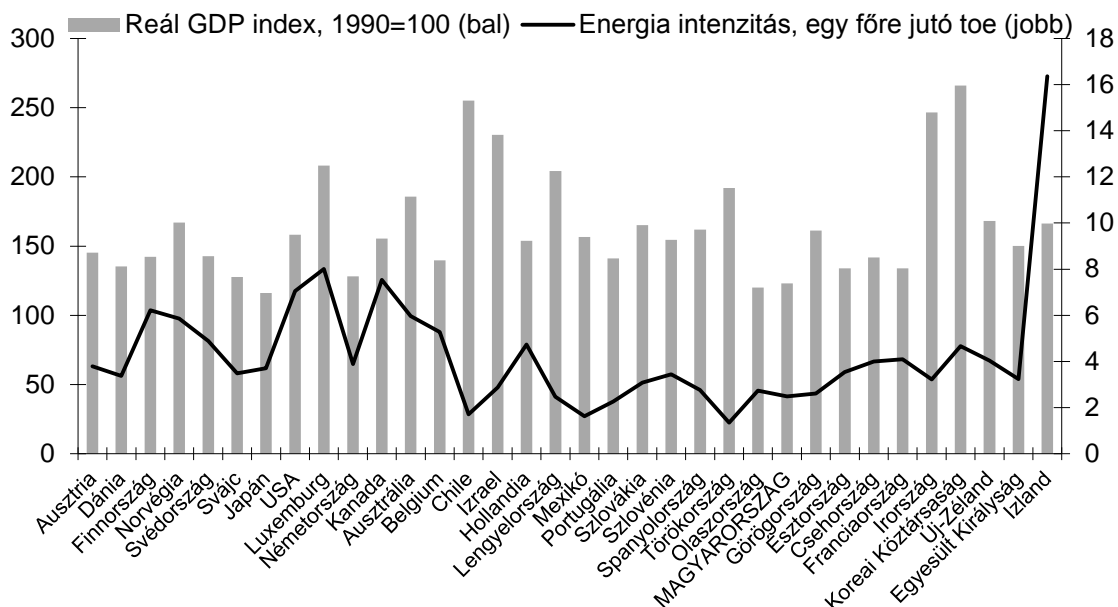
A vizsgálat alapjául szolgáló OECD zöld növekedés indikátorai 1995-2005 között 5 évenként azt követően évente jelentek meg. Vannak ugyan friss adatok 2009 ill. 2010 évekre is, de ez nem teljes, ezért az indexszámításnál a 2008. évi adatokkal számoltunk. Tettük ezt azért, mert az egyes indikátorok elmozdulását vizsgálva minimális elmozdulást tapasztaltunk. A zöld növekedés tekintetében 1995-től kismértékű, de javuló értékekkel találkozunk, amint az látható a 10.1. ábrán az energiahatékonyság, energiaintenzitás, széndioxid kibocsátás és megújuló erőforrások esetére.

Forrás: OECD adatbázis alapján saját szerkesztés

10.1. ábra Néhány energiával összefüggő zöld indikátor változása

Természetesen az OECD országok zöld teljesítményében jelentős különbségek vannak. A reál GDP-ben, 2009-ben a legjobb teljesítményt elérő országok Koreai Köztársaság, Chile, Izrael és Írország voltak, addig Japán, Olaszország és Magyarország a legrosszabbul teljesített. Az energiaintenzitásban Izland vezet 16,36 toe/fő értékkel, de az országok többségében 5 toe/fő alatt van, Chile, Mexikó és Törökország esetében pedig csak 2toe/fő.

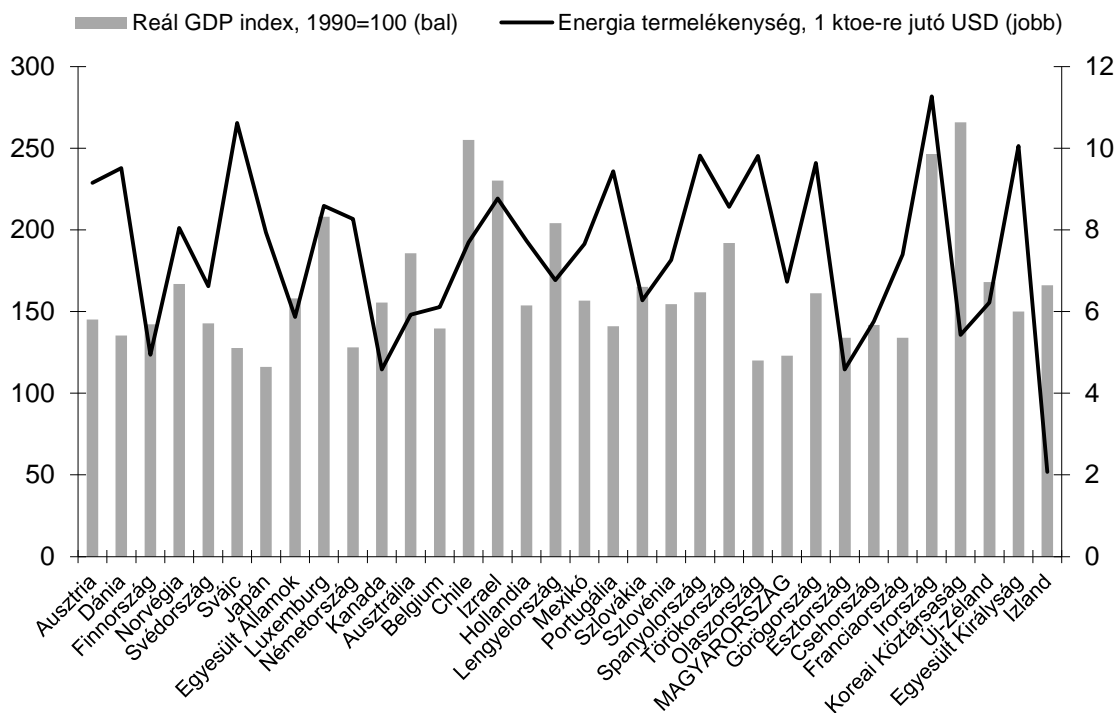
Forrás: OECD adatbázis, 2009.évi adatok

10.2. ábra: OECD országok GDP növekedése és az energia intenzitás összefüggése

Viszonylag magas GDP növekedés átlag alatti (<4,3 toe/fő) energiaintenzitással párosul Chile-ben Izraelben, Lengyelországban, Törökországban, Írországban. Koreában dinamikus GDP növekedés mellett az átlagot alig haladja meg az energiaintenzitás, viszont Luxemburgban, és Norvégiában ahol szintén átlag feletti GDP növekedés volt az energiaintenzitás is átlag felett van (5,3 toe/fő).

Hasonló helyzet jellemzi az energiatermelékenység alakulását is (10.3. ábra), ami a teljes primer energia GDP hozamát tükrözi. Ha az érték magas, akkor az energiafelhasználás hatékony. A hatékonyság javulás általában a széndioxid kibocsátás csökkenését is jelenti. A jó energiahatékonysági mutató nem feltétlenül párosul a reál GDP nagyobb arányú növekedésével, és fordítva is igaz, az alacsony GDP növekedés mellett lehet az országnak magasabb energiahatékonysági mutatója. Ez természetesen szorosan kapcsolódik a gazdaság energia-szerkezetéhez.

Forrás: OECD adatbázis, 2009. évi adatok

10.3. ábra: Energiahatékonyság és GDP összefüggése

Az OECD országok széndioxid termelékenysége (az egységnyi széndioxid kibocsátáshoz kapcsolódó GDP előállítás) 1, 48 (Észtország) és 7,2 USD (Norvégia)/ kg CO₂. Magyarországon 1,48 USD/kg CO₂.

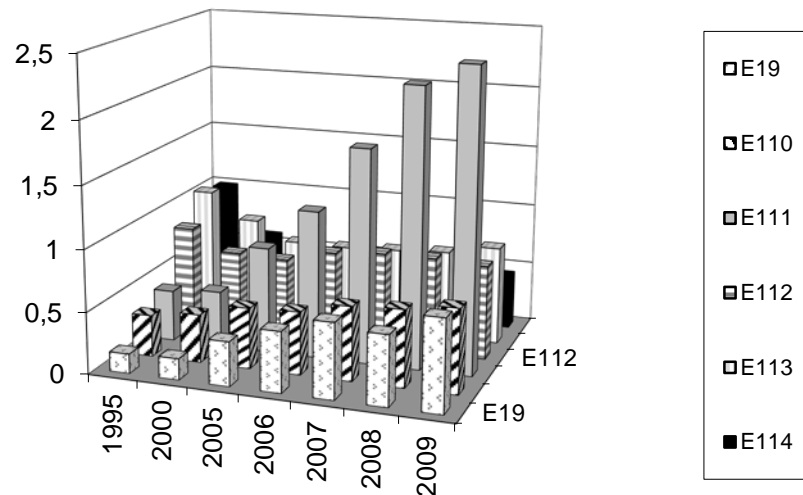
A megújuló erőforrások energiakínálaton belüli aránya széles skálán mozog. Koreában nem éri el az 1 %-ot, Izlandon viszont meghaladja a 80 %-ot.

Az elérhető édesvízforrások egy főre vetített értéke az országok természeti adottságaitól nagymértékben függ. Izlandon 532 ezer m³/fő, Koreában csak 1,4 ezer m³/fő. A szennyvíz ellátásba bekötött lakások aránya 80 %-os átlagot mutat.

A környezeti célú állami K+F kiadás 2% körül mozog, viszont Spanyolországban 5,5%, Magyarországon pedig 3,8%. Luxemburg, Portugália és Németország is elérte, vagy meghaladta a 3%-ot.

A zöld szabadalmak tekintetében Spanyolország, Japán és Belgium emelkedik ki az OECD országok közül. Itt 19 év alatt hetvenszeresére nőtt a zöld fejlesztésekhez köthető szabadalmak száma. A zöld szabadalmak változásában Spanyolország vezet ahol 19 év alatt hetvenszeresére nőttek a bejelentések, az állami K+F kiadások még 2009-ben is itt voltak a legnagyobb arányúak. Japánban, 45-szörös, Belgiumban negyvenszeres volt a változás. A bejelentett zöld

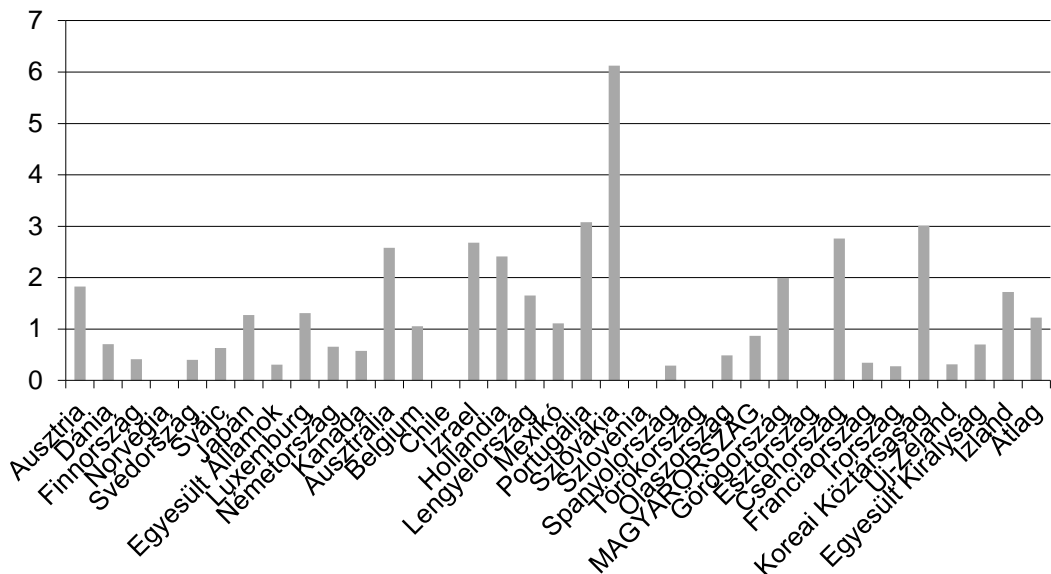
szabadalmak az összes szabadalom százalékában dinamikus növekedést tükrözött, és legnagyobb változás a megújuló energiákhoz köthető szabadalmakhoz kapcsolódik. Ez valószínűsíthetően a RES szektorra vonatkozó stratégiáknak és politikai eszközöknek köszönhető.

E19: elektromos és hibrid jármű; E110: elektromos hatékonyság - épületek és világítás, E111: RES, E112: légszennyezés, E113: vízszennyezés; E114: hulladékgazdálkodás Forrás: OECD adatok alapján saját szerkesztés

10.4. ábra: A zöld szabadalmak növekedése a bejelentett összes szabadalom %-ában és megoszlása

A zöld növekedés indexei között szereplő környezeti adók a fejlesztések finanszírozásában kapnak fontos szerepet (10.5. ábra).

Forrás: OECD adatok alapján saját szerkesztés

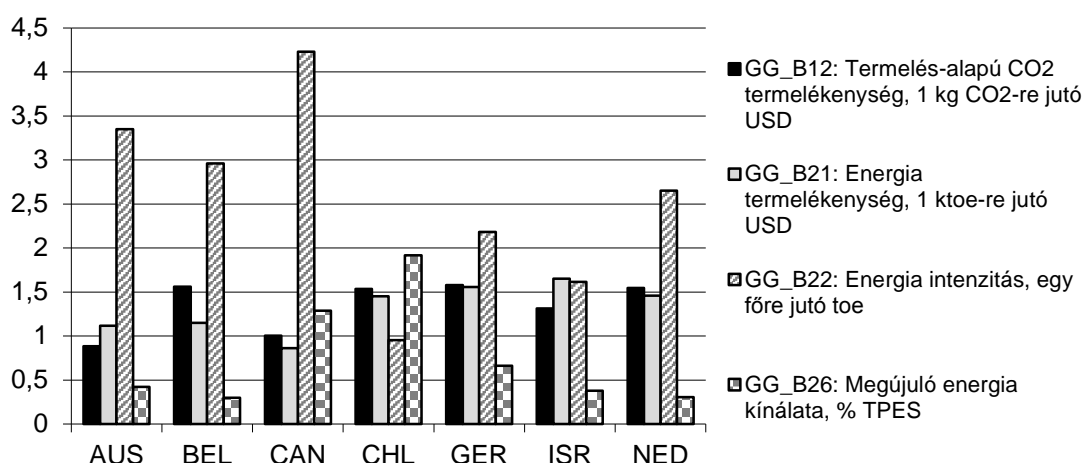
10.5. ábra: A környezeti adók alakulása a GDP százalékában (2009)

10.1. A JKB-indexek alapján kialakított klaszterek zöld teljesítménye

A JKB-indexek alapján 6 klasztercsoport került kialakításra, de a harmadik klaszterbe nem került egyetlen ország sem. A következőkben ezen országok világátlaghoz viszonyított zöld teljesítményét elemezzük.

Az OECD országok zöld növekedésének vizsgálatánál az alábbi módszertant követtük.

- Első lépésben megvizsgáltuk a JKB index alapján majd a faktor analízissel meghatározott klaszter országok zöld teljesítményét az OECD zöld indikátorainak adatbázisára építve.
- Második lépésben vizsgáltuk az összes OECD ország zöld teljesítményét úgy, hogy a zöldindikátorokból zöldindexeket képeztünk: $(X_{\text{adott ország}} - X_{\text{min}}) / (X_{\text{max}} - X_{\text{min}})$; majd ezek átlagából kompozit mutatókat hoztunk létre. PI egy kompozit mutatóba tömörítettük az anyag és energia hatékonyságot, energiaintenzitást, CO2 termelékenységet, energia termelékenységet: B12, B21, B22, B26, ami a zöld energia kompozit indexe lett. Ugyanilyen alapon vizsgáltuk a közkiadásokon belüli K+F arányát, a zöld szabadalmakat, és a környezeti adókat. Az indexek értéke 0-1 között mozog, és a kapott eredmények alapján zöld.

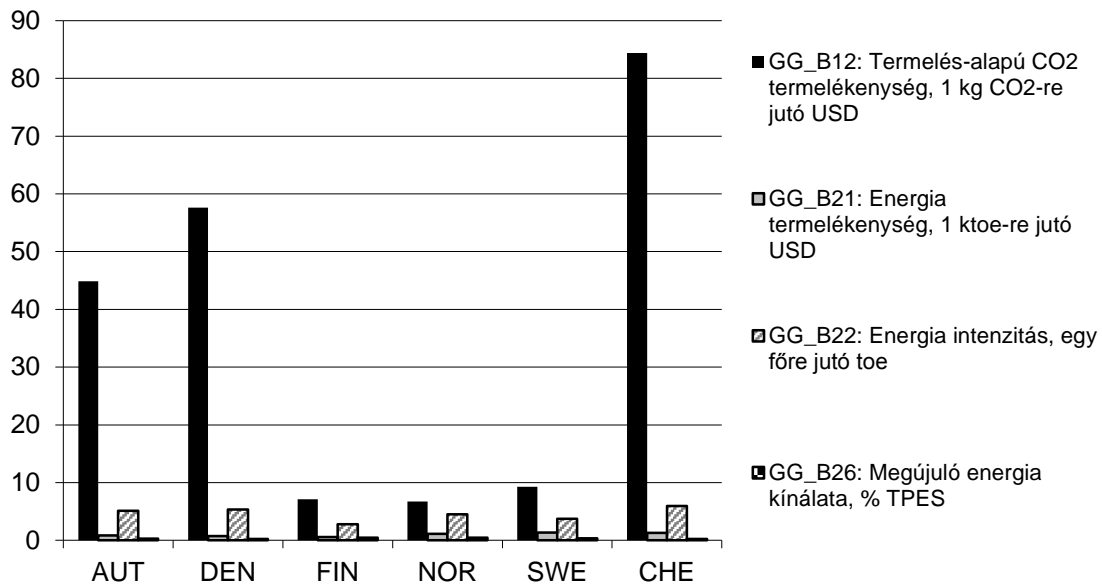

Forrás: OECD adatbázis alapján saját szerkesztés

10.6. ábra: Az 1. klaszter országainak zöld teljesítménye a világ átlaghoz viszonyítva

Az 1. klaszter országaiiban mutatkozik legkisebb eltérés a világ átlaghoz viszonyítva (világátlag=1). Az energiatermelékenység és a termeléshez kapcsolódó széndioxid termelékenység vonatkozásában a világátlag felett teljesít Ausztrália, Belgium, Németország, Izrael és Hollandia. Energiaintenzitást tekintve világ átlag alatt jelenik meg Chile, a többi ország elég nagy szórással 1,5-4,2-ször nagyobb energiaintenzitást mutat, mint a világ átlag. A megújuló energiaforrás aránya a teljes energiakínálaton belül csak Kanada és Chile esetében nagyobb, mint a világ átlag, a többi ország esetében csak a világ átlag felét éri el.

Az országok között nagyon nagy a különbség a zöld kutatás-fejlesztésre fordított közkiadások arányának tekintetében, ugyanúgy, mint a zöld szabaddalmi index esetében.

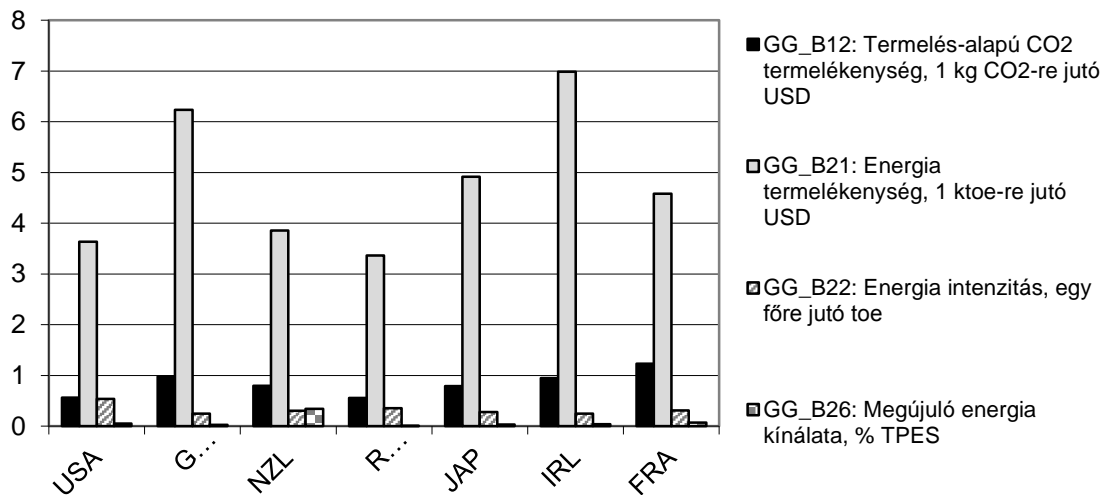

Forrás: OECD adatok alapján saját szerkesztés

10.7. ábra: A 2. klaszter országainak zöld teljesítménye néhány indikátor alapján

A 2. klaszter országaiban a termelés alapú széndioxid termelékenység (USD/kg CO₂) nagyon magas, a világ átlag 46,5-szerese. Az energiaintenzitás (toe/fő) is 4,3 szerese a világtátlagnak, viszont az energia termelékenység alig haladja meg a világ átlag felét (60 %), a megújulók kínálata pedig csak egy ötöde a világtátlagnak.

A 4. klaszter zöld teljesítménye az energia termelékenység vonatkozásában a világtátlag 3-5-szöröse. A 4. klaszter országai a zöld indikátorok tekintetében homogének (10.8. ábra).

Forrás: OECD adatbázis alapján saját szerkesztés

10.8. ábra: A 4. klaszter országainak zöld teljesítménye néhány releváns indikátor alapján

A termelés alapú CO₂ termelékenység átlaga 0,82-szöröse a világtátlagnak. Az energia termelékenysége pedig közel ötszöröse a világtátlagnak USD/kt olajegyenértékben. Az energia intenzitás a világ átlag 32 százaléka, a megújuló energia kínálata viszont csak 8 százaléka. Tehát ezekben az országokban messze alatta marad az összes primer energiaforrás százalékában kifejezett megújuló erőforrás alkalmazása, vagyis főként fosszilis energiahordozókra építik gazdaságukat.

Az 5. klaszterbe sorolt Izland csak az energia termelékenység alacsonyabb a világtátlagnál, az egyéb mutatókban sokkal jobban teljesítenek. A 6. klaszterbe sorolt Luxemburg az energiatermelékenység marad a világtátlag alatt, a többi indikátor tekintetében 2,5, 6, és kilencszeres értékek adódtak a világtátlaghoz viszonyítva.

Felezési módszerrel létrehozott klaszter országai az egyes indikátorok vonatkozásában nem homogének. A reál GDP index Luxemburg és Japán kivételével kisebb a világtátlagnál. Az energiatermelékenység 1-1,5 szerese a világtátlagnak. A megújuló erőforrás részarány a teljes energiafelhasználásban 0,5-3,5 között változik. Japán, USA, Luxemburg, Ausztrália van hasonló pozícióban.

Az energiaintenzitásban Ausztria, Dánia, Svédország, Svájc, és Németország pozíciója azonos, Finnország Ausztráliával van azonos helyzetben, valamint Japán, USA és Kanada teljesítménye is hasonló.

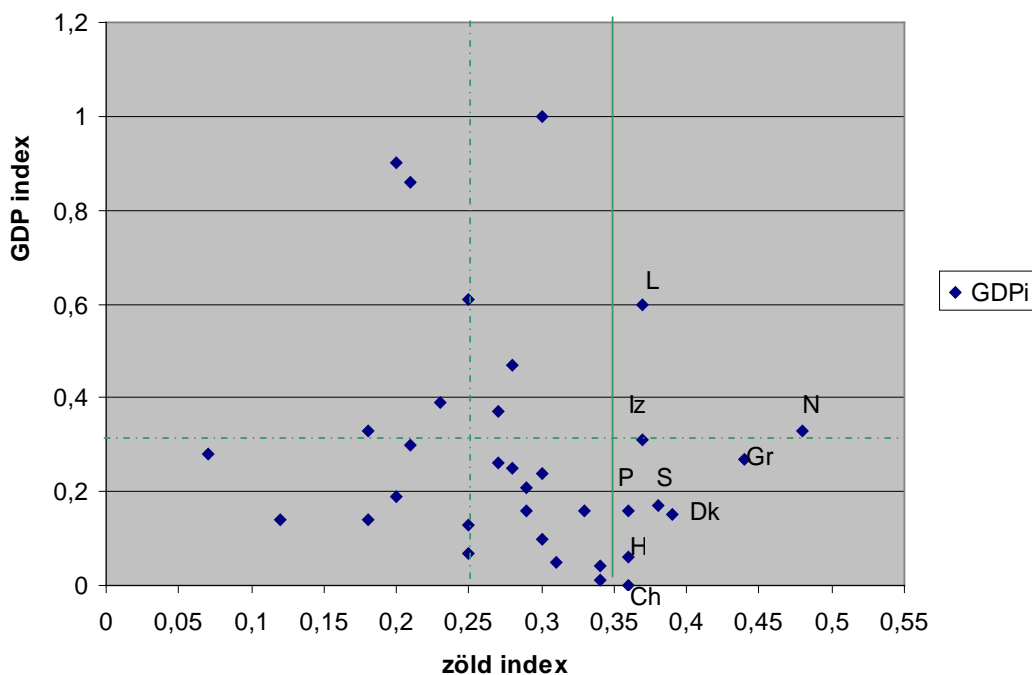
A zöld szabadalmi index alapján Svájc lóg ki a sorból, ahol 1990-hez viszonyítva a beadott szabadalmak negyvenötszeresére nőttek.

10.2. Az OECD országok összehasonlítása a Z index alapján

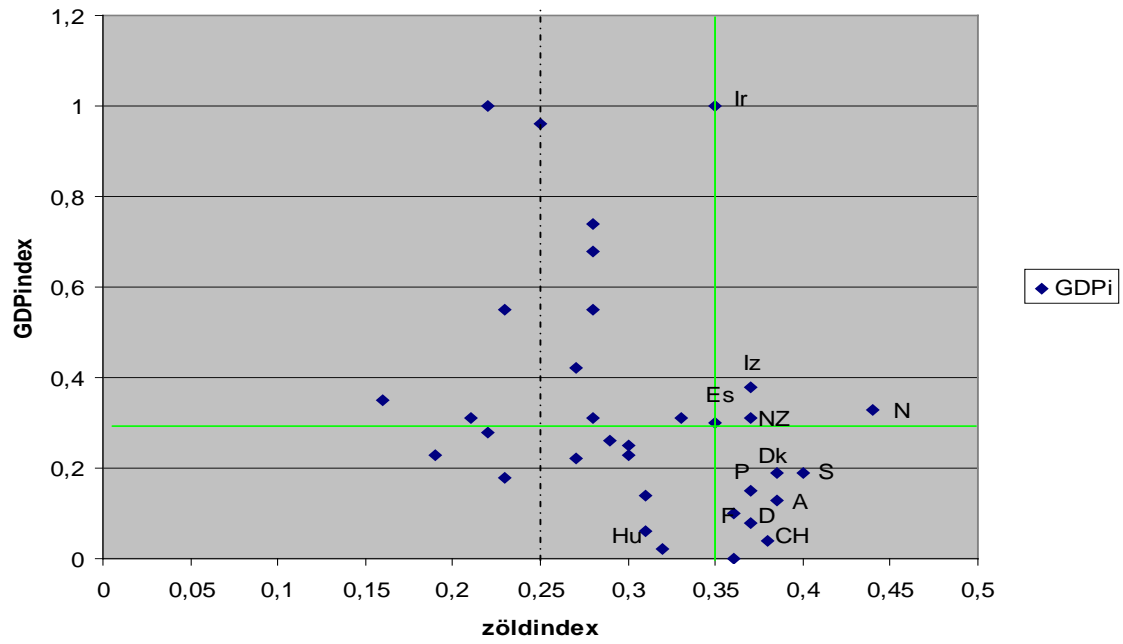
Vizsgáltuk a real GDP növekedés és zöld index összefüggéseit két évben (2005 és 2008), majd kerestük az összefüggést a JKB index értékeivel.

Hipotézisünk szerint zöldülőknek, vagy zöldeknek tekinthetők azok az országok, ahol real GDP-ből képzett index értéke nagyobb 0,3-nál és a zöld index nagyobb 0,35. 2005-ben Norvégia, Luxemburg és Izland került bele ebbe a kategóriába. 2008-ban a helyzet változott, az országok köre bővült Írország és Spanyolország is felzárkózott.

Voltak természetesen mindkét évben olyan országok, amelyek zöld indexe > 0,35; viszont a GDP index vonatkozásában 0,2 alatti értékekkel rendelkeztek.

10.9. ábra: A Zöld index és a GDP-index összefüggései (2005)

10.10. ábra: A Zöld index és a GDP index összefüggése (2008)

10.3. Az OECD országok JKB indexei és a Zöld indexek közötti összefüggés

10.1. táblázat: A JKB indexek és a zöldindex (Z)

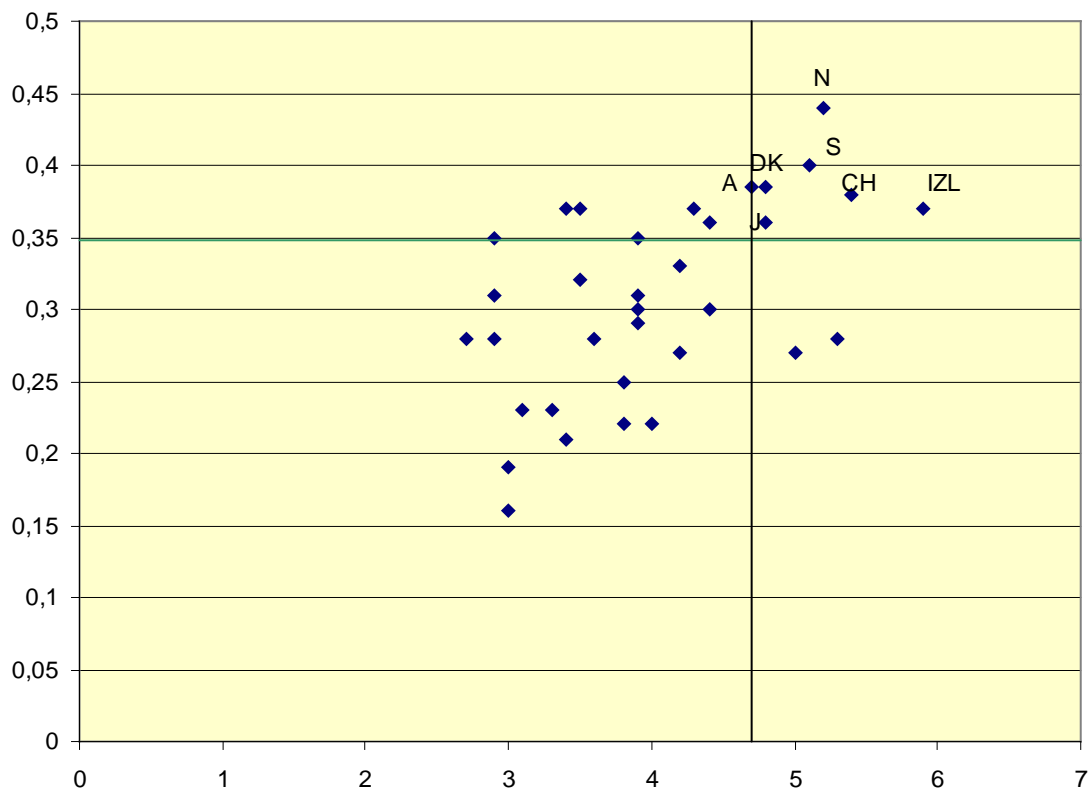
Megnevezés	Ausztria	Dánia	Finnország	Norvégia	Svédország	Svájc
J-index	4,7	4,8	5	5,2	5,1	5,4
K-index	5,41	5,77	5,72	5,7	5,22	5,37
B-index	4,05	4,3	4,02	4,13	4,13	4,89
Z-index 2008	0,385	0,385	0,27	0,44	0,4	0,38
Megnevezés	USA	Luxemburg	Németország	Kanada	Ausztrália	Belgium
J-index	3,8	5,3	4,3	3,9	4,2	3,9
K-index	4,27	6,56	5,26	5,41	5,32	5,56
B-index	4,47	4,45	3,73	4,5	4,35	3,47
Z-index 2008	0,22	0,28	0,37	0,29	0,27	0,31
Megnevezés	Izrael	Hollandia	Lengyelország	Mexikó	Portugália	Szlovákia
J-index	3,6	4,4	2,9	2,7	3,5	3
K-index	4,89	5,54	4,42	3,98	4,33	4,82
B-index	4,13	3,83	3,07	2,85	2,91	3,25
Z-index 2008	0,28	0,3	0,28	0,28	0,37	0,16
Megnevezés	Spanyolország	Törökország	Olaszország	Magyarország	Görögország	Észtország
J-index	3,4	3,3	3,5	2,9	2,9	3
K-index	4,23	3,63	3,82	4,56	3,66	4,94
B-index	2,99	3,14	2,66	2,55	2,5	3,08
Z-index 2008	0,37	0,23	0,32	0,31	0,35	0,19
Megnevezés	Franciaország	Irország	Korea	Új-Zéland	UK	Izland
J-index	4,4	3,9	4	4,2	3,9	5,9
K-index	4,46	4,17	4,26	4,52	4,35	2,33
B-index	3,04	3,91	3,33	4	3,6	4,42
Z-index 2008	0,36	0,35	0,22	0,33	0,3	0,37
Megnevezés	Japán	Chile	Szlovénia	Csehország	Átlagok	
J-index	4,8	3,8	3,4	3,1	4	
K-index	3,68	5,03	5,08	4,97	4,74	
B-index	4,01	4,13	2,7	3,57	3,65	
Z-index 2008	0,36	0,25	0,21	0,23	0,306	

Zöldindex és J-index közötti összefüggéseket vizsgálva erős jövőbeli potenciál párosul a zöld növekedéssel, ha a $J\text{-index} > 4,7$, $Z\text{-index} > 0,35$; (az átlagok $J:4$; $Z:0,306$). Ezek az országok (10.11. ábra):

— Ausztria (4,7; 0,385),

- Dánia (4,8; 0,385),
- Norvégia (5,2; 0,44),
- Svédország (5,1; 0,4),
- Svájc (5,4; 0,38),
- Japán (4,8; 0,36) és,
- Izland (5,9; 0,37).

Vannak ugyan országok, amelyek mutatója (Z-index > 0,35) zöldülést jelez, de a J-indexük kisebb, mint 4,7. (Izland, Japán, Franciaország, Írország, Csehország, Spanyolország, Portugália, vagy Görögország, ahol a J index a második legalacsonyabb érték.)

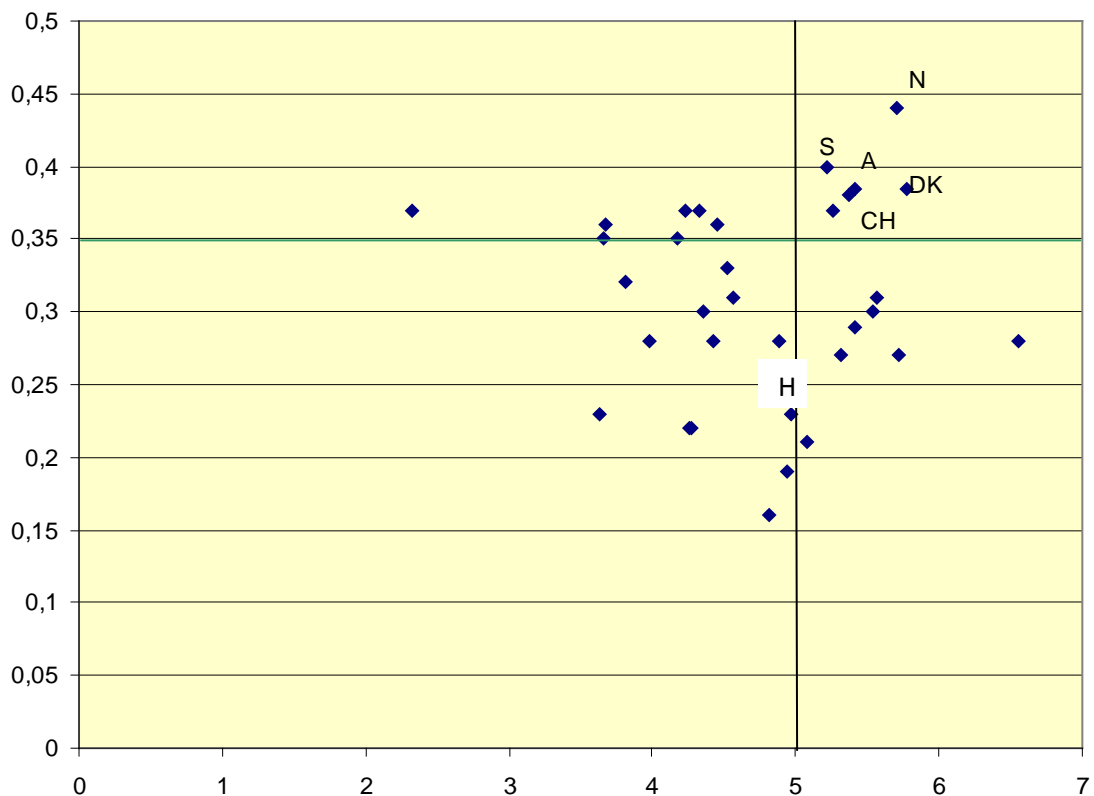
10.11. ábra: A J-index és a Z-index közötti összefüggés

A K-index és Z-index közötti összefüggést elemezve akkor tekintjük zöldülőnek az országokat, ha a K-index > 5,0; és a Z-index > 0,35; (átlagok K: 4,74, Z: 0,306). Ennek megfelelően az alábbi országok teljesítménye tekinthető zöldülőnek (10.12. ábra):

- Ausztria (5,41; 3,85),
- Dánia (5,77; 0,385),

- Norvégia (5,7; 0,44),
- Svédország (5,22; 0,4),
- Svájc (4,89; 0,38),
- Németország (5,26; 0,37).

A legmagasabb K-indexű Luxemburg (6,56; 0,28) Z-indexe átlag alatti érték. Franciaország (4,46; 0,36), Spanyolország (4,23; 0,37), Portugália (4,33; 0,37) még közel van a zöldülő csoporthoz; de Izland a K-index tekintetében az egyik legrosszabbul teljesítő ország (2,33; 0,37).

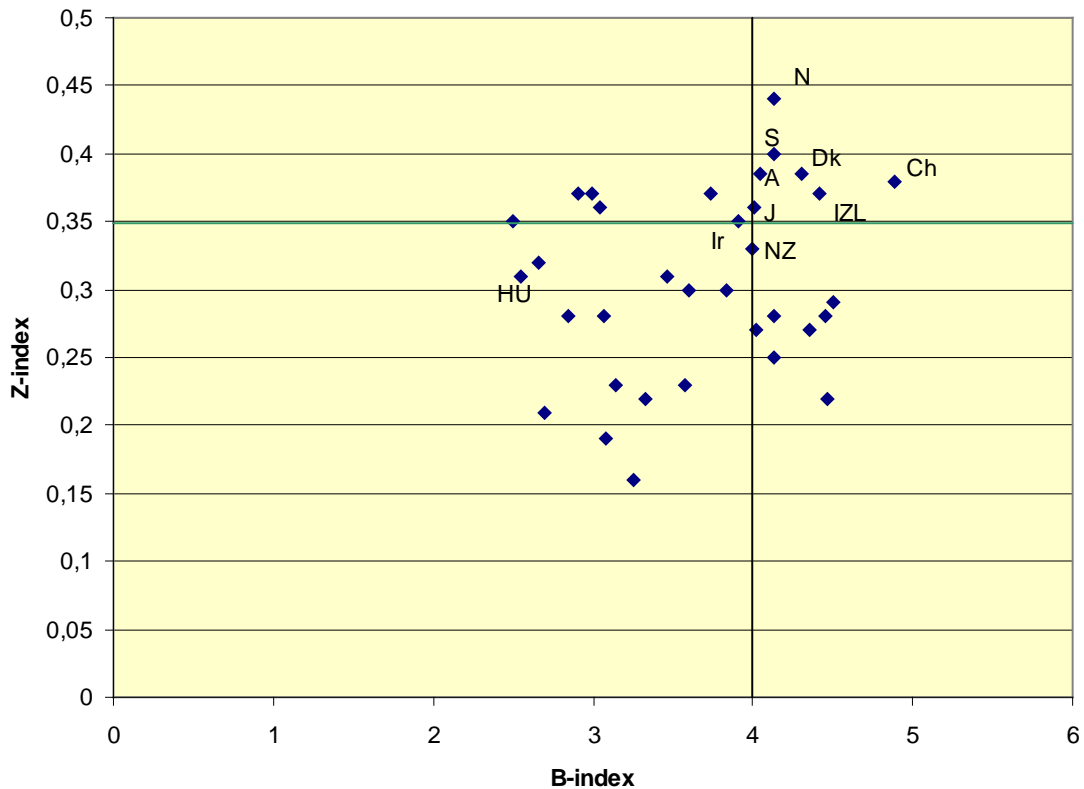
10.12. ábra: A K-index és Z-index közötti összefüggés (2008)

A B-index és Z-index közötti kapcsolatrendszerben azokat az országokat vizsgáltuk, ahol a belső potenciál indexe $B\text{-index} > 4$; és a Z-index $> 0,35$; (átlagok: B-index: 3,65, Z:0,306). Ennek megfelelően zöldülőnek mondhatók a következő országok (10.13. ábra):

- Ausztria (4,05, 0,385);
- Dánia (4,3; 0,38,5);
- Norvégia (4,13;0,44),
- Svédország (4,13; 0,4),

- Svájc (4,89; 0,38),
- Japán (4,01; 0,36),
- Izland.

Van több, jó belső potenciállal rendelkező ország, viszont azok zöld indexe a meghatározott 3,5 érték alatt van. Ezek az országok a következők: USA (4,13; 0,28), Luxemburg (4,45; 0,28), Kanada (4,5; 0,29), Ausztrália (4,35; 0,27) és Chile (4,13; 0,25).

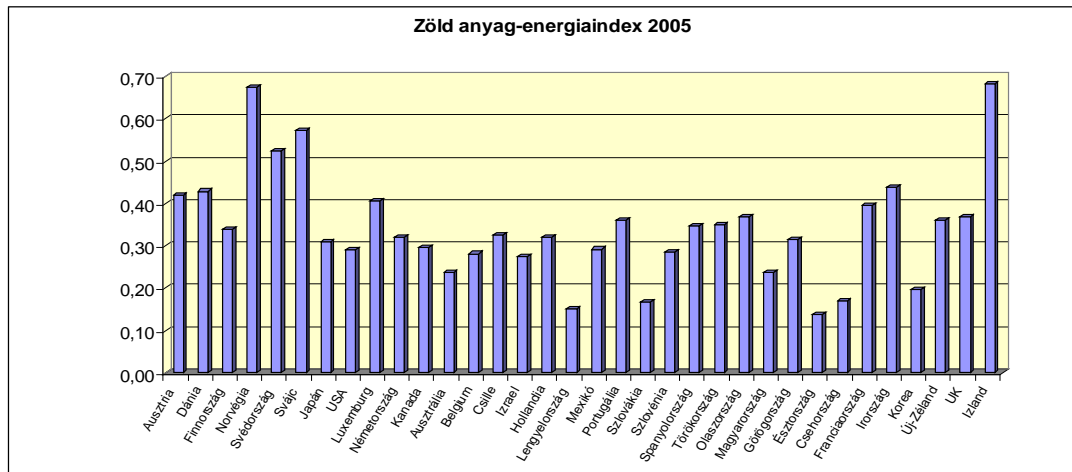
10.13. ábra: A B-indexek és a Z-indexek közötti összefüggés

A JKB-indexekhez való viszony alapján megállapítható, hogy vannak zöldülőknek tekinthető országok, amelyek közepes, vagy rossz JKB index értékekkel jellemezhetők, mint Görögország, Portugália, Spanyolország. Átlag körüli JKB index értékkel rendelkezik Franciaország. Viszont Izland két index (J; B) tekintetében is zöldülőknek mondható.

Ebből következően követésre érdemesek azok az országok, ahol mindhárom index (JKB) tekintetében átlagon felüli potenciál korrelál a zöldüléssel. Ezek az országok: Ausztria, Dánia, Norvégia, Svédország és Svájc.

Azt meg kell jegyeznünk, hogy a zöldülés mértéke még ezen országok esetében sem mondható erősnek, de kiemelkednek a többi OECD ország közül. Ezek az országok különösen az anyag-energiahatékonyság terén töltnek be vezető pozíciót, és az erre vonatkozó indikátorok zöld mutatója jó. Energia termelékenységük 8-10 USD/toe, megújuló részaránya 21-48 %; széndioxid termelékenység mutatója 3,7 – 6 USD/kg CO₂. A zöld növekedés indexeként használt B indikátor csoportból (energia hatékonyság, a belföldi anyagfelhasználás, a megújuló energiák felhasználásának alakulása, széndioxid hatékonyság és energia-intenzitás) képzett index átlagokat a 10.14. ábra szemlélteti.

Ezen országok indexei 0,42 -0,67 között vannak, csak Írország és Izland rendelkezik hasonlóan jó értékekkel az energiahatékonyság indexe terén. Ezek az országok a K+F és a zöld szabadalmak terén is jó pozíciót foglalnak el.

10.14. ábra: Az anyag-energiahatékonyságra vonatkozó indexek átlaga

A K+F tevékenység, a szabadalmak a zöld innováció tükrözői, ami segíti a környezetbarát gazdaság kialakítását. Magyarországon is az egyik legjellemzőbb jele a zöld növekedésnek a zöld szabadalmak aránya.

10.4. Öko-innovációra épülő zöld fejlődés

Úgy ítéljük meg, hogy a JKB indexek alapján kiemelt modellek mellett a zöld indexek alapján meghatározható egy olyan modell, amely az öko-innováción alapuló zöld növekedést valósít meg, és ezen keresztül célozza meg a fenntarthatóság elérését.

10.4.1. Magyarország zöldülésének néhány indikátora

Magyarország az OECD országok között az alábbi indikátorok tekintetében tölt be átlag feletti értéket. Az állam által finanszírozott K+F kiadások területén, 2007-ben és 2008-ban a zöld szabadalmak tekintetében, és a benyújtott szabadalmak összes szabadalomhoz való viszonyát illetően. A szabadalmak összetételének megoszlása szignifikáns összefüggést mutat az energiahatékonyságra és vízminőség javítására vonatkozó K+F támogatásokkal. Ami érdekes, hogy a környezeti adók Magyarországon 2007-ig a GDP 3 %-t közelítették, ami ugyan csökkent, de meghaladja az OECD országok átlagát.

Reális-e a zöld világgazdaság és a globális kormányzás?

Felmerül a kérdés, vajon a zöld világgazdaság álom vagy valóság? A válasz megadásához az egyik kiindulópont a világgazdaságra vonatkozó zöld növekedés statisztikai adatai. A másik vonatkoztatási alap az IPAT formulán alapuló számítás Chertow (2001) alapján (Hatás=Népeség * Bőség (fogyasztás/fő) * Technológia (hatás/fogyasztás), a harmadik a világ Atlasz-ra való támaszkodás (SERI 2011). A globális környezeti terhelés növekedett, mert a világ lakosságának száma több mint 7 milliárd, ökoszisztéma-szolgáltatások leépültek.

A SERI (2012) elemzése a következőt mutatja:

- A globális anyagfelhasználás megduplázódott az elmúlt 30 évben. Az emberiség egyre inkább függ a nem megújuló anyagoktól (fosszilis üzemanyagok, fémek és ásványok).
- A világ egyensúlya felborult: a globális erőforrás-felhasználásának több mint háromnegyedét 18 ország adja, míg a 100 legkevesbé fogyasztó ország mindössze 1,5 százalék erőforrást használ fel.
- Egy osztrák ember átlagosan 10,2 tonna erőforrást fogyaszt el évente, miközben a legtöbb országban az emberek ettől sokkal kevesebbet fogyasztanak.

- Globálisan az emberiség soha nem kereskedett eddig ennyi erőforrással, de a jövőben Európa is egyre kiélezettebben fog küzdeni más országokkal a nyersanyagokért (elsősorban a fosszilis tüzelőanyagok és fémek).
- Az európai magas életszínvonal más kontinensekről származó nyersanyagokon alapszik – beleértve az összes negatív hatást ezekben a régiókban.
- Minden kategóriában, leginkább Európa függ az erőforrás importtól.

A fejlesztések és különösen a városfejlesztés jelenlegi állapota világszerte lehangoló, mert az nem a fenntartható tervezés felé mozog, és a fogyasztás nem csökken elég gyorsan. Ha a cél az, hogy elérjék a nulla kibocsátást a viselkedés megváltoztatásán keresztül, elsőként az erőforrás felhasználást kellene csökkenteni, és növelni kell a hatékonyságot (Lehmann 2012).

A zöld gazdaságba történő átmenet gazdaság szerkezeti változást eredményez, és gazdasági előnyt eredményez: export növelése a fejlődő országokban, környezetvédelmi termékek és szolgáltatások növekedése, GDP növekedés (UNESDA /Cosbey 2012). De vannak bizonyos kockázatai is. Ezt az átmenetet segítheti az öko-innováció, ami az utóbbi időben került a figyelem középpontjába, mint a fenntartható termelési rendszerek kialakításának lehetséges útja. A környezeti innováció területén Japán vezető helyet foglalt el már 70-es években a szulfátmentesítő technológiájával. Dánia a szélturbinákkal lett a 80-as években az öko-innováció vezetője. Az autómotorok fejlesztésében Japán és Amerika együtt haladt a 70-es években. A klór mentes papírgyártásban Svédország és Finnország töltött be úttörő szerepet, majd követte őket néhány évvel később USA, Kanada, Németország, Ausztria, sőt Brazília és DK-Ázsia (Jacob et al. 2005).

Az ökológiai modernizációs politikai elméletében az öko-innováció komplex kérdésként jelenik meg. Az ökológiai modernizáció a technológiai innovációk következtében a társadalom átalakulásának környezeti tulajdonságát nagymértékben meghatározza. Ebben a folyamatban számos fontos szereplő vesz részt:

- az állami kormányzati szabályozásban résztvevő személyek,
- vállalkozások, valamint
- egyéb piaci mechanizmusok alakításában résztvevők, fogyasztók, valamint NGO-szervezetek.

A globális környezeti kormányzás a fenntarthatóság egyik kiemelt kérdése, amelynek elérése részben az innováció elterjesztésével és a technológiai környezeti innovációk bevezetésének segítségével valósulhat meg világszerte. Ezek a kérdések azonban nem nélkülözhetik a humán erőforrás fejlesztésével összefüggő oktatás-képzést ismeretbővítést sem. A környezeti modernizáció a társadalmi változások dinamikus fejlődéséhez kapcsolódóan a hagyományos társadalmi rendszerek jellemzőinek változását is magával hozza (Harison 1991). Az öko-innovációnak, mint környezeti technológiai innovációnak egyik jellemzője, hogy olyan új technológiákat alkalmaznak, amelyek szignifikánsan hozzájárulnak az öko-hatékonyság növeléséhez és az átalakulás konzisztenciájának a fejlesztéséhez. Ezek a kérdéskörök szorosan kapcsolódnak azokhoz a fenntarthatósági vitákhoz, amelyek az ipari metabolizmus koncepcióját taglalják (Ayres and Ayres 1996). Ez a metabolikus folyamat új technológiai rendszerek és gyakorlatok bevezetésével segíti a társadalom átalakulását, a természet megváltoztatásán keresztül. Az átalakulási folyamat inkább minőségi jellegű, mint a szerkezet megváltoztatásának mennyiségi paramétereiben bekövetkező csökkenés.

Jelenleg a technológiai öko-innováció tipikus területei a következők (Huppés et al. 2008):

- újragenerált fűtőanyagként használt energia, mint például: a fotovoltaiikus, a szél, a víz, a szökőár, amely jelenleg fejlesztés alatt álló erőforrás, továbbá a napenergia és geotermikus energia.
- tiszta elektrokémiai üzemanyag cella helyettesítése is megoldás lehet sok kézi hajtású motor alkalmazásánál az erőművektől a szállításig bezárólag.
- zéró emisszióval jellemezhető tiszta szén technológiák integrált gázosító, kombinált ciklusú megoldásokkal szénbefogás és tárolás mellett. Ezek az erőművek képesek hidrogént és elektromosságot is előállítani.
- fehér transzgénikus technológiák: biokémiai megoldásokat alkalmaznak a genetikailag módosított enzimek és mikroorganizmusok speciális hadbaállítással, különböző termelési feladatok ellátására. Ezzel egyrészt helyettesítik a hagyományos magas hőmérsékletigényű, jelentős környezeti hatású technológiai kémiai folyamatokat, másrészt kiválthatják a veszélyes vegyi anyagokat és kis környezeti hatású komponensek beépítésével csökken a környezetterhelés.

- A bio-anyagok részben helyettesíthetik a fosszilis anyagokat, mint nyersanyagokat.
- Az új ultrakönnyű, ultraerős anyagok csökkenteni tudják a hagyományos anyag és energia mennyiségeket.
- A nano-technológia és a mikro-méretű gépek környezeti hatása a hagyományos berendezésekkel összehasonlítva lényegesen kedvezőbb tulajdonságot mutat. Sonar és fotonikus helyettesítésekkel a hagyományos módszerek veszélyes komponensei kiválthatók, miközben a termék és termelés teljesítménye javul.
- A mezőgazdaságban és az ökológiai gyakorlatban alkalmazott high-tech precíziós technológiai megoldások, vagy gazdálkodások, és a zöld biotechnológia jelentős előnyöket produkál.

A fentiek, következtében a technológiai környezeti innováció hatékonyabb és sokkal egységesebb technológiai átalakítást jelent, mint a korábbi megoldások. Az ökológiai modernizáció segíti a természet minőségének megővését és stabilizálását (Allenby 2005). Az öko-innováció kapcsán előtérbe kerülnek a szabályozás szempontjai, amikor a technológiai környezeti innovációk gyakorlati tesztelésére kerül sor. A környezeti szabványok és a szabályozási struktúrák a környezeti teljesítmények meghatározásában alapvető jelentőségűek. Itt azonban nem csak a környezeti teljesítmény kérdéséről van szó, hanem azokról a pénzügyi eszközökről is, amelyek esetről esetre a központi tervek fenntartásához hozzájárulnak, és az elért fejlesztések eredményeinek a mérésével is szolgálnak.

A vezető piaci szereplők sikerei az elmúlt időszakban nagymértékben kapcsolódtak az innovációhoz, és meglehetősen széles és növekvő skálát ölelnek fel. Az elmúlt időszak vizsgálatai alapján progresszív fejlődés következett be a tudományban, a technológiában, a kormányzásban és az innovatív cégek kialakításában. Az öko-innovációban bizonyos esetekben a fogyasztói szervezetek is esszenciális szerepet töltenek be, amikor elősegítik a kormányzás demokratizmusának fejlesztését és a társadalmi felelősségvállalás bővítését. A végfelhasználói igények visszajelzései inspirálják az innovátorokat és ennek megfelelően olyan öko-innovatív termékek születnek, amelyek piaci karrierje jelentős. Ide sorolhatók az organikus termékek, amelyek a mezőgazdaság technológiájának átalakulásából származnak, vagy a fosszilis üzemanyagok kiváltása érdekében bevezetett energiaültetvények. Az öko-innovációs folyamatokra a globalizáció, a környezetpolitika is nagy hatással van. Ebből a szempontból mind a

WTO mind az OECD, G20, IMF és a Világ Bank is motiváló befolyásoló szereppel bír (Keohane 2003).

Az öko-innovatív megoldások gyakran katonai fejlesztésekhez is kapcsolódnak. Az öko-innováció egyik fő inspirálója a Kiotói egyezmény. A kötelezettségvállalások elérése érdekében megtett technológiai fejlesztések jelentősek: részben a megújuló energiák alkalmazása elektromos áram termelésére, vagy a széndioxid befogásával és metanollá történő szintézisével történő üvegházhatás csökkentés, mint egy kiindulópont a metanol-gazdaság irányába. Alapjában véve azonban a környezeti innovációt nem könnyű besorolni a világrendszer hierarchikus felépítése alá, mert ezek a technológiai megoldások időnként a fejlett országokban indulnak el és a fejlődőkben valósulnak meg, vagy éppen fordítva. Ma a feltörekvő országok képviselik a világ népességének 2/3-át és a globális GDP-nek a felét állítják elő (IMF 2007.). Ezek az országok a globális erőforrás fogyasztásból nagyobb részt szakítanak ki és ugyanez érvényes az emissziójukra is, még a közeljövőben is. Ennek következtében nagyon fontos az újabban iparosodott országokban bevezetni az erőforrás és emisszió ellenőrzés rendszerét, illetve adaptálni a technológiai környezeti innováció kritériumait, amivel hozzá képesek járulni a környezeti kapacitás növekvő fejlesztéséhez.

2008-2010 között az Európai Unió a versenyképes innovációs programjával megvalósult innovációs fejlesztésekre 200 millió EUR-t különített el a költségvetésében. Ezzel a támogatással a kis és középvállalkozások innovatív aktivitását kívánták elősegíteni, amely az eddigi tapasztalatok alapján évről évre növekvő aktivitással párosult. 2010-ben a fenti keretből 35 millió EURO-s öko-innovációs pályázati kiírás került meghirdetésre, melyre várhatóan még többen pályáznak, mint 2009-ben, amikor 39 országból 614 szervezet adta be pályázatát, mintegy 50%-kal meghaladva a 2008-évi pályázatokat. Az öko-innovációs projektek főként az intelligens energia programhoz, és a fenntartható termeléshez kapcsolódtak, de az EuP direktíva gyakorlati megvalósítását segítve számos épület energetikai teljesítményjavítás és szerepelt közöttük. Az európai zöld fejlesztési programban az anyagkinyeréshez, újra használathoz és a zöld üzleti megoldásokhoz, valamint élelmiszeripari tevékenységgel összefüggésben került beadásra a projektek 30 %-a, és 10 % körüli volt az épületek zöldítése érdekében beadott pályázatok aránya. A környezetvédelmi termékek, szolgáltatások világpiacon szerepe egyértelműen nőtt. Az OECD 2009. évi tanulmánya szerint az öko-ipari termékek, szolgáltatások részesedése a GDP 2,2 %-a az EU 25-ben, és kulcs-

szerepet játszik a gazdasági versenyképességben (OECD 2009). Számos öko-innovatív hálózat is létrejött az innovációs gyakorlat és a legjobb technológiai megoldások cseréje érdekében. Többek között ide sorolhatjuk a Balti-tengeri régió öko-innovációs hálózatát INNONETS, vagy az angliai Öko-Innovációs Központot és az Öko-Inkubációs Klubot a zöld üzleti hálózat elterjesztése érdekében. A környezeti klaszterek több országban is növekvő számban vesznek részt a zöld fejlődési folyamatban (ilyen az olasz LCA és Öko-Innováció elősegítésére létrehozott hálózat is) (Störmer 2008).

10.4.2. A jövő útja - az ökoinnovatív megoldások elterjesztése

---

Az öko-innováció elterjedését messzemenően segítik azok a programok, amelyek a világ különböző részein (Amerikában és Európában egyaránt) a versenyképes innovációs programok, a zöld fejlesztési tervek keretein belül meghirdetésre kerültek, mint a fenntartható fejlődés lehetséges elérési módja, és a gazdasági válságból kivezető egyedüli út. A zöldfejlesztési célok teljesítését környezet-gazdaságtani szabályozók bevezetésén keresztül támogatják (adózás, emisszió kereskedelem, egyéb piaci eszközök), míg a kék gazdaság koncepciójának megvalósítása a természetben lejátszódó folyamatok megismerése és adaptálása. Ez egy teljesen új filozófia. Nem igényel újabb erőforrást és anyagot, zéró emissziókat eredményez, életciklus szemléletre épül, fontos szempont az új munkahelyek teremtése, az életminőség javítása. Pauli (2010) könyvében 100 olyan megoldást mutat be, amely ténylegesen elvezethet a világ fenntarthatóság pályára való állításához. A könyvében bemutatott példák néhol meghökkenítő példák gyakorlati tapasztalatiról számol be. Ezek közül csak néhány: a zebra fekete-fehér csíkjai közötti mikro-légáramok természetének megismerése, mint „zebrahatás” az épületek hőcsere biztosításban játszott szerepe egyértelműen energia megtakarítást eredményez. A szitakötők koncentrált napenergia gyűjtése ihlette azt a naperőművet, amely a spanyol Abengoában valósult meg a világ legnagyobb napelemmel működő erőművéként. A fotovoltaiikus napelemekhez képest paradigmaváltást jelent a vékonyfilm napelemek kifejlesztése, amely a levélszínezékből termel energiát (Pauli 2010).

A zöld gazdasági növekedés kapcsán egyre többször felvetődött a zöld kormányzás gondolata. Ez különösen a Rio+20 ENSZ konferencia előtt vált hangsúlyossá (Bierman 2004; Bierman et al. 2012). Sokak szerint a gazdasági válság-

ból való kilábalás egyik lehetséges módja a zöld gazdasági növekedés beindítása, ami világméretben egy globális környezeti kormányzással lenne megvalósítható. E robosztus elképzelés azonban, számos kutató támogató véleménye ellenére a konferencia résztvevők körében nem aratott sikert. Így konszenzus hiánya miatt a globális zöld kormányzás csak illúzió maradt. Ez azonban nem zárja ki, hogy az egyes kormányok paradigmaváltásának eredőjeként egy zöld gazdaságpolitika intézményének létrehozásával elinduljon egy intenzívebb zöld fejlődés.

11. Fejlesztési irányok

A zöld gazdaság úgy tűnik mára egyike lett a legfontosabb stratégiai vezérfonalaknak, és a fenntartható fejlődés megvalósulásában legálabb olyan fontos szerepet tulajdonítanak neki, mint a neo-liberális gazdasági válságból kivezető lehetséges alternatívának. A zöld növekedés koncepciójának lényege éppen abban rejlik, hogy biztosítani tudja a fejlődést, a versenyképességet, miközben az erőforrások megtartása és jövőbeni felhasználása is lehetővé válik, sőt a környezet biokapacitása is megmarad. Mindezt új növekedési források mentén éri el, amelyben a termelékenység javulást az erőforrások hatékony felhasználása biztosítja, az innovációs lehetőségek kiaknázásával, a zöld termékek, technológiák értékesítésével új piacokat szereznek, és erősítik a bizalmat és a stabilitást.

A kutatás során evidensnek tűnt, hogy megvizsgáljuk, hogy a gazdaság és környezet összefüggéseinek kezelése hogyan történik, mi jellemző a zöld gazdaság fejlődésére, illetve a zöld gazdaság koncepció hogyan jelenik meg a globális világban. A zöldindikátorok alapján értékeltük az OECD országok teljesítményét és a JKB index alapján meghatározott klaszterek országainak zöld teljesítményét. Az 1. klaszter országai átlagos zöld teljesítményt mutatnak. Az energiatermelékenység és a termeléshez kapcsolódó széndioxid termelékenység világ átlag feletti: Ausztrália, Belgium, Németország, Izrael és Hollandia. Az energiaintenzitásuk Chile kivételével 1,5-4,2-ször nagyobb, mint a világ átlag. A megújuló energiaforrás aránya csak a világ átlag felét éri el. Nagyon nagy a különbség a zöld kutatás-fejlesztésre fordított közkiadások arányának tekintetében, ugyanúgy, mint a zöld szabadalmi index esetében. De a zöldülés jelei megjelennek.

A 2. klaszter országaiban (Ausztria, Dánia, Finnország, Norvégia, Svédország, Svájc) a termelés alapú széndioxid termelékenység (USD/kg CO₂) nagyon magas, ami magas energiaintenzitással (toe/fő) párosul. Az energia termelékenység (GDP/toe) és a megújulók kínálata alacsony.

A 3. klaszter országainak zöld teljesítménye gyenge. Az energiatermelékenységük világ átlag alatti, az energiaintenzitás viszont 3-4-szerese a világnak, a megújulók aránya pedig alacsony.

A 4. klaszter országai a zöld indikátorok tekintetében homogének. A termelés alapú CO₂ termelékenység átlaga 0,82-szöröse a világnak. Az ener-

gia termelékenysége közel ötszöröse a világtátlagnak (USD/ktoe). Az energia intenzitás a világ átlag 32 százaléka, a megújuló energia kínálata viszont csak 8 százalék. Jónak mondható a zöld K+F tevékenység és zöld szabadalmak helyzete.

Az 5. klaszterhez tartozó Izlandon az energia termelékenység alacsony, a széndioxid termelékenység két és félszerese a világtátlagnak, magas az energiaintenzitás, és a megújulók aránya.

A 6. klaszterhez tartozó Luxemburgban a termelésalapú széndioxid termelékenység több mint kilencvenszer magasabb, mint a világtátlag, alacsony a megújulók aránya és az energiatermelékenység, az energiaintenzitás közel ötszöröse az átlagnak.

A felező módszerrel kialakított faktorjellemzők alapján besorolt és követhető példaként állított országok zöld teljesítménye közel sem egységes.

Ezt követően zöldülés karakteresebb meghatározása érdekében kompozit indikátorokat képeztünk és ezeket vetettük össze a JKB indikátorokkal. A vizsgálat eredményeként 5 olyan ország került kiválasztásra, amelyek mindegyike mind a négy index tekintetében átlagon felüli értéket mutatott.

11.1. Az öko-innovációra épülő zöld fejlődés stratégiája

A zöld-indexek és JKB-indexek alapján lehatárolt zöldülő országok Ausztria, Dánia, Norvégia, Svájc és Svédország zöld teljesítményét tovább elemezve meghatározhatók azok a jellemzők, amelyek egy hipotetikus öko-innovációra épülő zöld stratégia megvalósulása révén érvényre jutnak. Mindenekelőtt érdemes elemezni ezen országok zöld fejlődési stratégiáját és a fenntartható fejlődés stratégiáját, összevetve az energiasztratégiával, a terület és településfejlesztés stratégiájával, stb. Emellett a környezeti teljesítmények/hatások vonatkozásában alapvető információval szolgál az ökológiai lábnyom és a bio-kapacitás egymáshoz viszonyított aránya, az üvegházhatású gázok kibocsátása, a hulladékkepződés, és az ember egészségi kondíciójával, az iskolázottsággal összefüggő mutatók vizsgálata, ami a HDI segítségével lefedhető.

A következő táblázat összefoglaló képet ad a fenti jellemzők némelyikéről. Az világos, hogy ezek az országok a GDP (PPP)-ben kifejezett értékében a világ első 14 országai között vannak. Közülük is legjobban teljesít Norvégia (4.) és Svájc (7.). Az emberi fejlődés mutatója nagyon magas, Norvégia világ első, Svédország 7. Svájc a 9. Az összes széndioxid kibocsátásuk 40-50 millió tonna/év között változik Ausztriát kivéve, ahol a CO₂ éves kibocsátása 67 millió tonna. A

kommunális hulladékok mennyisége Svédország (ahol a kommunális hulladék 360 kg/fő) kivételével 500-600 kg/fő. Az ökológiai lábnyom Dániában a legmagasabb, a többi országban 5-6 gha/fő.

11.1. táblázat: A stratégia fő képviselőinek néhány jellemző adata

	2005- 2011 USD/fő	GDP1 rangsor	HDI2 rangsor (2012)	HDI rangsor	Összes CO23 1000t	tCO2/fő	Komm. hulla- dék4 kg/fő	Ökoló- gia láb- nyom5 gha/fő
Ausztria	42196	11	0,89	18	67726	8,1	510	5,3
Dánia	40904	14	0,9	15	46025	8,4	560	8,26
Norvégia	60405	4	0,95	1	49920	10,5	600	5,56
Svájc	51262	7	0,91	9	40392	5,1	600	5,02
Svédor- szág	41467	13	0,91	7	49050	5,3	360	5,88
Magyaro.	21663	44	0,87	37	54638	5,4	490	2,99

Források: ¹World Bank World Development Indicators database

²<http://hdr.undp.org/en/statistics/>

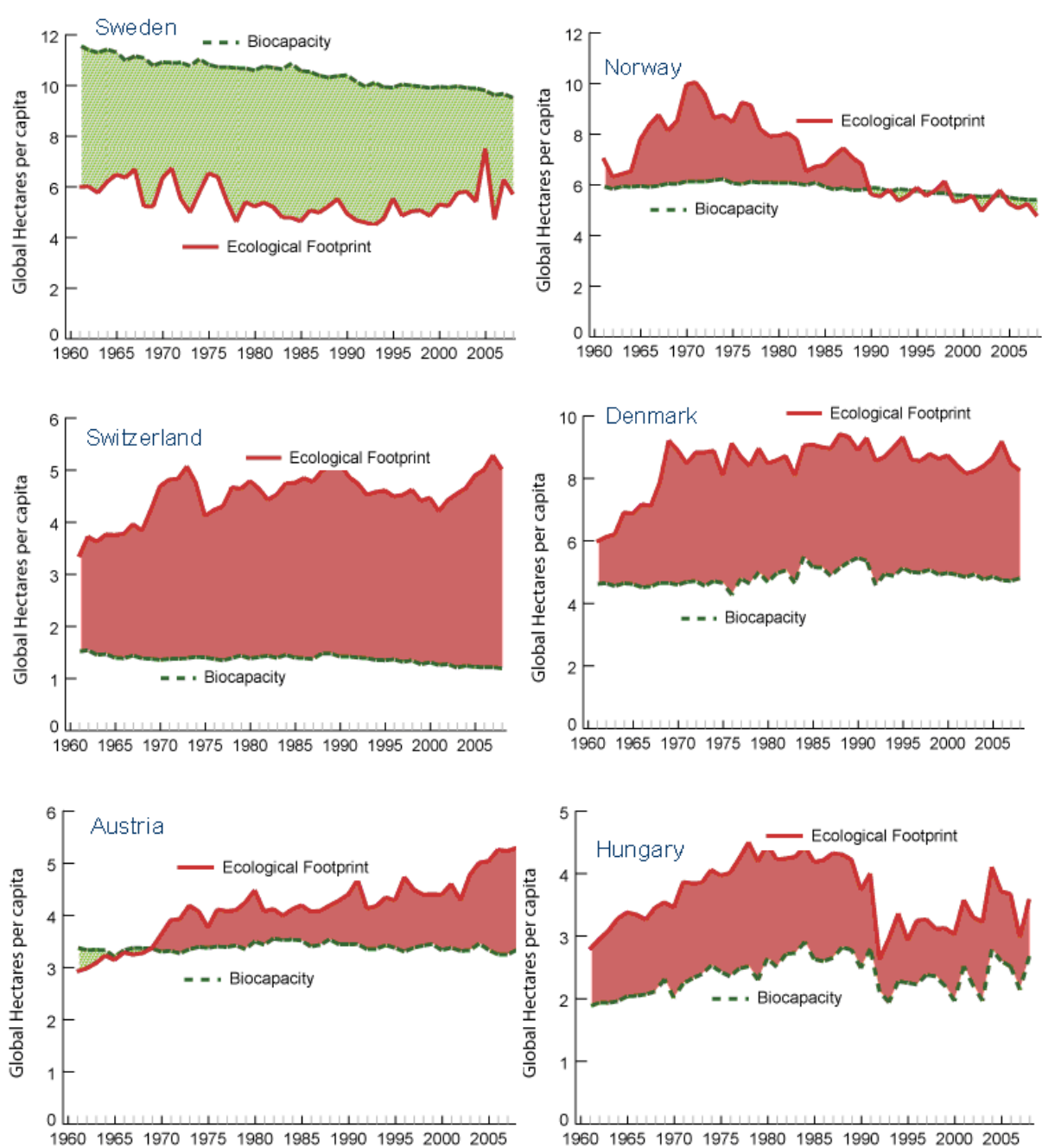
³ENSZ, Millennium Development Goals indicators

⁴OECD Environmental Data Compendium

⁵<http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/trends>

A zöldnövekedés indikátoraiból alkotott kompozit indexek szerint a legjobb zöld teljesítményt mutató országok tényleges környezeti hatását az ökológiai lábnyom és biokapacitás összefüggésein keresztül is kontrolláltuk. Svédország ökológiai lábnyoma ugyan 1960-tól 5-7 gha/fő érték között ingadozott, de a biokapacitás alatt marad. Norvégiában, ahol a biokapacitás túllépése már a 60-as években megmutatkozott, mára az ökológiai lábnyom csökkent, és a biokapacitás határain belül marad. Svájcra és Dániára is növekvő ökológiai lábnyom jellemző, ami messze meghaladja az ország biokapacitását. Ausztiában is nagyobb az ökológiai lábnyom, mint a biokapacitás, de az eltérés kisebb, mint Dániában vagy Svájcban. Bár Magyarország ökológiai lábnyoma jóval alacsonyabb, mint az előbbieken vizsgált országoké, de a biokapacitást meghaladja. (lásd 11.1 ábra). A bio-kapacitás kihasználtságát tekintve tehát Svédország van a legkedvezőbb helyzetben, majd követi Norvégia, ahol a bio-kapacitás határát súrolja az ökológiai lábnyom.

Forrás: <http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/trends>

11.1. ábra Az ökológiai lábnyom és biokapacitás vizsgálata

Legkisebb bio-kapacitással Svájc rendelkezik, amit 4 hektárral túl is léptett fejenként. Magyarországon a bio-kapacitás túllépése 1 gha/fő értékkel, a hulladék és a széndioxid kibocsátás az előbbieken vizsgált országok kibocsátásának átlagához közelít, a HDI értéke is alacsonyabb, viszont a GDP csak 50 % körüli.

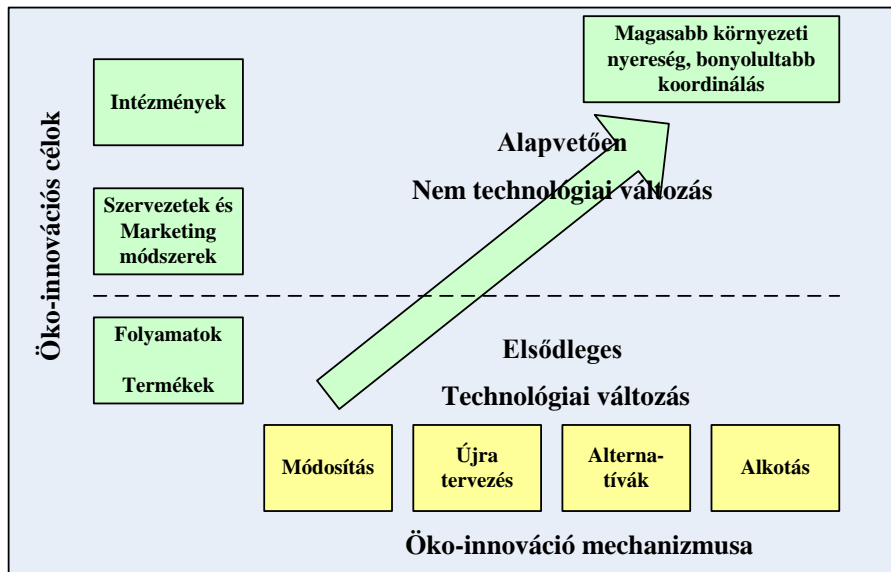
A zöld növekedés mellett ezen országok teljesítménye között is jelentős különbségek vannak.

Egyedülállóan erős zöld jellemzők fedezhetők fel Svédország teljesítményében, ahol igaz ugyan, hogy 6 gha/fő körüli az ökológiai lábnyom, és a bio kapacitás is szűkül, de még mindig van elengedő mozgásterük a fenntartható pályára álláshoz, amit a 2003-ban elfogadott fenntartható fejlődés stratégiája célul is tűzött ki. Fontos célkitűzésük a környezetbe és az emberekbe való befektetés, olyan társadalom felépítése, amelyben az állampolgárok tolerálják a környezeti korlátokat.

Az ökoinnovációra épülő zöld fejlődés kifejeződik a javuló gazdasági eredményekben és a biodiverzitás megőrzésében, annak stabilizálásában, ami párosul a multikulturális értékrend kialakulásával, nagyfokú szolidaritással, egymás iránti tisztelettel, a hagyományok átörökítésével. A zöld fejlesztési kezdeményezés, csak a földhasználat és biodiverzitás stabilitását célozza meg azáltal, hogy az érintettek felelősséggel használják a saját földterületüket, kiemelten figyelve a biológia sokféleségre. Az öko-innovációra épülő zöld fejlődés több a zöld gazdasági növekedésnél, amely a környezetbarát gazdasággal a foglalkoztatás növelését a tartós szegénység csökkentését szeretné elérni. Az ökoinnováció kihat mind a gazdaság, társadalom és természeti környezet elemeire, és abban három dimenzió mentén jelenik meg a fejlődés stimulálása:

- a célok
- a mechanizmusok (a cél elérését segítő módszerek, szükséges változtatások), és
- hatások mentén (11.2. ábra).

Az innováció hozzájárul a természeti tőke kimerülésének megakadályozásához, az innováció az üzleti életből fakad, de szükség van a kormányok által kialakított világos politikai célokra és a piaci mechanizmusokat befolyásoló szabályozásra, mint pl. a széndioxid árának meghatározására. Fontos szerepe van a kormányok kutatás-fejlesztést támogató szerepére, olyan politikai intézkedésekre, amelyek elősegítik a technológia transzfert, és a tisztességes versenyt a legjobb megoldások megszületése érdekében.

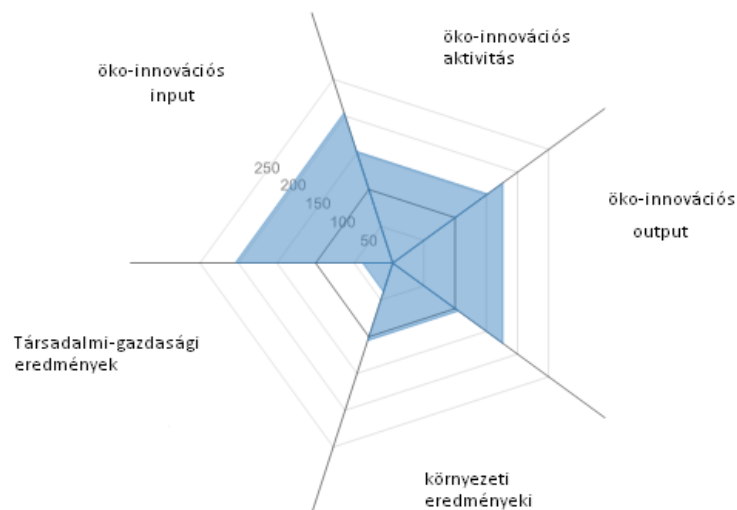

Forrás: <http://www.oecd.org/sti/ind/greengrowthandeco-innovation.htm>

11.2. ábra Az öko-innováció dimenziói

Az öko-innovációt támogató politikának figyelembe kell venni a nemzeti sajátosságokat és azokat a tényezőket, amelyek a piacok struktúráját és dinamikáját befolyásolják.

Svédország vezet az öko-innovációban. Nagyon magas K+F beruházást, jó kimeneti határfok jellemzi, ami mind az emberi tőke mind a tiszta technológiák fejlesztésében megmutatkozik, és a szabadalmak számában is tükröződik (11.3. ábra).

Forrás: *Eco-innovation in Sweden: 2012 update*

11.3 ábra: Az öko-innováció inputja és outputjai közötti viszony Svédországban

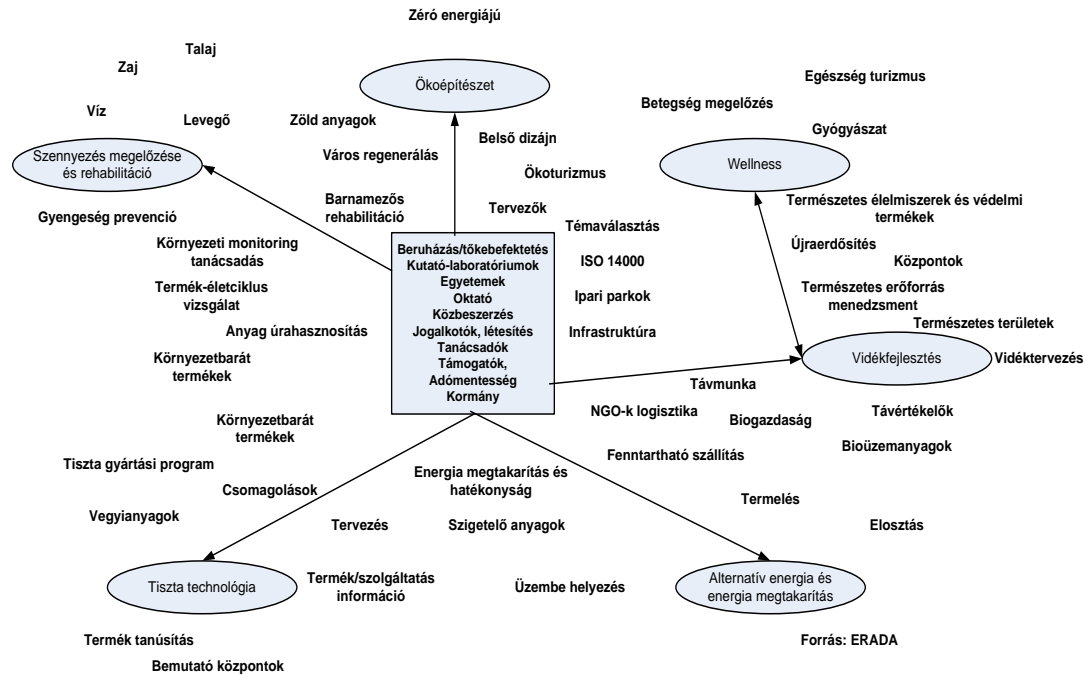
Az öko-innováció fontos eleme a svéd környezetvédelmi stratégiának. A kifejlesztett környezeti technológiák hatékonyan csökkentették a termelés és fogyasztás externális hatását, miközben az ipari termelés versenyképessége megmaradt és gazdasági fejlődést generált. Svédország különösen erős az integrált rendszer megoldások holisztikus, proaktív megközelítésében. A technológiai öko-innovációk területén magas színvonalú szakmai kompetenciákkal rendelkeznek, ami a hulladékkezelés, szennyvízkezelés, megújuló energia, és energiahatékonyság területén lett világhírű. Jelentős előrehaladásuk van az információs és kommunikációs technológia (IKT), az űrtechnológia, biotechnológia és a nanotechnológia területén is.

Svájcban az elektromos járművek fejlesztése a zöld fejlesztés egyik megtestesítője.

A politikusoknak megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a szisztematikus és radikális öko-innovációra, amely átvezetheti a gazdaságot egy új üzleti modellen keresztül a zöld gazdaságba. Ez jellemzi a dán gazdaságot is (OECD 2012h).

Novégiában az eco-innovációt és a zöld növekedést egy kettősség jellemzi, ami a város és vidéki fejlesztésekben tükröződik. A népesség túlnyomó része a városokban jeleneik meg, ahol alacsony a munkanélküliség, itt koncentrálnak a szellemi tőke, kutatás-fejlesztés, és az arra fordítandó tőke, ebből következően magas a hozzáadott érték is, viszont a zöld termelési tevékenység a vidéki térségekben erős. A tiszta technológiák, az ipari ökológiai megoldások, az öko-hatékony erőforrás és biomassa hasznosítás vidéken valósul meg (Olsen, Fredricsson & Perjo 2012).

Ausztriában az öko-innováció a regionális fejlődésének és a zöld növekedésnek központi kérdése. Amint az ábrán látható az öko-innováció a fejlesztés különböző területeihez kapcsolható a passzív házaktól a tiszta technológiáig a wellnes, a vidék-fejlesztés, tiszta energia, környezetvédelem együttes integrálásával (11.4. ábra)

Forrás: http://www.eurada.org/files/Sustainable%20Development/Eco-innovation-E%20%2012_11_09.pdf

11.4. ábra Az öko-innováció kapcsolódási területei Ausztriában

Az öko-innovációra épülő üzleti modelljük „A zöldtől az aranyig” - követhető példát szolgáltat. A modellben fontos szerepe van

- kormányoknak és politikusoknak,
- szabályozásoknak,
- zöld közbeszerzésnek,
- bankoknak,
- agytrösztöknek,
- üzleti élet szereplőinek,
- az emberi tőkének,
- tudásnak
- racionalizálásnak,
- életciklus szemléletnek,
- médiának.

Az öko-innovációra épülő zöld fejlődés egyesít néhány elemet az előző három stratégiából.

11.2. táblázat Az öko-innovációra épülő zöld fejlődés építő elemei

Szint	Építőelem
SZ1	<ul style="list-style-type: none"> — Átlátható állami irányítás — Világos politikai célok és a piaci mechanizmusokat befolyásoló szabályozás — Holisztikus szemlélet — K+F+I ösztönzés
SZ2	<ul style="list-style-type: none"> — Globális együttműködés — Magas színvonalú szakmai kompetenciát megteremtő oktatási rendszer — Kedvező üzleti környezet — Támogató bankrendszer — Agytrösztök — Jól kiépült tripla helix struktúra — Ipari ökológiai rendszerek meghonosítása — Technológia és tudástranszfer
SZ3	<ul style="list-style-type: none"> — Zöld munkahelyek — Zöld közbeszerzés — Társadalmi elvárásokat támogató szolgáltatások — Toleráns, multikulturális értékrend
SZ4	<ul style="list-style-type: none"> — Életciklusszemlélet — Rugalmas alkalmazkodás — Környezettudatos fogyasztói igények

Ahhoz, hogy ez a stratégia megvalósuljon, mindenekelőtt szükség van átlátható állami irányításra, Világos politikai célokra és a piaci mechanizmusokat befolyásoló szabályozásra. Elengedhetetlen a holisztikus szemlélet, a K+F és innováció magas szintű ösztönzése, és a globális együttműködés.

Második szinten az oktatás, kutatás feltételeit megteremtő üzleti környezetre, támogató bankokra, az agytrösztök működésére, az ipar oktatás kutatás együttműködésére, az ipar ökológiai rendszerek meghonosítására és intenzív technológiai és tudástranszferre.

A fejlődést elősegítendő új zöld munkahelyek és zöld közbeszerzés hozzájárul a társadalmi elvárásokat kielégítő szolgáltatások bővítéséhez, a multikulturális értékrend kialakításához. Mindezekben túl nem szabad figyelmen kívül hagyni az életciklusszemlélet fontosságát, a fogyasztói attitűdök megváltozását, és a mindenszinten a rugalmas alkalmazkodást.

Az öko-innovációra épülő zöld fejlődés megvalósíthatósága a fenti esetek alapján is látható országspecifikus tulajdonságoktól függően változik, de sok azonos lépést tartalmaz.

Levonható következtetések:

Az öko-innovációra épülő zöld fejlődés megvalósíthatósága a fenti esetek alapján is látható országspecifikus tulajdonságoktól függően változik, de sok azonos lépést tartalmaz.

Úgy tűnik tehát, hogy lehetséges egy másik világ, mint ahogy azt a témáról gondolkodó kutatók (Urry 2008; Spaargaren és Mol 2008; Huber 2008; O'Connor 2008) változó perspektívákból kiindulva felvázolták, hogy az emberek visszafordíthatják, jobbá tehetik, talán még meg is állíthatják a jelenlegi szokások, rendszerek, termelési-, fogyasztási-, és forgalmazási ciklusok pusztító hatásait.

De a nemzetállamoknak továbbra is fontos szerepe van a környezetvédelmi szabályozásban, és a radikális technológiai, környezeti innovációk kényszerítésében, amelyek szükségesek a nagyobb emberi fenntarthatósághoz a bolygón.

Az öko-innovációban úttörő országok a technológiák fejlesztésében és elterjesztésében játszanak elvitathatalan szerepet, míg az NGO-k a globális környezeti politikai innovációk meghonosításáért lehetnek felelősek.

11.2. Mivel kezdjük?

Mi kell az öko-innovációra épülő zöld fejlődés stratégiájának megvalósulásához?

- Mindenekelőtt szükség van a zöld fejlődés stratégiáját támogató intézményrendszerre, a fejlesztések forrását biztosító támogatások, hitelek biztosítására, koherens szabályozó rendszerre, amely szervesen illeszkedik a különböző területekre kiterjedő fejlesztési (gazdaság, környezet, oktatás, egészségügyi stb) stratégiákhoz és rendszerszemléletben kezeli azokat. Az intézményrendszer jó koordináló szerepére, a párhuzamosságok helyett a szinergizmus erősítésére, a K+F tevékenység tripla helix struktúrában való megvalósítására.

- Szükség van a zöldülést elfogadó új fogyasztói attitűdökre, termelési kultúrára és új kompetenciákra.
- Fontos szerepe van az oktatásnak az ökoinnovatív termelési rendszerek kialakításához fontos kompetenciák megteremtéséhez, de a társadalmi értékrendekbe beépülő ökoszisztéma szolgáltatások hosszú távú megőrzése miatt is. Kiemelt hangsúlyt kap az ökodesignra épülő fejlesztés, az anyag- és energiatakarékosság, az ökohatékonyság javítása.
- A tervezésnél az összehangoltság és holisztikus megközelítés mellett a racionális döntések objektív, életciklusszemléletre épülő támogatására.

Függelék

Országtanulmányok

Ausztria

Dánia

Finnország

Írország

Norvégia

12. Országtanulmányok

Az 5. fejezet végén felvázolt fejlődési minták, illeszkedési stratégiák árnyaltabb bemutatása az egyes OECD országok konkrét gyakorlatának áttekintésével válik lehetővé. A fejlődési pályák hitelesebb felvázolása érdekében országtanulmányokon keresztül mutatjuk be a kialakult legjobb gyakorlatokat, majd az országtanulmányok tapasztalatainak összegzésével teszünk javaslatot a magyar illeszkedési stratégiák intézményi elemeire.

Választott módszerünk két dilemmát vet fel. Az OECD országokban három fejlődési mintát azonosítottunk a három felezéses módszerrel felállított klaszter alapján, ami azt kívánná meg, hogy az egyes klaszterek tipikus képviselői közül kerüljenek ki a bemutatott országok. Faktorelemzésünk ugyanakkor feltárta, hogy a jövőbeli, külső és belső potenciál mögött finomabb összefüggések húzódnak meg, és ezeket jobban megismerhetjük, ha az egyes potenciálok faktoraira koncentrálunk. Ez a fejlődési mintákra is igaz: értékesebb információkhoz juthatunk, ha nem azokra a potenciálokra koncentrálunk, amikben az adott modell erősnek bizonyult, hanem azokra a faktorokra, amelyek az adott potenciál mögött meghúzódnak. Ha viszont végignézzük az OECD tagok JKB faktorok szerinti sorrendjét, azt találjuk, hogy a nyolcadik klaszterbe tartozó országok erősen felülreprezentáltak: a nyolc faktor (három jövőbeli, két külső és három belső) első három helyezettje közé mindössze kilenc olyan került, amelyik valamelyik másik klaszterhez tartozik, az első helyezettek között pedig hat esetben a nyolcadik klaszter a nyerő (12.1. táblázat).

Másik dilemmánk a szóba jöhető országok nem gazdasági jellemzőihez kapcsolódik. A 12.1. táblázatba nagyon eltérő méretű és kulturális háttérű országok kerültek be: az Egyesült Államok vagy Törökország jóval nagyobb, Izland vagy Luxemburg pedig jóval kisebb, mint Magyarország; Dél-Korea, Chile vagy Törökország teljesen más történeti háttérrel és hagyományokkal rendelkezik, mint mi. Második dilemmánk, hogy az ilyen, Magyarországtól nagyon eltérő adottságokkal bíró országok példái, éppen a nagy eltérés miatt, mennyire alkalmazhatók hazánk fejlesztési stratégiáinak kialakítására.

12.1. táblázat: OECD tagok a faktorsorrendek elején

Ország	1-3. helyezés	1-3. faktorok	1. helyezés	1. faktor
Ausztrália	1	K1	-	-
Ausztria	1	B1	-	-
Chile	1	B2	-	-
Dánia	2	J3, B1	1	J3
Dél-Korea	1	J2	-	-
USA	1	B1	1	B1
Finnország	2	J2, B2	1	J2
Írország	1	K2	1	K2
Izland	2	J1, B3	1	B3
Izrael	1	K2	-	-
Luxemburg	3	J1, B2, B3	2	J1, B2
Norvégia	2	J1, K1	1	K1
Svájc	2	J2, K1	-	-
Svédország	1	J3	-	-
Szlovákia	1	K2	-	-
Szlovénia	1	B3	-	-
Törökország	1	J3	-	-

Dilemmáink megoldásánál az alábbi elveket követtük:

- Nem potenciálokra, hanem a potenciálok mögötti faktorokra koncentrálunk. Mintaországainkat úgy választjuk meg, hogy mind a nyolc faktorról legalább egy kiváló tapasztalatot be tudjunk mutatni.
- Olyan országokat választunk, amelyek legalább egy területen kiemelkedő teljesítményt nyújtanak (felkerültek a 12.1. táblázatba), de lehetőleg több faktorban is erősek.
- Vizsgálatainkból kihagyjuk azokat az országokat, amelyek teljesítik a fenti feltételeket, de méretük, kulturális adottságaik miatt nem szolgálhatnak jó példaként Magyarország számára. Ezen megfontolások miatt végül nem készült országtanulmány Luxemburgról, Izlandról vagy az Egyesült Államokról, pedig ezek az országok a legjobb eredményt érték el legalább egy faktorban.
- A fenti elveket követve öt ország részletes bemutatása ismerhető meg könyvünkben. Ezek: Ausztria, Dánia, Finnország, Írország és Norvégia.

12.1. Ausztria

Ausztria az OECD jól teljesítő országai közé tartozik. Mindkét vizsgált időpontban magas indexértékeket ért el, ami alapján a 8., Humántőkére épülő, tudásalapú klaszterbe sorolható. A K-index kivételével némileg romlottak az értékei (J2010: 4,74; K2010: 5,41; B2010: 4,05, J2000:5,35, K2000: 4,24, B2000: 4,65), ugyanakkor ez a romlás nem változtatott klaszterbesorolásán. A romló értékek mögött zömében javuló teljesítmény áll, például a J-index 11 változójából mindössze 2-ben (az oktatási rendszer hatékonysága és a társadalmi felelősségvállalás változóiban) csökkent a tényleges teljesítmény, ami arra utal, hogy a romló helyezés a többi vizsgált országtól elmaradó növekedés miatt állt elő.

A 12.2. táblázat azt mutatja, hogy hol helyezkedik el Ausztria az OECD mezőnyben.

12.2. táblázat: Ausztria OECD tagok körében elért helyezései

Terület	Helyezés a sorrendben
J-index 2010	9.
K-index 2010	7.
B-index 2010	12.
Egy főre jutó GDP 2012 PPP	5.

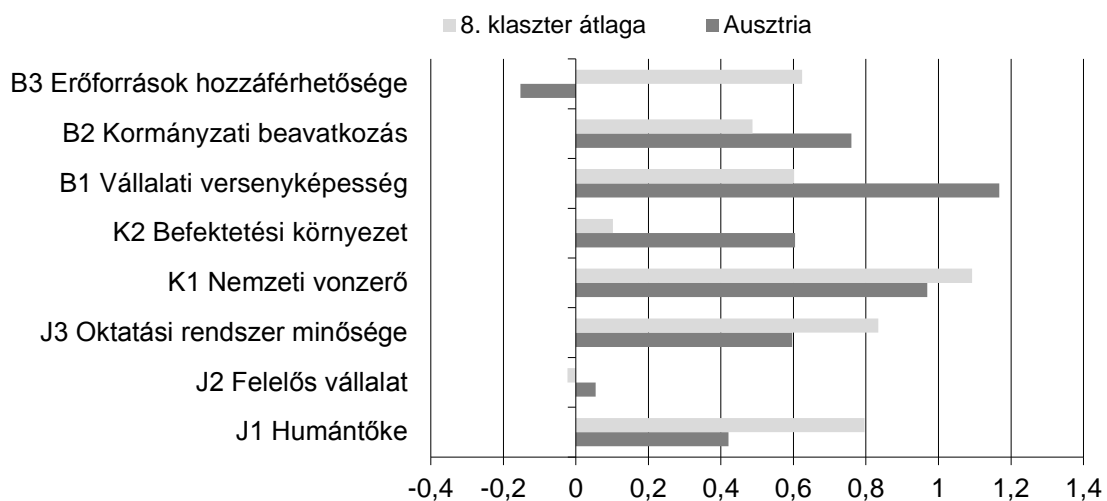
Forrás: IMF WEO (GDP adat)

A faktorok segítségével megvizsgálhatjuk, hogy mely területek kiemelkedő teljesítményének köszönhető a kedvező klasztertagság. Azt tapasztaljuk, hogy Ausztriának egy kivételtől, az Erőforrások hozzáférhetősége (B3) faktortól eltekintve OECD átlagot meghaladók a faktorértékei. Ahhoz, hogy ezek közül kiválasszuk a legjobb teljesítményű területeket, érdemes megvizsgálni az egyes faktorok szerinti sorrendet is. A 12.3. táblázat alapján elmondható, hogy Ausztria a legjobb helyezést a Vállalati versenyképesség (B1) faktorban érte el, ahol az OECD mezőnyben a 3. Jó helyezéssel büszkélkedhet továbbá a K-index két faktorában is, ezek a Nemzeti vonzerő (K1) és a Befektetési környezet (K2), ahol 9. és 7. a vizsgált országok közül. A B-index további két faktorában azonban gyengén teljesít, és ugyancsak a középmezőnybe sorolható a J-index faktorai alapján is.

12.3. táblázat: Ausztria helyezései az OECD tagok között a JKB faktorok alapján

Faktor neve	Kód	Helyezés
Humántőke	J1	12.
Felelős vállalat	J2	17.
Oktatási rendszer minősége	J3	10.
Nemzeti vonzerő	K1	9.
Befektetési környezet	K2	7.
Vállalati versenyképesség	B1	3.
Kormányzati beavatkozás	B2	11.
Erőforrások hozzáférhetősége	B3	19.

Hogy megtaláljuk azokat a területeket, amelyek példaként szolgálhatnak Magyarország számára, a következőkben Ausztria faktorértékeit már csak a legjobban teljesítő 8. klaszter átlagos eredményeivel vetjük össze.

12.1. ábra: Ausztria JKB faktorértékei a 8. klaszter országaihoz hasonlítva

Láthatjuk, hogy mindössze három terület van, amelyben Ausztria teljesítménye a 8. klaszter országaiból kiemelkedik. Ezek a Vállalati versenyképesség (B1), amelyben a harmadik az OECD-ben, a Befektetési környezet (K2) faktora, ahol 7. a vizsgált 34 ország rangsorában, és a Kormányzati beavatkozás (B2), ahol ugyanakkor csak 11. helyezést ért el. A Nemzeti vonzerő (K1) faktorában a viszonylag kedvező OECD rangsor ellenére sem kiemelkedő Ausztria, amennyiben azt csak a 8. klaszter országainak teljesítményével vetjük össze.

A továbbiakban csak arra a 2 azonosított területre koncentrálunk, amelyekben Ausztria a legjobban teljesítő országok mezőnyében is kiemelkedőnek mondható.

Vállalati versenyképesség

A Vállalati versenyképesség faktor a vállalati szféra mikrogazdasági versenyhelyzetét értékeli. A kis- és középvállalatok és a nagyvállalatok versenyképességét olyan tényezők mentén méri fel, mint az innovációs kapacitás, a K+F+I ismerete és alkalmazási képessége, valamint a termelékenység és a hatékonyság alakulása.

Ausztria egyik erősségének mondható az innovációs kapacitás magas szintje, az OECD országok rangsorában a 4. helyen áll ezt a tényezőt tekintve (IMD 2012). Az innovációs kapacitás a vállalatoknak az új termékek, szolgáltatások és eljárások létrehozatalára való képessége. Ugyanakkor az innovációnak a sikerét, az ezen a téren tett erőfeszítések eredményességét, elsősorban nem az új termékek, eljárások stb. számában lehet megfogni, hanem az ország szélesebben értelmezett eredményességében, a kedvező gazdasági és társadalmi mutatók meglétében (OECD 2005b). Ez a megközelítés tükröződik a World Economic Forum versenyképességi felmérésében is (WEF 2011, 10. oldal), amely az egy főre jutó GDP alapján innováció-vezéreltnek nevezi a legmagasabb fejlettségi szintű országcsoportot. Ausztria példája különösen azért érdekes az innováció terén, mert esetében a gazdasági és innovációs teljesítmény túllépte az innovatív inputok alapján elvárható szintet, azaz a kutatás-fejlesztési kiadások GDP-hez viszonyított alacsony aránya ellenére relatíve magas volt az egy főre jutó GDP. (OECD 2005b)

A vizsgált időszakban Ausztria folyamatos fejlődést mutatott a tudomány, technológia és innováció területén. A vállalkozási szektor kutatás-fejlesztési ráfordításai a GDP 1,421 százalékáról (2002-es adat) 1,88 százalékra növekedtek 2010-re, a bruttó K+F ráfordítások aránya pedig 2,75 százalék volt 2011-ben (OECD 2012c), ami meghaladja az OECD átlagot, és 2005 óta évi átlagos 3,6 százalékos növekedést mutat. Ez egyúttal a leggyorsabb növekedést jelenti az EU-ban, ráadásul a további növekedési tervek még ezt az értéket is meghaladják. Különösen beszédes a magánszektornak szánt szerep. Míg 2011-ben a magánszektor az összes kiadás 45 százalékát finanszírozta, addig 2020-ra az elképzelések szerint ez az arány 70 százalékra növekedne (OECD 2012c). Ehhez az

egyik út a terület kutatói szerint a filantróp magatartás erősítése. Ausztriában egy lakos jelenleg körülbelül 4 eurót adakozik évente közösségi célokra, ami a legalacsonyabb értékek egyike az EU-ban. Az adományozás keretfeltételeinek megteremtésével (pl. adómentesség), tájékoztatással stb. próbálják fokozni a részvételt (Leo, 2012). Addig is maradnak az anyagi ösztönzők. Az Osztrák Kutatástámogató Ügynökség (FFG) 2011-ben közel harminc programon keresztül finanszírozott innovációs projekteket mintegy 473 millió euró értékben, az Osztrák Tudományos Alap pedig további 195,2 milliót költött alap kutatásra (BMWF, BMVIT, BMWFJ 2012).

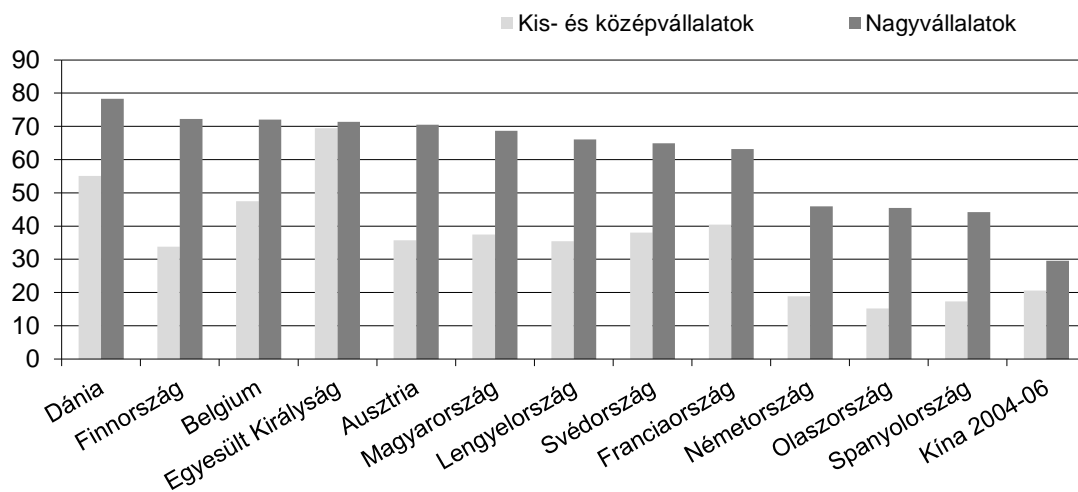
Az innovációs eredmények realizálódása szempontjából meghatározó az eredmények diffúziója is. Ebben nagy szerepet játszhat a hatékony K+F háttér-szolgáltatások kialakítása. Freeman (1995), a nemzeti és regionális innovációs rendszerek fontosságát hangsúlyozza és kiemeli, hogy az intézményi tényezők, mint az oktatási rendszer, az ipari kapcsolatok rendszere, a kormányzati politika, a kulturális tradíciók stb. is alapvető fontosságúak a sikeresség szempontjából. A vertikális (beszállítói lánc mentén szerveződő) és a horizontális együttműködés, ez utóbbinak a vállalatok közötti, illetve a vállalati szféra és a tudományos kutatóműhelyek közötti megvalósulása egyaránt hozzájárulhat az eredmények létrejöttéhez és hasznosulásához (OECD 2005a).

A legtöbb OECD országban, így Ausztriában is fellelhetők olyan programok, amelyek az egyetemek/kutatóintézetek és a vállalati szféra együttműködését ösztönzik. Ausztriában ez a kapocs hagyományosan gyenge volt, ám az elmúlt években az ország komoly erőfeszítéseket tett az innováció területén megvalósuló együttműködések ösztönzése érdekében, többek között kompetencia centrumok (centre of competence-COMET) kialakításával. A K-plus, a K-ind, és a K-net programok a kutatóbázisok közös használatára, közös kutatások kivitelezésére irányultak. A támogatás feltétele az egyetemi kutatóbázisokkal történő együttműködés volt. Az egyetemek hatékony részvételének érdekében átalakították az intézmények támogatási rendszerét is (Universities Act 2002). Az új rendszer teljesítményszerződésekhez köti a finanszírozást, amely pontosan meghatározza az intézmények kötelezettségeit.

Mindezek hatására Ausztria az egyetemek és a vállalatok közötti együttműködést tekintve vezető pozícióra tett szert. A nagyvállalatok és egyetemek közötti együttműködés mellett ugyancsak jónak mondható a nemzetközi mézõnyben az egyetemekkel kooperáló kis- és középvállalatok aránya is (Austrian

Council 2012). Az innovatív vállalatok közötti innovációs együttműködés nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő, 70,5 (nagyvállalatok) és 35,7 százalékos (kis- és középvállalatok) a részvétel (OECD 2011). Hozzá kell tennünk, hogy a gyors siker kulturális-szociális háttere Ausztriában zömmel adott. Például az együttműködés szempontjából egyik kritikus tényező, a bizalom általános szintje magasnak mondható¹⁴.

Az innovatív vállalatok százalékában

Forrás: OECD 2011, 104. oldal

12.2. ábra: Innovációs együttműködésben részt vevő vállalatok aránya méret szerint (%), 2006-2008

Az innovációs kapacitás több, az innovációs politikán túlmutató tényezőktől is függ. Felmérések támasztják alá például, hogy a vállalatméret növekedése javítja a cégek hajlandóságát és képességét az innovativitásra. Ausztria kedvező helyzetét mutatja az a kis- és középvállalatok nemzetközi összehasonlítását szolgáló felmérés is, amely szerint Ausztria kis- és középvállalatainak 78 százaléka, dacolva a fenti tendenciával, innovációnak köszönhetően (is) tett szert bevételre (fejlesztett, új terméket, vagy eljárást vezetett be az elmúlt két évben) (Observatory of SMEs 2007). Ezzel a szektor az EU-27 legjobb teljesítményét nyújtotta a felmérés idején.

Az osztrák kis- és középvállalatok nemzetközi mértéket meghaladó innovativitásának egyik oka az lehet, hogy nagy arányban tevékenykednek olyan piaci résekben, amelyek ugyan nem tekinthetők high-tech vagy technológia in-

¹⁴ Atlas of European Values. <http://www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/home.php>

tenzív ágazatoknak, de magas minőséget testesítenek meg. Ezekben a piaci részekben speciális képességeket kell kiépíteni és fenntartani a piaci részesedés megtartása érdekében, ami egyúttal innovatív hozzáállást is megkövetel. Ezt a feltételezést támasztják alá Aiginger (2001) kutatási eredményei is. Az általa vizsgált időszakban Ausztria a magas minőségű export nagy arányából adódóan minőségi prémiumra tett szert a nemzetközi kereskedelem során.

Az innováció és a K+F ráfordítások mellett a vállalatok ITC (infokommunikációs eszközök) használata is hozzájárul a termelékenység és így a vállalati versenyképesség növekedéséhez. Az ITC használat terén Ausztria a legjobban teljesítő OECD országok egyikének számít (IMD 2011). Ez az előny nem csupán a jól szervezett termelési, értékesítési stb. folyamatokban köszön vissza, de pozitív externális hatása a hálózatosodás során is jelentkezik. Felmérések szerint Ausztriában mindehhez képzett munkaerő is párosul.

Kiemelkedő a nagyvállalati, és a kis-és középvállalati szektor hatékonysága egyaránt (IMD 2011), miközben a vállalati szféra szerkezete (méret, ágazat) nem mutat jellegzetes eltéréseket az EU átlagtól. Az osztrák vállalatok 99,7 százaléka kis- és középvállalat, ezekben dolgozik az összes foglalkoztatott mintegy 60 százaléka, a nagyvállalatok száma pedig meghaladja az ezret (BMWFI 2012). A jól működő regionális együttműködések valószínűleg hozzájárulnak a kiemelkedő eredményekhez. Elsősorban az autóipar regionális klaszterei érdemelnek említést, egyrészt, mert itt a formális együttműködésnek már több mint 100 éves hagyománya van, másrészt, mert az ágazat a legnagyobb foglalkoztatók egyike: az alkalmazottak 11 százaléka az autóiparral összefüggésbe hozható munkahelyen dolgozik (Mosser, Bruner 2007). E mellett számos kezdeményezés lelhető fel az élelmiszeripar, a mechatronika, logisztika stb. területén.

Tanulságok

Az osztrák vállalati szféra versenyképessége szempontjából meghatározó:

- Annak felismerése, hogy a versenyképesség fenntartása nagyrészt a kutatás-fejlesztés és az innovációs tevékenység ösztönzésén múlik, valamint az ennek megfelelő fejlesztési irányok kijelölésén.
- Az együttműködések, klaszterek támogatása, részben a hagyományos ipari kapcsolatokra alapozva, részben pedig ösztönzők kiépítésével kialakítva azokat.

- A kiterjedt ITC használat a vállalati szférában és a lakosság között egyaránt.
- A kis- és középvállalatok egy jelentős részének azon gyakorlata, hogy az árverseny helyett olyan piaci résekben tevékenykednek, amelyek magas minőségű, innovatív termékeket állítanak elő, sokszor tradicionális iparágakban.

Befektetési környezet

A befektetési környezet a K-index egyik faktora, amely a nemzetközi potenciál rövid távon belül változtatható elemeit tartalmazza. A Befektetési környezet faktorában Ausztria kiemelkedő teljesítménye arra utal, hogy az ország komoly erőfeszítéseket tesz külső potenciáljának javítása érdekében. Erre méretéből és nyitottságából fakadóan szüksége is van.

Ausztria vonzó befektetési környezetet nyújt a külföldi tőkének. Többek között a politikai és gazdasági stabilitás, a magas életszínvonalnak köszönhető magas vásárlóerő, a magasan képzett munkaerő teszi kiszámíthatóvá a befektetések alakulását. Országkockázati minősítése Kelet-Közép-Európában a legjobb, a Fitch Ratings, a Standard & Poor's és a Moody's szerinti besorolása egyaránt kedvező (2012. júliusában rendre AAA, AA+, AAA)¹⁵.

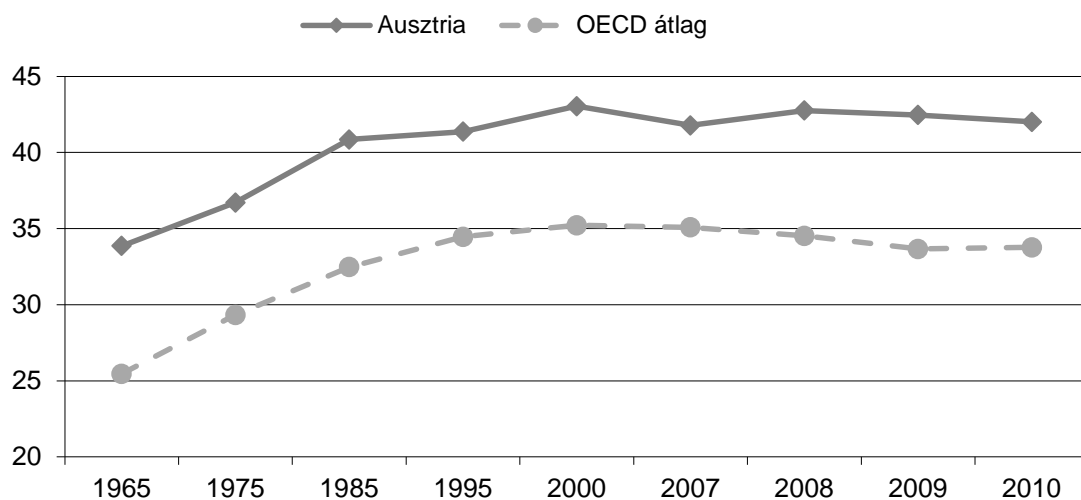
Számos ösztönző szolgálja ezeken túl a nemzetközi tőkevonást. Ilyen a kedvező adórendszer. A társasági adókulcs 25 százalékos, más adó nem terheli a vállalatok jövedelmét. Sokféle adókedvezmény érhető el, például befektetési adókedvezmény, kutatás-fejlesztési és képzési adókedvezmény, ipari tanulók utáni adókedvezmény stb. A kutatási költségek 35 százaléka, a képzési költségek maximum 20 százaléka levonható¹⁶. Mindezen kedvezmények hatására az effektív adókulcs 2011-ben 23 százalékos volt (ZEW 2012).

Az állam gazdasági befolyását jól mutatja az adóbevétel mértéke is. Miután ez az állami kiadások mértékét nagyban meghatározza, gyakran használják az egyes országok versenyképességének az összevetésére (Havlik et al. 2011). Az OECD országok adataival összevetve elmondhatjuk, hogy Ausztria átlagosan magasabb bevételekre tesz szert, 2010-ben csak hét OECD tagország ért el magasabb értéket.

---

¹⁵ <http://chartsbin.com/view/1176>

¹⁶ <http://www.advantageaustria.org/international/zentral/business-guide-oesterreich/investieren-in-oesterreich/standort-oesterreich/steuern.en.html>

Forrás: OECD 2012e

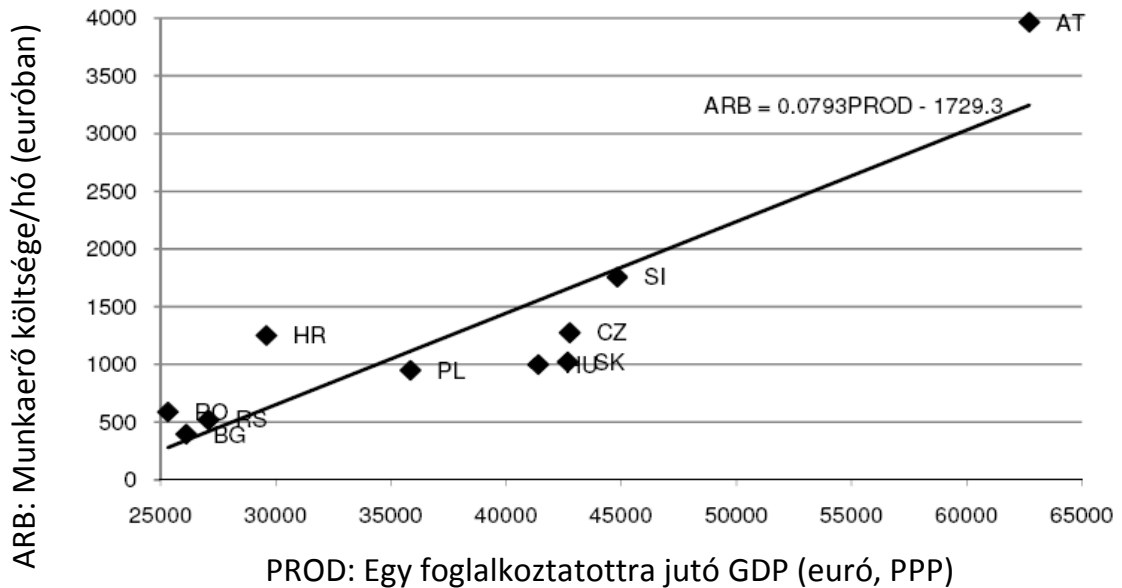
12.3. ábra: Adóbevételek a GDP százalékában

Az adóösztönzők mellett a támogatási rendszer is említést érdemel. A támogatások mértéke a vállalatok méretétől, tevékenységétől és földrajzi elhelyezkedésétől függ. A támogatásokra regionális, nemzeti és EU-s forrásokból nyílik lehetőség, vissza nem térítendő támogatás, kedvezményes kölcsön és garanciák formájában. Az előbbi modernizációra, környezetvédelmi beruházásokra, K+F beruházásokra igényelhető. Kedvezményes hitelekkel a tevékenységek széles köre támogatható az ipari termelésen, turizmuson át a kereskedelemig, de különösen a K+F, innováció IT, e-business a preferált területek. Végül a garanciákat az Ausztriából nem EU országokba és fejlődő országokba exportáló vállalatok vehetik igénybe.

Az együttműködés ösztönzése a támogatási rendszerben is visszaköszön. Példaértékű a K+F területe, ahol a támogatáson felül (a költségek 20-35 százaléka) 15 százalékos többlettámogatás nyerhető el, ha a vállalat kutatóintézzel, vagy másik legalább két vállalattal kooperál. Magára a beruházás megvalósítására hasonló elosztási elven 0-50 százalékos támogatás igényelhető (KPMG 2012). A kutatás-fejlesztési kiadások ösztönzésének eredményességét a nemzetközi összehasonlításban is kiemelkedő a külföldi kutatás-fejlesztési kiadások magas aránya mutatja (2011-ben 11 százalék) (OECD 2012c, 244. oldal).

Az adóterheken (támogatásokon) túl a munkaerő költsége is meghatározó a telephely megválasztásánál. Ausztriában magasabbak ugyan a munkát terhelő költségek, de ez egyúttal a termelékenység magasabb fokával is együtt

jár. Az ország termelékenységének növekedése a kutatás-fejlesztési erőfeszítésekkel, a magasan képzett munkaerővel és az élesedő versennyel mutat összefüggést. (Kegels et al. 2012). A 12.4. ábrán Ausztria adatait a kelet-közép európai országokkal összevetve jól látjuk munkaerőköltség és a termelékenység említett összefüggését.

Forrás: Havlik et al. 2011

12.4. ábra: Munkaerő költség és termelékenység 2010-ben

A munkaerő megbízhatóságát mutatja, hogy a sztrájkok aránya a legkedvezőbbek egyike Európában, 2005 és 2009-között nem volt egy alkalommal sem sztrájk¹⁷. Ezt részben magyarázza a szociális partnerség kiterjedt rendszere, amely a munkaviszony szabályozásán túl a gazdaság- és szociálpolitika számos területét érinti. Becslések szerint a magángazdaságban foglalkoztatott munkavállalók 90-95 százaléka esik kollektív szerződések hatálya alá, amelyeket a Gazdasági Kamara és az Osztrák Szakszervezeti Szövetség köt meg.¹⁸

Ausztriában magas színvonalú infrastruktúra érhető el. Az ország logisztikai csomópontnak tekinthető kelet és nyugat, valamint észak és dél között. Mind az autópályák, mind a vasúti közlekedés terén kiemelkedő, emellett kiépült logisztikai infrastruktúrával is rendelkezik. Az energiaellátás biztonságos és hatékony.

¹⁷ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=strk_nace2&lang=en

¹⁸ <http://www.advantageaustria.org/international/zentral/business-guide-oesterreich/investieren-in-oesterreich/arbeit-und-beruf/sozialpartnerschaft.en.html>

Ugyancsak kiterjedt az információs és kommunikációs technológiák elérhetősége és használata. E-government terén például 31 ország közül (EU-27, Horvátország, Izland, Norvégia és Svájc) Ausztria évek óta a legjobbak között teljesít, a 20 leggyakoribb szolgáltatás elérhetősége Ausztriában 100 százalékos. A cégek 80, a lakosság 34 százaléka bonyolítja elektronikusan hivatali ügyeit (EC 2009).

Az Eurostat adatai szerint az e-commerce terén is jobban teljesítenek átlagnál. A megkérdezett osztrákok 35 százaléka nyilatkozta azt 2011-ben, hogy vásárolt valamit interneten keresztül az elmúlt 3 hónapban.¹⁹

Összességében a beruházás-ösztönzés eredményessége visszaköszön a statisztikákban. Az Osztrák Kereskedelmi Kamara szerint a multinacionális vállalatok mintegy 9500 helyi leányvállalata és központja 500 ezer osztrák alkalmazottat foglalkoztat, és az osztrák GDP negyedét állítja elő. A külföldiek által eszközölt beruházások értéke eléri a 118 milliárd eurót. 2012-ben 1430 külföldi cég volt jelen Ausztriában és 102 ezer főt foglalkoztatott.²⁰

Tanulságok

Az osztrák befektetési környezet említést érdemlő sajátosságai:

- Ausztria stabil gazdasági és politikai környezetet nyújt a külföldi befektetőknek, és ezt összehangolt adó és támogatási rendszerrel erősíti meg. A fejlesztési/fejlődési irányok világosan megrajzoltak (kutatás-fejlesztés, ITC, együttműködés), több oldalról támogatottak.
- Az osztrák munkaerő termelékenyebb és a szociális partnerségnek köszönhetően kiszámíthatóbb nemzetközi versenytársainál.
- Fejlett infrastruktúra és központi elhelyezkedés jellemzi az országot.

---

¹⁹

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tin00067&language=en>

²⁰ <http://www.friedlnews.com/article/9-500-multinational-companies-in-austria>

Dánia 2000-ben és egy évtizeddel később egyaránt négy fölötti indexértéket ért el mindhárom potenciálban (J2010: 4,8; K2010: 5,77; B2010: 4,3), és ezzel a nyolcadik, Humántőkére épülő, tudásalapú klaszter tagjai közé tartozik. Ráadásul az egyes részindexekben kifejezetten előkelő helyezéseket szerzett az OECD tagok mezőnyében, lényegesen előrébb végezve a JKB sorrendben, mint az egy főre jutó GDP szerinti rangsorban (ld. 12.4. táblázat). Ugyancsak figyelemre méltó, hogy az eleve magas indexértékek mellett a jövőbeli és a külső potenciál részindexében további javulást ért el, így Luxemburg mellett Dánia az egyetlen olyan 8. klaszterhez tartozó ország, amelyik két potenciálban is előrébb tudott lépni (ez ugyan Japánnak is sikerült, de 2000-ben Japán még nem volt a 8. klaszter tagja).

12.4. táblázat: Dánia OECD tagok körében elért helyezései

Terület	Helyezés a sorrendben
J-index 2010	7.
K-index 2010	7.
B-index 2010	2.
Egy főre jutó GDP 2012 PPP	14.

Forrás: IMF WEO (GDP adat)

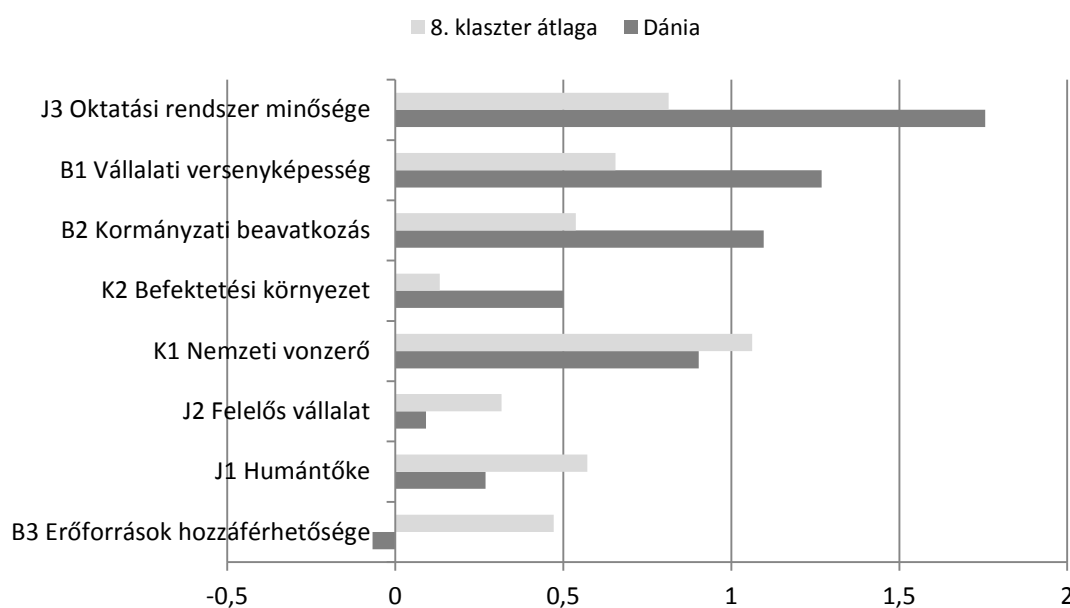
A faktorelemzésnek köszönhetően a hármas osztatnál is pontosabban azonosítani tudjuk azokat a területeket, amelyekben az egyes országok pozitív vagy negatív értelemben kiemelkednek a mezőnyből. Dánia faktorértékei – egyetlen egy kivétellel – mind pozitívak, ami azt jelenti, hogy az Erőforrások hozzáférhetősége (B3) faktort leszámítva Dánia minden más vizsgált területen jobban teljesít, mint az OECD országok átlaga. Ez persze egyáltalán nem meglepő eredmény, hiszen a 12.4. táblázat adatai alapján is arra számíthattunk, hogy az átlagnál lényegesen jobb teljesítmény kell az országnak nyújtania. A 12.5. táblázatban feltüntetett sorrendek alapján látható ugyanakkor, hogy a kimagaslóan jó JKB-indexek mögött nem áll kiegyensúlyozottan jó teljesítmény. Dánia öt faktor esetén szerepel az OECD országok első harmadában, ezek közül kettő a belső potenciált, kettő a külső potenciált egy pedig a jövőbeli potenciált jellemzi. A

maradék háromban viszont a 15., 16. és 17. helyre sorolódik be az ország a 34 tagot számláló OECD-ben.

12.5. táblázat: Dánia helyezései az OECD tagok között a JKB faktorok alapján

Faktor neve	Kód	Helyezés
Humántőke	J1	15.
Felelős vállalat	J2	16.
Oktatási rendszer minősége	J3	1.
Nemzeti vonzerő	K1	10.
Befektetési környezet	K2	12.
Vállalati versenyképesség	B1	2.
Kormányzati beavatkozás	B2	5.
Erőforrások hozzáférhetősége	B3	17.

További részleteket tudhatunk meg, ha a dán faktorértékeket a 8. klaszter országainak átlagához hasonlítjuk (12.5. ábra). Az öt faktor közül (B1 és B2, K1 és K2, ill. J3), amikben Dánia a legjobbak közé tartozik, három esetén beszélhetünk kiemelkedő teljesítményről. Míg a dán Nemzeti vonzerő (K1) faktorértéke egész magas, még mindig nem elég nagy ahhoz, hogy elérje a 8. klaszter országainak átlagát; a Befektetési környezet (K2) faktorban ugyan lényegesen meghaladja a dán érték a klaszterátlagot, de ez főleg annak köszönhető, hogy ebben a 8. klaszter az OECD átlagot alig meghaladó átlagos teljesítményt nyújt.

12.5. ábra: Dánia JKB faktorértékei a 8. klaszter országaihoz hasonlítva

Mindezek figyelembevételével három olyan vizsgálati területet különíthetünk el, ahol Dánia mind a teljes OECD mezőnyt, mind pedig a 8. klaszter országait tekintve jó eredményeivel kimagaslik:

- Oktatási rendszer minősége (J3), ami a jövőbeli potenciál faktora, és amiben Dánia a legjobb a teljes OECD mezőnyben;
- Vállalati versenyképesség (B1) – a belső potenciál e faktorában Dánia a második legjobb az OECD-ben;
- Kormányzati beavatkozás (B2), ami szintén a belső potenciál faktora.

Tanulmányunk azokat a sajátosságokat veszi számba, kitérve a dán intézményi környezet főbb jellemzőire, amelyek lehetővé tették a skandináv ország számára, hogy az általunk azonosított három faktorban a fejlett gazdaságok legjobbjai közé emelkedjen. Mivel a legerősebb területekre fókuszálunk, kevés szó esik a többi faktorról, amikben Dánia szintén nem rossz, de teljesítménye nem kiemelkedő.

Oktatási rendszer

A dán oktatási rendszer több területen is átalakult a 2000-es évek során, bár korábban sem az állandóság volt a legfőbb jellemzője. Éppen ellenkezőleg, az 1970-es évektől kezdődően tudatosan vezettek be újításokat kísérleti jelleggel, amelyek tapasztalatait felhasználták a rendszer hatékonyságának javításához. Az európai egységesülés, és annak egyik legutóbbi eredménye, a Bologna-folyamat közelítette egymáshoz Európa oktatási rendszereit, ezért sok ismerős elemmel találkozhatunk a dán gyakorlat bemutatásánál.

Dániában 10 évet kell kötelezően részt venni az oktatási rendszerben, amiből egy 2009-től hatályos rendelkezés szerint egy évet az óvodában kell eltölteni (Eurydice 2010, 27. o.). Az iskolarendszer első szintje teljesen egységes, az óvodát követően tehát a kötelező oktatás osztatlan formában zajlik (a dán rendszerről egy jó áttekintést nyújt a DAUI 2012 2. oldalán található ábra). Az osztatlan formát az önkormányzati fenntartású Folkeskole intézménye uralja (a diákok egy csekély hányada egyéb, magániskolák tanulója). Ez alapesetben kilenc éves, amit meg lehet toldani egy tizedikkel (amit a tanulók nagy része meg is tesz), és mindkét esetben országosan egységes vizsgával zárul. A záróvizsgát leszámítva ugyanakkor ezeknek az iskoláknak a szabadsága igen nagy: egyfajta alaptanterv-szerű ajánlást az oktatási minisztérium közzétesz ugyan, de ez csak

ajánlást jelent. A tananyagról viszont nem a tanár dönt, hanem az 1991 óta megerősített iskolai tanács (Eurydice 2010, 15. o.), aminek tagjait a szülők, a tanárok és a diákok választott képviselői alkotják, és ahol a szülők alkotják a többséget. Itt döntenek a tanulók napi időbeosztásáról, a kötelezően meghatározott minimum óraszámok feletti extra tantárgyakról, az összes tantárgy tematikájáról és az iskola költségvetéséről (amiket a tanács javaslatára az önkormányzat hagy jóvá).

A dán fiatalok az első igazi választás elé a kötelező alapiskola után kerülnek, 15-16 éves korukban, a középfokú oktatás felső szintje ugyanis már számos elágazást tesz lehetővé (bár az oktatási rendszerből ekkor már ki is lehet lépni, ezt a tanulók kevesebb mint 10%-a teszi meg²¹). Azok, akik a felsőoktatás felé kacsintgatnak, négyféle iskola közül választhatnak:

- gimnáziumok (STX);
- kvázi-gimnáziumok (HF);
- kereskedelmi szakközépiskolák (HHX), amiknek nagy hagyománya van az országban, hiszen az első, Niels Brockról, a neves 19. századi üzletemberről elnevezett ilyen iskola 1888-ban kezdte meg működését;
- és műszaki szakközépiskolák (HTX), amiket egy 1982-88 közötti kísérleti projekt után véglegesítettek (Eurydice 2010, 50. o.), azzal a céllal, hogy növeljék a műszaki területre érkező utánpótlás létszámát és színvonalát.

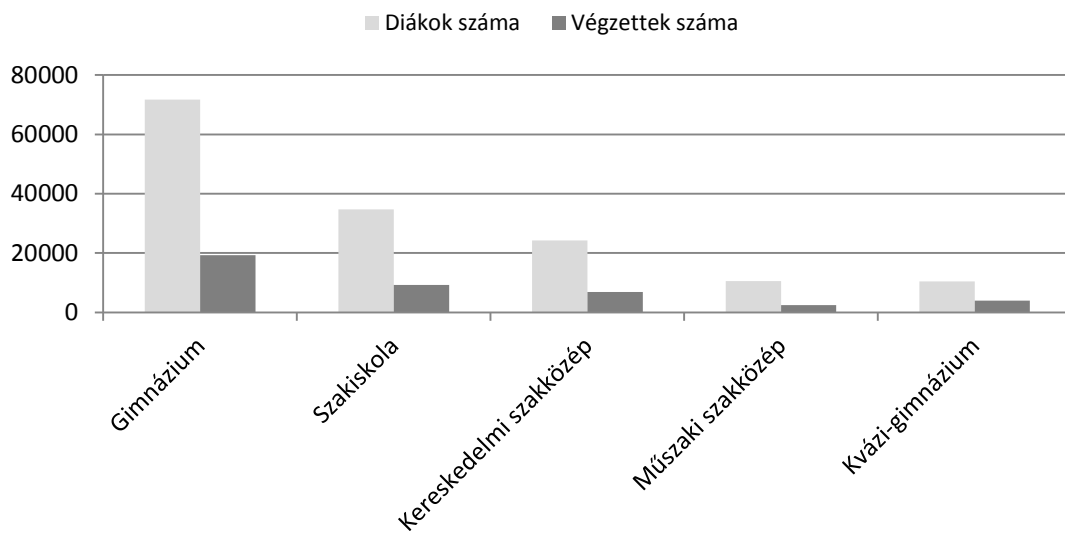
Általános jellemzője a középfokú oktatásnak, hogy az egyes tantárgyak tanítását három szinten (A – magas; B – közepes; C – alacsony) kínálhatják, és az egyes szintek között a tanítási órák száma jelenti a különbséget. A középiskolákat már az oktatási minisztérium felügyeli, és bár a tananyagokra itt is csak iránymutatásokat határoznak meg, a központi szabályozás lényegesen erősebb, mint alapszinten. Minden tárgy esetében minimum – iskolatípustól függő – szintkövetelményeket határoznak meg, továbbá az is rögzített, hogy az egyes tárgyak különböző szintjeit milyen szintű másik tantárgyakkal kell párosítani (magasabb szintű fizika, például, magasabb szintű matematikát vonz stb.). Az egyes iskolatípusok alapvetően az oktatási szintekben, ill. a fókuszban különböznek egymástól, tehát a gimnáziumok jellemzően magasabb szinten oktatnak,

---

²¹ <http://eng.uvm.dk/~UVM-EN/Content/News/Eng/2012/121214-Majority-of-Danish-girls-get-a-higher-education>

mint a kvázi-gimnáziumok; a szakközépiskolák pedig bizonyos típusú tárgyra fókuszálnak.

A tanulók a fenti korlátok mellett szabadon dönthetnek arról, hogy mit, milyen szinten kívánnak tanulni. Érdeklődésükhöz és képességeikhez igazíthatják a választott tantárgyak szintjét (A, B vagy C), és döntésükben természetesen annak is fontos szerepe van, hogy milyen továbbtanulási terveik vannak. A 2-3 éves felső középfokú oktatást ugyancsak országosan egységes érettségi vizsga zárja, aminek az eredménye alapján folytathatják tovább tanulmányaikat a felsőoktatási intézményekben. 2005-06-ban erősebb alapozó oktatást vezettek be a középszinten, aminek a fő célja az volt, hogy jobban felkészült hallgatók kerülhessenek be az egyetemekre (Eurydice 2010, 51. o.).

Forrás: Eurydice 2010, 74. o.

12.6. ábra: A középfokú oktatásban érintett diákok száma iskolatípus szerint, 2008-ban

Azok, akik nem gondolkoznak felsőfokú tanulmányokban, és inkább szakképzettséget szeretnének szerezni, a szakiskolákat választhatják, amiknek nagy hagyományai vannak Dániában. A szakiskolák elméleti és gyakorlati képzést is nyújtanak, ez utóbbi pedig elsősorban vállalatoknál zajlik, gyakornoki rendszerben. Az első, erről szóló törvényt még 1889-ben fogadták el (Eurydice 2010, 15. o.). A 2-3 éves képzés egyharmadát teszi ki az elméleti rész, kétharmadát pedig a gyakornoki képzés, és a kettő egymást váltogatja. Bár Dániában is egyre veszít népszerűségéből a szakiskola, a gyakornoki rendszernek köszönhetően még

mindig hatékonyan működik. Sikerességét az is jelzi, hogy a gimnáziumok után a szakiskolákban tanul a legtöbb dán diák (12.6. ábra).

A felsőoktatásban három képzési típus, és ennek megfelelően három intézménytípus van jelen:

- felsőfokú szakképzés, amit speciális szakképző iskolák (erhvervsakademier) nyújtanak;
- szakmai BSc képzés, amit a főiskolák (professionshøjskoler) nyújtvák;
- és az egyetemeken folyó, Európa szerte ismert BSc-MSc-PhD vonal.

2007-08-ban egy erőteljes integráción esett át a felsőoktatási rendszer, ami minden intézménytípust érintett. A 2008-as összevonások után összesen tíz szakképző iskola, és nyolc főiskola maradt az országban (Eurydice 2010, 15. o.). Egy évvel korábban az egyetemekenél hasonló integráció zajlott le. Így ma nyolc egyetem működik Dániában, de a kutatási-oktatási tevékenység kétharmada három egyetemen összpontosul: Koppenhágai Egyetem, Aarhus Egyetem és Dán Műszaki Egyetem (Eurydice 2010, 77. o.). Ezt a három egyetemet Európa 100 legjobbja közé sorolják a rangsorok²², de mind a nyolc dán egyetem ráfér a legjobb 500 európai felsőoktatási intézmény listájára²³.

Érdeemes még kiemelni, hogy Dániában rendkívül népszerű a felnőttoktatás, ami minden szinten elérhető az érdeklődők számára: az induló kurzusok alapfokú, középfokú, szakiskolai és felsőfokú képzést is kínálnak. 2008-ban a 25-64 éves korosztály nagyjából egyharmada vett részt a felnőttoktatás valamilyen formájában (DAUI 2012, 10. o.).

Az oktatási rendszer finanszírozása minden szinten költségvetési forrásokból az ún. taximeter fejkvóta szerint zajlik, ennek megfelelően általában mindenki számára tandíjmentesen igénybe vehető. Díjat az óvodákban kell fizetni, ahol az állami kvóta a költségek 75%-át fedezi (Eurydice 2010, 24. o.), ill. a felnőttoktatás bizonyos területein fordulhat még elő tandíj. Az központi költségvetés, ill. az önkormányzatok a fejkvótának megfelelő összeget átengedik az intézményeknek, amely felett azok szabadon dönthetnek. A működést ugyanakkor különböző módszerekkel rendszeresen nyomon követik. 2007-től országos számítógépes szintfelmérő tesztek vezetnek be az alapoktatásban, amiben 2010-től mindenkinek kötelezően részt kell vennie (Eurydice 2010, 43. o.). Az

---

²² <http://www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2012-13/world-ranking/region/europe>

²³ <http://www.webometrics.info/en/Europe>

alapfokú és középfokú képzésben rendszeres az ellenőrzés, a folyamat első része 1998 óta automatizált, ugyanis online elérhető teszt alapján minden intézmény értékelheti önmagát (Eurydice 2010, 148. o.).

A fejkvóta alapú finanszírozás lehetővé tette, hogy nem állami fenntartású iskolák is megjelenjenek, ráadásul a dán szabályozás megengedi, hogy ezen intézményeknél a szülők kiegészítsék az állami kvótát. Ez versenyhelyzetet teremt az oktatási piacon, egész pontosan választási lehetőséget biztosít a gyerekek és szülők számára (a verseny még erősebb a szintén jóléti rendszert működtető szomszéd várban, Svédországban).

Tanulságok

A dán oktatási rendszer sajátosságairól az alábbiakat érdemes kiemelni:

- Homokóra szerkezet az állami szabályozás – intézményi önállóság kérdésében: viszonylag nagy mozgásszabadság az alapfokú oktatásban, és magas autonómia a felsőoktatásban; valamivel nagyobb központi ráhatás a középfokú intézményekben, ill. a felsőfokú szakképzésben.
- Intézményi tanácsok működnek jelentős beleszólási joggal. Az általános iskolákban a tanácsban a szülők vannak többségben, a középfokú intézményekben pedig a külső szereplők (állami hatóságok, NGO-k és az üzleti szféra képviselői, az intézmény típusától függően).
- Jól működő, bejáratott gyakornoki rendszer a szakiskolai képzésben.
- Európai szinten magasan jegyzett egyetemek.
- Folyamatos szintfelmérés és minőségbiztosítás, ami érinti a diákokat (számítógépen keresztül elérhető online rendszer, ami alkalmas a diákok aktuális felkészülési szintjének mérésére, és képes az előrehaladás nyomon követésére), és az oktatási intézményeket egyaránt.
- Az egész rendszer költségvetési forrásból finanszírozott a taximeter fejkvóta-rendszer alapján, így az oktatási szolgáltatások nagyrészt ingyenesen hozzáférhetők a tanulók számára.
- A fejkvóta rendszer az állami rendszeren kívül is felhasználható, ami választási lehetőséget biztosít, versenyt teremt az oktatásban.

Vállalati versenyképesség

Dánia nem az óriásvállalatairól ismert, bár az olyan márkák, mint a Carlsberg, a Lego vagy a Tuborg Magyarországon is ismerősen csengenek. Az iparban működő vállalatok 96,8%-a ötven főnél kevesebb alkalmazottnak ad munkát, és összesen 303 olyan cég van, amelyiknél az alkalmazottak száma meghaladja a kétszázötven főt (OECD 2010a, 59. o.). Ennek ellenére bizonyos speciális iparágakban a dán vállalatok világszerte ismertek, és még ennél is meglepőbb, hogy egy, az ezredfordulón készült összeírás szerint Dániában összesen 9356 transznacionális vállalat²⁴ működik. Ezzel a számmal minden más országot megelőznek a képzeletbeli ranglistán, beleértve az Egyesült Államokat, Németországot vagy Nagy-Britanniát is (Gabel & Bruner 2003). Természetesen ezeknek a transznacionális vállalatoknak a nagy része szintén viszonylag kisméretű cég, nemzetközi voltak elsősorban Dánia különleges adottságainak köszönhető. Egyrészt a közvetlen közelében található Európa legnagyobb piacai közül három: a német, a brit és a holland. Másrészt a dánok, oktatási rendszernek is köszönhető nyelvtudása kiemelkedő Európában: 58%-uk két idegen nyelven is jól beszél (Special Eurobarometer 386, 13. o.), ezen belül 86%-uk angolul, 47%-uk németül és 13%-uk svédül (Special Eurobarometer 386, 21. o.).

A vállalati szektor innovativitását nagyban fokozza, hogy az új ötletek köré szerveződő induló vállalkozások könnyedén megkezdhetik működésüket. Ebben Dánia az egyik legjobb, legalábbis az európai mezőnyben. Egy új vállalkozás alapításához mindössze négy eljárás elindítása szükséges, ami a hetedik legkevesebb az OECD országok közt²⁵, az ezekkel járó költség pedig elenyésző az egy főre jutó nemzeti jövedelemhez képest (12.7. ábra). Szintén a vállalkozások elindulását és terjeszkedését segítik a dán kormány által 2007-ben létrehozott regionális növekedési központok (vaeksthuse). Ezeket a szervezeteket az önkormányzati reformmal párhuzamosan állították fel. Fő feladatuk a tapasztalatlan vállalkozók tanácsokkal való segítése, ami gyakran nem közvetlen tanácsadásban jelenik meg, hanem közvetítő munkában, a megfelelő tudással bíró tanácsadók felkutatásában és kiközvetítésében. A leggyakoribb kérdések, amikben segítséget nyújthatnak a szellemi tulajdonjogok védelméhez, a szabadalmaztatás-

---

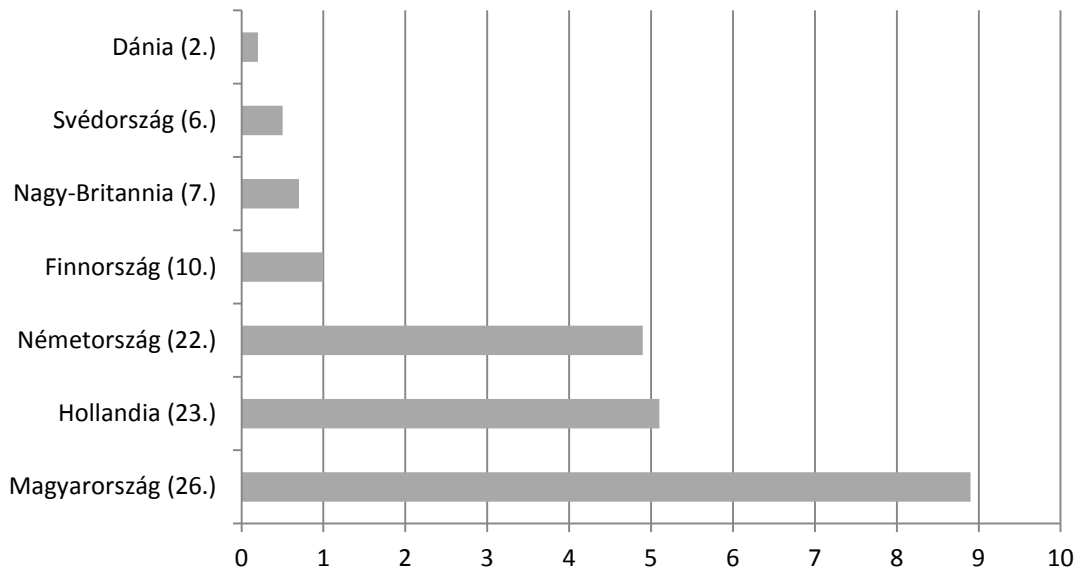
²⁴ Transznacionális vállalat alatt olyan céget ért a statisztika, amelyik legalább két országban működtet telephelyet.

²⁵ <http://data.worldbank.org/indicator/IC.REG.PROC/countries>

hoz, a nemzetközi terjeszkedéshez kapcsolódnak. Éves költségvetésük 92,8 millió korona (nagyjából 4,5 milliárd forint), és bár tevékenységük regionális hatókörű, munkájukat koordináltan, egységes számítógépes rendszer alapján végzik (OECD 2010a, 58. o.).

De a vállalkozásindítás megkönnyítése, tanácsadással való megtámogatása önmagában még aligha teremt innovatív vállalkozói környezetet. A kiemelkedő dán vállalati versenyképesség kulcsa a nemzetközi szinten is a legmagasabb színvonalat képviselő specializálódott klaszterekben rejlik. Klaszterek létrehozásával mindenütt próbálkoznak, hiszen a téma nemzetközi irodalma már második évtizede bizonygatja, hogy felgyorsítják az innovációs folyamatot és jótékonyan hatnak a vállalatok eredményességére. A dán klaszterek viszont gyakran a szerves fejlődés eredményeként jöttek létre, és ezért eleve sokkal hatékonyabbak, mint a mesterségesen létrehozott társaik szerte Európában. A továbbiakban három példát említünk a sikeres dán klaszterekre.

- Az agrár-ipari klaszter jelentőségét mutatja, hogy az iparág 141 ezer embernek ad munkát (a teljes foglalkoztatottak 8,5%-a), exportteljesítménye pedig eléri a 20 milliárd dollárt, ami a teljes dán export közel ötödét adja (Danish Agricultural and Food Council 2012). Olyan ismert márkák köthetők hozzá, mint a Danish Crown, az Arla Foods, a Novozymes, a Danisco, a Christian Hansen és a Royal Greenland.

Forrás: Világbank²⁶

12.7. ábra: Új vállalkozás indításának költsége a GNI/fő százalékában (2012; az ország után zárójelben az OECD-ben elfoglal helyezés)

- Talán még az élelmiszeriparnál is nagyobb hírneve van a dán szélenergia szektornak, amiben Dánia abszolút nagyhatalomnak mondható. 2012 végére a teljes elektromos áram termelés 30%-a származott szélenergiából, és a kormány tervei szerint ezt az arányt 50%-ra kell emelni 2020-ra²⁷. Az export értéke 2011-ben 13,5 milliárd euró volt, ezzel Dánia a világpiac forgalmának nagyjából negyedét ellenőrzi²⁸. A szélenergia piac két legismertebb dán márkája az LM Glasfiber és a Vestas, de a Siemens szélenergia üzletága is Dániában található (miután felvásárolta az egyik legnagyobb dán vállalatot, a Bonus Energyt).
- Európa legerősebb élettudományi klasztere, a Medicon-völgy (Medicon Valley, aminek elnevezése az összes klaszter prototípusára, a Silicon Valley-ra – Szilícium-völgyre – utal) szintén Dániában található, bár az 1997-ben újtára indított kezdeményezés valójában dán és svéd cégeket egyesít Koppenhága és Malmö agglomerációjából. Legismertebb cégei a Novo Nordisk, a H. Lundbeck, az AstraZeneca és a LEO Pharma. Gyógyszerkutatásban és biotechnológiában a

²⁶ <http://data.worldbank.org/indicator/IC.REG.COST.PC.ZS>

²⁷ <http://www.windpower.org/en/news/news.html#727>

²⁸ http://www.windpower.org/en/knowledge/statistics/industry_statistics.html

Medicon-völgy világszínvonalat képvisel, a biotechnológia terén ráadásul az agráriparral is együttműködési lehetőségek kínálkoznak. Csak Dániában 44 ezer munkahelyet biztosítanak a klaszter vállalatai²⁹, a biotechnológia területén megvalósult befektetések értéke pedig elérte a 3,8 milliárd eurót³⁰, ami a második legnagyobb érték egész Európában.

A vállalatok hatékonyságát az is segíti, hogy a dánok a számítógépes rendszerek használatában Európa legjobbjai közé tartoznak. Akármilyen információs társadalommal kapcsolatos statisztikát nézünk³¹, Dánia – a többi skandináv ország társaságában – minden kategóriában benne van a legjobb 25%-ban (12.8. ábra). Mivel az információs technológiát egyre szélesebb körben használják a vállalatok, az ezen a területen való jártasság különösen versenyképessé teszi a dán munkaerőt.

Tanulságok

Összefoglalóan az alábbi sajátosságokat érdemes kiemelni a dán vállalati szektorról:

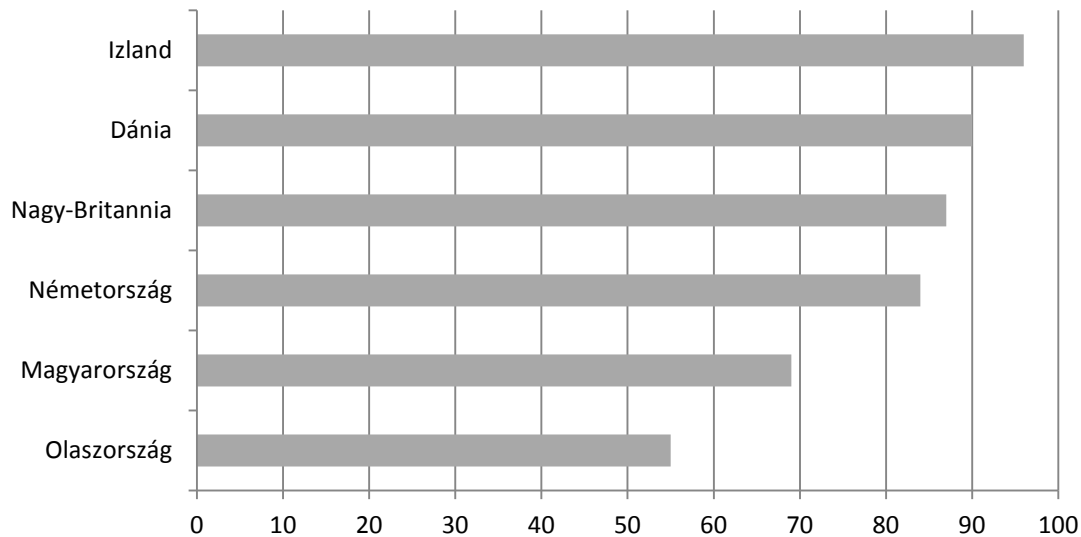
- Építenek Dánia egyedi adottságaira, így a földrajzi elhelyezkedésre (a német, brit és holland piacok közelsége), ill. a kiemelkedő nyelvtudásra.
- Az oktatási rendszer remekül megtámogatja a vállalati szektort, akár a számítógépes és idegen nyelvi ismeretekre, akár a gyakorlati képzésre gondolunk.
- A vállalkozásindítás technikai, adminisztratív akadályai, költségei rendkívül csekélyek, amit költségvetési forrásokból finanszírozott tanácsadási szolgáltatások is kiegészítenek.
- Rendkívül előrehaladott a klaszterfejlődés, ami olyan vállalati, kutatóintézeti és egyetemi bázisra épít, ami az adott szakterületen Dániát a világ vezető országai közé emelte.

---

²⁹ <http://www.nature.com/naturejobs/science/articles/10.1038/nj7297-514a>

³⁰ <http://www.investindk.com/Clusters/Life-Sciences>

³¹ http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Information_society_statistics

Forrás: Eurostat

12.8. ábra: A lakosság hány százaléka használt számítógépet az elmúlt 3 hónapban (2011)

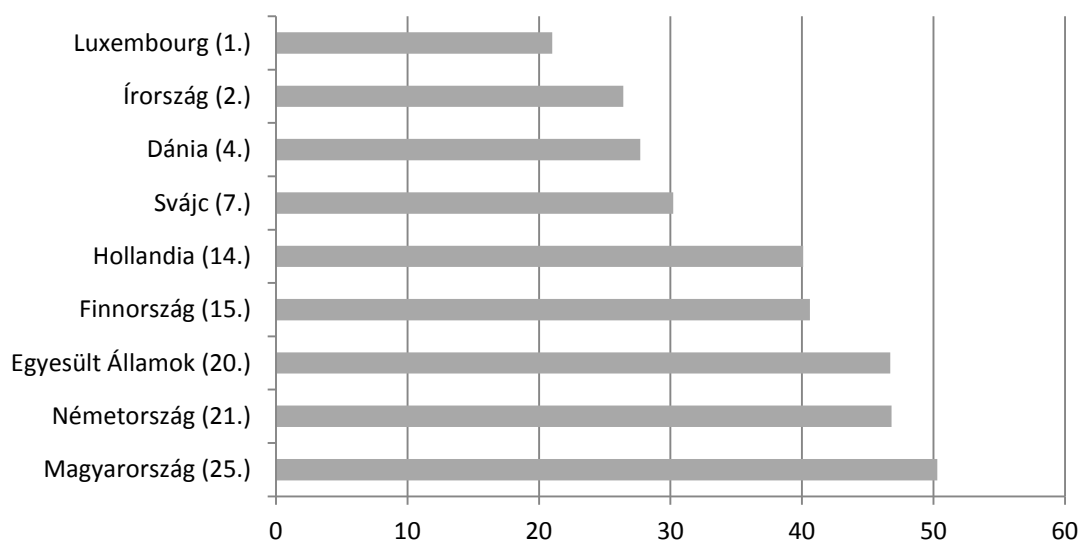
Kormányzati beavatkozás

Dánia demokratikus berendezkedésű országgént működik 1849 óta. A második világháborút követő korszak egyik legérdekesebb, politikai életet érintő sajátossága az volt, hogy a több mint hat évtizedet felölelő időszak legalább 80%-ában kisebbségi kormány irányította az országot (Rasch 2011). Ez a furcsa statisztika is azt jelzi, hogy gazdaság- és társadalompolitikai kérdésekben sokkal nagyobb az esély a konszenzusos döntésekre, mint a fejlett világ más részein, Magyarországról nem is beszélve. A politikai diskurzus kifinomultsága egyben stabil és kiszámítható gazdaságpolitikát és gazdasági környezetet is biztosít Dániának. A politikai kultúra minősége a korrupció elutasításában is megnyilvánul. A Transparency International korrupciós indexében, ami az állami szektorban előforduló korrupció mértékét számszerűsíti, Dánia a kezdetektől nagyon kedvező pontszámot kapott, és rendszerint Finnországgal és Új-Zélanddal váltogatták egymást az első helyen (a legfrissebb, 2012-es listán megosztva állnak az élen³²).

A dán politikai élet tisztasága valószínűleg keveseket lep meg, viszont a klasszikus skandináv jóléti modell ismeretében arra számíthatunk, hogy az állam működése nagyon költséges, ezért magas adóelvonások szükségesek. Ez rész-

³² <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>

ben így is van. Az IMF statisztikái szerint 2012-ben a GDP 54%-át tette ki a költségvetés bevételi oldala Dániában, ami Norvégia mögött a második legmagasabb érték az OECD-ben. Ha viszont azt nézzük meg, hogy mennyire magasak a vállalatok terhei, már teljesen más képet kaphatunk. A Világbank adatai szerint az OECD-n belül Dániában a negyedik legalacsonyabb a vállalatokat sújtó adóteher (a vállalati nyereség százalékában kifejezve 27,7% - ld. 12.9. ábra). Ez a meglehetősen alacsony érték abból adódik, hogy a vállalatokat terhelő társadalombiztosítási hozzájárulás, amit az alkalmazottak után fizetniük kell, elhanyagolható mértékű: éves szinten nem haladja meg az 1000 eurót, ami a bruttó fizetésnek nagyjából a két százaléka³³.

Forrás: Világbank³⁴

12.9. ábra: Vállalati terhek a vállalati nyereség százalékában (2012; ÁFA és SZJA befizetések nélkül; az ország utáni sorszám az OECD rangsort jelöli)

A vállalati terhekben tapasztalt meglepő dán teljesítmény a munkaerőpiaci sajátosságokban is visszaköszön. Az egyedi helyzetet hangsúlyozandó külön kifejezést is alkottak a dán munkaerőpiac jellemzésére. Így született meg a flexicurity fogalma (a 2000-es évektől Európa-szerte ilyesfajta rendszerek meghonosítására törekednek), az angol flexibility (rugalmasság) és security (biztonság) szavak összevonásával. A flexicurity arra utal, hogy a dán

³³ <http://www.taxindenmark.com/article.65.html>

³⁴ <http://data.worldbank.org/indicator/IC.TAX.TOTL.CP.ZS/countries>

munkaerőpiac az alkalmazás és elbocsátás szabályaiban ugyanolyan rugalmas, mint ami az angolszász országokban megszokott, de közben ugyanolyan biztonságot is biztosít a munkavállalóknak, mint Európa bármelyik másik jól működő jóléti állama. További érdekesség, hogy a dán munkaerőpiacot még napjainkban is a munkaadók és munkavállalók nagy szervezetei közötti országos alkufolyamatok szabályozzák³⁵ (Andersen & Mailand 2005). Ez annak is köszönhető, hogy igen magas a munkavállalók szervezettsége (2008-ban a foglalkoztatottak 69%-a volt szakszervezeti tag – Madsen, Due & Andersen 2011).

A dán flexicurity kollektív tárgyalásokra alapozott modelljét az alábbiakkal jellemezhetjük:

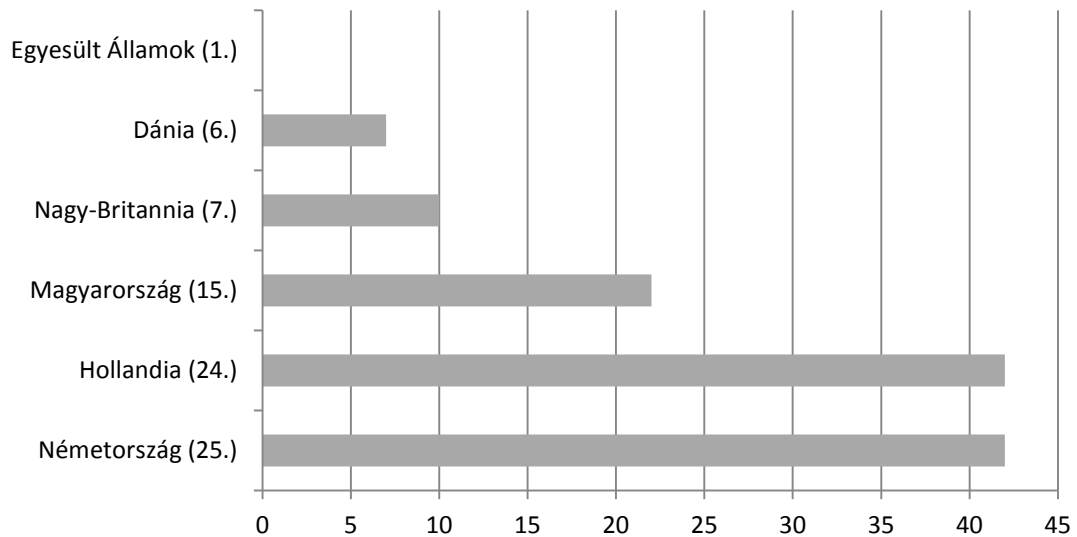
- központilag meghatározott kötelező minimálbér nem létezik (Madsen, Due & Andersen 2011);
- a munkaidőről, túlóráról, annak díjazásáról folyó tárgyalásokat vállalati szinten is lefolytathatják, így központi megállapodástól felfelé is rugalmasan el lehet térni (Andersen & Mailand 2005);
- az elbocsátást 1-6 hónappal kell előre bejelenteni (az egyes iparágakban gyakran lefelé eltérnek a főszabálytól), és alapszabály szerint nem kell indokolni, bár a munkavállalók és a munkaadók közötti megállapodások erre kötelezhetik a vállalatokat (Ius Laboris 2011, 75. o.);
- az egyéni elbocsátásoknál nincsenek központi előírások, végkielégítés fizetése csak nagyon magas szolgálati idő után kötelező (Ius Laboris, 79. o.);
- a munkavállalók nagyjából 80%-a rendelkezik önkéntes, munkanélküliség bizonytalanságaival szemben védő biztosítással (Parsons, Tanaes & Lilleor 2003).

Végeredményben a dán munkaerőpiacot nagyon magas foglalkoztatási arány jellemzi (a 15-64 éves korosztály 73,1%-ának volt munkája 2011-ben, ami az ötödik legjobb arány az OECD-ben³⁶), magas színvonalú jóléti szolgáltatások, és a többi európai országgal összehasonlítva nagyon rugalmas felvételi-elbocsátási szabályok (12.10. ábra).

---

³⁵ Megjegyzendő, hogy miközben az országos egyeztetések az utóbbi időben gyengültek, a munkavállalók és munkaadók közötti kollektív tárgyalások vállalati szinten erősödtek (Andersen-Mailand 2005).

³⁶ http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_int012.html

Forrás: IFC

12.10. ábra: A foglalkoztatás rugalmassága (2010; 1=teljesen rugalmas; 100=teljesen rugalmatlan; az ország utáni sorszám az OECD rangsort jelöli)

Tanulságok

A kormányzati beavatkozás kapcsán az alábbi jelenségek figyelemre méltóak:

- Magas szintű politikai kultúra, ebből fakadóan kiszámítható gazdaság- és társadalompolitikai környezet, valamint a világ legkevésbé korrumpált államigazgatása jellemzi az országot.
- Magas szintű jóléti szolgáltatásokat biztosít az állam úgy, hogy közben világviszonylatban is alacsonynak mondható terheket ró a vállalati szférára.
- A munkaerőpiacot a munkaadók és munkavállalók közötti kollektív tárgyalások uralják, ahol lehetőség van iparági és vállalati különalkuk megkötésére. E sajátos elegy eredménye az ún. flexicurity, ami megőrzi a munkaerőpiac rugalmasságát úgy, hogy a jóléti szolgáltatások biztonságáról sem kell az alkalmazottaknak lemondaniuk.

12.3. Finnország

Finnország JKB-indexeinek értéke 2000-ben és 2010-ben is meghaladta a négyet, ezért stabilan a nyolcadik klaszterbe sorolható a felezéses módszer alapján. Hozzá kell tenni ugyanakkor, hogy a B-indexben jelentős visszaesés tapasztalható a második évezred első évtizedében – Magyarország, Izland és Olaszország mögött a negyedik legjelentősebb az OECD országok között –, és ennek eredményeként az ország majdnem átsorolódott a hetedik klaszterbe (nagyvállalati-bürokratikus modell; J2010: 5; K2010: 5,72; B2010: 4,02). A belső potenciálban mutatkozó visszaesés visszaköszön az OECD rangsorokban is (12.6. táblázat): miközben a külső és jövőbeli potenciálban lényegesen előrébb végzett az ország, mint az egy főre jutó GDP szerint, a B-index rangsorában nagyjából a nemzeti jövedelemhez hasonló a helyezés.

12.6. táblázat: Finnország OECD tagok körében elért helyezései

Terület	Helyezés a sorrendben
J-index 2010	6.
K-index 2010	3.
B-index 2010	13.
Egy főre jutó GDP 2012 PPP	16.

Forrás: IMF WEO (GDP adatok)

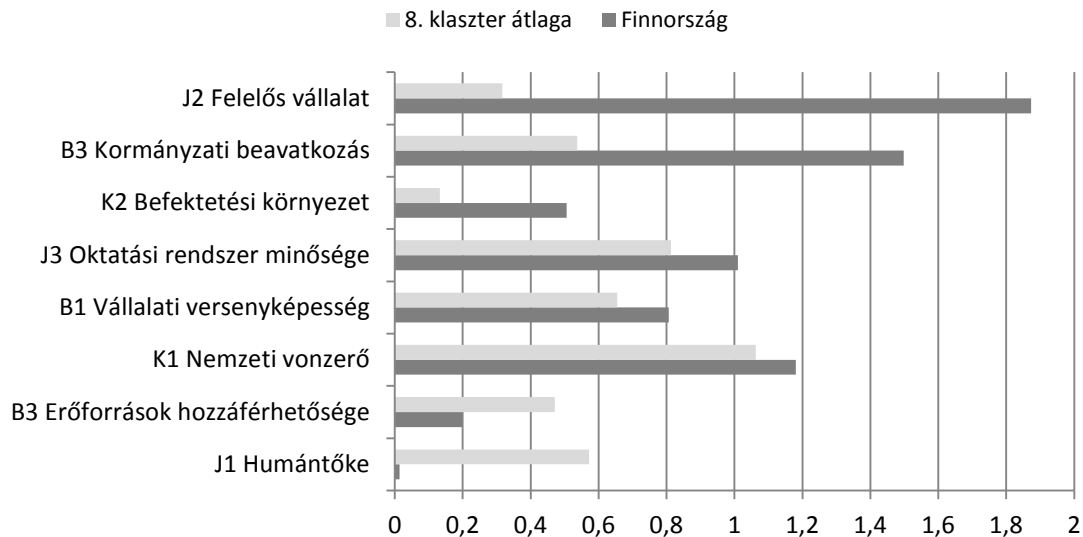
Az indexek mögött rejlő gazdasági-társadalmi összefüggések megvilágítására a faktorelemzéssel kapott faktorainkat használjuk fel (12.7. táblázat). Ezek tükrében az indexek által sugallt kép csalóknak mondható. Arra számíthatnánk, hogy a jövőbeli potenciálban nagyon erősek a finnek, ami a Felelős vállalat és Oktatási rendszer minősége faktorokra igaz is, a Humántőkében elért 19. helyezés viszont csak gyenge közepesnek mondható (megjegyzendő ugyanakkor, hogy Svájc mellett Finnország a másik olyan ország az OECD-ben, amelyik minden faktorban pozitív értéket ért el, azaz a teljesítménye minden területen az OECD átlag feletti). Másrészt a belső potenciálban, aminek az indexértéke csak a tizenharmadik helyre rangsorolja az országot, sem kiegyensúlyozottan közepesek a finnek, hiszen a Kormányzati beavatkozás alapján a második legjobbak (Luxemburg mögött, amely országot kis mérete és speciális helyzete mi-

att eleve nem elemzünk tanulmányunkban). A Nemzeti vonzerőben elért negyedik, és a Befektetési környezetben felmutatott tizenegyedik helyezés szintén nem azt sugallja, hogy a három indexérték közül éppen a K-indexben áll a legelőkelőbb helyen Finnország.

12.7. táblázat: Finnország helyezései az OECD tagok között a JKB faktorok alapján

Faktor neve	Kód	Helyezés
Humántőke	J1	19.
Felelős vállalat	J2	1.
Oktatási rendszer minősége	J3	7.
Nemzeti vonzerő	K1	4.
Befektetési környezet	K2	11.
Vállalati versenyképesség	B1	12.
Kormányzati beavatkozás	B2	2.
Erőforrások hozzáférhetősége	B3	12.

Ez esetben különösen hasznos a nyolcadik klaszter átlagos faktorértékeihez viszonyítani a finn értékeket, mert ez alapján sokkal könnyebb eldönteni azt, hogy mely területeken emelkedik ki az ország (12.11. ábra). Miközben hat faktorban is jobb a finn adat a nyolcadik klaszter átlagánál, két esetben beszélhetünk igazán meggyőző fölényről: a Felelős vállalatnál (J2) és a Kormányzati beavatkozásnál (B3). A Befektetési környezetben (K2) szintén bőven a nyolcadik klaszter fölött teljesít Finnország, de ez elsősorban annak köszönhető, hogy ezek az országok jellemzően nem a külső erőforrások vonzására koncentrálnak a gazdaságpolitikájukban, így ezen a területen az átlagot alig felülmúló a teljesítményük.

12.11. ábra: Finnország JKB faktorértékei a 8. klaszter országaihoz hasonlítva

Noha Finnország négy faktorban is a legjobb tíz OECD gazdaság között szerepel, az 12.11. ábra alapján megállapíthatjuk, hogy kettőben nyújt kiemelkedőt:

- a Felelős vállalatban (J2) – a jövőbeli potenciál e jellemzőjében ráadásul itt figyelhetjük meg a legjobb gyakorlatot az egész OECD-ben;
- és a Kormányzati beavatkozásban (B3), ami a belső potenciál faktora, és amiben Finnország a második legjobb az OECD mezőnyben.

Tanulmányunkban azokra az intézményi sajátosságokra mutatunk rá, amelyek lehetővé tették az ország számára, hogy világviszonylatban is kiemelkedő teljesítményt nyújtson ezen a két kiemelt területen.

Felelős vállalat

A felelős vállalat koncepciójának lényege, hogy a vállalat a törvényi előírásoknál sokkal nagyobb figyelmet szentel olyan tevékenységeknek, és ebből következően sokkal nagyobb anyagi áldozatokat vállal olyan célokért, amelyek messze túlmutatnak a rövid távú profitmaximalizálási megfontolásokon. Több fókuszterülete is lehet, hiszen irányulhat a munkavállalók helyzetének javítására, szélesebb társadalmi szerepvállalásra (például jótékonykodáson, szponzoráláson keresztül), vagy a gazdasági fejlődés előmozdítására (a környezeti szempontok

hangsúlyosabb érvényesítésén keresztül) (Holme-Watts 2000). A vállalatok etikus magatartása, az az elv, hogy a döntéshozókat nemcsak hatékonysági, hanem méltányossági megfontolások is vezérlik, az elméleti irodalomban talán nagyobb fordulatot jelentett, mint a vállalati gyakorlatban, hiszen a legtöbb vállalkozó, vállalati vezető vélhetően a CSR³⁷ megszületése előtt is érvényesített méltányossági szempontokat a döntéseiben.

Amikor a felelős vállalatnak kedvező intézményi környezetet vizsgáljuk, fontosnak látjuk kiemelni az alábbiakat:

- A CSR elképzelés lényege, hogy a vállalati vezetők önként kötelezik el magukat az etikus viselkedés mellett, az etikus viselkedés szabályait pedig a vállalkozók, a menedzserek és a téma szakértőinek konzultációja alakítja. Az államnak kevés szerep jut ebben a folyamatban, hiszen a vállalatok nem azért döntenek úgy, ahogy döntenek, mert ezt törvény írja elő számukra, hanem mert úgy találták, az etikus viselkedés egybeesik hosszú távú (profit-) érdekeikkel. A felelős vállalati magatartást állami eszközökkel közvetlenül befolyásolni tehát nehéz.
- A felelős vállalati magatartás üzleti szempontból annál kifizetődőbb, minél inkább értékeli, ill. elvárják azt a vállalat külső és belső érintettjei, a menedzserek, az alkalmazottak, a partnerek és a szélesebb társadalom. Ebből következően a felelős vállalat kérdése elsősorban kulturális kérdés: olyan környezetben lehet erős, ahol a társadalom értékékként kezeli azt, és csak olyan vállalatvezető tudja hitelesen képviselni, aki maga is fontosnak tartja.

Finnországnak, ill. a finn kulturális sajátosságoknak, értékrendnek különösen kedvez a felelős vállalat koncepciója. Geert Hofstede munkássága az egyik legelismertebb a kultúrák közti vizsgálódásokban, az általa kifejlesztett mérőszámok pedig kiválóan alkalmazhatók a finn értékrend és a felelős vállalat közötti összefüggések megvilágítására. Hofstede (2001) kategóriái közül a hatalmi távolságra és a kultúra maszkulin-feminin jellegére érdemes koncentrálnunk. Hatalmi távolság alatt annak mértékét értjük, hogy egy szervezet kevésbé befolyásos tagjai mennyire fogadják el, ill. várják el, hogy a hatalom nem egyenlően oszlik meg a szervezeten belül. Azok az országok, ahol a hatalmi viszonyok egyenlőtlensége természetes, sőt, bizonyos szempontból elvárás is a ranglétra

---

³⁷ CSR – Corporate Social Responsibility – vállalatok társadalmi felelősségvállalása

alacsonyabb fokain lévők részéről, magas indexértéket kapnak a hatalmi távolság mutatójában. A 12.8. táblázat alapján kijelenthető, hogy Finnország az alacsony hatalmi távolsággal jellemezhető országok közé tartozik (33-as indexérték, 8. hely az OECD mezőnyben). Az ilyen kultúrákban a ranglétra különböző szintjein lévők közötti kommunikáció stílusa közvetlen, feszélyezetlen, a beosztottak véleményét kikérik, és javaslataikat felhasználják a döntéseknél, a szervezeten belüli hierarchia nem jut nagy szerephez (Hofstede 2001). Könnyű belátni, hogy az alacsony hatalmi távolság kedvez a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának, különösen a munkavállalókkal, vagy az eltérő méretű, befolyású partnerekkel való kapcsolatok terén. Sokkal könnyebb az egyéni és szervezeti célokat összekapcsolni, és e mellett elkötelezni az érintetteket, ha a felek közötti kapcsolat horizontális.

12.8. táblázat: Az OECD országok a Hofstede kategóriái alapján

Ország	Hatalmi távolság index	Maszkulinitás index	Hatalmi távolság sorrend	Maszkulinitás sorrend	Átlagos helyezési szám
Dánia	18	16	3	4	3,5
Svédország	31	5	7	1	4
Norvégia	31	8	6	2	4
Finnország	33	26	8	6	7
Hollandia	38	14	13	3	8
Izrael	13	47	2	14	8
Észtország	40	30	15	8	11,5
Új-Zéland	22	58	4	20	12
Kanada	39	52	14	16	15
Luxemburg	40	50	16	15	15,5
Spanyolország	57	42	22	10	16
Írország	28	68	5	27	16
Ausztria	11	79	1	31	16
Chile	63	28	26	7	16,5
Ausztrália	36	61	12	21	16,5
Dél-Korea	60	39	25	9	17
Németország	35	66	10	25	17,5
Tajvan	58	46	23	13	18
Szlovénia	71	19	32	5	18,5
N-Britannia	35	66	11	26	18,5

Svájc	34	70	9	29	19
Csehország	57	57	21	18	19,5
USA	40	62	17	23	20
Franciaország	68	43	30	11	20,5
Törökország	66	45	29	12	20,5
Görögország	60	57	24	19	21,5
Belgium	65	54	28	17	22,5
Portugália	63	61	27	22	24,5
Olaszország	50	70	19	30	24,5
Magyarország	46	88	18	32	25
Japán	54	95	20	33	26,5
Lengyelország	68	64	31	24	27,5
Mexikó	81	69	33	28	30,5
Szlovákia	104	110	34	34	34

Forrás: <http://geert-hofstede.com/countries.html>

A maszkulin-feminin jelleg a cselekvés alapvető motivációját igyekszik jellemezni: a maszkulin kultúrákban a verseny, a legjobbá válás lehetősége motiválja az embereket; a feminin kultúrákban viszont inkább az elvégzett feladatok által kínált élmény a meghatározó. Finnország e dimenzió mentén szintén alacsony indexértéket kapott (26, ami a 6. legalacsonyabb az OECD-ben), tehát kultúrájában a feminin jelleg az uralkodó. A feminin kultúrákban alapvető jelentősége van a másokkal való szolidaritásnak, a siker megnyilvánulásának pedig az átlagosan magas életminőséget, nem pedig a kiugró gazdagságot tartják. Az egyenlőséget magasra értékelik, a munkakörnyezet minősége meghatározó, a konfliktusokban kompromisszumos megoldásokra törekednek (Hofstede 2001). Mivel a vállalatok társadalmi felelősségvállalása erős hangsúlyt helyez a társadalmi szolidaritásra a versennyel, a minden áron való győzni akarással szemben, a feminin kultúrák ugyancsak kedveznek a felelős vállalati gondolat meggyökeresésének.

A felelős vállalatnak kedvező értékrend mellett a kormányzat támogató hozzáállása szintén erősíti a finn eredményt. A terület legfontosabb koordiná-

ciós szerve a Gazdasági és Munkaügyi Minisztérium keretén belül működő Társadalmi és Vállalati Felelősségvállalás Bizottsága³⁸, amiben a kormányzati szereplők mellett részt vesznek a vállalkozások, munkavállalók, non-profit szervezetek képviselői is. A koordinációs és támogatói szerepen túl a finn kormányzat nem vállal magára más feladatokat, ebben is hű marad tehát a CSR eredeti elgondolásához, mely szerint a felelős vállalat ügye elsősorban vállalati ügy, amit törvényi-szabályozói ráhatás nélkül vállalnak fel a piaci szereplők (Kourula 2010).

Tanulságok

Finnország felelős vállalati gyakorlatának kiemelendő pontjai a következők:

- Fontos szerep jut az értékrendnek. Finnországra jellemző az alacsony hatalmi távolság, és a kultúra feminin jellege, amik eredményeként a horizontális kapcsolatok a dominánsak, erős a társadalmi szolidaritás, és háttérbe szorul a verseny. Ezek az értékek mind kedveznek a vállalati felelősségvállalás elterjedésének.
- Az állam megmarad a támogatói szerepben, és a klasszikus éjjeliőr – keretrendszer-biztosító – funkciót tölti be ezen a területen, ami egybevág a társadalmi felelősségvállalás eredeti gondolatával.

Kormányzati beavatkozás

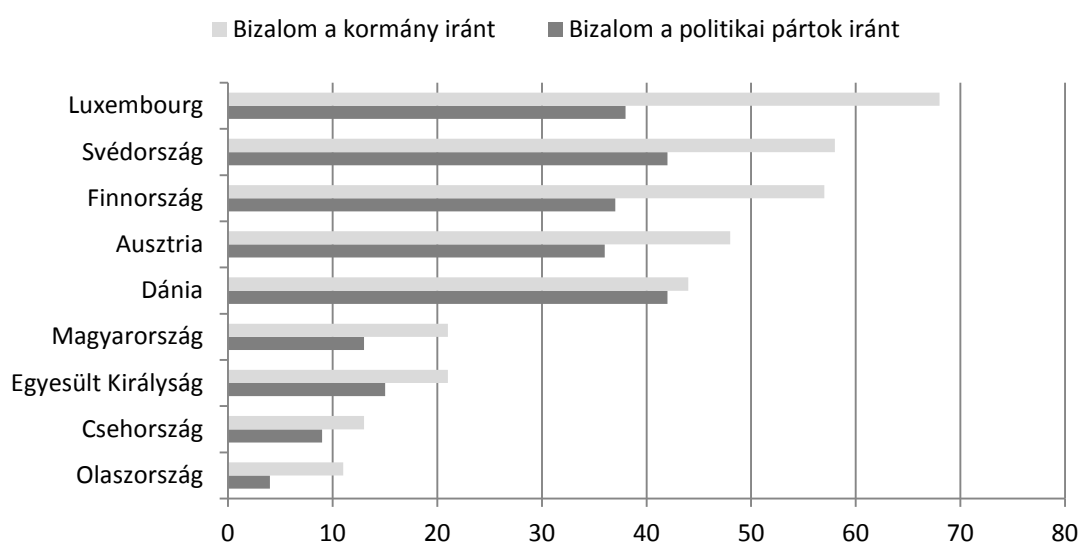
A finn modell egyik fő jellemzője, hogy az állam mindig is fontos szerepet töltött be a gazdaság koordinálásában, ugyanakkor az erős állami jelenlét nemzetközi összehasonlításban nem vezetett pazarláshoz, a hatékonyság csökkenéséhez. Sőt, felmérések szerint a finn állami szféra működik a leghatékonyabban az egész Európai Unióban. A holland belügyminisztérium felkérésére a 2000-es évek elején elvégzett kutatás szerint a finn közszolgáltatások költséghatékonyság szerint az első helyen állnak a fejlett országok között, megelőzve Luxemburgot, Dániát, Svédországot, Ausztriát és Hollandiát (idézi: Thenint 2010, 17. o.). Ennek egyik fő oka az lehet, hogy a skandináv régióban természetesnek számító módon, Finnországban is rendkívül átlátható az állam működése, ezért elenyésző a korrupció. A legismertebb korrupciós ranglistán a finnek mindig az első

---

³⁸ <http://www.tem.fi/index.phtml?l=en&s=890>

tízben végeznek; a legfrissebb változatban Dániával (egy másik vizsgált országunkkal) és Új-Zélanddal megosztva állnak az első helyen³⁹.

Az elhanyagolható mértékű korrupció a lakossági véleményekben is visszaköszön (12.12. ábra). Bár a 2008-as évet követően világszerte csökkent a bizalom az állami intézmények iránt, a finnek 57%-a még mindig megbízik a kormányában, ami a harmadik legjobb eredménynek számít Európában (Eurobarometer 2012). Ezen a téren óriási különbségek mutatkoznak az Európai Unión belül, hiszen az olaszoknak mindössze 11%-a, a cseheknek pedig 13%-a bízik meg a kormányában.

Forrás: Eurobarometer 77⁴⁰

12.12. ábra: Az állam munkájába vetett bizalom (2012)

A gazdaság működésébe való beavatkozás két legfontosabb intézménye a Tekes és a Finnvera. Mindkét szervezet évi sok ezer új partnerrel köt megállapodást, és a vállalatok támogatására fordítható költségvetésük milliárd eurós nagyságrendű.

1983-as alapításával a Tekes a régebbi a kettő közül, melynek teljes neve Finn Technológiai és Innovációs Alap. Fő feladata az innovációs tevékenység támogatása. 2012-ben 570 millió eurós finanszírozást biztosított erre a célra, mely

³⁹ <http://cpi.transparency.org/cpi2012/results/>

⁴⁰ Az Eurobarometer bizalommal kapcsolatos kérdései a következőképpen festenek: „Mondja el, hogy a következő intézményben inkább megbízik, vagy inkább nem bízik meg!” Választási lehetőségként „Inkább megbízok”, „Inkább nem bízek meg”, ill. „Nem tudom” kategória adott. Az ábra az „Inkább megbízok” választ adók arányát mutatja.

http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_anx_en.pdf

összegnek 68%-át kis- és középvállalatok kapták. Tevékenységének kiterjedtségét jól mutatja, hogy az 50 leggyorsabban növekvő finn technológiai vállalkozás közül 47 a Tekes ügyfele⁴¹. A Tekes finn gazdaságra gyakorolt hatását szemlélteti a Finn Műszaki Kutatóközpont által összeállított Innovációs autószerződés projekt⁴². A kutatóintézet közel 5000, az 1980-as évek óta megvalósult finn innovációt vizsgált meg, és megállapította, hogy ezek több mint 60%-a a Tekes közreműködésével valósult meg. Még ennél is magasabb az arány azon innovációk körében, amelyek különösen nagy újítást hoztak, és eredendően a világpiacot célozták meg⁴³.

2010-ben a Tekes és az Aalto Egyetem⁴⁴ közösen hozták létre a Startup Sauna (~ Kezdő vállalkozók szaunája) kezdeményezést. A Startup Sauna intenzív inkubátorként működik, skandináv, balti és orosz induló vállalkozásoknak nyújt napi segítséget a termékeik kifejlesztéséhez, üzleti stratégiájuk kialakításához és indulótőkék összegyűjtéséhez⁴⁵. A programban részt vevők rendszerint a kaliforniai Szilícium völgybe is ellátogatnak, hogy közvetlenül megtapasztalhassák, miként működik a világ legismertebb inkubátor régiója a gyakorlatban. A Startup Sauna lényege tehát nem elsősorban az, hogy az induló vállalkozókat állami pénzhez juttassa, hanem megmutassa nekik, hogyan lehet piaci alapon boldogulni az induló technológiai (a számítástechnika valamifajta alkalmazására épülő) cégeknek.

Ugyancsak állami tulajdonban van a Finnvera, ami egyfajta fejlesztési bankként működik. Fő tevékenysége meglehetősen szerteágazó: támogatja az induló vállalkozásokat, kockázati tőke befektetéseket hajt végre, segíti az érett vállalkozásokat a nemzetközi piacra való kilépésben, és ennek keretében exporthitelezői feladatokat is ellát⁴⁶. Forrásainak nagy részét az új vállalkozások megalapításának támogatására, és a vállalkozások nemzetközi jelenlétének segítésére fordítja (12.9. táblázat).

---

⁴¹ http://www.tekes.fi/en/community/Key_figures/1358/Key_figures/2859

⁴² <http://www.floapps.com/lab/tekes/>

⁴³ http://www.tekes.fi/en/community/The_Innovation_Interstate/1359/The_Innovation_Interstate/2860

⁴⁴ Az egyetem 2010-ben jött létre műszaki, közgazdasági és művészeti egyetemek egyesülésével. A fúzió nem titkolt célja az, hogy a kaliforniai Stanford egyetemhez hasonló tudáskonzentrációt és vállalkozói kultúrát teremtsen Finnországban.

⁴⁵ <http://startupsauna.com/en/about/>

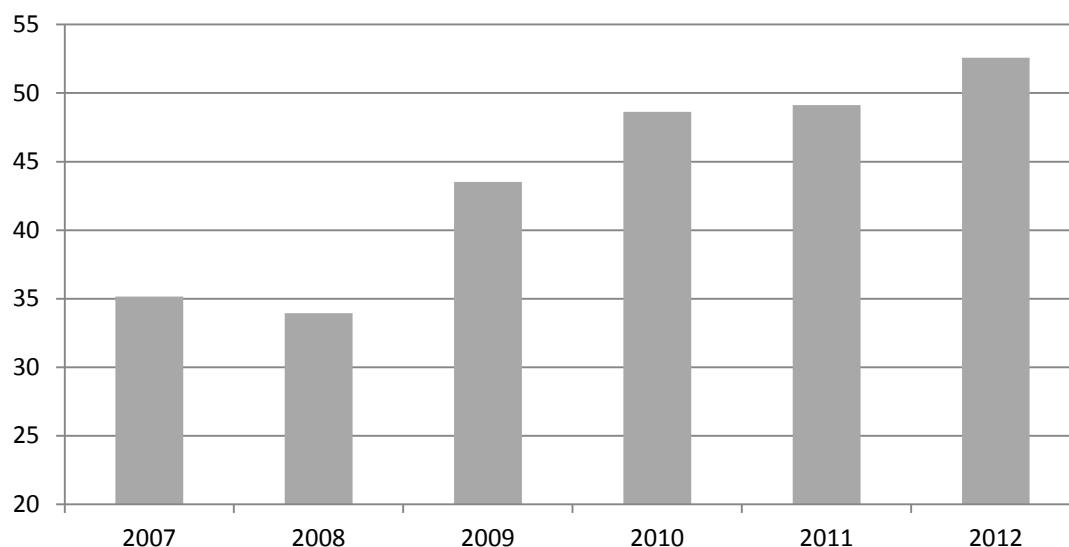
⁴⁶ <http://www.finnvera.fi/eng/Finnvera3>

12.9. táblázat: A Finnvera tevékenységének főbb adatai, 2011

Jellemző	Érték
Alkalmazottak száma	413 fő
KKV támogatás	977 millió euró
Exportgarancia értéke	3796 millió euró
Új munkahely	10159 fő
Újonnan létrejött vállalkozás	3397

Forrás: <http://www2.finnvera.fi/annualreport/en/vuosi-2011/taloudellinen-kehitys-ja-avainluvut>

Finnország szintén nem áll rosszul a vállalkozásokat terhelők adók mértékében, bár ezen a téren inkább az OECD középmezőnyéhez tartozik, mint a listavezetőkhez. Az új vállalkozások létrehozásának egy főre jutó GNI-hez viszonyított költségeiben tizedik, a vállalatok nyereségéhez viszonyított állami terhekben pedig 40,6%-al tizenötödikek (Ld. Dánia 12.7. és 12.9. ábra). Hasonlóan a többi északi országhoz, az állam gazdálkodása felelős volt az elmúlt évtizedekben, így az államadósság GDP-hez viszonyított aránya 52% körül alakul jelenleg, bár a 2008-as válság óta 15 százalékpontot emelkedett (12.13. ábra).

Forrás: IMF

12.13. ábra: Az államadósság GDP-hez viszonyított arányának alakulása (IMF)

Tanulságok

A finn állami szektor működésének fő jellemzői az alábbiak:

- A hagyományosan átlátható állami szféra, aminek transzparenciáját az e-kormányzati megoldások csak tovább növelték, gyakorlatilag kizárja a korrupció lehetőségét.
- A közpénzügyeket fegyelmezett gazdálkodás jellemezte: 35%-os GDP arányos államadóssága és kiegyensúlyozott költségvetése volt az országnak a 2008-as válság beköszöntekeor.
- Erős az állami beavatkozás a vállalkozások innovációs tevékenységének támogatása terén. Az erre a célra szerveződött Tekes évi 500-600 millió eurót fordít az innováció erősítésére, de ezen túlmenően olyan kezdeményezéseket is felkarol, amelyek célja a vállalkozással, vállalkozásindítással kapcsolatos ismeretek átvétele és terjesztése.
- Szintén jelentős állami támogatást kapnak az ígéretes induló, valamint külpiaci megjelenéssel próbálkozó vállalatok, a Finnvera szervezetén keresztül. Saját számításai szerint az elmúlt öt évben több mint 50.000 munkahelyet sikerült létrehozni a támogatási programjainak köszönhetően (ez az összes munkahely kb. 2%-a).

Írország az egyetlen a tanulmányban részletesebben is bemutatott országok közül, amelyik nem a nyolcadik klaszter tagja. 2010-es indexértékei alapján a hetedik klaszterbe sorolódott, azaz a J- és K-indexekben továbbra is 4 fölötti értéket ér el, a belső potenciál mérőszámában viszont 4 alá csúszott (2000-ben még mind a háromban 4 fölött volt). A visszaesés kétségkívül annak is köszönhető, hogy a 2008-ban beköszöntő válság különösen súlyosan érintette Írországot. Az ír gyengélkedés mindenesetre az 12.10. táblázat összehasonlító adataiból is egyértelműen megmutatkozik, hiszen a JKB-indexek értékei lényegesen hátrább sorolják, mint az egy főre jutó nemzeti jövedelem.

12.10. táblázat: Írország OECD tagok körében elért helyezései

Terület	Helyezés a sorrendben
J-index 2010	19.
K-index 2010	28.
B-index 2010	16.
Egy főre jutó GDP 2012 PPP	9.

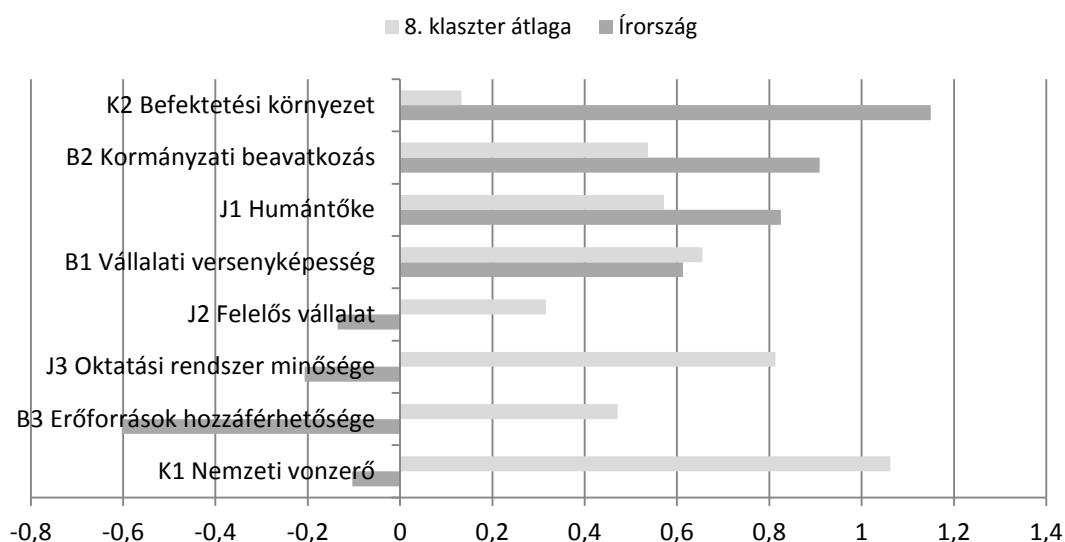
Forrás: IMF WEO (GDP adat)

Országtanulmányainkban egy-egy terület kiváló gyakorlatának bemutatására törekszünk, így az 12.10. táblázat adatai alapján indokolatlannak tűnhet Írország szerepeltetése. De a faktorelemzés eredményeinek áttekintése után ismét megállapíthatjuk, hogy az összevont indexértékekkel jellemzett potenciálok mögött egészen heterogén a faktorok megoszlása. Miközben Írország mindössze a 28. legjobb K-indexet érte el 2010-ben a 34 tagot számláló OECD-ben, a külső potenciál egyik faktorában, a Befektetési környezetben (K2) az írek teljesítenek a legjobban. Ezen kívül első tízes helyezést értek el a Humántőke (J1) és Kormányzati beavatkozás faktorokban is (12.11. táblázat).

12.11. táblázat: Írország helyezései az OECD tagok között a JKB faktorok alapján

Faktor neve	Kód	Helyezés
Humántőke	J1	6.
Felelős vállalat	J2	18.
Oktatási rendszer minősége	J3	20.
Nemzeti vonzerő	K1	20.
Befektetési környezet	K2	1.
Vállalati versenyképesség	B1	13.
Kormányzati beavatkozás	B2	9.
Erőforrások hozzáférhetősége	B3	26.

Ráadásul ezen a három területen nemcsak előkelő helyezést ért el Írország, de a nyolcadik klaszter átlagához viszonyítva is kiválóan teljesít (12.14. ábra). Különösen szembetűnő a Befektetési környezetben mutatkozó ír fölény, ami annak is köszönhető, hogy a kiváló ír eredményt ahhoz a faktorhoz hasonlítjuk, amiben a nyolcadik klaszter országai nem különösebben erősek (tekintve, hogy jól működő gazdaságuk mellett nem képez gazdaságpolitikai prioritást a külföldi tőkebefektetések vonzása, és külön ezt a célt szolgáló gazdaságpolitikai intézkedések meghozatala).

12.14. ábra: Írország JKB faktorértékei a 8. klaszter országaihoz hasonlítva

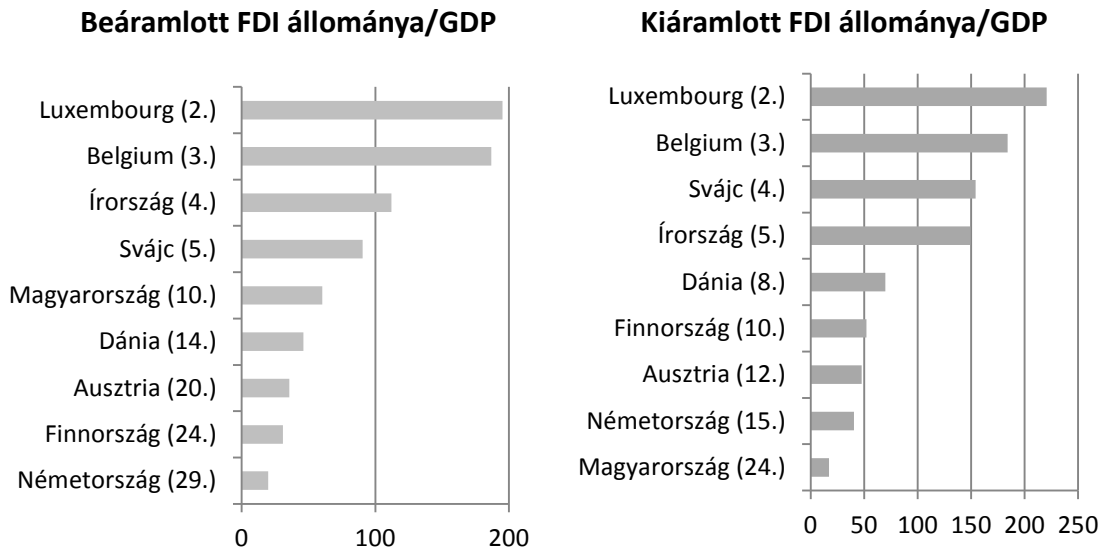
Írország gyakorlatából az 12.14. ábra alapján három területet mutatunk be részletesen, kitérve azokra az intézményi tényezőkre is, amelyek hozzájárulhatnak az adott területen tapasztalható kiváló gyakorlat megvalósulásához:

- Befektetési környezet (K2), a külső potenciál e faktorában ugyanis Írország a legerősebb az OECD mezőnyben;
- Humántőke (J1), ami a jövőbeli potenciál egyik faktora;
- Kormányzati beavatkozás (B2), a gyenge belső potenciál ellenére ebben a faktorban erős az írek pozíciója.

Könyvünk a három terület közül főleg a Befektetési környezetre koncentrálna. Egyrészt mert szembeszökő a kontraszt az ír és a nyolcadik klaszter teljesítménye között, másrészt ebben a faktorban Írország a legerősebb. Szintén kitér a Humántőkében és Kormányzati beavatkozásban mutatkozó erősségekre, bár ezeknek kisebb felületet szentel, főleg azért, mert más, ezeken a területeken az írnel is jobbnak bizonyuló országok gyakorlatát is ismertetik a további országtanulmányok.

Befektetési környezet

Írország évtizedek óta a nemzetközi működőtőke egyik csomópontja. Az ezredfordulóig főleg tőkebefogadóként jeleskedett, de napjainkban (legalábbis a relatív, a GDP-hez viszonyított mutatók alapján) az egyik legnagyobb tőkebefektetőnek számít (12.15. ábra). Ez utóbbi magyarázata abban rejlik, hogy számos multinacionális vállalat itt építette ki európai bázisát, és a további regionális akvizícióit, beruházásait ezeken a központokon keresztül valósította meg. Tőkeki-bocsátó tevékenysége rendkívül intenzív fejlődésen ment keresztül, hiszen tizenöt éve az ír külföldi közvetlen befektetések értéke még csak 16 milliárd dollár volt, a GDP-hez viszonyított aránya pedig 25%, ami 2010-re 348 milliárd dollárra, és a GDP 169%-ára emelkedett (UNCTAD 2012). A rendkívül meggyőző adatok mellett célszerű megjegyezni, hogy az abszolút számokat tekintve Írország még mindig nem számít óriásnak a tőkebefektetők között, hiszen a külföldön befektetett közvetlen külföldi tőke állományának „csak” kb. másfél százalékát teszi ki az ír tőke.

Forrás: UNCTAD⁴⁷

12.15. ábra: Írország pozíciója a közvetlen külföldi tőkebefektetések állománya alapján 2011-ben (2012, az OECD-ben elfoglalt helyezés az országok után zárójelben⁴⁸)

Írország kiemelkedő tőkevonzó képességének egyik magyarázata az adórendszerben keresendő. 1995-ig 40%-os adókulccsal kellett a vállalatoknak adózniuk, amit évről-évre fokozatosan csökkentettek, mígnem 2003-ban elérték a mostani, 12,5%-os szintet⁴⁹. Amint a 12.16. ábrán is látható, a 12,5% kiugróan alacsony az OECD országok közt. A második helyen lévő országok, köztük Magyarország is 19%-os alapkulcs szerint adóztatnak. Ezzel kapcsolatban ismét csak megjegyzendő, hogy a társasági adók nehezen összehasonlíthatók, hiszen a legtöbb országban számos kedvezmény érvényesíthető, ill. egyes országokban régióként is eltérhetnek az adók a szövetségi rendszer sajátosságai miatt. Az Egyesült Államokban a szövetségi adók felett Kalifornia még kb. 9%-os társasági adót vet ki, Texas viszont csak kb. 1%-osat⁵⁰; Svájcban a 8,5%-os szövetségi adó fölött Baselben még 21,1%-os helyi adót számítanak fel, Luzernben viszont csak 5,5%-osat⁵¹. A 12.16. ábra tehát a főszabály szerinti átlagos értékeket tünteti fel.

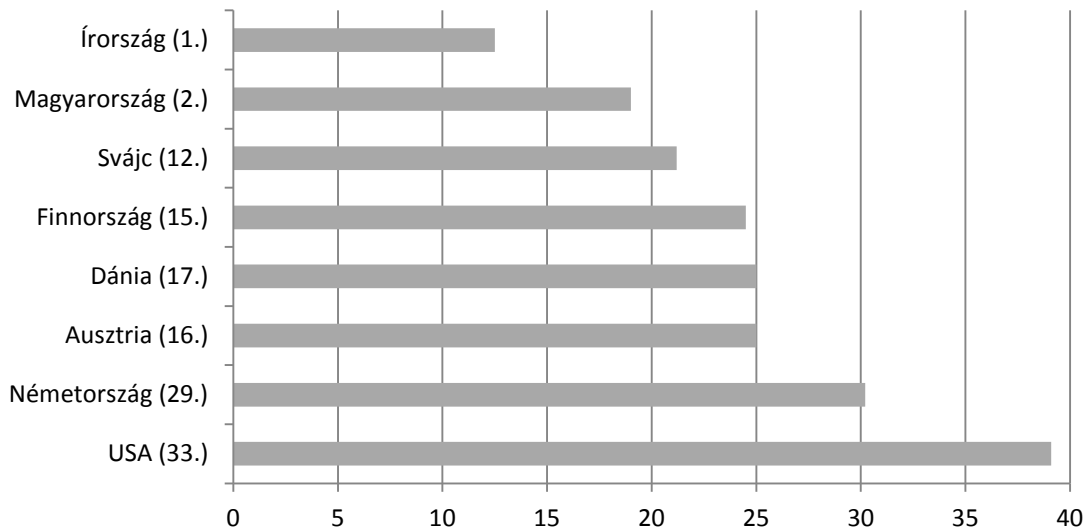
⁴⁷ <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Country-Fact-Sheets.aspx>

⁴⁸ Az első helyezett Izland hiányzik, mert 300%-ot meghaladó értékeivel jelentősen eltorzítaná a szemléltetésre használt diagramokat.

⁴⁹ http://www.oecd.org/tax/taxpolicyanalysis/oecdtdatabase.htm#C_CorporateCapital

⁵⁰ http://www.taxadmin.org/fta/rate/corp_inc.pdf

⁵¹ <http://www.business-dialog.com/pdf/swiss-tax.pdf>

Forrás: OECD⁵²

12.16. ábra: A társaságokat terhelő adók mértéke a vállalati nyereség százalékában (2012, az OECD-ben elfoglalt helyezés az országok után zárójelben)

Annak ellenére, hogy a 12,5%-os kulcs már eleve rendkívül alacsonynak számít, Írország további kedvezményeket biztosít a vállalatoknak:

- adókedvezmény vehető igénybe a kutatás és fejlesztési tevékenység után, aminek mértéke 100.000 euróig a K+F költségek 25%-a;
- ugyancsak adókedvezmény biztosítanak (bár a fenténél kisebb mértékű) a cégből kiszervezett K+F költségek után;
- adóalap csökkentés érvényesíthető a külföldi jövedelmekből abban az esetben, ha a cég alkalmazottai 60 napot meghaladó időt fordítottak olyan tevékenységekre, amelyekkel a BRIC országok (Brazília, Oroszország, India és Kína), vagy Dél-Afrika exportpiacai felé lehet növelni az értékesítést⁵³.

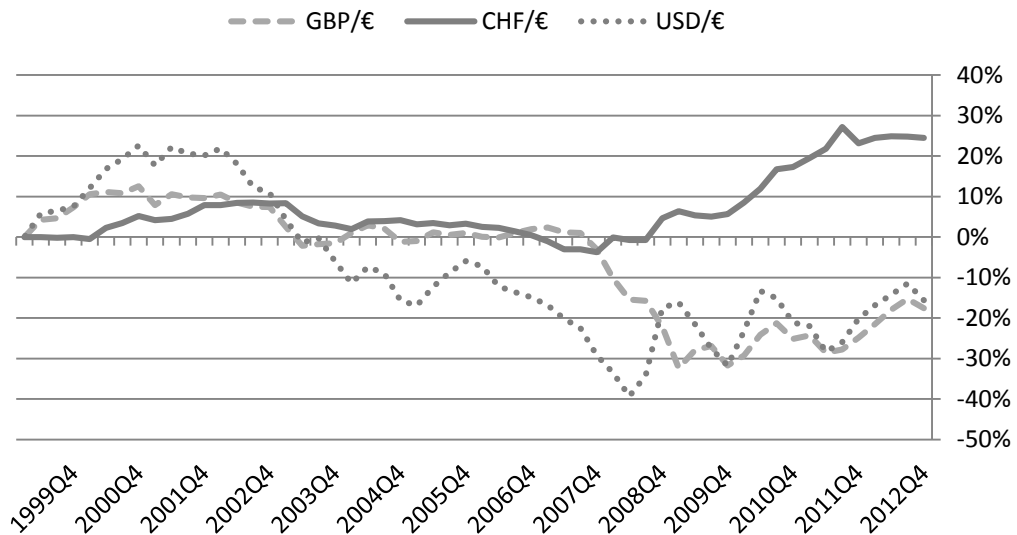
Valójában annyira alacsony a vállalatok adóterhelése, hogy vannak olyan szerzők, akik Svájccal együtt Írországot is szerepeltetik az ún. adóparadicsomok feketelistáján (Gravelle 2013, 4. o.). Bár a megfizetett adó mértéke alapján tényleg indokolt lehet adóparadicsomként emlegetni az íreket, a legtöbb ilyen jellegű listára általában azért nem kerülnek fel, mert a vállalati tevékenység nyilvántartási rendszere kellően transzparens ahhoz, hogy az illegális jövedelmeket

⁵² http://www.oecd.org/tax/taxpolicyanalysis/oecdtaxdatabase.htm#C_CorporateCapital

⁵³ http://www.deloitte.com/view/en_IE/ie/insights/budget-2012-ireland/tax-types-irish-budget/corporation-tax-irish-budget/index.htm

tisztára mosni akarók nagy része elkerülje az országot. Ennek ellenére adószabályai miatt folyamatos nyomás nehezedik Írországra. Az amerikai szenátus adóelkerülést vizsgáló bizottsága például a Microsoftról állapította meg, hogy két írországi leányvállalatánál összesen 6,5 milliárd dollárnyi nyereség keletkezett 2011-ben, ami után a két vállalat 7,2, ill. 7,3%-os tényleges nyereségadót fizetett (Levin-Coburn 2012, 22. o.). Ez a vizsgálat azt is jól mutatja, hogy még a nagyon alacsonyan meghatározott nominális adókulcsnál is lényegesen alacsonyabb effektív kulcs szerint adózhatnak a nagy cégek a különböző kedvezmények igénybevétele után.

Adórendszere mellett Írország másik, Befektetési környezetet nagymértékben erősítő intézményi tényezője az árfolyamstabilitás. Ez természetesen az euró bevezetésének eredménye, aminek köszönhetően a vezető európai valutákkal szembeni árfolyamelmozdulás lehetősége nagyrészt megszűnt. Továbbra is fennállt az árfolyamkockázat a svájci frankkal és az angol fonttal szemben, de amint a 12.17. ábrán látható, az euró, a svájci frank és az angol font alig mozgott egymáshoz képest a 2000-es évek első felében. Lényegi változást csak a 2008-as év, és annak mindenféle pénzügyi-makrogazdasági problémái hoztak, aminek eredményeként a frank jelentősen megerősödött, a font pedig jelentősen meggyengült az euróhoz képest. Az amerikai dollárral már más a helyzet, hiszen az euró-dollár árfolyamot nagy kilengések jellemezték, ráadásul a 2000-es évek nagy részében a dollár gyengült az euróhoz képest. Ez nem kedvezett az európai tőkebefektetést mérlegelő amerikai cégeknek, és mivel Írország nagyban támaszkodott az amerikai multik befektetéseire, Írországnak sem volt kedvező.

Forrás: ECB⁵⁴

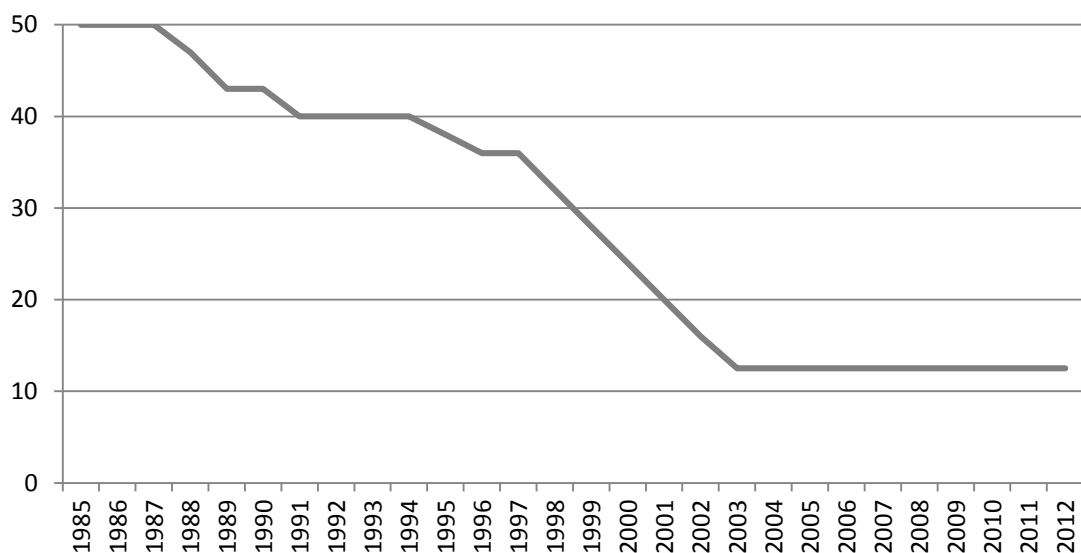
12.17. ábra: Az euró árfolyamingadozásai (1999 első negyedévhez viszonyítva)

Tanulságok

Az ír gazdaságpolitika egyik fő prioritása kedvező környezetet teremteni a külföldi tőkebefektetők számára. Ennek fő eszközei a következők:

- Adóparadicsomokhoz hasonló vállalati adóterhelés, ami egyrészt az OECD-ben egyedülállóan alacsonynak mondható adókulcsból, másrészt az ezen felül érvényesíthető bőséges adókedvezményekből tevődik össze.
- Stabilitás és kiszámíthatóság, ami az adócsökkentés melletti elkötelezettségben kiválóan megnyilvánul (12.18. ábra). Az 1980-as években Írország teljesen átlagosnak számított az OECD-ben a maga 50%-os adókulcsával, amit tudatos politikával, két évtizedet átölelő időszakban csökkentettek le a mostani szintre, ami mellett annak ellenére kitartanak, hogy az országra jelentős nemzetközi nyomás nehezedik.
- Mindezt kiegészíti, hogy az euró bevezetésével sikerült az árfolyamkockázat egy jelentős részétől is megszabadulni, ami az erősen nyitott gazdaságok esetén kulcskérdés.

⁵⁴ <http://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=2018794>

Forrás: OECD⁵⁵

12.18. ábra: A társasági adó kulcsának alakulása Írországban

Humántőke

Írország demográfiai helyzete sok szempontból kedvezőbb az európai országokénál. Kevésbé veszélyezteteti az elidősödés, és viszonylag sok gyerek születik. A fejlett Európa egészében itt a legalacsonyabb az idős népesség eltartottsági rátája (17,2%, míg az Unió átlag 26,2%), és a legmagasabb a gyereknépesség eltartottsági rátája (31,7%, szemben a 23,4%-os Unió átlaggal). Az egyetlen Európai ország, amelyik árnyalatnyival gyengébb, de nagyjából hasonló számokat tud felmutatni, Izland. Magasan veri viszont mindkettőjüket Törökország, amelyik ugyan bajosan nevezhető fejlett országnak, de tagja az OECD-nek (mind ezekről ld. 12.12. táblázat).

⁵⁵ http://www.oecd.org/tax/taxpolicyanalysis/oecdtaxdatabase.htm#C_CorporateCapital

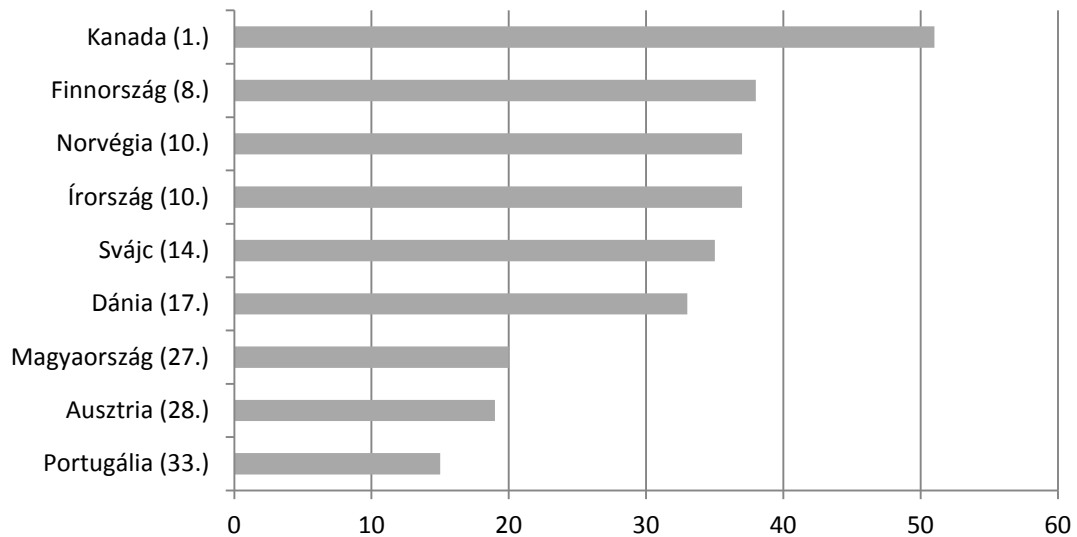

12.12. táblázat: Eltartottsági ráták Európában 2011-ben

Ország	Idős népesség eltartottsági rátája (65 évnél idősebbek aránya a 14-65 éves korosztályhoz)	Gyermeknépesség eltartottsági rátája (14 évnél fiatalabbak aránya a 14-65 éves korosztályhoz)
Ausztria	26%	21,7%
Dánia	25,7%	27,4%
Finnország	26,5%	25%
Hollandia	23,3%	26,1%
Írország	17,2%	31,7%
Magyarország	24,4%	21,3%
Németország	31,2%	20,3%
Norvégia	22,8%	28,3%
Svájc	24,9%	22,3%
Törökország	10,8%	38,1%
EU-27	26,2%	23,4%

Forrás: Eurostat

Bár a demográfiai mutatókhoz hasonló kimagasló eredményt nem tapasztalhatunk, amennyiben a felnőtt népesség képzettségét hasonlítjuk össze, ezen a téren sem rosszak az ír eredmények. A 25-64 éves korosztály 37%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel, ami összességében a tizedik helyre elegendő az OECD-ben (12.19. ábra). Viszont a lista első hét helyén csupa Európán kívüli ország található (sorrendben: Kanada, Izrael, Japán, USA, Új-Zéland, Dél-Korea és Ausztrália), így az európaiak között harmadikak voltak az írek 2011-ben. Még kedvezőbb Írország pozíciója, ha a folyamatok dinamikáját is megnézzük. 2000 és 2010 között éves átlagban 7,3%-al növekedett a felsőfokú végzettséget szerzők száma Írországban, és ez a legnagyobb javulás az OECD-n belül (OECD 2012a).

Forrás: OECD 2012a⁵⁶

12.19. ábra: Felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a 25-64 éves korosztályban (az OECD-ben elfoglalt helyezés az országok után zárójelben)

Az ír humántőke minőségének javulásához jelentősen hozzájárult a bevándorlás is. Az az ország, amelyik elsősorban a kivándorlók tömegéről ismert a történelemből, 1996-ban nettó befogadóvá vált, és az 1996-2009 közötti másfél évtizedben összesen 522 ezerrel nőtt a népessége csak a migrációs folyamatoknak köszönhetően (Central Statistics Office, Ireland 2012, 2. o.). A fél milliós nettó bevándorlási különbözet a teljes népesség több mint 10%-át teszi ki. Ezeknek a bevándorlóknak a képzettség szerinti összetétele még kedvezőbb, mint az ír népességé. Egy 2005-ös felmérés szerint miközben az íreknek csak 27,3%-a rendelkezett felsőfokú végzettséggel, a bevándorlók körében 54,2% volt az arány. Azok aránya, akik legfeljebb alsó középfokú végzettséggel bírtak, 32,9% volt az írek, és 15,1% volt a bevándorlók esetében (Kavanagh-Doyle 2007, 305. o.).

A történelmi örökségből adódó sajátosság, hogy az írek zöme az angolt tekinti anyanyelvének, ami egy újabb versenyelőny, és különösen vonzó azoknak a transznacionális vállalatoknak, amelyek eleve az angolt használják munkanyelvként a cégen belüli kommunikációban.

⁵⁶ http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2012_eag-2012-en

Tanulságok

Írország humántőkebeli adottságairól az alábbiakat érdemes kiemelni:

- Európa legkedvezőbb demográfiai adottságaival rendelkeznek. A lakosság képzettségét tekintve az OECD erősebbik felében találhatók, ráadásul itt növekszik a leggyorsabban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya.
- A migráció kedvező szabályozásának köszönhetően a 2008-as válságig az egyik legnagyobb munkaerőbefogadónak számítottak, a bevándorlók aránya meghaladta a lakosság 10%-át. A bevándorlók több mint fele felsőfokú végzettséggel rendelkezett, ami tovább növelte az Írországban hozzáférhető munkaerő minőségét.
- Az ország hivatalos nyelve, amit a lakosság zöme első nyelvként használ, az angol.

Kormányzati beavatkozás

A kormányzati beavatkozás legfontosabb jellemzőit már nagyrészt ismertette az előző két alpont. Írország fő jellemzője, hogy kedvező szabályozási környezetet teremtett a termelési tényezők, különösen a tőke és a képzett munkaerő beáramlásának. Demográfiai helyzetének köszönhetően sokáig nem kellett szembenéznie olyan problémákkal, amelyek más európai országokat már sokkal hamarabb elértek. Mivel a lakossága OECD összehasonlításban fiatalnak számít, az egészségügyi kiadások vagy a nyugdíjrendszer fenntarthatósága nem okoztak akkora fejtörést, mint Svédországban vagy az Egyesült Államokban.

Az ír kormány Jobban szabályozni címmel kiadott egy fehér könyvet 2004-ben, amiben elkötelezték magukat a szabályozói hatásvizsgálatok gyakorlata mellett. Ezzel megerősítette egy korábbi, 1996-os szándéknyilatkozatát, amelyben az állam által nyújtott szolgáltatások színvonalának és hatékonyságának javítását célozta meg (Boyle 2005, 1. o.). Ennek eredményeként 2005-ben kísérleti jelleggel öt nagy állami hivatalban hajtottak végre szabályozói hatásvizsgálatot, és a következtetések áttekintése után számos törvénymódosításra, minőségbiztosítási és ellenőrzési változtatásra tettek javaslatot. A módosítások jelentős mértékben járulnak hozzá a gazdaság adminisztratív terheinek csökkentéséhez (Boyle 2005). Ezt követően a szabályozói hatásvizsgálat gyakorlata

meghonosodott Írországbán, és a 2008-as válság után, ami ugrásszerűen megnövelte az államadósságot és az államháztartási hiányt, különösen nagy hangsúlyt kap az államháztartási reform megvalósításában.

12.5. Norvégia

Norvégia a Humántőkére épülő, tudásalapú klaszter tagja. Elsősorban a J és a K indexértékei érdemelnek említést, amelyekben jó helyezést ért el az ország, ráadásul a vizsgált 10 éves időszakban fejlődést is mutatott (J2010: 4,74; K2010: 5,41; B2010: 4,05, J2000:5,35, K2000: 4,24, B2000: 4,65). A B-index szerint Norvégia csak a 10. az OECD országok mezőnyében, ráadásul itt az indexérték kis mértékben romlott is a vizsgált időszak alatt.

12.13. táblázat: Norvégia OECD tagok körében elért helyezései

Terület	Helyezés a sorrendben
J-index 2010	4.
K-index 2010	4.
B-index 2010	10.
Egy főre jutó GDP 2012 PPP	2.

Forrás: IMF WEO (GDP adat)

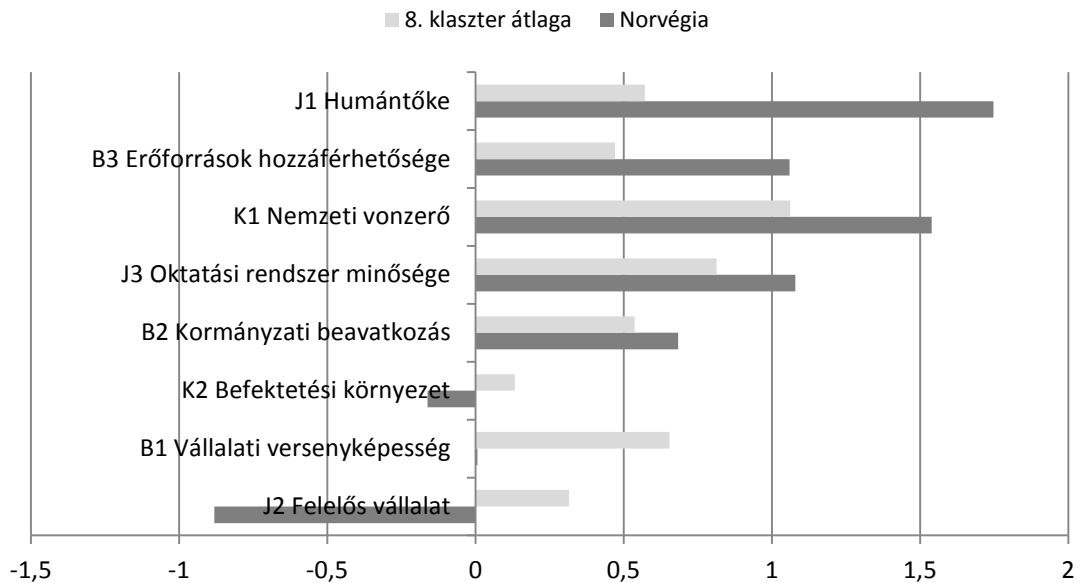
A faktorokat felhasználva árnyalhatjuk Norvégia jövőbeni, külső és belső potenciálját. A 12.14. táblázat jól mutatja, hogy a kedvező jövőbeli potenciál mögött valójában heterogén teljesítmény áll. A J-index faktorai közül a Felelős vállalatban jelentősen gyengébben teljesít az ország, mindössze 27. az OECD mezőnyben, miközben a Humán tőke és az Oktatási rendszer minősége terén jelentősen kedvezőbb a helyezése. Ugyanezt tapasztaljuk a K-index faktorainak vizsgálatakor is. Az egyik K-indexbeli faktor, a Nemzeti vonzerő terén Norvégia első az OECD országok között, ugyanakkor ez kedvezőtlen Befektetési környezettel párosul. A B-index faktoraiban sem homogén a teljesítmény. Az Erőforrások hozzáférhetőségében Norvégia a vizsgált országok között kiemelkedően teljesít, viszont a másik két faktor szerint (Vállalati versenyképesség és Kormányzati beavatkozás) csak a középmezőnyben helyezkedik el.

12.14. táblázat: Norvégia helyezései az OECD tagok között a JKB faktorok alapján

Faktor neve	Kód	Helyezés
Humántőke	J1	2.
Felelős vállalat	J2	27.
Oktatási rendszer minősége	J3	6.
Nemzeti vonzerő	K1	1.
Befektetési környezet	K2	24.
Vállalati versenyképesség	B1	18.
Kormányzati beavatkozás	B2	13.
Erőforrások hozzáférhetősége	B3	5.

Norvégia faktorértékeit összevetve a 8. klaszterbeli országok átlagával beazonosíthatjuk azokat a területeket, ahol teljesítménye a jobbak között is kiemelkedőnek mondható. Ezek a területek:

- A J-index két faktora, a Humán tőke (J1), amelyben az OECD rangsorban Norvégia 2. helyezést ért el és az Oktatási rendszer minősége (J3), ahol 6. az OECD országok rangsorában. Mindkét indexbeli teljesítményével kiemelkedik nem csak az OECD, de a legjobbak mezőnyéből is.
- A Nemzeti vonzerőt tekintve (K1) első a 34 ország között, így nyilvánvalóan a 8. klaszter átlagát is meghaladó az indexértéke.
- Végül a B-index két faktorában is jobban teljesít a 8. klaszter országainak átlagánál, ezek az Erőforrások hozzáférhetősége (B3) és a Kormányzati beavatkozás (B2), de ez utóbbinál csak a 13. a vizsgált országok között és egyúttal alig haladja meg a 8. klaszter átlagát.

12.20. ábra: Norvégia JKB faktorértékei a 8. klaszter országaihoz hasonlítva

A következőkben jól teljesítő területeket vizsgáljuk meg azzal a céllal, hogy a jó gyakorlatok alapján követhető javaslatokat fogalmazzunk meg.

Humántőke

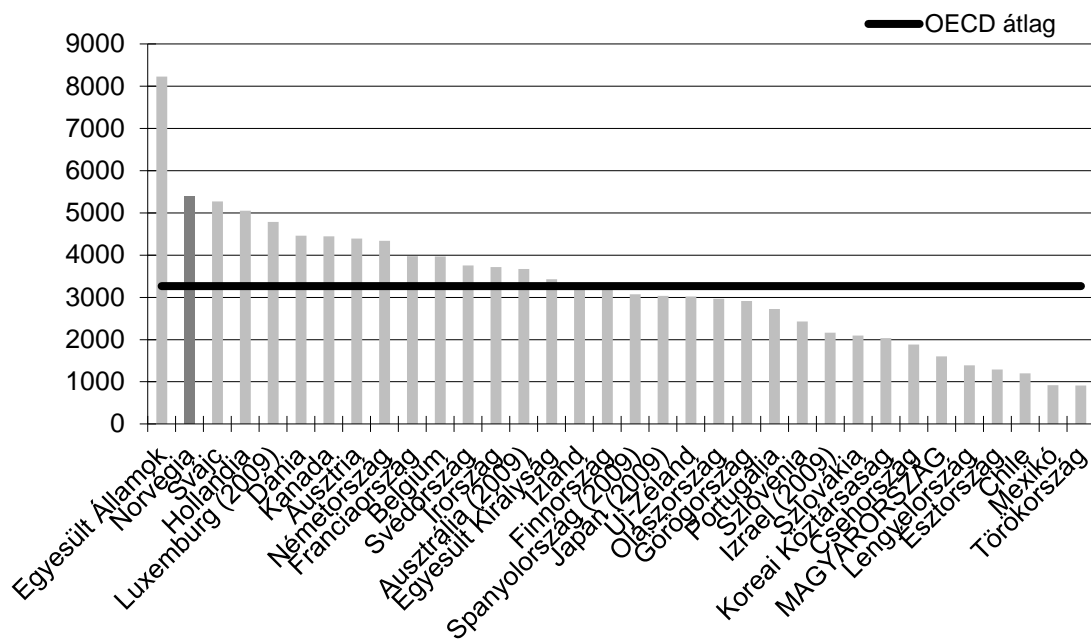
Norvégia egyik erőssége a humántőke magas minősége. Ahogy látni fogjuk, a norvégok jobban képzettek és egészségesebbek, hatékonyabban dolgoznak, és nagyobb arányban vesznek részt a munkaerőpiacon, mint a többi OECD ország polgárai.

Ugyanakkor meghatározó, hogy Norvégiának mindössze 4,9 millió lakosa van, amelynek mintegy 20 százaléka 3 nagyváros lakója (Oslo, Bergen, Trondheim). A népsűrűség Norvégiában a legalacsonyabb egész Európát tekintve, 13 fő négyzetkilométerenként. A humán erőforrások ezen szűkössége a lehetséges hasznosítási területek alapos átgondolását követeli meg.

A demográfiaiilag egységesnek mondható Norvégiában a mintegy 20 ezer fős számi kisebbség mellett egyre meghatározóbb a bevándorlás. Jelenleg a lakosság mintegy 11 százaléka bevándorló háttérrel rendelkezik, ami számos területen jelent egyre nagyobb kihívást az országnak. A bevándorlók nagyobbik

hányada munkavállalási céllal érkezik Norvégiába⁵⁷. Az ország elsősorban a magas életszínvonala miatt vonzó célpont. Az egy főre jutó GDP (PPP) alapján második az OECD országok között, az emberi fejlődési index (Human Development Index – HDI) szerint az első a 187 összehasonlításba bevont ország közül. Mindhárom komponensben (születéskor várható élettartam, iskolázottság és egy főre jutó jövedelem) jelentős javulást mutatott az elmúlt időszakban (UNDP 2011).

Az OECD országokkal összevetve Norvégiában kedvezőbb egészségügyi mutatókat találunk. Az egészségügy inputjait megvizsgálva azt látjuk, hogy noha a GDP arányos egészségügyi kiadások alacsonyabbak az OECD átlagánál (2010-ben Norvégia: 9,4 százalék, OECD átlag 9,5 százalék), egy főre vetítve csak az USA költ többet az OECD országok közül. Norvégiában ez 5388 dollárt (USD PPP) jelent.

Forrás: OECD 2012b

12.21. ábra: Az OECD országok egy főre jutó egészségügyi kiadásai 2010-ben (USD PPP)

Norvégiában többen dolgoznak az egészségügyben a többi OECD országgal összevetve: az 1000 lakosra jutó orvosok száma 4,1 (OECD átlag 3,1), az 1000

⁵⁷ http://www.ssb.no/innvgrunn_en/

lakosra jutó nővérek száma pedig 14,4 (OECD átlag 8,7). A kórházi ágyak száma azonban elmarad az OECD országok átlagától (Norvégia: 2,4 ágy/1000 lakos, OECD átlag: 3,4/1000 lakos) (OECD 2012b).

2010-ben a születéskor várható élettartam 81,2 év volt (OECD 2012b), az egészségben eltöltött évek száma pedig 73,3 (IMD 2012), ami szintén meghaladja az OECD átlagot (79,8 és 71,79).

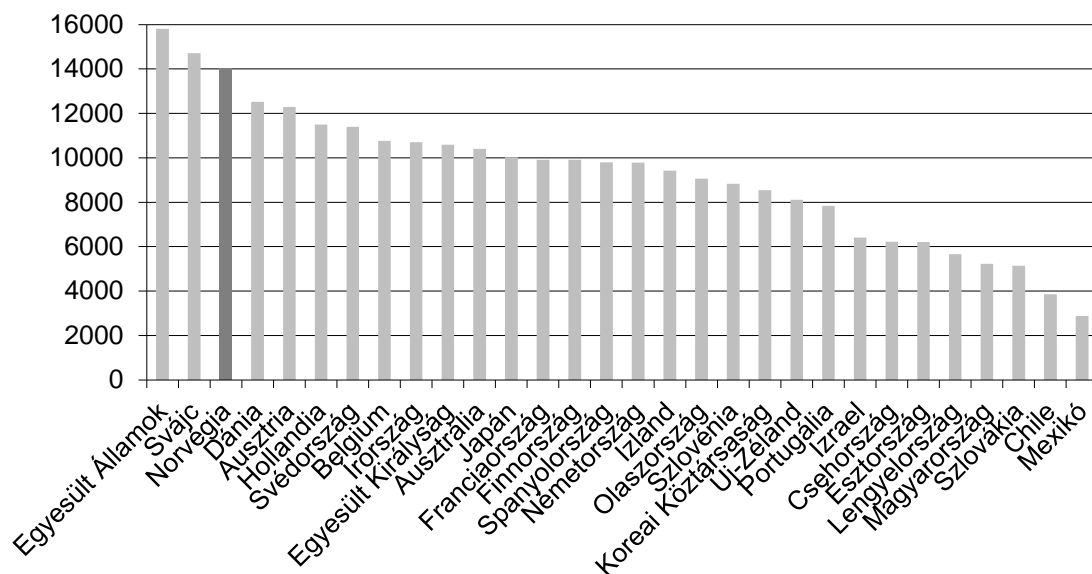
Az egészséget veszélyeztető körülmények közül a dohányzás terén a norvégok lényeges eredményeket értek el viszonylag rövid idő alatt. A dohányzók aránya a felnőtt lakosságban 2010-re 19 százalékra csökkent, ami 10 év alatt 40 százalékos csökkenést jelent. Ezt adózással, reklámtilalommal és felvilágosító kampányokkal érték el. Az elhízottak aránya alacsonyabb az OECD országok arányánál, de növekvő tendenciát mutat. 2008-ban már a megkérdezettek 10, míg 1995-ben csak 5 százaléka volt túlsúlyos. (OECD 2012b) Az ugyancsak veszélyforrásként azonosított alkoholfogyasztás terén is kedvező norvég adatokat találunk, Európában itt a legalacsonyabb az egy főre jutó éves fogyasztás⁵⁸.

Norvégia az egyik legmagasabban képzett munkaerővel ellátott OECD ország. 2008-ban a lakosság 36 százaléka rendelkezett felsőfokú végzettséggel (OECD átlag 28) (RCN 2011). Ez a jelentős oktatási kiadások eredménye. 2009-ben a GDP 7,32 százalékát⁵⁹ fordították oktatásra, ami az OECD országok átlagánál magasabb (OECD 2012d). A 12.22. ábra az egy diákra fordított átlagos éves kiadást mutatja az alap, közép és felsőfokú oktatásban az OECD országokban. Látható, hogy Norvégia élen jár az egy diákra fordított oktatási kiadásokat illetően. A magas összeg azonban részben a magasabb munkaerőköltség (magasabb tanár-fizetések) és az alacsonyabb tanár-diák arány eredménye.

---

⁵⁸ http://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=HEALTH_STAT

⁵⁹ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_figdp&lang=en

Forrás: OECD⁶⁰

12.22. ábra: Az egy diákra fordított éves oktatási kiadás 2009-ben (USD PPP)

Az üzleti szektor átalakuló igényeire válaszolva Norvégia számos lépést tett az oktatási rendszer hatékonyságának, gyakorlatorientáltságának és minőségének növelése érdekében. Az oktatásban hangsúlyos szerepet kap a matematika, a természettudományok, valamint a vállalkozói ismeretek.

A vállalkozói hajlandóság magasabb az Európában megszokottnál, a norvégok 57 százaléka érzi úgy, hogy a norvég oktatási rendszer segíti a vállalkozói attitűd kialakítását (EC 2012a). A vállalkozók elfogadottsága szintén magas a társadalomban, ami részben leglábbis szintén visszavezethető az oktatási rendszerre, ahová már alapfokon is beépítették a vállalkozási ismereteket (MER 2010).

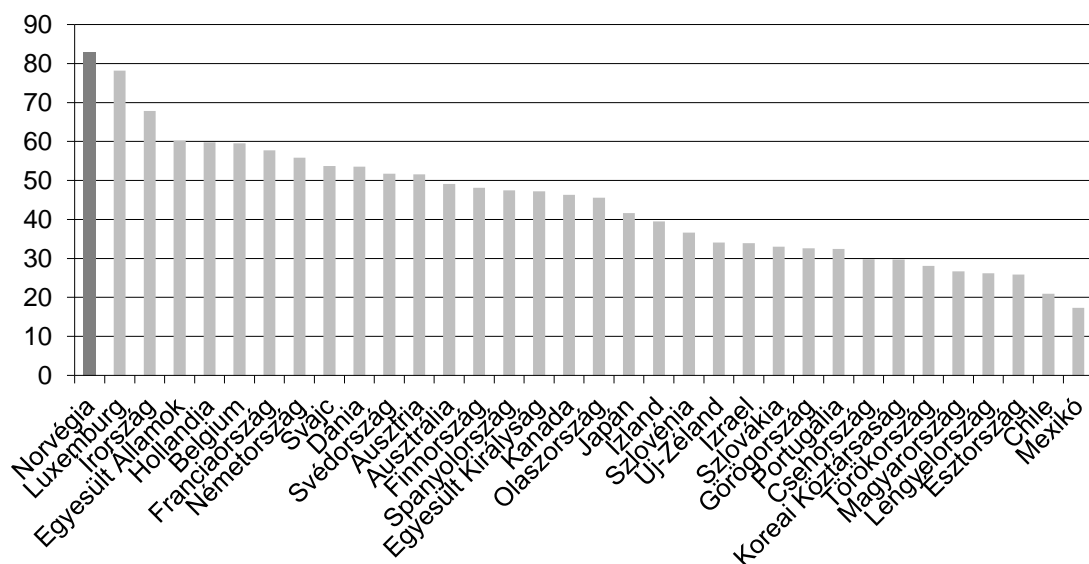
Az oktatási rendszer folyamatos átalakítása során figyelembe veszik továbbá a bevándorlók igényeit is. Az iskolákban a tanulók mintegy 8-10 százaléka rendelkezik bevándorló háttérrel, ami kihívást jelent az oktatási rendszernek (Taguma et al. 2009).

⁶⁰ <http://dx.doi.org/10.1787/888932662447>

Az oktatási kiadások és a stratégiák eredményei a nemzetközi összehasonlítások szerint a minőségben csak részben jelentkeznek. Például a PISA tesztek eredményeiben átlagosak a norvég diákok, kivétel ez alól az olvasási készség, ahol valamennyivel az OECD átlag felett teljesítenek (OECD 2010b).

Kiemelkedő a felnőtt lakosság oktatásban való részvétele is. A 25-34 éves korosztály 56, az 55-64 évesek 40 százaléka vesz részt nem iskolarendszerű képzésben. Mindkét korcsoport esetén mintegy 90 százalékban a munkahellyel összefüggő a képzés.

Magas a nők munkaerőpiaci részvétele. A foglalkoztatási ráta 2011-ben 73,4 százalék volt a nők esetében, amely Izland után a második legmagasabb érték az OECD országok között⁶¹. Ez a kedvező arány többek között a fejlett munkaerőpiaci intézményrendszerrel függ össze. Az OECD átlagot meghaladó, (ugyanakkor nem kiemelkedő mértékű) részmunkaidős foglalkoztatás (20 százalék) Norvégiában. Emellett jól kiépített a kora gyermekkori ellátórendszer, amelyre Norvégia az OECD országokat meghaladó mértékben költ (1999-ben a GDP 1,6 százalékát (Jaumotte 2003). A hagyományosan nem fizetett női feladatok jórészt piacosítottak és elérhetőek.

Forrás: OECD⁶²

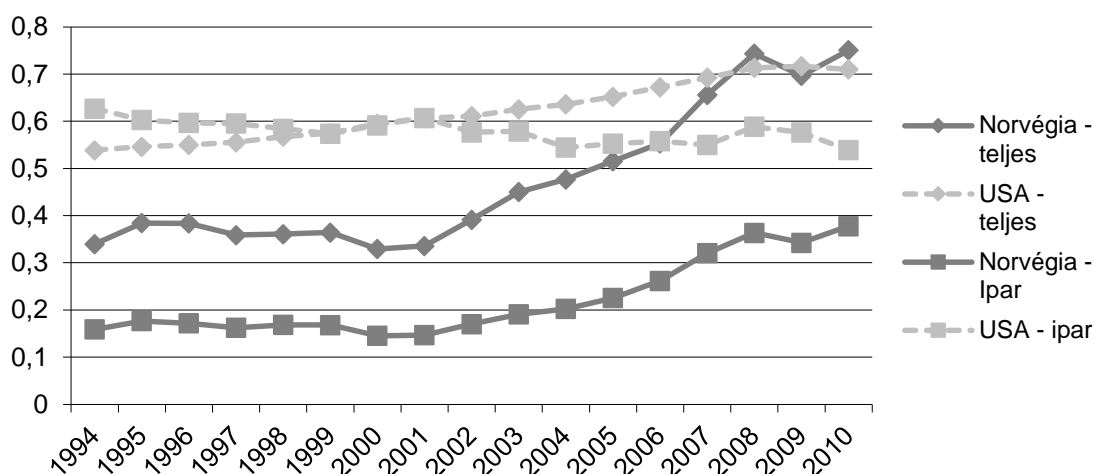
12.23. ábra: Egy munkaóra jutó GDP 2011-ben (USD)

⁶¹ http://www.oecd-ilibrary.org/employment/employment-rate-of-women_20752342-table5

⁶² http://www.oecd-ilibrary.org/employment/employment-rate-of-women_20752342-table5

Norvégiában kiemelkedő a munkatermelékenység alakulása. Az egy munkaóra jutó GDP 83 USD, amely a legmagasabb érték az OECD országok között (12.23. ábra).

A GDP arányos munkaerő költséget megvizsgálva pedig azt állapíthatjuk meg, hogy Norvégia előnye elsősorban az ipar kedvező költség adataiban rejlik. Norvégia teljes gazdaságát tekintve is versenyképes, de kevéssé számít kiemelkedőnek.

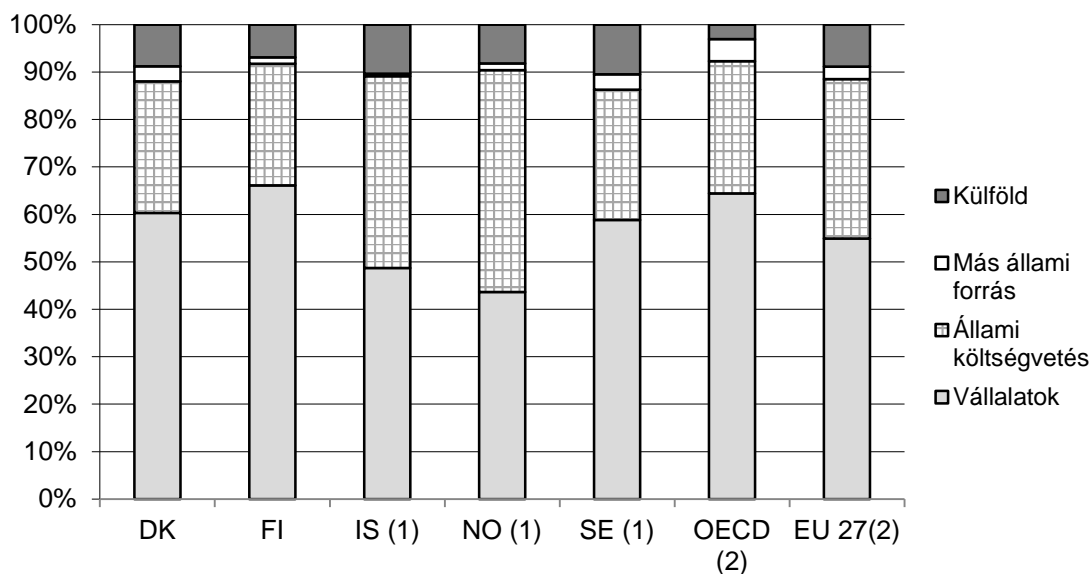
Forrás: OECD⁶³

Árfolyamváltozással kiigazított teljes munkaerőköltség (USD)/reál kibocsátás (USD)

12.24. ábra: Az egységnyi munkaerőköltség alakulása Norvégiában és az USA-ban 1994-2010 között (%)

Norvégia 2010-ben a GDP 1,69 százalékát fordította kutatás-fejlesztésre. A relatíve alacsony GDP arányos költségek magyarázata a kiemelkedő GDP adat, az egy főre jutó kiadásokat tekintve a norvégok mind az EU 15-ök, mind az OECD átlagánál többet költenek. Az összes K+F kiadás mintegy 47 százalékát az állam finanszírozza, 8 százalékot külföldiek, 44 százalékát pedig az ipar (OECD 2012g). Norvégiában – a skandináv országokkal összehasonlítva – magasabb az állami szerepvállalás, ami a kutatás-fejlesztési kiadások finanszírozásában is megmutatkozik.

⁶³ http://stats.oecd.org/Index.aspx?DatasetCode=ULC_ANN

(1) 2009, (2) 2008

Forrás: Nordic Council of Ministers 2012

12.25. ábra: A kutatás-fejlesztési kiadások forrásai 2010-ben

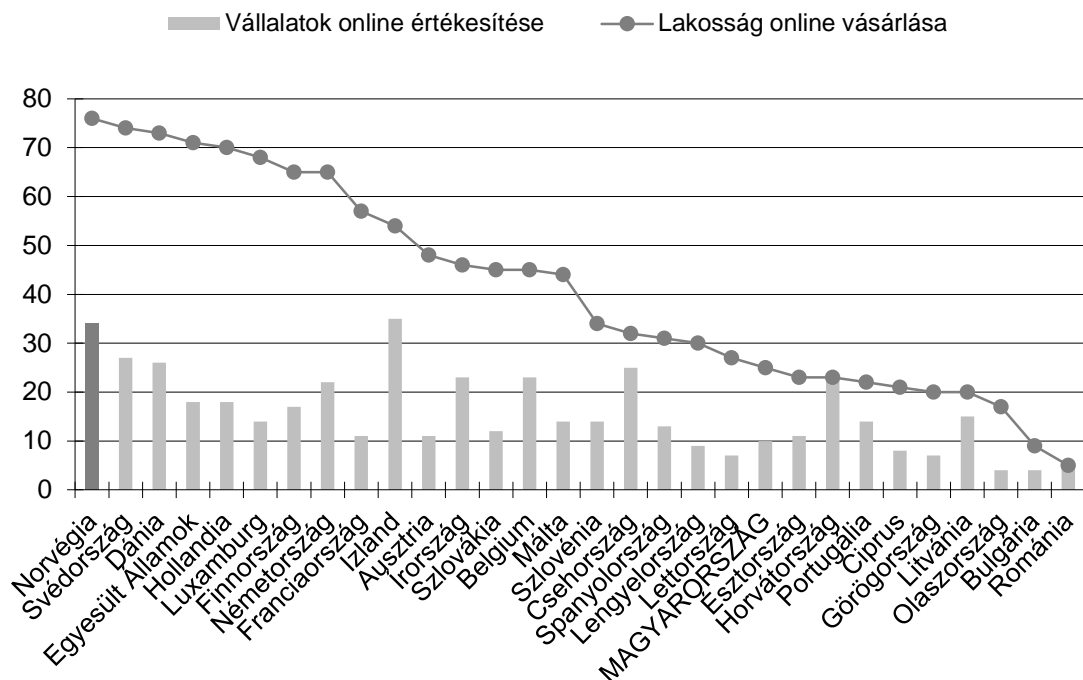
A kutatási teljesítmény nagyban függ a közszeektortól, a felsőoktatási intézmények és kutatóintézetek teljesítményétől. Nyolc egyetem, 6 specializált egyetem és 25 főiskola található Norvégiában. Ezek mintegy egynegyedét adják a kutatási teljesítménynek, amelyet többek között saját forrásból, a Norvég Kutatási Tanácstól (Research Council of Norway) kapott támogatásokból és ipari szerződésekből finanszíroznak⁶⁴. 2009-ben 1000 főre 7,5 kutatás-fejlesztés területén foglalkoztatott munkaerő, egymillió lakosra pedig 238 PhD fokozatot szerzett kutató jutott (RCN 2011).

A fejlesztési irányokat jórészt a természeti erőforrásokra épülő gazdaság határozza meg, de beazonosíthatók a diverzitásra irányuló törekvések is. Ilyen többek között a biotechnológia, a zöld növekedést célzó innováció támogatása, a nanotechnológia és az ICT (lásd pl. NMER 2011, NMTI 2008, RCN 2006).

Az ICT infrastruktúra fejlett Norvégiában, az OECD legjobbjai közé sorolható. Mind a lakosság, mind a vállalatok aktív részesei az online szolgáltatásoknak. 2011-ben a lakosság 76 százaléka nyilatkozott úgy, hogy vásárolt valamit az

⁶⁴ http://www.forskningsradet.no/en/The_Norwegian_research_system/1138882276131

elmúlt 12 hónapban interneten⁶⁵, és 85 százalékuk intézi bankügyleteit interneten keresztül⁶⁶. A megkérdezett cégek 34 százaléka értékesített online 2012-ben⁶⁷.

Forrás: Eurostat

Lakosság: az elmúlt 12 hónapban vásárolt interneten keresztül; vállalat: adott el interneten keresztül (legalább 1% árbevétel)

12.26. ábra: A vállalati szféra és a lakosság részvétele az e-kereskedelemben 2012-ben

Tanulságok

Norvégia humán tőkéjét illetően a következőket fogalmazhatjuk meg:

- Kiemelkedő a felsőfokú végzettségűek aránya, mint ahogy az oktatásban részt vevő felnőtt lakosság aránya is.
- A magas foglalkoztatottság, az alacsony munkanélküliség és különösen a nők munkaerőpiaci részvétele érdemel említést. Mindezt jól kiépített ellátórendszer teszi lehetővé.

⁶⁵ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_bdek_smi&lang=en

⁶⁶ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_bde15cbc&lang=en

⁶⁷ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=isoc_bdek_sme&lang=en

- Az állami részvétel meghatározó a gazdaságban, és ez visszatükröződik az oktatás, kutatás-fejlesztés finanszírozásában is.

Nemzeti vonzerő

A Nemzeti vonzerő a K-index egyik faktora. A faktorok kialakítása során azt állapítottuk meg, hogy a K-index másik faktorával, a Befektetési környezettel ellentétben a nemzeti vonzerő csak nehezen, hosszabb távon alakítható. Norvégia első helyezése ezen a téren tehát olyan helyzeti előnyt jelent, amelynek a követése semmiképpen sem hozhat gyors, egyértelmű eredményeket.

A nemzeti vonzerő gazdasági és politikai szempontból egyaránt meghatározó. Egy ország kedvező, vagy éppen kedvezőtlen megítélése kritikus tényező lehet turizmusának, külkereskedelmének, tőkevonzó képességének és általában nemzetközi kapcsolatainak alakulásában.

Hogy hogyan ítélnék meg egy országot, többek között természeti adottságainak, történelmének, politikájának, gazdasági teljesítményének, a kultúra, a sport és egyéb területeken szerzett elismeréseinek függvénye. A nemzetközi megítélés részben tehát az ország adottságaitól függ, ugyanakkor a médiának és a diplomáciának köszönhetően egyre inkább alakíthatóvá, befolyásolhatóvá válik.

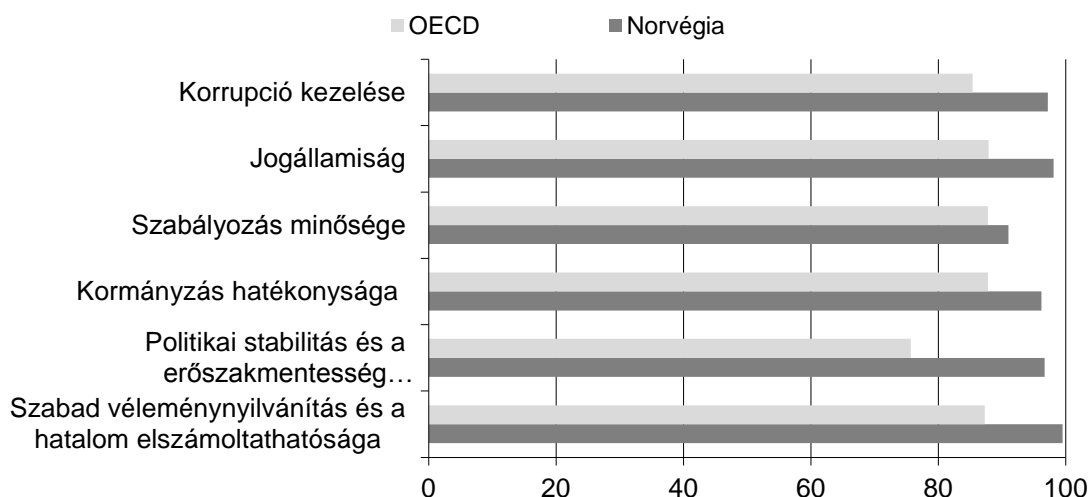
Norvégia köztudottan gazdag természeti erőforrásokban, és magas egy főre jutó gazdasági teljesítménye is széles körben ismert. A közszféra és az üzleti élet tisztasága kapcsán szintén kedvező az ország megítélése. A norvégok becsületesebb emberek hírében állnak (Hill 1999), és ezt a sztereotípiát a nemzetközi felmérések visszaigazolják.

A Transparency International Korrupció Érzékelési Indexe (Corruption Perception Index) a közszférában tapasztalt korrupció mértéke alapján rangsorolja az országokat. Ezen a listán Norvégia 2012-ben a 7. helyen állt (Transparency International 2012), azaz a legalacsonyabb korrupcióval rendelkező országok közé tartozik. A fekete gazdaság mértéke egyes kutatások szerint a 80-as években a GDP 5-6 százalékát tette ki (OECD 2004, 243. oldal), és megduplázódott az azóta eltelt mintegy 30 év alatt (IMF 2002). Ugyanakkor az adatok nemzetközi összehasonlításban továbbra is jónak mondhatók.

A korrupció kedvezőtlen nemzetközi megítélése mellett szignifikáns negatív irányú kapcsolatot mutat a gazdasági fejlettséggel, rontja továbbá az or-

szágok növekedési kilátásait (Dreher et al. 2007). Összetettsége és mélyen gyökerező volta miatt (politikai, történelmi, társadalmi, kulturális és gazdasági okok egyaránt szerepet játszanak az alakulásában) gyors felszámolása, kezelése nem lehetséges, azaz Norvégia előnye ezen a téren tartós maradhat.

A Világbank Worldwide Governance Indicators (WGI) projektje hat indikátoron keresztül méri és teszi nemzetközileg összehasonlíthatóvá az egyes országok kormányzási gyakorlatát. Az eredményeket percentilis rangsorral alakítva is publikálja. Minél magasabb érték adódik, annál kedvezőbb egy ország teljesítménye az adott területet tekintve a vizsgálatba bevont országokkal összevetve. A 12.27. ábra Norvégia értékeit az OECD országok átlagához viszonyítva mutatja be. Ahogy az látható, Norvégia minden vizsgált indikátor esetében kedvezőbb helyezést ért el 2011-ben.

Forrás: World Bank⁶⁸

12.27. ábra: Az OECD átlag és Norvégia WGI értékeinek összevetése (2011)

Norvégia nemzeti vonzerejéhez, főként, ami a befektetők megítélését illeti, mindenképpen hozzájárul, hogy az AAA hitelbesorolású országok közé tartozik⁶⁹, hogy folyamatosan költségvetési többlete (2011-ben a GDP 13,6 százaléka⁷⁰) és folyó fizetési mérleg többlete van (400 milliárd NOK volt 2011-ben⁷¹),

⁶⁸ http://info.worldbank.org/governance/wgi/sc_chart.asp

⁶⁹ <http://chartsbin.com/view/1176>

⁷⁰

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tec00127&plugin=1>

⁷¹ http://www.statsbudsjettet.no/upload/Statsbudsjett_2013/dokumenter/pdf/NBudget_2013.pdf

hogy bruttó államadóssága alacsony (2011-ben mindössze a GDP 29 százaléka⁷²), valamint, hogy bankrendszere a kockázatok minimalizálására irányuló stratégiára törekszik. Az olaj- és gázkitermelésből származó bevételeit elkülönülten kezeli az erre a célra létrehozott nyugdíjalapban (Government Pension Fund), amely 2012-ben már 3696 milliárd NOK felett rendelkezett⁷³.

Világszerte a nyilvános diplomácia gyakorlatának elterjedéséhez vezetett annak a felismerése, hogy egy ország megítélése, vonzereje tudatosan is befolyásolható. A nyilvános diplomácia célja a közvélemény, a széles nyilvánosság véleményének formálása, egy ország nemzetközi megítélésének kedvező irányba történő elmozdítása. Szemben a hagyományos diplomáciával, itt közvetlenül az emberek megszólítása a cél (Melissen, 2005). A nyilvános diplomácia nyilván nem elegendő ahhoz, hogy önmagában egy ország nemzetközi megítélése kedvező legyen, de fontos alakítója annak. Norvégia ezen a téren határozott lépéseket tesz, és a szükséges erőforrásokat is a megvalósítás szolgálatába állítja.

Egy 2007-ben, Jonas Gahr Støre akkori külügyminiszter kérésére összehívott fórum szerint Norvégia köztudomású erősségei a természeti erőforrásokkal való ellátottság, az ország szépsége, a magas életszínvonal, a jóléti állam, a jól képzett, angolul beszélő, etikus, korrupciómentes és szerethető norvég emberek, a béke és az emberi jogok tiszteletben tartása. A National Reputation Forum, amelyet azzal a céllal hoztak létre, hogy felmérje Norvégia nemzetközi megítélését, és javaslatokat fogalmazzon meg helyzetének javítása érdekében, úgy találta ugyanakkor, hogy többek között a kultúra, a dizájn és az építészet terén gyenge az ország reputációja (Thorkildsen, Kavli 2009).

Norvégia a Public Diplomacy Forum (2007–10) keretében, széles kör bevonásával (NGO-k, kultúra, magánszektor) dolgozta ki a reputáció növeléséhez szükséges fókuszpontokat. Kis ország lévén olyan speciális területek megtalálása volt a cél, ahol reális esély mutatkozik a hatékony beavatkozásra (niche diplomacy). Ezek a területek az erőforrások (természeti, gazdasági és humán erőforrások), az elkötelezettség (társadalmi felelősségvállalás egymás iránt és nemzetközi szinten egyaránt) és a megbízhatóság (politikai, külpolitikai stabilitás) lettek. Az erre irányuló stratégia megvalósításának fontos eszköze Norvégia hivatalos honlapja (<http://www.norway.info/>), a megvalósításban résztvevő

---

⁷²

<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdde410&plugin=1>

⁷³ http://www.statsbudsjettet.no/upload/Statsbudsjett_2013/dokumenter/pdf/NBudget_2013.pdf

legfontosabb szervezetek pedig a Külügyminisztérium, az Innovation Norway, a Norvég Vállalatok Szövetsége (Confederation of Norwegian Enterprise) és a Miniszterelnöki Hivatal.

Az eszközök széles tárházát használják fel. Hangsúlyos szerepet kapnak a humanitárius projektek, de támogatottak a nemzetközi sport és kulturális események is. Ez utóbbira egy kiragadott példa a Central Parkban évente megrendezett norvég fesztivál, de bizonyára ennek eredménye az a képzés is, amelyet norvég diplomatáknak tartottak, és amelynek célja volt, hogy a résztvevők jobban megértsék a norvég kultúrát, és így közvetíteni tudják azt az érdeklődők (külföld) felé. Ennek az oktatásnak nagy médiavisszhangot kapó része volt a norvég black metal zenei műfaj, amelyben a külügyminisztérium szerint Norvégia kitűnhet a többi északi ország közül⁷⁴.

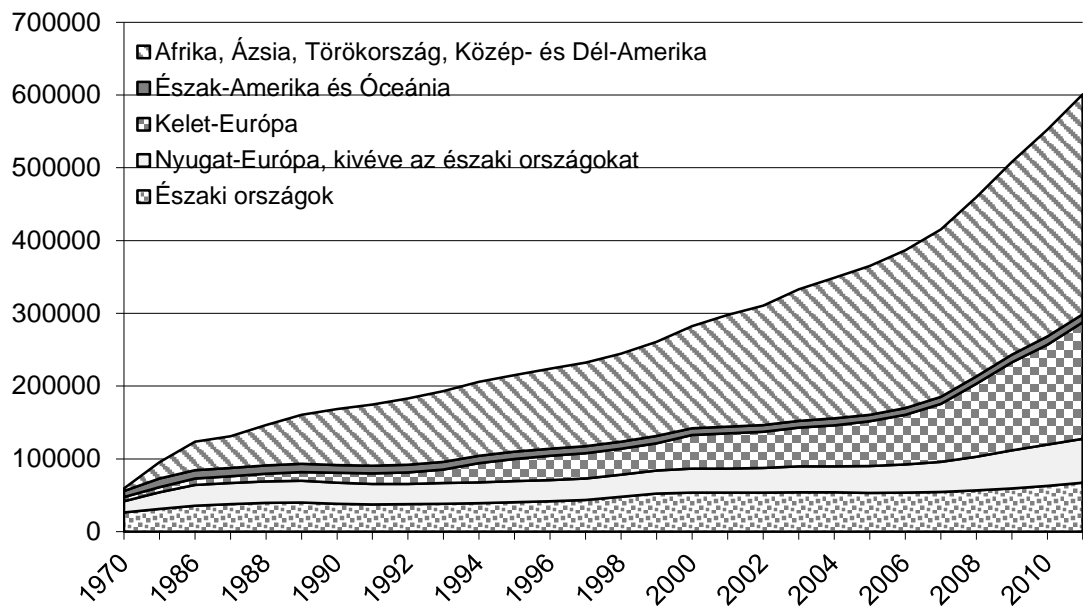
Norvégia vonzereje, a norvég gazdaságról, társadalomról és kultúráról kialakult kedvező nemzetközi megítélés számos területen tükröződik. Szerepe a munkavállalási, letelepedési szándék kialakulásánál éppúgy meghatározó lehet, mint a turizmus, vagy a nemzetközi kereskedelem és a külföldi befektetések volumenének alakulásában. Most röviden ezeket a területeket tekintjük át.

Az oktatással összefüggő kihívások elemzésekor már szót ejtettünk arról, hogy Norvégia magas életszínvonalának és kiterjedt szociális hálójának köszönhetően kedvelt bevándorlási célpont. 2012 elején Norvégia 547 000 bevándorló és 108 000 norvég születésű, de bevándorló szülőkkel rendelkező lakossal rendelkezett. A 219 származási ország közül Lengyelország és Svédország áll az élen, a norvég születésű, bevándorló háttérrel rendelkezők között azonban már a pakisztániak és a szomáliaiak vannak legnagyobb arányban⁷⁵.

---

⁷⁴ <http://www.newsinenglish.no/2011/06/08/diplomats-trained-in-black-metal/>

⁷⁵ <http://www.ssb.no/en/befolkning/statistikker/innvbef>

Forrás: Statistics Norway 76

12.28. ábra: Bevándorló háttérrel rendelkezők számának alakulása Norvégiában származási ország szerint 1970 és 2011 között

Egy 2011-ben végzett elemzés szerint ⁷⁷ (Cappelen et al. 2011) a bevándorlási adatok alakulására Norvégia magas életszínvonala és alacsony munkanélküliségi rátája mellett a bevándorlási politika egyes intézkedései is szignifikáns hatással voltak. Az 1970-es évek korlátozó politikája például jelentősen csökkentette a bevándorlás mértékét. Ekkortól ugyanis az engedély megszerzéséhez már előzetesen munkával és szállással kellett rendelkezni. Az 1981-es, majd 1991-es liberalizálás lendületet adott a bevándorlásnak. Először a Norvégiában tanulók kaptak egyszerűbben tartózkodási engedélyt, akik a tanulmányok végeztével egyszerűbben maradhattak és dolgozhattak az országban. 1991-ben pedig többek között a családegyesítési célú bevándorlás szabályai enyhültek.

1994-ben Norvégia csatlakozott az Európai Gazdasági Térséghez (EEA). Ez a bevándorlás szempontjából azt jelentette, hogy az EU polgárok szabadon vállalhattak munkát Norvégiában (3 hónapos időkorlát), vagy maradhattak,

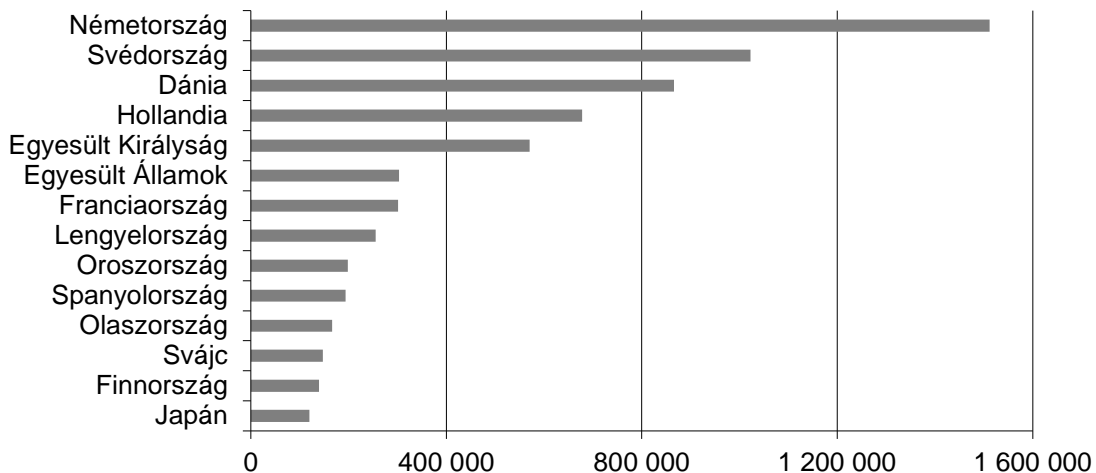
⁷⁶ <http://www.ssb.no/en/innvbf>

⁷⁷ 1957-től, a skandináv útlevelelőjáról (Nordic Passport Union) az északi országokból érkező bevándorlást nem érinti Norvégia bevándorlási politikája.

mint álláskeresők (6 hónap), miközben ugyanazt a szociális ellátást élvezték, mint a norvég állampolgárok. A Statistics Norway elemzése szerint az EEA csatlakozás nem változtatta meg érdemben a bevándorlás ütemét. Sokkal inkább megfigyelhető volt a bevándorlási ütem növekedése a 2001-es Schengeni övezethez történő csatlakozás kapcsán, főként az EU 2004-es és 2007-es bővítése után (az átmeneti intézkedések ellenére).

Egy további, a nemzeti vonzerő által erősen befolyásolt terület a turizmus. A GDP 3,3 százalékát adó turisztikai iparág a lakosság 6,3 százalékát foglalkoztatta 2009-ben (OECD 2012f). A központi források zöme az állami tulajdonban lévő Innovation Norway-n keresztül hasznosul, ugyanakkor a helyi hatóságok és egyéb hivatalok is részt vesznek a turizmuspolitika alakításában és végrehajtásában. Ehhez 2007-ben összesen 1085 millió NOK állt közvetlenül rendelkezésre, 60 százalékban állami forrásból (Ministry of Trade and Industry 2012).

Jelenleg a Norvégiába látogatók zöme földrajzilag közel eső országokból érkezik, ahogy azt a vendégéjszakák alakulását bemutató 12.29. ábra is mutatja, de növekvő érdeklődés tapasztalható Ázsiából, Japán mellett Kína és Dél-Korea részaránya is növekvő. Norvégia turizmusa ugyanakkor nagyon egyenetlen, májustól októberig tart a szezon, amely júliusban tetőzik. Mindez nagy kihívást jelent az iparág számára, és megoldandó feladatot generál a további országgépeformálásban.

Forrás: Statistics Norway⁷⁸

12.29. ábra: Vendégéjszakák száma Norvégiában a vendég nemzetisége szerint 2012-ben

Norvégia kereskedelmi kapcsolatai kiterjedtek. A norvég export a GDP mintegy egynegyedét teszi ki, az import pedig egyharmadát. A legjelentősebb kereskedelmi partnerek az északi és az európai országok, néhány termék azonban világszerte sikeresen talál piacot. Ezek az olaj, a gáz, a különböző érc, valamint a tengeri halak és rákok. Ugyan Norvégia nem tagja az Európai Uniónak, de az Európai Gazdasági Térség tagjaként az EU piacokat is teljes mértékben eléri. Jelenleg külkereskedelmi partnereinek háromnegyede innen kerül ki⁷⁹.

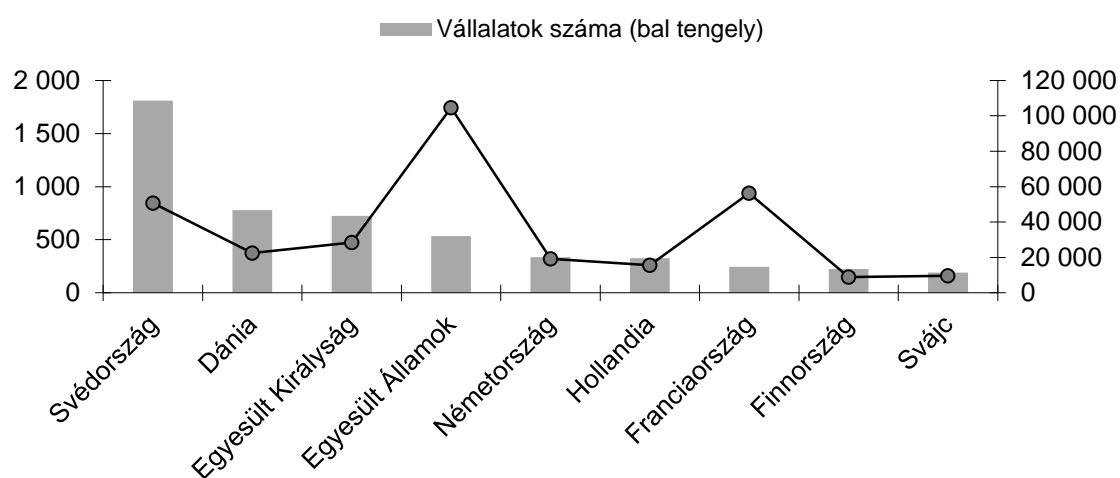
Az élénk külkereskedelem mellett a külföldi cégek aránya is meghatározó Norvégiában. Az üzleti környezet kedvező, a World Bank Doing Business 2013-as rangsora a 6. helyre sorolta az országot ezt a tényezőt tekintve (World Bank 2013). Norvégia számos kedvezményel ösztönzi a külföldi vállalatok megjelenését, a kisebb népsűrűségű északi területek kiemelten támogatottak. Ennek a területnek a koordinálása szintén az Innovation Norway feladatai közé tartozik. Az ösztönző támogatáspolitikával az erőforrások hozzáférhetősége (magasan képzett munkaerő, természeti erőforrások) is minden bizonnyal hozzájárul a kedvező statisztikákhoz.

A külföldiek által irányított vállalatok száma 2010-ben 6114 volt Norvégiában, ami az összes vállalat 2,3 százalékának felel meg. Ezek a cégek 289 443 alkalmazottat foglalkoztattak. Minden 10 nagy cégből 4 külföldi irányítás alatt

⁷⁸ <http://www.ssb.no/en/transport-og-reiseliv/statistikker/overnatting>

⁷⁹ http://www.norway.org.et/News_and_events/business/Entrepreneurship/

állt és ezek a vállalatok a norvég hozzáadott érték 13 százalékát állították elő. Az összes külföldiek által irányított vállalat hozzáadott értéke 2010-ben 364 milliárd NOK volt, amelynek 43 százalékát az olaj és a gázkitermelés adta⁸⁰. Tulajdonos szerint az USA a legfontosabb, a hozzáadott érték 29 százalékával, majd Franciaország (16 százalék) és Svédország (14 százalék). A vállalatok száma alapján azonban a svédeké az első hely, a külföldi vállalatok közel 30 százaléka volt svéd 2010-ben, összesen 1809 vállalat. Őket Dánia és az Egyesült Királyság követi, 790 és 724 vállalattal. A legnagyobb hozzáadott értéket képviselő Egyesült Államok mindössze 535 vállalattal van jelen az országban⁸¹.

Forrás: Statistics Norway 82

12.30. ábra: Külföldi vállalatok száma és hozzáadott értékük alakulása 2010-ben

Tanulságok

Norvégia nemzeti vonzerejét illetően a következőket fogalmazhatjuk meg:

- A közsférában és az üzleti életben egyaránt alacsony a korrupció, ami kiszámíthatóbbá és átláthatóbbá teszi a gazdálkodást valamennyi területen.

⁸⁰ <http://www.ssb.no/en/utfono/>

⁸¹ http://www.ssb.no/a/english/kortnavn/utfono_en/tab-2012-09-11-04-en.html

⁸² http://www.ssb.no/a/english/kortnavn/utfono_en/tab-2012-09-11-04-en.html

- Norvégia kedvező gazdasági-társadalmi mutatói, természeti erőforrásokkal való ellátottsága köztudott, és nagyban meghatározza az ország reputációját. Ugyanakkor Norvégia határozott lépéseket tesz a nemzetközi közvélemény formálására.
- A kedvező üzleti környezet zömmel ellensúlyozni tudja a magas munkaerőköltségből eredő versenyhátrányt.

Erőforrások hozzáférhetősége

Az Erőforrások hozzáférhetősége faktor az erőforrások elérhetőségét és költségeit leíró változókból áll össze. Ebben a faktorban Norvégia 5. az OECD országok között.

Norvégia Humántőkájének elemzésekor megállapítottuk, hogy a norvég munkaerő jól képzett és termelékeny. Ugyanakkor a legdrágábbak egyike az EU-27-ek közül.⁸³ Az elmúlt évek kiemelkedő oktatási és kutatás-fejlesztési kiadásainak, valamint az információs és kommunikációs technológiák magas fokú alkalmazásának eredményeképpen Norvégia tudásalapú társadalommá vált. A foglalkoztatási ráta magas, a nők munkaerőpiaci részvétele kiemelkedő, alig marad el a férfiakétól.

Norvégia kedvező üzleti környezetet teremt a vállalkozóvá váláshoz. A vállalkozásindítás időigénye fele az EU-27 átlagának, és az alapítás költségei is alacsonyabbak. A vállalkozók társadalmi rangja, elfogadottsága magas a társadalomban. Kevesebb mikrovállalkozás található az országban, a kisvállalatok aránya viszont magasabb az EU-27 átlagánál. Kis- és középvállalatok foglalkoztatják a munkavállalók 66,9 százalékát, a szektor termeli az összes hozzáadott érték 58,4 százalékát (EC 2012a, 1. oldal).

A bankkölcsönökhöz, pénzügyi támogatásokhoz, kockázati tőkéhez való hozzájutásban nemzetközi összehasonlításban is kedvező statisztikákat találunk (EC 2012a, 6. oldal). A nemzetköziesedésben Norvégia kedvező adatai mintaként szolgálhatnak: mind az exportban, az importban érintett kis- és középvállalatok arányában, mind ezen tevékenységek pénz- és időszükségletében jól teljesít az ország⁸⁴.

⁸³ http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lc_n08cost_r1&lang=en

⁸⁴ <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/norway/#trading-across-borders>

A természeti erőforrásokat tekintve Norvégiában az olaj és a gázkitermelés a legmeghatározóbb. Norvégia a világ második legnagyobb gázexportőre⁸⁵, olajexportálóként pedig a hatodik a rangsorban⁸⁶. Az ágazatban és a kapcsolódó területeken becslések szerint 206 ezer embert foglalkoztatnak (Hansen, Rasen 2012).

Az olaj- és gázkitermelés mellett a halászat, az akvakultúra és a hajózási, halászati felszerelés gyártás is kiemelkedő. Norvégia tengeri hal termelése (halászat és tenyésztés együttesen) 3,7 millió tonna volt 2010-ben, ezzel a 10. a legjelentősebb termelők listáján. Exportja norvég export 5,9 százalékát tette 2011-ben, ezzel Kína után a második a rangsorban. Tengeri kutatásokra 2009-ben 2848 millió NOK-nak megfelelő összeget áldoztak, ennek 63 százaléka állami forrás volt. (Ministry of Fisheries and Coastal Affairs 2012).

Az ország energiaellátása biztonságos, az energiatermelés és –felhasználás környezetbarát megvalósítása kiemelt prioritás. Norvégia energia-végfelhasználásának fele villamos energia, a felhasználás üteme évi 0,8 százalékkal nőtt 1990 óta. Ugyancsak jelentős az olajtermékek felhasználása, mértéke azonban változatlan (a közlekedés növekvő, a fűtési célú felhasználás csökkenő tendenciájú). A gáz, szén és távhő részaránya csekély. A legjelentősebb felhasználó az ipar, de részaránya csökkent (31 százalékra az 1990-es 40 százalékról).

Az energiahatékonyság javítása az Enova feladata, amely egy állami vállalkozásként megszervezett közigazgatási szerv. Tulajdonosa az Olaj- és Energiaügyi Minisztériumon keresztül a norvég állam. Az Enova kezeli a támogatási rendszereket és az Energiaalapot, a norvég parlament által 2000-ben jóváhagyott energiapolitikai célkitűzések elérése érdekében. Az említett Energiaalap teszi lehetővé az Enova tevékenységének finanszírozását. Ez a szervezet állami költségvetési forrásból és egy 0,01 NOK /kWh nagyságú, az áramszolgáltatási díjakra kivetett illetékből gazdálkodik, 2011-ben 2329 millió NOK-nak megfelelő összegből.

Az Enova energiatakarékossági rendszerekre, megújuló energiaforrások termelésére és felhasználására (szélenergia, bioenergia, árapály-energia, geotermikus energia, óceánhullám-energia), valamint új energetikai technológiák vonatkozásában nyújthat beruházási támogatást. A lakosságot tanácsadással, a fiatalok számára összeállított oktatási anyagokkal, valamint energiahatékony

---

⁸⁵ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2183rank.html>

⁸⁶ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2176rank.html>

épületek beruházásainak támogatásával segíti (ez utóbbit abban az esetben, ha a megtakarított vagy megtermelt energia eléri a 0,02-0,06 €/kWh-t).

A 2009-ben alapított Transnova olyan projekteket támogat, amelyek új, környezetbarát technológiák és gyakorlatok elterjedését teszik lehetővé. Létrehozásának célja a közlekedés hatására növekvő üvegházhatású gázok kibocsátásának megállítása.

Az Európai Unió megújuló energiaforrásokról szóló irányelv előírásait Norvégia az európai piacon való részvétel érdekében 2011-től érvényesítette magára nézve (miután az EEA része lett) és vállalta, hogy 2020-ra 67,5 százalékra emeli a megújuló erőforrások arányát a 2005-ös 58,2 százalékról⁸⁷. Norvégia kiinduló és célértéke egyaránt messze meghaladja az EU átlagot (a 2020-as célérték átlaga mindössze 20 százalék az EU-27 esetében (EC 2012b).

A fentieken túl Svédországgal közös zöld tanúsítványt (green certificates GCM) vezetett be az új megújuló energia projektek támogatása érdekében. A tervek szerint évi 26,4 TWh elektromos áramot állítanak elő ennek keretében.

A villamos energia után fizetendő adó európai összehasonlításban alacsony (2011-ben 14 €/MW), ugyanakkor a mobil energia felhasználás adója magas. Az üvegházhatású gázok kibocsátásának csökkentésére irányuló eszközök legfontosabb eleme a CO₂ adó (ODYSSEE, MURE 2010).

Tanulságok

Az erőforrások hozzáférhetőségével kapcsolatban a következőket érdemes kiemelni:

- Norvégia munkaereje a legképzettebbek és legtermelékenyebbek egyike.
- Az országban kedvező üzleti környezetet találnak a vállalkozni vágyók. A tőke és a munkaerő elérhetősége mellett a vállalkozók kedvező társadalmi státusza is ösztönző.
- Norvégia természeti erőforrásaival fenntartható, hosszú távú szemlélettel gazdálkodik.

---

⁸⁷

DECISION OF THE EEA JOINT COMMITTEE No 162/2011 of 19 December 2011 amending Annex IV (Energy) to the EEA Agreement

Irodalomjegyzék

- Aiginger, K. (2001): Europe's Position in Quality Competition. European Commission, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg
- Allenby, B. R. (2005): Reconstructing Earth: Technology and Environment in the age of Humans, Island Press, Washington, DC
- Andersen, S. K. & Mailand, M. (2005): The Danish Flexicurity Model. http://www.metiseurope.eu/content/pdf/flexicurite/24_collective_bargaining.pdf.pdf
- Austrian Council (2012): Report on Austria's Scientific and Technological Capability. Austrian Council for Research and Technology Development
- Ayres and Ayres (1996): A Handbook of Industrial Ecology: Edward Elgar Publishing
- Ayres R. U., J. C. J. M. van den Bergh, J. M. Gowdy (1998): Viewpoint: Weak versus strong sustainability <http://kisi.deu.edu.tr/sedef.akgungor/ayres.pdf>
- Balogh, T. (1963): Unequal Partners 1-2. Blackwell, Oxford.
- Bandura, R. (2008): A Survey of Composite Indices Measuring Country Performance: 2008 Update. A UNDP/ODS Working Paper. Office of Development Studies, United Nations Development Programme, New York, February: http://web.undp.org/developmentstudies/docs/indices_2008_bandura.pdf
- Bapna, Manish and John Talberth (2011): Q&A: What is a "Green Economy? <http://www.wri.org/stories/2011/04/qa-what-green-economy>
- Barro, J.B. (1998): Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study. MIT Press Books, Cambridge.
- Berend T. Iván (2004): Globalizáció és hatása a centrum-periféria kapcsolatokra Európában – előadás Mindentudás Egyeteme - 2004. szept. 6.
- Bhagwati, J. (1958): Immiserizing Growth: A Geometrical Note. The Review of Economic Studies, 25(3), pp 201-205.

- Biermann, Frank (2004): Global Environmental Governance. Conceptualization and Examples. Global Governance Working Paper No 12. Amsterdam, Berlin, Oldenburg, Potsdam: The Global Governance Project. Available at www.glogov.org.
- Biermann, F., K. Abbot, S. Andresen, K. Bäckstrand, S. Bernstein, M.M. Betsill, H. Bulkeley, B. Cashore, J. Clapp, C. Folke, A. Gupta, P.M. Haas, A. Jordan, N. Kanie, T. Klavánková-Oravská, L. Lebel, D. Liverman, J. Meadowcroft, R.B. Mitchell, P. Newell, S. Oberthür, L. Olsson, P. Pattberg, R. Sánchez-Rodríguez, H. Schroeder, . Underdal, S. Camargo Vieira, C. Vogel, O.R. Young, A. Brock, R. Zondervan A (2012): Navigating the Anthropocene: Improving Earth System Governance, *Science* Vol 335 1306-1307
- BMWF, BMVIT, BMWFJ (2012): Austrian Research and Technology Report 2012. Federal Ministry of Science and Research, Federal Ministry for Transport, Innovation and Technology, Federal Ministry of Economy, Family and Youth Vienna, <http://www.en.bmwfj.gv.at/ResearchandInnovation/Innovationandtechnologypolicies/Documents/Austrian%20Research%20and%20Technology%20Report%202012.pdf>
- BMWFJ (2012): Mittelstandsbericht 2012 Bericht über die Situation der kleinen und mittleren Unternehmungen der gewerblichen Wirtschaft. Bundesministerium für Wirtschaft, Familie und Jugend, Wien
- Boda Zsolt (2000): Globális ökopolitika Politikatudományi Szemle 9:(3-4) pp. 97-120.
- Boda Zsolt (2004): A közgazdaságtan konzervatív tudomány <http://www.origo.hu/itthon/20040907akozgazdasagtan.html>
- Boeke, J.H. (1953): Economics and Economic Policy of Dual Societies. Institute of Pacific Relations, New York.
- Borghesi, S, A. Vercelli (2003): Sustainable Globalisation Ecological Economics Volume 44, Issue 1, February 2003, Pages 77-89
- Boyle, R. (2005): Regulatory Impact Analysis: Lessons from the Pilot Exercise. CPMR Discussion Paper 31. <http://www.cpmr.gov.ie/Documents/Regulatory%20Impact%20Analysis%20Lessons.pdf>

- Burkart, Karl (2009): How do you define the 'green' economy?
<http://www.mnn.com/green-tech/research-innovations/blogs/how-do-you-define-the-green-economy>
- Cappelen, Å., Jørgen Ouren, J. Skjerpen, T. (2011): Effects of immigration policies on immigration to Norway 1969-2010. Statistics Norway Reports 40/2011, Oslo–Kongsvinger
- Carfi, David; Daniele Schilirò (2012): A cooperative model for the green economy
 Economic Modelling, Volume 29, Issue 4, July 2012, Pages 1215-1219
- Central Statistics Office, Ireland (2012): Population and Migration Estimates.
http://www.cso.ie/en/media/csoie/releasespublications/documents/latestheadlinefigures/popmig_2012.pdf
- Chertow, M.R. (2001): The IPAT equation and its variants Journal of Industrial Ecology Vol.4. No 4.13-30
- Chikán Attila (2003): A globalizáció és a gazdasági tevékenységek koordinációja.
 In: Blahó András (szerk): *Elmaradottság - fejlődés - átalakulás*. BKÁE Világgazdasági Tanszék, Budapest. p. 88-97. o.
- Coase, R.H. (1937): The Nature of the Firm. *Economica* 4(16), pp 386-405.
- Daly Herman E. (1996): *The Economics of Sustainable Development*
- Danaher, Kevin (2012): The Green Economy Is the Future
<http://www.triplepundit.com/2012/10/green-economy-future/>
- Danish Agriculture & Food Council (2012): Facts and Figures. <http://www.agricultureandfood.dk/~media/agricultureandfood/Prices%20Statistics/Fakta%20om%20erhvervet2012-uk.ashx>
- DAUI – Danish Agency for Universities and Internationalisation (2012): The Danish Education System. <http://en.iu.dk/publications/the-danish-education-system-1>
- Deng, Kent G. (ed) (2010): *Globalization - Today, Tomorrow*, 160 pages, Publisher: Sciyo
- Directorate-General for Communication.
- Dittrich, M., S.Giljum, D.Lutter, C. Polzin (2012): *Green economies around the world? Implication of resource use for development and the environment*. Vienna ISBN978-3-200-02640-7

- Domar, E. (1947): Expansion and Employment. *American Economic Review*, 37(1), pp 343-355.
- Dreher, A., Kotsogiannis, C., McCorristony, S. (2007): corruption around the world: evidence from a structural model *Journal of Comparative Economics*, Volume 35, Issue 3, pp. 443-466
- EC (2009): Smarter, Faster, Better eGovernment. 8th Benchmark Measurement. November 2009 European Commission Directorate General for Information Society and Media http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/i2010/docs/benchmarking/egov_benchmark_2009.pdf
- EC (2012a): SBA Fact Sheet 2012 – Norway. Enterprise and Industry. http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/facts-figures-analysis/performance-review/files/countries-sheets/2012/norway_en.pdf
- EC (2012b): COMMISSION STAFF WORKING DOCUMENT IMPACT ASSESSMENT Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council amending Directive 98/70/EC relating to the quality of petrol and diesel fuels and amending Directive 2009/28/EC on the promotion of the use of energy from renewable sources http://ec.europa.eu/energy/renewables/biofuels/doc/biofuels/swd_2012_0343_ia_en.pdf
- EEB-Friend of the Earth Europe (2012): Position paper Resource Efficiency Roadmap: Real actions to create real change http://ec.europa.eu/environment/resource_efficiency/pdf/FoEE%20-%20EEB.pdf
- EMG (2009): Environmental profile of the United Nations system organizations 15th Senior officials meeting of the Environment Management Group (EMG/SOM.15/02)23 October 2009, para.28. 57 See <http://www.unemg.org/IssueManagementGroups/SustainableProcurement/tabid/1224/language/en->.
- Emmanuel, A. (1972): *Unequal Exchange: A Study of the Imperialism of Trade*. Monthly Review Press, New York.
- Ehrlich Paul R.; John P. Holdren. (1971): Impact of Population Growth. *Science*, New Series, Vol. 171, No. 3977

- Ernst & Young (2013): Globalization and new opportunities for growth About the 2012 Globalization index <http://www.ey.com/GL/en/Issues/Driving-growth/Globalization---Looking-beyond-the-obvious---2012-Index>
- Esty D.C., Ivanova M.H (2003): Globalization And Environmental Protection: A Global Governance Perspective Yale Center For Environmental Law And Policy Yale University New Haven, Ct <Http://Www.Tilburguniversity.Nl/Globus/Activities/Conference/Papers/Ivanova.Pdf>
- Eurobarometer (2012): Standard Eurobarometer 77. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb77/eb77_en.htm
- Eurydice (2010): Organisation of the Education System in Denmark. EACEA-EC http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/eurybase/eurybase_full_reports/DK_EN.pdf
- Fergusson, Niall (2005): Sinking Globalization Foreign Affairs Vol. 82 2 64-77
- Fidrich R. (2002): Globalizáció és környezet. Globalizáció Füzetek 1. Mtvsz,
- Freeman, C. (1987): Technology Policy and Economic Performance: Lessons from Japan. Pinter Publishers, London.
- Freeman, C. (1995): The 'National System of Innovation' in historical perspective Cambridge Journal of Economics 1995, 19, 5-24
- Fukuyama, F. (1995): Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. Simon & Schuster, New York.
- Furtado, C. (1970): Economic Development of Latin America. Cambridge University Press, London.
- Gabel, M. & Bruner, H. (2003): Globalinc.An Atlas of the Multinational Corporation. The New Press, New York.
- GKI (2009): Versenyképességi évkönyv 2009. Pera Nyomda, Budapest.
- Gouvea Raul, Sul Kassicieh, M.J.R. Montoya (2012): Using the quadruple helix to design strategies for the green economy Technological Forecasting and Social Change Vol. 80, 2 Pages 221-230
- Gömböcz E. (2009): Alternatív globalizáció a népekért és a Földért Luther Kiadó – Védegylet

- Gravelle, J. G. (2013): Tax Havens: International Tax Avoidance and Evasion. Congressional Research Service, <http://www.fas.org/sgp/crs/misc/R40623.pdf>
- Grieco, J., Powell, R. & Snidal, D. (1993): The relative-gains problem for international cooperation. *The American Political Science Review*, 87(3), pp 727-743.
- Halle, M. (2000): Seattle And Sustainable Development International Institute For Sustainable Development, 2000. Winnipeg. Http://Www.Wcit.Org/Halle_Seattle_Andsd.Htm
- Hamilton, A (1791): Report on Manufactures. Philadelphia.
- Hansen, J. O., Rasen, B. (eds) (2012): Facts 2012 - The Norwegian petroleum sector. Ministry of Petroleum and Energy, Norwegian Petroleum Directorate http://www.npd.no/Global/Engelsk/3-Publications/Facts/Facts2012/Facts_2012_web.pdf
- Harmati, B. (2007): globális társadalmi és környezeti tudatosság a „G8” tanácskozásán. Magyar Környezetvédelmi Egyesület – ADRIA-DUNA SZABADEGYETEM, Mátrafüred, 2007. július 3.
- Harison, D. (1991): *The Sociology of Modernisation and Development* Routledge, London,
- Harrod, R.F. (1948): *Towards a Dynamic Economics*. MacMillan, London.
- Havlik, P., Leitner, S., Römisch, R. (2011): Labor Costs, Tax Burden and Competitiveness in Austria as Compared with Selected CEE Countries. The Vienna Institute for International Economic Studies, April, 2011 http://www.tpa-horwath.cz/upload/files/PDF/TPA_Horwath_CEE_Studie_2011_englisch.pdf
- Hill, R. (1999): *Mi, európaiak*. Geomédia Szakkönyvek, Budapest
- Hodgson, M.H. (2006): What Are Institutions? *Journal of Economic Issues*, 40(1), pp 1-25.
- Hofstede, G. (2001): *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations Across Nations*. SAGE Publications, London.

- Holme, R. & Watts, P. (2000): Corporate social responsibility: making good business sense. WBCSD, <http://www.wbcsd.org/web/publications/csr2000.pdf>
- Hronszky Imre (2002): Kockázat és innováció A technika fejlődése társadalmi kontextusban mek.oszk.hu/01500/01548/01548.rtf
- Huber Josef (2008) Pioneer countries and global diffusion of environmental innovations: Theses from the viewpoint of ecological modernisation theory *Global Environmental Change* 18 pp 360-367
- Hueting Roefie and Lucas Reijnders (1998): Sustainability is an Objective Concept *Ecological Economics*, 27(2), 139-47, Reijnders,1998
- Huntington, S.P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster, New York.
- Huppel G., R. Kleijn, R. Huele, P. Ekins, B. Shaw, M. Esders, S. Schaltegger (2008): Measuring eco-innovation: Framework and Typology of indicators based on causal chains. Final Report of the Ecodrive project, Leiden, London, Lüneburg,
- IFC (2010): *Doing Business 2010*. International Finance Corporation, The World Bank Group.
- IMD (2011): *World Competitiveness Yearbook 2011*. International Institute for Management and Development.
- IMD (2012): *World Competitiveness Yearbook 2012*. International Institute for Management and Development.
- IMF (2012): *World Economic Outlook Database April 2012*. <http://www.imf.org/external/ns/cs.aspx?id=28>
- Ius Laboris (2011): *Individual Dismissals Across Europe*. Individual Employment Rights International Practice Group.
- Jacob et al (2005): *Lead markets for Environmental Innovations* Physica Verlag, Heidelberg p.45).
- Jaumotte, F. (2003): "Female Labour Force Participation: Past Trends and Main Determinants in OECD Countries", *OECD Economics Department Working Papers*, No. 376, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/082872464507>

- Kavanagh, C. – Doyle, E. (2007): Human Capital and Productivity in the Irish Context. In: Forfás: Perspectives on Irish Productivity. Chapter 18, pp. 297-314. <http://www.forfas.ie/publication/search.jsp?ft=/publications/2007/Title,731,en.php>
- Kearney A. T. (2007): The globalization Index Foreign Policy http://www.foreignpolicy.com/articles/2007/10/11/the_globalization_index_2007
- Kegels, C., Peneder, M., van der Wiel, H. (2012): Productivity performance in three small European countries: Austria, Belgium and the Netherlands. In: Industrial productivity in Europe: growth and crisis. - Cheltenham [u.a.]: Elgar, p. 129-160
- Keohane, R.O. (1984): After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy. Princeton University Press, Princeton.
- Keohane, N. O. (2003): "What Did the Market Buy? Cost Savings Under the U. S. Tradeable Permits Program for Sulfur Dioxide," Yale School of Management Working Papers ysm437, Yale School of Management.
- Kerekes Sándor (2010): A bioszférát veszélyeztető fejlődési trendek. In: Bodzási Balázs (szerk): Ünnepi tanulmányok Balásházy Mária tiszteletére. Aula Kiadó Kft, Budapest. p. 188-197. o.
- Keynes, J.M. (1936): The General Theory of Employment, Interest and Money. MacMillan, London.
- Kiss Endre (2003): Globalizáció és/vagy posztmodern. Tanulmányok a jelen elméletéről, Budapest, pp. 1-28
- Kiss Endre (szerk.) (2007): Demokráciaelmélet és demokratikus deficitek a globalizáció korában Budapest: Friedrich Ebert Alapítvány,
- Kiss Endre (2008): Változás és jövő a globalizációelmélet aktuális szövegösszefüggéseiben In: Nováky E (alkotó szerk) Változás és jövő [Change and future] Budapest: Püski Kiadó, 2008. pp. 71-120. (ISBN:978-963-9592-72-8)
- Kourula, A. (2010): CSR in Finland. In: Visser, W. & Tolhurst, N.: The World Guide to CSR. Greenleaf Publishing, Sheffield.

- KPMG (2012): Investment in Austria http://www.kpmg.at/uploads/media/Investment_in_Austria_2012.pdf
- Krueger, A.O. (1974): The political economy of the rent seeking society. *The American Economic Review*, Vol. 64, No. 3 (Jun., 1974), pp. 291-303.
- Lehmann Steffen (2012): For a truly sustainable world, we need zero waste cities Shaping Tomorrow dec 12
- Leo, H. (2012): Strategien zur Erhöhung der privaten F&E-Ausgaben http://www.rat-fte.at/tl_files/uploads/Studien/Publikationen/Strategien%20zur%20Erhoehung%20der%20privaten%20Forschung_1.5.pdf
- Levin, C. – Coburn, T. (2012): Offshore profit shifting and the US tax code. US Senate Permanent Subcommittee on Investigation, Exhibit #1a, Washington DC. <http://www.hsgac.senate.gov/download/?id=7B9717AF-592F-48BE-815B-FD8D38A71663>
- List, F (1841): *Das Nationale System der Politischen Ökonomie*. Cotta'schen Verlag, Stuttgart.
- Lorenz M.H., T.F. Ruddy (2009): From The Natural Sciences To Economics A Glimpse Of What Is To Come At The World Resources Forum (Wrf) 16th September, Davos
- Lucas, R.E. (1988): On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), pp 3-42. o.
- Magyarország Kormánya (2011): New Széchenyi Plan http://ujszechenyiterv.gov.hu/strategia_leiras
- Madsen, J. S., Due, J. & Andersen, S. K. (2011): Employment Relations in Denmark. In: Bamber-Lansbury-Wailes eds.: *International and Comparative Employment Relations*. Allen & Unwin, Crows Nest.
- Marcuse, H. (1964): *One dimensional man: Studies in the ideology of advanced industrial society*, Boston, Beacon Press.
- McClelland, D.C. (1957): *Community development and the nature of human motivation*. Harvard University, Cambridge.
- Meier, G.M. (1964): *Leading Issues in Economic Development*. Oxford University Press, New York.

- Melissen, J. (ed.) (2005): *The New Public Diplomacy. Soft Power in International Relations*. Palgrave Macmillan
- MER (2010): *Entrepreneurship in Education and Training– from compulsory school to higher education 2009–2014 Action Plan*. The Ministry of Education and Research, the Ministry of Local Government and Regional Development and the Minister of Trade and Industry. Oslo 2010.
- Ministry of Fisheries and Coastal Affairs (2012): *Facts about Fisheries and Aquaculture 2012*. Norwegian Government Administration Services. Publication number: L-0552E.
- Ministry of Trade and Industry (2012): *Destination Norway National strategy for the tourism industry*. The government's tourism strategy Government Administration Services
- Mosser, A., Bruner, G. (2007): *Automotive Austria One Hundred Years of Official Austrian Vehicle Industry Representation*. Falter Verlagsgesellschaft m.b.H, Vienna
- Mountford, (2010): *Framework of indicators for green growth*
- Myrdal, G. (1957): *Economic Theory and Underdeveloped Regions*. Gerald Duckworth, London.
- Najam, A., M. Papa, N. Taiyab (2006): *Global Environmental Governance A Reform Agenda* IISD, <http://www.iisd.org/pdf/2006/geg.pdf>
- NFFT (2012): *Nemzeti Fenntartható Fejlődés Keretstratégia* http://www.nfft.hu/dynamic/NFFS_rovid_OGYhat_melleklete_2012.05.16_vegso.pdf
- NMER (2011): *National Strategy for Biotechnology For the future of value creation, health and the environment Strategy 2011-2020* http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/Forskning/National_Strategy_for_Biotechnology_2011-2020.pdf
- NMTI (2008): *An innovative and sustainable Norway*. Norwegian Ministry for Trade and Industry. <http://www.regjeringen.no/en/dep/nhd/Whatsnew/News/2008/an-innovative-and-sustainable-norway.html?id=538622>

- Nordic Council of Ministers (2012): Nordic Research – Key Data 2012. ANP 2012:731 <http://www.norden.org/en/publications/publikationer/2012-731>
- North, D.C. (1992): Institutions and Economic Theory. *American Economist*, 31(1), pp 3-6.
- North, D.C. (1993): Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge University Press, Cambridge.
- Nurkse, R. (1952): Some International Aspects of the Problem of Economic Development. *The American Economic Review*, 42(2), pp 571-583.
- Oana Pop, George Christopher Dina, Catalin Martin (2011): Promoting the corporate social responsibility for a green economy and innovative jobs *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, Volume 15, 2011, Pages 1020-1023
- O'Connor, D. (2008): Governing the Commons: Linking Carbon Storage and Biodiversity Conservation in Tropical Forests. *Global Environmental Change*, 18 (3), pp 368-374.
- ODYSSEE, MURE (2010): Energy Efficiency Policies and Measures in Norway. Monitoring of EU and national energy efficiency targets. Institute for Energy Technology, Kjeller, October 2012 http://www.odyssee-indicators.org/publications/PDF/norway_nr.pdf
- OECD (2004): OECD Employment Outlook. Chapter 5. <http://www.oecd.org/els/emp/34846912.pdf>
- OECD (2005a): Oslo Manual, Guidelines for Collecting and Interpreting Innovation Data. A joint publication of OECD and Eurostat
- OECD (2005b): Innovation Policy and Performance: A Cross-Country Comparison
- OECD (2008): Environmental Performance Reviews Hungary (Hungarian Version) doi: 10.1787/9789638805409-Hu
- OECD (2008a): Handbook on Constructing Composite Indicators Methodology and user guide.
- OECD (2008b): OECD Reviews of Innovation Policy – Norway.
- OECD (2009): Global Forum on Environment on Eco-Innovation www.oecd.org

- OECD (2010a): SMEs, Entrepreneurship and Innovation. OECD Publishing.
- OECD (2010b): PISA 2009 Results: Executive Summary
- OECD (2011a): OECD Collaboration in business value chains. In OECD Science, Technology and Industry Scoreboard 2011, OECD Publishing.
http://dx.doi.org/10.1787/sti_scoreboard-2011-29-en
- OECD (2011b): Towards Green Growth: Monitoring Progress OECD Indicators
http://www.keepeek.com/Digital-Asset-Management/oecd/environment/towards-green-growth_9789264111318-en
- OECD (2012a): Education at a Glance 2012. Centre for Educational Research and Innovation http://www.oecd-ilibrary.org/education/education-at-a-glance-2012_eag-2012-en
- OECD (2012b): OECD Health Data 2012 How Does Norway Compare
<http://www.oecd.org/norway/BriefingNoteNORWAY2012.pdf>
- OECD (2012c): Science and innovation: Austria. In: OECD Science, technology and industry outlook 2012 OECD Publishing
http://dx.doi.org/10.1787/sti_outlook-2012-en
- OECD (2012d): Education at a Glance 2012: OECD Indicators, OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/eag-2012-en>
- OECD (2012e): Revenue Statistics 1965-2011
http://dx.doi.org/10.1787/rev_stats-2012-en-fr
- OECD (2012f): OECD Tourism Trends and Policies 2012, OECD Publishing.
<http://dx.doi.org/10.1787/tour-2012-en>
- OECD (2012g): Science and innovation: Norway. In: OECD Science, technology and industry outlook 2012 OECD Publishing
http://dx.doi.org/10.1787/sti_outlook-2012-en
- OECD (2012h): OECD/EC/Nordic Innovation Joint Workshop (2012): The Future of Eco-Innovation: The Role of Business Models in Green Transformation '9-20 January, Danish Business Authority
- Olsen, Fredricsson & Perjo (2012): Green Growth and Innovation in Nordic Regions: Case Studies. Nordregio Working Paper 2012:16

- Oltra, R C., Sala, R. Solà, M. Di Masso, G. Rowe (2010): Lay Perceptions Of Carbon Capture And Storage Technology International Journal Of Greenhouse Gas Control, Volume 4, Issue 4, July 2010, Pages 698-706
- Opschoor, H. (1995): The green economy: Environment, sustainable development and the politics of the future Ecological Economics, Volume 12 (3) Elsevier
- Paoli, G. (2010): The blue economy, pages 336, Paradigm Publications
- Ördögh, V. (2009): Globalizáció hatása a politikai rendszerre <http://hu.shvoong.com>
- Parsons, D. O., Tanaes, T., Lilleor, H. B. (2003): Voluntary Public Unemployment Insurance. CESIFO WORKING PAPER NO. 1010. http://www.econ.ku.dk/okohl/docs/cesifo1_wp1010.pdf
- Pauli G. (2010): A kék gazdaság – 10 év 100 innováció 100 millió munkahely A Római Klub jelentése, PTK KTK Kiadó, Pécs,
- Podobnik, B. (2005): "Resistance To Globalization: Cycles And Evolutions In The Globalization Protest Movement" Paper Presented At The Annual Meeting Of The American Sociological Association, Hilton San Francisco & Renaissance Parc 55 Hotel, San Francisco, Ca, Aug 14 2005
- Porter, M.E. (1990): The Competitive Advantage of Nations. Harvard Business Review, 68(2), pp 73-91.
- Prebisch, R. (1964): Towards a new trade policy for development. United Nations, New York.
- Prudham, S. (2009): "Pimping climate change: Richard Branson, global warming, and the performance of green capitalism" Environment and Planning A 41(7) 1594–1613
- Rai, V., D. G. Victor, M. C. Thurber (2010): Carbon Capture And Storage At Scale: Lessons From The Growth Of Analogous Energy Technologies Energy Policy, Volume 38, Issue 8, August 2010, Pages 4089-4098
- Rasch, B. E. (2011): Why Minority Governments? Executive-Legislative Relations in the Nordic Countries. In: Persson, T. & Wiberg, M. eds.: Parliamentary

- Government in the Nordic Countries at a Crossroads. Coping with Challenges from Europeanisation and Presidentialisation. Santérus Academic Press, Stockholm.
- Raul Gouvea, Sul Kassicieh, M.J.R. Montoya (2012): Using the quadruple helix to design strategies for the green economy Technological Forecasting and Social Change, In Press, Corrected Proof, Available online 28 May 2012
- RCN (2006): National strategy for nanoscience and nanotechnology. The Research Council of Norway
- RCN (2011): Report on Science & Technology Indicators for Norway. The Research Council of Norway 2011 Oslo
- Reijnders Lucas (1998): The Factor X Debate: Setting Targets for Eco-Efficiency Journal of Industrial Ecology Volume 2, Issue 1, pages 13–22, January 1998
- Ricardo, D. (1817): On the Principles of Political Economy and Taxation. John Murray, London.
- Romer, P. (1986): Increasing Return and Long Run Growth. Journal of Political Economy, 94(5), pp 1002-1037.
- Roncz Judit (2010): Fenntartható fejlődés elméleti összefüggései (18-01-02-04/05) in: Dabasi-Halász Zsuzsanna, Csordás Tamás, Roncz Judit, Siposné Nádori Eszter, Tóthné Szita Klára_Fenntartható fejlődés - gazdálkodás a természeti és az emberi erőforrásokkal: elektronikus tananyag in TÁMOP-4.1.2-08/1/A/2009-0049 Virtuális vállalatok, e-kormányzat, információs és kommunikációs technológiák. Miskolci Egyetem GTK.
- Rostow, W.W. (1960): The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto. Cambridge University Press, Cambridge.
- Sachs, Jeffrey (2010): Sow the Seeds of Long-Term Growth http://www.huffingtonpost.com/jeffrey-sachs/sow-the-seeds-of-long-ter_b_655770.html
- Schmalensee, Richard (2012): „Green Growth” to Sound Policies: An Overview, Energy Economics doi:10.1016/j.eneco.2012.08.041
- Schneider, F., Enste, D. (2002): Hiding in the Shadows The Growth of the Underground Economy Economic Issues No. 30 IMF publication

- Schumpeter, J.A. (1934): *The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle*. Harvard University Press, Cambridge.
- SERI (2012): Rio+20: First world atlas on resource use http://seri.at/global-responsibility/2012/06/26/rio20_seri-statements/
- Simon, H.A. (1957): *Models of Man*. Wiley, New York.
- Singer, H.W. (1964): *International Development: Growth and Change*. McGraw-Hill, New York.
- Smith, A. (1776): *Enquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. J. R. McCulloch, Edinburgh.
- Solow, R. (1956): A Contribution to the Theory of Economic Growth. *Quarterly Journal of Economics*, 70(1), pp 65-94.
- Sonnenfeld, D. A. (2008): Globalisation And Environmental Governance: Is Another World Possible? *Global Environmental Change* Volume 18, Issue 3, August, Pages 341-342
- Spaargaren, G., Mol, A.P.J. (2008): Greening Global Consumption: Redefining Politics and Authority. *Global Environmental Change*, 18 (3), 350-359
- Special Eurobarometer 386 (2012): *Europeans and their Languages*. European Commission
- Stiglitz (2003): *A Globalizáció és Visszásságai Napvilág Kiadó*
- Stiglitz (2006): *Making Globalization Work* W.W.Norton & Company Ltd. USA
- Störmer, T. (2008): „Marktorientierung in der Technologieentwicklung“, 4. *Symposium für Vorausschau und Technologieplanung*, Heinz Nixdorf Institut; 11/2008, ISBN: 978-3-939350-56-9
- Szabó M. (2004): *Civil Társadalom és Emberi Jogok - A Globalizáció Kihívásai*
- Szentes T. (2011): *Fejlődés-gazdaságtan*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Taguma, M., Shewbridge, C. Huttova, J. Hoffman, N. (2009): *OECD Reviews of Migrant Education*. Norway.
- Tariq Banuri (2010): *Ad Hoc Expert Meeting on The Green Economy: Trade and Sustainable Development Implications* „Green Economy and sustainable

Development,

UNDESA

<http://www.biotrade.org/MeetingsEvents/GreenEco/Banuri-DESA.pdf>

Thenint, H. (2010): Mini Study 10. Innovation in the public sector. Global Review of Innovation Intelligence and Policy Studies, http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/proinno/inno-grips-mini-study-10_en.pdf

Thorkildsen, L.H., Kavli, H. (2009): Improving Norway's reputation.

Tisdell, C. (2001): Globalisation And Sustainability: Environmental Kuznets Curve And The Wto Ecological Economics, 39 183-196

Tóth László (2002): Globalizáció és tranzíció. Rendszerváltás a gazdasági globalizáció viszonyai között In: A rendszerváltás (változtatás) mérlege, 963 7385 63 0. P. 25-58.

Tóthné Szita K (2007): A fenntartható fejlődés és életciklus-elemzés In: Somogyi Aliz (szerk.) VI. Nemzetközi Konferencia a közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából Konferencia helye, ideje: Miskolc; Lilla-füred, Magyarország, 2007.10.10-2007.10.11. Miskolc: Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, 2007. pp. 112-119.1. kötet.

Transparency International (2012): Corruption Perceptions Index 2012 International Secretariat, Berlin

Tullock, G. (1967): The Welfare Costs of Tariffs, Monopolies and Theft. Western Economic Journal, 5(3), pp 224-232.

Tullock, G. (1993): Rent Seeking. Edward Elgar Publishing, Brookfield.

UNCTAD (2012): World Investment Report 2012 - Towards a New Generation of Investment Policies. ENSZ, New York
http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/WIR2012_WebFlyer.aspx

UNDP (2011): Human Development Report 2011 Sustainability and Equity: A Better Future for All. <http://hdrstats.undp.org/images/explanations/NOR.pdf>

UNEP (2009): UNITED NATIONS Governing Council of the United Nations Environment Programme - UNEP (EMG/SOM.15/02)
www.unep.org/gc/gcss-/download.asp?ID=1136

- UNEP (2011): Towards a green economy Pathways to Sustainable Development and Poverty Eradication pages 631
http://www.unep.org/greeneconomy/Portals/88/documents/ger/ger_final_dec_2011/Green%20EconomyReport_Final_Dec2011.pdf
- Universities Act (2002): Federal Act on the Organisation of the Universities and their Studies. National Council of the Republic of Austria No. 120/2002 / 9th August, 2002 http://www.uniko.ac.at/upload/UG_2002_Englisch.pdf
- Urry, J. (2008): Climate change, travel and complex futures *The British Journal of Sociology* Volume 59, Issue 2, pages 261–279
- van Alphen, K., M. P. Hekkert, W.C. Turkenburg (2010): Accelerating The Deployment Of Carbon Capture And Storage Technologies By Strengthening The Innovation System *International Journal Of Greenhouse Gas Control*, Volume 4, Issue 2, March 2010, Pages 396-409
- van den Bergh, J. (2007): Abolishing GDP. Tinbergen Institute Discussion Paper, Amsterdam.
- Vass Csaba (2000): Míg élők közt leszél élő Hármas könyv a globalizációról Ökotáj International Development Association (IDA) - <http://www.worldbank.org/ida/>
- Varga S.. Z. (2003): Globalizáció: Fenntartható Fejlődés Vagy Malevil. Magyar Nemzet,. November 29.
- Veblen, T. (1919): *The Place of Science in Modern Civilization*. B. W. Huensch, New York.
- Ved P. Gandhi (1998): *The IMF and the Environment* <http://www.Imf.Org/External/Pubs/Ft/Exrp/Environ/>
- Wackernagel, M (2009): Methodological Advancements In Footprint Analysis. *Ecological Economics* Volume 68, Issue 7, 15 May, Pages 1925-1927
- Wallerstein, I. (1974a): *The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World Economy in the Sixteenth Century*. Academic Press, New York.

- Wallerstein, I. (1974b): The Rise and Future Demise of the World Capitalist System: Concepts for Comparative Analysis. *Comparative Studies on Society and History*, 16(4), pp 387-415.
- WBCSD (2010): Translating Environmental Social And Governance Factors Into Sustainable Business Value, <http://www.wbcsd.org/Docroot/Ljqwshkwnr84dnoh97il/Translatingesg.Pdf>
- WEF (2010): The Global Competitiveness Report 2010-2011. World Economic Forum.
- WEF (2011): The Global Competitiveness Report 2011-2012. World Economic Forum.
- Williamson, O.E. (1998): Transaction Cost Economics: How It Works; Where It Is Headed. *The Economist*, 146(1), pp 23-58.
- Williamson, O.E. (2000): The New Institutional Economics: Taking Stock, Looking Ahead. *Journal of Economic Literature*, 38(3), pp 595-613.
- Wilson, E.J., A.B. Klass, S. Bergan (2009): Assessing a Liability Regime for Carbon Capture and Storage. *Energy Procedia*, Volume 1, Issue 1, February 2009, Pages 4575-4582
- World Bank (2010): Environmental Strategy 2010. Analytical Paper On Environmental Mainstreaming and Environmental Sustainability Raising The Bar Towards Sustainability Concept Note. www.worldbank.org
- World Bank (2012): Inclusive green Growth The Pathway to Sustainable Development World Bank Policy paper on *Green Growth* http://siteresources.worldbank.org/EXTSDNET/Resources/Inclusive_Green_Growth_May_2012.pdf
- World Bank (2013): Doing Business 2013: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises. Economy Profile: Norway. Washington, DC: World Bank Group. DOI: 10.1596/978-0-8213-9615-5.
- WTO (2011): WTO Public Forum Discusses Eco-Innovation, Carbon Accounting and Green Growth <http://uncsd.iisd.org/news/wto-public-forum-discusses-eco-innovation-carbon-accounting-and-green-growth/>

ZEW (2012): Effective tax levels using the Devereux/Griffith methodology. Project for the EU Commission TAXUD/2008/CC/099 Final REPORT 2012 Mannheim, October http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/common/publications/studies/effective_levels_company_taxation_final_en.pdf

---

A könyv két alapkoncepcióból indul ki. Az egyik szerint a gazdaságpolitika számára többféle fejlődési út adott, amelyek között átváltás érvényesül, azaz nem választhatunk egyszerre többet is közülük. A másik szerint a gazdaságpolitika mozgásterét meghatározzák az intézményi adottságok, ezért a különböző fejlődési utak eltérő áldozatokkal járnak. Ezeket az elveket az OECD országok mintáján elvégzett vizsgálatra alkalmazva a szerzők négy jellegzetes fejlődési pályát rajzolnak fel: a duális (külső erőforrások bevonására alapozott) modellt; a nagyvállalati bürokratikus (belső kényelmi zóna megteremtésére alapozott) modellt; a humán tőkére épülő tudásalapú modellt és az ökoinnovációs (zöld fejlődésre épülő) modellt.

A mű második részében a szerzők azt a kérdést járják körbe, hogy milyen gazdaságpolitikai intézkedések szükségesek a bemutatott fejlődési modellek sikeres megvalósításához.

ISBN 978-963-08-6965-2

9 789630 869652